

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 140-1.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בבירליין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג
יוסף דערענבורג בפאריז,
שלמה חיים האלבערשטאם בביליין,
אברהם אליהו הרבבי בפטערסבורג
מרדכי יאסטרואו בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאן בבודאפעסט,

שנה שלישית תרמ"ו.

Sepher Hagaluj.

BERLIN 1887.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM,
(Dr. A. Berliner).

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a/M.

Wittwe u. Gebrüder Romm
in Wilna.

ספר הגלוי

לרבי יוסף ברבי יצחק בן קמחי

עם

הגהות של איש אחד שמו בנימין.

הוציאם לאור מכתב יד יהודי

הינרי יוחנן מאתיאום.

ברלין, תרמ"ז.

בדפוס של צבי הירש איטצקאווסקי בברלין.

SEPHER HA-GALUJ

von

R. Joseph Kimchi.

Nach der einzigen Handschrift in der Vaticanischen Bibliothek

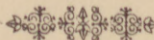
zum ersten Male

herausgegeben

von

H. J. Mathews, M. A.,

Exeter College, Oxford.

BERLIN 1887.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a. M.

Wittve u. Gebrüder Romm
in Wilna.

REPERE H-A-GALLU

Idem Joseph Romoli

Libri per il corso di studi in Lettere e Scienze

1882

1882

1882

1882

Libri per il corso di studi in Lettere e Scienze

1882

Libri per il corso di studi in Lettere e Scienze

הקדמת המוציא לאור.

הכתב יד של ס' הגלוי הוא יחידי בעולם ונמצא באוצר הספרים של הבאטיקאנא ברומא נז' 402 דף 24. לפי דברי התכם Wolf¹) נמצא כ"י אחר באוצר הספרים של ר' דוד אופנהיים ז"ל, אך לא נמצא זכרון ממנו לא ברשימות הישנות²), ולא בהחדשה של כ"י אוקספורד³), ובנדאי Wolf⁴) לא ראה הס' הגלוי מימיו, כי אם היה לפניו לא היה מזכיר תוכנו בשם Margarita. והס' הגלוי נזכר ברשימת הספרים המיוחסת לר' יעקב רומאני⁵), ס' הגלוי ר' יוסף קמחי, אך לא נודע אם היה תחת ידו או אם הזכירו כאשר מצאנו בספרי המחברים אשר היו לפניו. והראשון אשר ראה הספר היקר הזה של ר' יוסף קמחי הוא ירדי Neubauer⁶) כאשר היה שוקד על כ"י של הבאטיקאנא בשנת 1874, כי Assemani ברשימתו לא זכר רק תשובות של מנחם ודונש כפי אשר מצא על דף הראשון מהכ"י⁷).

המחבר כנה⁸) ספרו זה בשם אשר נזכר בכתבי הקדש⁹) ספר הגלוי (ירמיה ל"ב י"ד), כאשר קרא ספרים אחרים ג"כ בשמות מושאלים מכתבי הקדש וזה ספר המקנה (שם), שם פירושו על הנביאים, ספר התורה, פי' על התורה, ספר הברית, דבריו כנגד הנוצרים, וספר זכרון (מלאכי ג' ט"ו), ספר הדקדוק. אבל שם ספר חוקה אשר ניתן בראש דפוס¹⁰) של פי' על משלי אינו מהמחבר רק מהמוציא לאור, ואינו נמצא בכ"י של זה הפירוש¹¹).

ועל תוכן ס' הגלוי נחלקו המחקרים אשר לא ראו הספר, האחד אומר שהוא ויכוח כמו ס' הברית, והאחר אומר שהוא פי' על נביאים אחרונים. הדעת הראשונה יצאה מדברי ר' דוד קמחי (ישעיה נ"ב י"ב) אשר התחיל פירושו

1) Bibliotheca Hebraea, III. 423

2) (a) רשימה כ"י אוקספורד נז' 2418, (b) רשימה (1782), (c) קהלת דוד (1826).

3) אשר הוציא לאור Neubauer בשנת 1886.

4) שם

5) Israelietische Letterbode, XII. 4

6) פירושו הנה ישיביל עכדי (1877) הקדמה צד VII.

7) ההקדמה נמצאת בסוף הכ"י אחרי השיר האחרון.

8) עיון הקדמתו צד 2.

9) גייגער, אוצר נחמד, I. 108.

10) גרסם בברעסלואי 1868.

11) שטיינשניידער, המזכיר, X. 86; XIII. 113.

בדברים כזה: ועתה אפרש הפרשה כמו שפירשה אדוני אבי ז"ל בספר הגלוי ובספר הברית שהבר תשובה על המינין ע"כ. והראשון לפי ידיעתי הקצרה אשר אמר שם' הגלוי הוא ויכוח הוא המומר Antonius Margarita¹ מורה לשון עברית כווינא, ואחריו באו Buxtorf² ורי' שבתי משורר בס'³ ורי' יחיאל היילפרין⁴ ואחריו De-Rossi⁵ ומחדש Fürst⁶ וכן Ghironi⁷ וגם בזמנינו בן יעקב⁸, ואינו כי אם Dukes אשר אמר בתורת ספק: ואנחנו לא ידענו אם תוכן ס' הגלוי היה פירוש על תנ"ך או דקרוק⁹. הדעת השנית שם' הגלוי הוא פירוש על נביאים אחרונים יצאה מתחת יד המנוה ר' אברהם Geiger¹⁰, ובעקבותיו הלכו Kalisch¹¹ וכן Ginsburg¹² וכן Tauber¹³, אבל האחרונים הוסיפו הטא על משע על אשר נתנו דעתם בודאי ובלא ספק כל וכל, וגם לא דברו בשם אמרו.

שלשה עשר דברים מס' הגלוי נזכרו בספרים אחרים והם:

א) ארבע פעמים בפירוש של המחבר על משלי¹⁴: א' כ"ב¹⁵, א' כ"ח¹⁶, מ' א' (ס' הגלוי צד 1), י"ד ל' (צד 6).

ב) שמנה פעמים בספרי ר' רוד קמחי והם: 1) במכלול (דפוס ויניציאה, 1545) צד נ"ה ע"א (צד 6), 2) בשרשים ערך ארך (צד 72), אשם (צד 55), כרה (צד 108), נוס (צד 8), שוע (צד 155), שלש (צד 158). 3) בפירושו על ישעיה נ"ב י"ב (צד 89).

¹ הוא חבר פירוש על פרשת הנה ישכיל עברי בלשון אשכנזי (ווינא, 1534) והעתיק בו פירוש רד"ק על הפרשה, וזה לשונו: [י"ל ס' הגלוי וס' הברית] »Dise zway püecher sind wider den christlichen glauben fundiert und sind gleych wie der Ny-zochon, das ist überwindung.«

² Bibliotheca Rabbinica (1640), 441

³ שפתי ישנים (1680), 16.

⁴ סדר הדורות (1768), 165 b.

⁵ Bibliotheca Judaica Antichristiana (1800), 53; Dizionario storico degli autori ebrei (1802), I, 185

⁶ Bibliotheca Judaica (1851), II, 187

⁷ תולדות גדולי ישראל (1853), 199.

⁸ אוצר הספרים (1880) צד 97, והוסיף לאמר אין לצאת מירי ספק, ואתמה שהחכם זה לא ידע דברי נייבוער בספרו של 1877.

⁹ Literaturblatt des Orients (1850), XI, 332

¹⁰ אוצר נחמד (1856), I, 108.

¹¹ Hebrew Grammar, II, 19

¹² Kitto's Cyclopaedia of Biblical Literature, II, 735

¹³ Standpunkt und Leistung des R. David Kimchi als Grammatiker, 11

¹⁴ עין דוקקס, ליטעראטורבלאטט דעס ארענטס (1850, צד 356, 376) וגם גייגער באוצר נחמד (א' צד 109).

¹⁵ כמו כ"י מיינען אשר הביא ממנו גייגער, והדברים גזרנו עליו בס' הגלוי לא נמצאו בכ"י אוקספורד ולא מצאתי הגזירה הזאת בספר הגלוי.

¹⁶ ג"ב הדברים בארתי כל זה בס' הגלוי לא נמצאו בכ"י אוקספורד ולא מצאתי הביאור הזה בספר הגלוי.

(ג' בס' השהם') של ר' משה מלונדרש וזה לשונו⁽²⁾: מרות, אל תבא בית מרות, ובסמוך וסר מרות סרוחים, פי' אבן קמחי בספר הגלוי הן בגדים שיפישטו בבית אבל ומכסין בהן את המטות קוברטורש בלעי שהן סרוחים ועורפי' על המטות מזה ומזה לנטותם. ומרות כמו מרסח בהפך מן סרה העורף. וכמותו וסרוחים על ערשותם (צד 152).

ועתה עינינו הרואות שם' הגלוי הוא ספר דקדוק, ונחלק לשני חלקים, א) צד 5 עד צד 63 הכרעות בין דברי מנחם והתשובות אשר השיב עליו דונש⁽³⁾ וגם תשובות על הכרעות רבנו תם בינותם; ב) צד 63 עד סוף הספר הנהות על מהברת מנחם מאשר לא השיבו עליו⁽⁴⁾. ולפי דעת ר' יוסף לא כתב ספרו לשם התורה ולשם הדקדוק, כי אחר שייצאו ספרי חיוג ורי' יונה לא היה מקום לחלוק או להכריע בין מנחם ודונש ותלמידיהם, אלא ר' יוסף שם מטרתו כנגד רבנו תם עצמו כמו ספרדי כנגד צרפתי אשר לא ידע חכמת הדקדוק של חיוג ורי' יונה, ואפשר שהכרעות של ר"ת מצאו הן בעיני חכמי של פרוכינצה, ארץ אשר ר' יוסף התגורר בן, ולפי זה קנא לחכמת הספרדים וגם להראות חכמתו בלשון הקדש. הם' הגלוי הוא בן זקונים של ר' יוסף, כי כבן ששים שנה חברו, כאשר אמר בהקדמתו, ואהרי ס' זכרון וס' הברית, כי הוא מזכיר ב' הספרים האלה בס' הגלוי, ולפני חברו פירושו על משל, אשר בו הוא מזכירו.

מחבוריו ר' יוסף לא הזכיר בספר הגלוי כי אם ספר זכרון (צד 5, 22, 58, 60, (2) 62, 64, 88, 132, 147), וס' הברית (צד 135), ומחכמים אשר היו לפניו הוא מזכיר בהקדמתו רבנו האי גאון, הר"ד יצחק בן גיאת, מנחם בן סרוק, המורה החכם ר' יונה בן גנאה, דונש הנקרא ר' אדונים, הר"ד משה בן עזרא, הנגיד ר' שמואל הלוי, המורה הגדול ר' יהודה חיוג, ר' לוי אבן אלתבאן, ר' יהודה בן בלעם, ר' משה בן נקטילה, והר"ד אברהם בן עזרא, ומהצרפתיים הנאון רבנו יעקב זוקנו תפארת החכמים וראש המשכילים וכתר הנבונים רבנא שלמה אשר נבעו מצפוניו ויפוצו מעייניו בכל ארבעה רוחות. ובתוך הספר הוא מזכיר החכמים האלה, רבנו האי גאון (צד 19, 53), הרב ר' יצחק בן גיאת⁽⁵⁾ (צד 46, 27), ר' יונה בן גנאה (צד 21,

⁽¹⁾ Dukes, Jewish Chronicle, 1849, S. 336.

⁽²⁾ באוקספורד כ"י אופני' 152 צד 88.

⁽³⁾ סך תשובות דונש הם 160, כ"ד מהם קמחי לא השיג, ומתנשאים 136 קמחי עשה 129, כי סידר לא יבל עם לבלה (§. 13), הזים עם הדה (§. 25), יבש ושנים עם יגע (§. 43), נבעה ויביע עם תבעה (§. 67), כבש ולהג ומלק עם כדכד (§. 99), ומן סאן עשה ג' פרקים, סאן (§. 40), יצען (§. 41), קטון (§. 42). רטפס זרויף (§. 98) של קמחי הוא לנגד כרכב של דונש. תש' 130 היא רק על דברי ר"ת הנמצאים בצד 38 מהדפוס.

⁽⁴⁾ בס' הגלוי השרשים האחרים והשניים יבאו ראשונה ואחריהם השלישיים. האחרים הם נחשבים לסדר כמו כפולו האות ד"מ זיבא בין זה וזה כי נחשב כמו זו. בפרק האי' והג' כל השרשים הם מעורבבים זה בזה ואין שם כי אם סדר א"ב.

⁽⁵⁾ פירושו הערבי על קהלת אשר גלה מצפוניו Dr. Jacob Loevy. עיין ספרו Libri Kohelet versio arabica quam composuit Ibn-Ghijāth, Dissert. inaug., Lugd. Bat., 1884.

107, 90, 72, (2) 51), ר' משה בן נקטילה (צד 94), רבנו נסים (צד 26), משה בני (צד 104, 112), רבנו סעדיה הגאון (צד 8, 40, 45, 50, 70, 79, 91), רבנו שלמה [הרב הגדול רבנא שלמה הצרפתי] (צד 45, 124, 110, 93), רבנו שלמה (הרב הגדול רבנא שלמה הצרפתי) (צד 62, 143, 134, 121, 109, 98, 82, 77, 72), ר' שמואל הנגיד (צד 158). והוא תופש על מלות אשר נמצאו בפיוטי הקליר (צד 73). ור' יהודה הלוי הנקרא קשטילי (צד 57), וגם מזכיר תיבה אחת של ר' שלמה בן גבירול (צד 151) אשר חלקו בו חכמי הדיוקנות.⁽¹⁾

דברי ר' שלמה פרהוקי⁽²⁾ נמצאו פעם אחת, אך הם סגורים בכ"י ולפי זה השבתים דברי היצונים ושמתים בפרק ההוספות. הדברים זרבינו שמואל (צד 13 שורה 4 מלמטה) הם לפי דעתי הוספה של כותב אחר, ודבריו רבנו שמואל (צד 27 שורה 21) מלת שמואל בלא ספק טעות המעתק, וכמו כן נראה לי שכל דברי רש"י הנמצאים בס' הגלוי רק אחר הם הוספות מיד אחר, כי רק בזה האחד (צד 143) אמר ר' יוסף, וגם אני ראיתי בפרושי הרב הגדול רבנא שלמה הצרפתי וגוי, ולא כן באחרים.

ר' יוסף היה בקי מאד בתרגום ובספרי החכמים כאשר נראה מדבריו הרבים אשר הוא הביא מהתרגום ומהמשנה ומהתלמוד⁽³⁾, וגם באר כמה מלות עבריות ע"י לשון ערבי⁽⁴⁾ (הלועזים)⁽⁵⁾ האלה נמצאים בס' הגלוי, א) קמחי: רוגניר (צד 24) rognier; בושקט (צד 26) bousquet; קרין (צד 53) erin; שראי אפילין (צד 66) serai afillaz; מוטא (צד 67) mote; אמוטיאנש (שם) amoteans, amotians; איזופא (צד 69) isope; אוריין (שם) origan; פראדים (שם) paradis; איפטיאנט (צד 104) éfantiant; נין ראשאפנטיר מיי (צד 109) non dasafanter mai; שפרן (צד 111) safran; גופנוניר (צד 117) gofanonier; מוטש (צד 133) motes; אשטרנייר (צד 134) esternuer; אשטרינרא (צד 136) estreindre; קורסייר (שם) courcier; אשפורצמנט (צד 142) esforcement; אובריאונסא (צד 146) couvertures; טיילש (צד 148) taites; קוברטוירש (צד 153) bouverez, bouveriz. (צד 30) humains. ב) בנימין: בוברין (צד 30) falture de champagne (שם).

⁽¹⁾ והוא תפש ג"כ על דברי המשורר האומר יוני רקחי (6), נקמש, מושחמת ומיושפה (57), וגם על ר"ת שכתב שקיקה (13), גם (48), מוסעיד (48), יזב (49), לצחר (56), ועל מנחם שאמר אבדו (66), מוגש (83).

⁽²⁾ Bacher, Revue des études juives, XII. 73 עיין

⁽³⁾ תרגום ירושלמי (צד 140), ס' יצירה (צד 3, 75).

⁽⁴⁾ צד 8, 12, 16, 19, 23, 24, 28, 38, 43, 51, 53 (2), 66, 61, 69 (2), 70 (2), 71, 73, 74, 77, 78 (2), 83, 96, 102, 104 (3), 105, 111 (2), 113 (2), 118, 123 (8), 125, 128, 132, 134, 138, 144, 146, 152, 153 (3), 155, 157, 158. עיין

Bacher, Revue des études juives, VI. 208

⁽⁵⁾ והם יותר קרובים ללשון צרפתי מלשון פלובנצלי ואפשר שהכ"י נתקן ביד צרפתי (באינגלטורא? כי נמצא בו השיר של ר' מאיר מנוהגין אשר הוציא לאור הח' דר' בערלונער) והוא יצא הלועזים לפי לשונו כמו שנמצא בכ"י של רש"י באוצרו הספרים שונים (עיין דברי החכם; A. Darmesteter; Archives des missions scientifiques, Paris, 1871, 91 sqq.; 1878, 383 sqq.

והנה נמצא בכ"י של ס' הגלוי הערות ארוכות וקצרות של בנימין אחד והם יקרים כאשר הוא מזכיר דברי הרשב"ם והם נמצאים בפרקים 2—4, 11—13, 15, 19—21, 23—25, 27—29, 34, 35, 40, 44, 45, 47, 50—52, 54—56, 60, 63, 65—69, 71, 72, 82, 84—88, 97, 106, 107, 110—113, 116, 117, 119, 122, 123, 125, 128; ובצר (2) 63, 65, 68, 69, 70, 72, 105, ואפשר ג"כ הדברים בלא שם המחבר (צר 70) אשר שמתי בהוספות הם הגהת בנימין.

ואני לא נודע לי מי הוא בנימין אשר הוא זאב יטרף על קמחי אבל בודאי הוא אינו לא בנימין בן אברהם הרופא¹ ולא בנימין ברי יהודה רומי, כי שניהם היו שוכני איטליא, ובנימין המשיגו על ס' הגלוי הוא ילד צרפתי מפני טעמים שונים, (1) הלועזים שלו הם לשון צרפת. (2) הוא מזכיר רק חכמים צרפתים, ה"ה רש"י (צר 13, 18, 22, 23, 25, 26, 31, 38, 42, 47, 49, 51, 53), ר' יוסף קרא (צר 10), ורשב"ם (עיין למטה), והוא בלב ונפש עם ר"ת כנגד המחבר של ס' הגלוי אשר הוא נוקב בשם הקורא (ירמיה יז יא, ש"א כו ב). בנימין לא דאג לא למנחם ולא לדונש והוא חולק על קמחי לפי שהוא מתקוטט על ר"ת, וזה הטעם שבנימין לא השיג רק מעט בחלק השני של ס' הגלוי (מס"ה של השנתון נ"ז נוגעים לחלק הראשון), כי בו לא רב ריבות ר' יוסף עם ר"ת. (3) השוואות שרשי לשון ערבי עם שרשי לשון עברי אשר נמצאו כמה פעמים בס' הגלוי לא מצאו הן בעיני בנימין. ואם לא יראתי להעניי פני אמרתי שבנימין הזה הוא תלמיד של בית המדרש לבני מאיר הצרפתים ולזה הוא לוחם מלחמת ר"ת ("מאור הגדול", צד 65) וזה אהבתו לדברי רש"י ורשב"ם וריבו כנגד ר' יוסף קמחי.

ראה גם ראה שבנימין מזכיר הרשב"ם י"א פעמים: (א) ה' פעמים פירושו על התורה: שמות ג' י"ד (צר 68), שם ד' כ"ד — כ"ו (צר 69), שם י"ד ג' (צר 65), ויקרא כ"ג מ"ג (צר 10), דברים ל"ב י"ד (צר 30), מלכד ה' האלה אשר נמצאים בלא שם המחבר: שמות ט"ו ה' (צר 7), שם ט"ו ט"ו (צר 15), שם י"ח י"ח (צר 12), שם כ"ד י"א (צר 40), שם כ"ה ל"ב (צר 16)²: (ב) ו' פעמים דבריו על שאר כתבי הקדש: תהלים מ"ה ג' (צר 24), שם ע"ד ד' (צר 39), שם ע"ו ו' וד"ה ב' כי ל"ה (צר 36), תהלים ק"ד ט"ו (שם), איוב א' י' (צר 56), איכה ג' ס"ה (צר 35): ואפשר ג"כ על תהלים ע"ג ד' (צר 70) אשר שם המלה שמואל חסר. ועוד אומר שאפשר שההערה (צר 70) אשר שמתי בהוספות הוא מבנימין. ועוד אשים לפני קוראי פירושי שני פסוקים בלא שם אשר הביא בנימין במלת קבלתי, ואלה הם: (צר 19), ואני בנימין קבלתי ממלמדי כי מצאנו דוגמתו בתרי עשר, אהבו הבו קלון מגניה, אך אמרתי כי רחוקים הם, כי שם לשון עבר... אכן לפי שהוא ברביע לפיכך ננקד בצרי אפו ולא אפו ע"כ. גם אמר (שם): ואני בנימין קבלתי כן כי סוה כמו קוה, והוא מלבוש כמו סוה, כי אע"פ שמשני שרשים הם ענין אחד להם ע"כ, עיין פירוש

¹ עיין בערלינגער, פליטת ספרים, 12.

² ועוד השוה דברי בנימין (צר 47 שורה 7) עם דברי רשב"ם (דברים י"ט ה').

רשבים על שמות ט"ו כ"ג (מרפוס Rosin), ושם נאמר כזה: אפו, אָפו היה לו לומר . . . אלא בשביל שאינו מהובר לאהוריו אלא מנוגן ברביע שהוא מנינוני המלכים לכן ננקד בצרי, ולא מצאתי דוגמתו אלא הבו, אהבו הבו קלון מניניה בתרי עשר ע"כ. גם אלה דברי רשבים על שמות ל"ד ל"ג: מסוה, בנד הקרוי כן והו"ו בו עיקר כמו ו' של מקוה ישראל, ונס ת"ו של סוה עיקר ושני מלבושים הם ושני גורות, וכן פתר דונש, ע"כ.

ואוסף עוד איזה דברים על תחלת הכרעות ר"ת, באשר הביא בנימין דברי ר"ת שלא נמצאו ברפוס פיליפאוסקי, וזה לשונו (צד 48): רבנו ידע כן באמרו בראשית ספרו אמנם אנאם נאם על דברי מנחם ודונש מניאם ע"כ, והמנוח פיליפאוסקי לא הרפסם בשביל שהם חסרים בכ"ו אוקספורד אשר ממנו הוציא ספרו לאור, ושם העלה קרוע החצי באורך, ובטובו הגדול העתיק בשבילי החכם המורה בבית המדרש הגדול בפלורניציאה Professor D. Castelli איזה שורות מכ"י שם¹ ואלה הם: אמנם נאם אנאם על דברי מנחם ודונש מניאם ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים הוא זה וסודו לא טוב היות אדם לבדו מהשיב אשר תמצא ירו אעשה לו עזר כנגדו גם כי קטנה [sic] עבה ממתניי [sic]² בטחתי אני בחסד ה' להאיר עיני שניהם להאיר עיני אשר אמר וגו'.

ועלי לתת תורה להמתיק Angelo di Capua אשר העתיק הסי הגלוי מהכ"ו, וגם לחכמים יודעי העתים אשר היו לעזר לי, ה"ה Professor W. Bacher אשר בקראת הספר העיר כהונן על איזה מלים אשר הטעה הסופר בהם, והראש לחברת מקיצי נרדמים Dr. A. Berliner אשר קרא דפוס הראשון, והיה לי לעינים, ובאור של איזה הלועזים הקשים בכתב צרפתי ופרובנצלי שמתו לפני הקורא כפי דעת Professor A. Darmesteter.

¹ Biscionii Bibliothecae Mediceo-Laurentianae Catalogus, l. 141

² כ"ו אוקספורד 1449: קטנם עבה ממתני.

הקדמה.

מי חכם ויבן אלה ונכון ויתבונן במופלא לחקור ולדרוש בשבעה עמודים שהצבה החכמה מאירים כלפידים אשר עליהם החכמה נשענת והכרת המזמה מתוקנת, ואלה הם אשר נקבו בשמות בספר החכמות המש הרגשות שבאדם ובעלי התבונות קראום המשה החושים, האונים לשמוע והעינים להשניה ואפים להריח והחך למעום אם מתוק אם מר והידיים להמש אם לה אם יבש אם הוא אם אם קר, וכל מה שישגי האדם בחוש האחד אין כח בחברו להשיגו, לא ישמע בעינים, לא יראה באזנים, ולא ישעום באפים, לא יריח בחך ובשפתים, והמשוש בידים. החוש הששי הוא עמוד יבין החכמה, מתקן כל המזמה, נקראת הגדת המגידים, או כי יש בעולם אספמיה ורומי רבתי, יגידו המגידים כי המה בעולם, והוא לא שמעם עצמם באזן ולא ראה בעין ולא השיגם ויודע כי ברור מללו בעבור כי לא נמצא בעולם מכחיש דבריהם ולא סותר מאמריהם, ויכול שתהיה ספקה בחוש האחרים אך בזה אין ספקה, כי יסתפק אדם בשמע ובראות, שמה שמע שמה ראה, או יכול שלא שמע ולא ראה. החוש השביעי הוא עמוד הימיני בו עז והזק יותר אשר עליו משענת התבונות ובו נכיר ונדע בוראנו ית' ויתרום והוא שיראה מעשה ויעיר על עושהו ויבש מפעל ויורה על פועלהו יראה ספר כתוב והוא לא הכיר הסופר באחד החושים שהקדמנו אך כתיבו מעידה עליו אם חכם באומנתו אם לא, וכן בית בנוי יורה על הבונה, ומה העמוד נכיר בוראנו יתברך, ואם אמי אומי נכיר בוראינו מדרך החוש הששי שהוא הגדת המגידים כמו דבריהם שנאמין בעיירות ובכרכים ובמחוזות ולא השגנום בחוש האחרים כי אם בהגדתם בלבד ואין מכחיש כך נאמין ונכיר כי בורא יש לעולם בעבור הגדות בני אדם ואין מכחיש, תשובתם כי אותם שמגידים על הפלכים ועל המחוזות העיקר הוא ראייה שראו מקצתם, ואע"פ שמקצתם לא ראו, ועוד כי אם לא יאמינו יכולים ללכת ולראות, אך ידיעת הבורא אין השרש ראייה כי אם המגיד הראשון עם המגיד האחרון כלם סכלים בראיית כבודו. על כן נכיר יחודו ונדע מציאותו מדרך מעשיו כי עולם בנוי מיוסד בחכמה ובדעת, בלי מגרעת, נכיר כי בורא אחד בראו, ואלוה הנם המציאו, ועל אלה ז' חושים אמי שלמה חכמות בנתה ביתה הצבה עמודיה שבעה (משלי ט' א'), ודע כי כל החכמות הנמצאות כמדרגת שלש כסאות, החכמה העליונה היושבת בכסא כבוד מראשון היא חכמת אלהות בדעת יחוד הבורא ובתורתיו ובמצותיו להשיג אהבתו לעולם הבא, ואין לזאת החכמה חלק בזה העולם, כי צריך האדם שתהיה כוונתו לעבוד הבורא ולאהוב אותו ולא בעבור העה"ז, והחכמה היושבת במדרגת השנית היא חכמת הככבים וחכמת השיעורים וחכמת הרפואות ודומיהם שהם נחלקים לצורך העה"ז ולצורך העה"ב, ומותר ליהנות מהם בעה"ז, והחכמה היושבת במדרגה התחתונה היא חכמת המלאכות והאומניות ליישוב העה"ז, תקון בתים ושרות וכרמים ומלבושים וכסף וזהב ותקון.

אבנים יקרות ודומיהן, ויש מי שחננו האלהים מדע והשכל בחכמה המעלה וסייעו מזלו להבין בשנית גם בשלישית ויחכם ויגבר על השלש האלה. ויש מהם שהשיגה תבונתו בחכמת המזלות או בחכמת הרפואות ודומיהם, יכול שהוא עמוק בהם ואינו עמוק באחרות, ויעשה החכם ברפואות ברגע אחר מה שלא יוכלו לעשות מאה החווים בככבים לסכלם בסמני הרפואות, וכן ידון במזלות חכם מחכמי הככבים מה שלא ידינו מאה מחכמי הרפואות לסכלם ואולתם במזלות, ואמרו כי חכמת הרפואות אינה שלימה ותמימה עד שיכיר וידע במזלות, כי אם ירכיב הרכבת סמים לאדם גדול לצורך כל השנה ולא יכיר במזלות להכיר הזמן העתיד אם קר אם חם ולא ירכיב המרקחת על אפנה ועד תקונה, וכן יש בחכמת המלאכות, מה שיתקן צורף במלאכתו ברגע קטן לא יוכלו לתקן מאה נגרים, וכן בכל המלאכות כל אחד ואחד מהר במלאכתו ובער במלאכה האחרת אם לא למדה, וכן אמר בחכמת התורה והמצוה ובשמוש הלשון, שמי שחננו אלהים והשיגה יד תבונתו בחכמת התלמוד וקרב הרחוק וקרב העמוק ולמד מפי נאונים חכמים ונבונים ולמד חכמת המקרא בפשטיה ובדקדוקיה בספרים ומפי סופרים אשר היא היתה אומנותם מיום עמדם על דעתם. גם בחכמות החיצונות הבינו בינות ובמלאכת השיר היו מהויקים צנה ורומח כמו רבנו האי גאון והר"ר יצחק בן גיאת שהיו עוסקים בתלמוד גם למדו ספרי הדקדוק מפי החכמים בדקדוק הלשון.

ואני הצעיר אשר ראיתי בחבוריהם והתבוננתי בדבריהם חברתי אני זה הספר להוכיח בו האמת בראיות לכל מבין גלויות, ואל יאמרו הבעורים בעם מי אתה קראת אל המלך ומי שמך מוכיח לסתור מעמקי רב וגאון רבנו יעקב אשר בצילו נחיה בונים, האמנם כדבריהם כן הוא, גם אני ידעתי כי גברה ידו ועצם כחו ומאדו ועמדו בסדו כל הנבונים, אך לא יגע בדקדוק ובהבורים למצוא עמקי צחותם, ולא עסק בהגיון מפני כי מדה ואינה מדה היא, ואני הריני כבן ששים שנה היום עסקתי בחכמה זאת ימים ולילות, ואינו דומה שונה פרקן מאה פעמים למי ששונהו מאה ואחת. וגם כי מפי ספרים וסופרים יש ללמוד, ואני על כן ינעתי ומצאתי ובינותי בספרים ומפי סופרים השיבותי דברים נכוחים למורים, והנה האמת גדול מכל בני קדם, כאשר משלו משל הדיוטות על חכם אחד שהיה משיב על חכם אחר זקן, אמרו לו לא תבוש להשיב על זקן ממך, אמר להם האמת אשר עמי זקן ממני, ואמר פילוסוף אחד בהשיבו על אפלטון ראש החכמים, אמר האמת ואפלטון שניהם אהובינו והאמת יותר חביבנו, גם אמי כתו ראש דברך אמת (תהלים קיט קס), ראשית ציוויד ודברך שצוית על בני אדם לעשות הוא האמת, ודעו כי כאשר תעדר האמת הכל נעדר, וכתוב אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב), וכתו אחריו גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה (שם ג), כפל האמת בנוטריקון, אל"ף אמת, מ"ם מארץ, ת"ו תצמח, וצורנו ידון לכף זכות מי שיריני לכף זכות, כי כאשר עלה על דעתי לחוק זה הספר אשר קראתיו ספר הגלוי, יען כי גליתי דעת ריבי בו בין המדברים הראשונים, או עלה בדעתי להוסיף בו הדברים הנכוחים והנבונים הנמשכים אחרי הדבר בכל פסוק ופסוק ומלה ומלה, כי גם כי ראינו קמים תחת אבותיהם משיבים על דברי הראשונים ומגלים סוד בינתם כאשר עשה הגאון רבינו יעקב, השיב על תפארת החכמים

וראש המשכילים וכתר הנכונים רבנא שלמה אשר נבעו מצפוניו ויפצו מעייניו ככל ארבעה רוחות, על כל זאת לא אחר רבנו מהשיב עליו אחרי אשר התברר אתו האמת, נשא את פני האמת ולא נשא את פני זקנו, כי ירא מפני קונו והמשתכל בעין רצונו לספרי זה ופתרונו נשמת שריו תבינו.

יתברך ויתרום אל אלהי הרוחות, ויתנשא השת חכמה בטווחות, ושם פה לאדם לדבר נכוחות, ומבטא בשפה לדבר צחות, והממציא מנחות והמשיג הכחות, והמניח אנהות, ונפשות נאנהות, משביע בצחות, ובנה בחכמה עולמו והמאיר יצוריו עולמו בשלשה כתרים מפוארים בספר וספר מספור מבווארים. בספר יצירה נחקרים, ואיש איש על דגלו נזכרים, ובם אלפנו והכמנו מבהמות ומעוף השמים, ואגלה אני רו פתרונם, כי לא פורש, ספר השבון, ספור דבור, ספר צורה, כי צורת המכתב מפוארה מכל ציור וצורה, נקראה ספר עבודה, ספר חשבון ומניין, במספר בלשונו מצויין, ולספור דבור, דבר על אפנו דבור, באלה שלשה הכי נכבד והועלה כבוד האדם על שאר הנולדים, כי נכחד מהם הצורה והספירה והחשבון וכל חכמת בני האדם עליהם תלוי ובררם ראש המדברים בלשון הזה לדמיונם באותות והפנם נפתרון, וכה אמר עם הספר, שכחי שלמות, וחשכי ברכות, וחשכי מכאובות, ואחרי אשר הפאיר הבורא את האדם באלה הכתרים בחר בזרע הקדש והנחילם רתו בלשה"ק, לשון הקדמוני, כאשר דבר בו משל הקדמוני, לכן יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת (בראשית ב כג), ואדם מאדמה, וכאשר ציעוה צועים משמריהם, וגלות בינות עם עמקי שפה וכבדי לשון, ככתו בעזרא חציים מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית (נחמיה יג כד), נשתכחה מהם רוב לשון"ק, וכאשר גלו שפת בינות אדום וישמעאל, אותם שהיו בארצות ישמעאל ראו שהיו מקפידים עם נכרי בלשונם ובנימוסיהם נתנו אל לבם לפתוח מסגר הלשון אשר נשכחה מהם, וכן נמצא ברכותי "ל שאמרו אותם שהיו מקפידים נתקיימה תורתם בידם, ועל כן עשו הראשונים חבורים בלשו' וחברום על לשון אל"ף ב"ת, מנחם בן סרוק, והשגת דונש הנקרא ר' אדונים, ואחריו חבר המורה החכם ר' יונה בן גנאה המחברת וקרא שמו ספר השרשים על אי"ב ספר לא יערבנו פו ובדיקות הלשו' עשה ס' הרקמה והשיב בס' השגה על ס' המורה הגדול ר' יהודה חיוג וגם השיב עליו הנגיד ר' שמואל הלוי והרם ספרים בחכמת שמוש הלשון, וגם הר"ר משה בן עזרא דבר צחות בס' ערוגות הבשם, ואחריהם קמו חכמים בלשון ר' משה בן נקטילה ור' יהודה בן בלעם ור' לוי אבן אלחבאן והר"ר אברהם בן עזרא שחבר ס' צחות והרבה יגיעות בשר' להוציא הדברים לאור. והיה המשל הזה בדברי ר' יונה בן גנאה, יותר הוצאתי בשמן לנרות ללמוד מאשר הוציא חסובא בין, ורבנן אשר היו בארץ צרפת ותחומיה שמו רוב עסקם בתלמוד ולפרקים במקרא והשיגה ידם לחפש ולכנות מצפוני התבונה אך לא בשמוש הלשון, על כן לא נתישבו בו, ומבני פתאי עמנו אמרו כי אין דיקות הלשון חכמה, והיה זה להם על האמור כמשל הקדמוני מי שאיני יודע האומנות מואסו, ולא הגיע אליהם מספרי הדיוקות כי אם מחברת מנתם ותשובות דונש ואשר הכריע בינותם תפארת הנולה רבנו יעקב לחוק דברי מנחם כי הם פלאי, והדברים הנכונים דברים עתיקים אינם צריכים חזק פי הם על משמרת חזקם יעמודו, ואין על מנחם ודונש אשמה אם עקלו נתיב האמת בלשו' כי לא ידע מה הוא, כי ערן

לא נבנה לו בנין מתוכן לא אהל ולא משכן ולא עמוד ולא כן, כי התאחרו פעמי אציליו ולא הוקם המשכן עד בואם, ור' יהודה המורה חבר ספרו על אותיות אהר"י בלבד, וספר אחד מבעלי הכפל הנקראים בעלי דמיון, כי שמוש האותיות האלה קשה מאד, בעבור כי פעם יחנו בתיבות ופעם יסעו, ועל כן נשתבשו בהן הראשונים עד בואו והעלה נר מערבי שלא יכבה כימי השמים על הארץ. ועל אשר חננו אלהים מדע והשכל הובה עליו לחזק אותם על ספר להשאירם לבאים בעקבותיהם כענין שני בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון [לעד] עד עולם (ישעיה ל' ח).

ואני נתתי לבי לתור ולדרוש דרך הצחות לברר וללבן הדבר כאשר הוריני מורי, ובינותי בספרי החכמים האומרים בדיקות הלשו' ובפשט המקרא זה בכה וזה בכה, ויכול להיות שניהם קרובים לענין, אך מי שאינו יודע מוצאי הדיקות ומובאיו לא יתכן פרושו ופשוטו לא יתפשט, כי לא חכמות חכמות הדינים והאסור וההתיר והרפואות, כי בהן יש לכל אדם לשמור בנפשו מאד פן יוסף ויגרע, ונמצא הוא גוול ונותן ואוסר מותרים ומתיר אסורים וממית חיים. ועתה החלתי להוכיח ולהכריע כדעת שלישיית מדברי מנחם ואשר השיב עליו דונש והכריע הגאון רבנו יעקב עין ישרי בינותם, ואחרי כן מאשר טעה מנחם במחברתו ולא השיבו עליו, ומאלהים אשאל עזר ומשען שישמרני משיגאות, כמו ששאל ממנו משיחו שניאות מי יבין וגו' (תהלים יט יג), ואומי גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהלים קיט יח), אף פליאה דעת ממני כאשר השיבו עליו בענפי גליו והניחו השרשים אשר לא שרש בארץ גזעם, והנני מלקט לקטי שניאותיו בין עמרי תבונותיו, ואעזב מהלקט פן ירבה על הקציר ביד כמלילות קציר ספרו ולא אניף עליוזם חרמש ככתו' וחרמש לא תניף על קמת רעך (דברים כג כו):

אמת יהיה בעוד יחי נאם יוסף בנו קמחי:

אחו לכן חזון רוחי אמת סודי בתם שיחי:

דיע בינה פקחה און ובעין שכל תהיה חווה:

וכתוב על לוח לבך את ספר הגלוי הזה:

קחה מוסר השכל וכל דבר תלוי:

לכה ודרוש אותו בספר הגלוי:

אמת אוכה ואדינה ומשוא אחרלה חדול:

ולא אשא פני קטן ולא אהדר פני גדול:

גביר ראשים אשר החל לדבר לשון צחות ועלה בתחלה:

מנחם הוא בנו סרוק מקורא במחברתו הלא הורה מסלה:

דעו מי הוא אשר זמה אחוז מסלול ולא ירט:

ולשוון לו כעט סופר אדונים הוא בנו לברט:

תאומים נלדו אורים שנים הדרם פי זמן ישיר ויקוב:

גאון יעקב ואור שמש מאורים פני שמש בכל מישור ועקוב:

ואם שמש בכור בוש מגאוגו ומכר את בכורתו ליעקב:

תשובות דונש ומנחם.

א. ט"ד. אמר מנחם בשתי אותיות אלו נשרשות עם אותיות השרש, והכרם
בסימן ח"ט ספ"ד גז"ע צד"ק שעשה, והשיב עליו אדונים דונש
במוצאו אותם בשימוש במלות התפעל, כמו מה נצטרק (בראשית מד טו),
הזרמנתון (דניאל ב ט), ואלה הדברים לא אדונים להם, כי על המחוקק הציבם
מנחם, כי על בואם בכנין התפעל מפני צחות הקריאה שלא יוכלו להקרא בהתחבר
צ' עם ת' וז' עם ת' נתחלפה הת' בט' עם צ', כאשר פירשתי בס' הזכרון על
החליפם בעבור שהן ממוצא אחד, כבר פירש דונש כי היה לו להסר ט"ד
מסימן השורש ולהוסיפם בסימן השימוש, לא יתכן, כי נכונה בפי מנחם, ורכנו
אשריו התקין דבריו ואני אחריו:

ב. לעות. לעות אדם בריבו ה' לא ראה (איכה ג לו), מה טובו ומה יפו
דבריו דונש שפתר אותו כי לא ראה ולא בחר ה' לעות דין אדם
וריבו, ומי אמר דבר זה ותהי, אמרתי אמת שעות דין אדם, כי הוא לעולם לא
צוה ולא להטות משפט גבר נגד פני עליון, כי מפי עליון לא תצאנה הרעות
והטובות, כי יש לאל ידו של אדם לעשות הטוב והרע כאשר ישר בעיניו, ככת'
ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל טו)
ואמר ובחרת בחיים, נתן הבחירה בידו, ועל זה אמר נחפשה דרכינו ונחקרה
(איכה ג מ) ונבחר מסילה ישרה ותהיה לנו חיים ושמהה ואורה: ואני בנימין
אומר כי לעות הוא מכת חולי הבאה לאדם דוגמת מעוות לא יוכל לתקן (קהלת
א טו), שפתרונו אדם מעוות ומקולקל בצרות שבאו עליו על ידי שעוות האלהים
ולא יוכל להזור ולשוב לקדמתו כמו שאמ' החכם ראה את מעשה האלהים כי
מי יוכל לתקן אשר עותו (קהלת ז יג), ואינו מלשון עון מלשון העוונת והרשענו
(תהלים קו ו) מגורת עשה בנה, שאם כן היה לו לומר לעות במלא פוס, או מן
עוה פניה (ישעיה כד א) לעות, מן כלה לכלות דבר ה' מפי ירמיהו (עזרא א א)
אבל עות התיו עיקר, והוא שבר וצרה הבאה לאדם, כמו שאמ' איוב דעו איפה
כי אלוה עיותני (איוב יט ו) ולא אמר לא עוני ולא עיוני, ועל מקרה זה של
לעות אדם וגוי היה להביא ראיה ממה שאמר החכם אולת אדם תסלק דרכו ועל
ה' יועץ לבו (משלי יט ג), לבו של הדיוט ועף כי סבור אשר לא מעונו בא לו
והיא אולתו אשר תסלפנו, נרננה ונשמחה כל ימינו וימומים צור יחינו:

ג. בנס. בנס וקצף שניא (דניאל ב יב), אמרתי אני עליו אין להוסיף וממנו
אין לגרוע מאשר פרשו דונש בועף ובקצף גדול, ואמר להוכרה,

ובזבו על וי"ו ואמר וי"ו נוספות כמוה הרבה, ואני אומר על כל וי"ו נוספת במקרא כי היא רמו על כל מלה חסרה כדמותה, כמו ותשב תמר ושוטמה (ש"ב יג ב) שפתרונו עצבה ושוטמה, או דוגמת נדרם ורכב וסוס (תהלים עו ז), פתרונו נדרם איש ורכב וסוס, וכמוהם ויאמר לו ושובה אל גדליה (ירמיה מ' ה) שפתר' לך ושובה, וכמוהם הרבה, וכן בנס וקצף שניא קם ואמר להובדה, או צוה ואמר, כמה שאמ' קרא בחיל וכן אמ' (דניאל ד יא), ונס יתכן מנסיסין, כמו על על ארויך (דניאל ב כד), שהוא כמו בא ומתורגם בארין עללין (דניאל ד ד), ובעברי הם תמימים כמו גם נסיסין, ופתר' בנס בכעס כתרנום וזעפים (בראשית מ ו) נסיסין, כעוסים, והאהר נסים, ויוצרונו עלינו ישיש: ואני בנימוין אומ' כי אין המקרא חסר וי"ו, כי כן פתר', כל קבל דנא המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר להובדה לחימי בכל, ואין המקרא חסר רק נהיה, כי דרך היות להתחסר מן הרבה מקראות, גם על מה שאמ' המשורר נדרם ורכב וסוס לא חסר דבר, כי למעלה אמ' אשתוללו אבירי לב נמו שנחם ולא מצאו אנשי חיל ידיהם, אשתוללו כמו השתוללו, אתחבר מלך יהודה (דה"ב כ לה), כמו התחבר, ופת' לשו' מולך יועצים שולל (איוב יב יז), מגערתך אלהי יעקב נדרם אותו החיל ורכב וסוס, כי מי יעמוד לפניך מאז אפך מתחילת אפך, צור הסר מעלי אפך ואל תוכיחי בקצפך:

ד. בשרים. לא נאזה לכסיל תענוג אף כי לעבד משול בשרים (משלי יט י), חברו מנחם במחברת ב"ית יען כי פתרו מלשון לחם ובשר ומן חיי בשרים לב מרפא (משלי יד ל), ורכבו יעקב תמנו, אך אתמכנו אני בחבלי השוא ובפתרונים לא נכונים, כי לא נמצא במקרא קבוץ מלחם ויין ובשר, באומרו שתי לחם (שי"א י ד), המשנה לחם (שם כא ד), ולא מצאנו לחמים, ולא יינות ויינים, אף כי נמצא בדברי רבותי לחמים ויינות, לשון חכמי לעצמו ולשון מקרא לעצמו, וגם כזה יש לתפוש המשורר שאמ' בשירו יני רקחי, כי בשתי שנגות שגג, האחת שרבה יין בקבוץ לשון רבים, והשניה שהדביקו לרקחי כי במקרא איננו דבק באומרו מ"ין הרקח (שיר ה ב), כי הרקח הוא שם התואר כמו רקוח, יין רקוח ולא יין רקוח, שאם כן היה משמעו יין של רקוח והוא בעל היין, והרי בעל היין הוא רוקח ולא רקוח, ומצאנו בשקל רקח שם התואר כמו מלך עבד ילד, וא"ת הנה נמצא חיי בשרים לב מרפא שכתו' בשר בקבוץ, אני אשיבך מלים כי גם לשון המשנה שאמ' לחמים ויינות לא אמ' בשרים, ועתה אפרש לך למה אמ' חיי בשרים, הנה סברם המשכיל כדרך הזוג עם עצמות, כאמור ורקב עצמות קנאה, כמו שעשה לדעת את מוצאך ואת מובאך (ש"ב ג כ"ח), כי היה לו לומר ואת מבוואך, כמו מקום מקומך, מלון מלונך, אך הוציאו כדרך מוצאך שהוא עומד על עמידתו שהוא משורש יצא, וכן במלת הורו הונה (ישעי' נט ג) היה לו לומר הורה קנה, כי הוא מן והגית (יהושע א ח), והורה מן הורני ה' דרך חקך (תהלים קיט לג), והוציאו הגה כמוצא הרה כדי לזנוג, וכן במלת בשרים, לפי שאמר ורק' עצמי קנ' זוג עמו חיי בשרים, ואמ' העצמות זה בשרים שעל העצמות חיהם לב מרפא ורקב שניהם קנאה, ולא כיון שיהיו חיי הבשר הוא לב מרפא בלבד וכיון לא כיון ברקב לעצמות בלבד וא"ת אין חיים בעצ', הרי אמ' הנביא יחזקאל התחיינה העצמות האלה (יחזקאל לו ג), וכן

יש רקב בבשר ואפי' בשם כדכתי' ושם רשעים ירקב (משלי י ז), וכת' זכר צדיק לברכה, אחרי מותו יגדל זכרו בכל דור ודור ונוסף כמו הברכה שמוסיף בדבר, ושם הרשעים יאבד מיד כמו הרקבון שיכלה הבגדים והאילני': ומה שאמ' רבנו לרפאות מחץ מכת' מנחם בענין הדבק שלא אמ' משול בבשרים כמו משול בבני אדם או על בני אדם, ואמ' הנה נמצא כמוהו חסר הדבק מושל עמים (תהלים קה ב), לפי ראות עיני יותר קרובים לעזרתו שלחו כר מושל ארץ (ישעיה סו א), מושל בגבורתו עולם (תהלים סו ז), ולא אמ' על ארץ, על עולם, ולא בארץ ולא בעולם, וזה ידוע לכל מבין כי הפועל שהוא כמו שם התאר כמו מלך יתכן להברו בלא אות דבק, כמו מלך ארץ, מושל ארץ, של ארץ, מושל עמים, אך משול בשרים שפת' משול בני אדם יראה מדבריו משול בני אדם בחיים, לכן פתרו' הנכון בה הוא לא נאזה לכסיל תענוג, ויותר קשה עבר מושל על שרים ועל שלטונים, אך על בני אדם כמותו ובני ביתו יתכן למלוך ולמשול, וצור יעמדיני פן אכשל כשול: ואני בנימין אביא עוד ראייה לתבור דרך הזוג, תהומות יכסומו (שמות טו ה), יכסומו היה לומ', אך בעבור אן הראשון אמ' השני, וכן מוצאו ומובאו (יחזקאל מג יא), מבואו היה לומ' כפתר' הרב, אבל בזוג מוצא' אמ' מובאו, וכן כשפחה כגברתה (ישעיה כד ב), כגברתה היה לומ', שכל תיבה שסופה מפיק ה"א או סופה מ"ם או ו"ו או י"וד לא תפתח כ"ף שבראשה, כמלכס, כמלכו, כמלכה, כמלכי, כדרכו, כדרכס, כדרכה, כדרכי, וכן בכל עשרת הכנויים, אבל בעלילת כשפחה כגברתה, וכן צאנה וראנה (שיר ג יא), צאנה כדרכו מן שב שבנה, רד רדנה, אבל מן ראה היה לומ' ראינה, בנה בנינה, קנה קנינה, וחברם דרך הזוג. ופתר' זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, על הבנים הוא שהן זכרו ושמו אחרי מותו, כמו שאמ' הנביא לסריסים שאין להם בנים כי לא יולדו, ונתתי להם כביתי ובהומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות (ישעיה נו ה), כי הבנים והבנות ימותו ואותו שם לא יסוף נצה ועל הננייה מישאל ועזריה שהיו סריסים בהיכל מלך אומי מקרא זה ושם ויד שבכית ובהומות זהו שאמור בעזרא על ידו בנו (נחמיה ג ב), פלוני ופלוגי, צורי יעמוד לימיני יסובבני יפלטני:

ה. אנך. (עמוס ז ז), פתר מנחם כמו שבר, מן נאספו עלי נכים (תהלים לה טו), והמלה גרועה אליף, ודוגש השיב עליו ואמ' כי ענינו מן קו המדה (ירמיה לא לט), אמרתי אני מלה זו לא תקחנה סברה, כי היא יחידה ולא יתכן שתהיה משורש נכים ולא מענינו, כי אליף אנך שורש, ונכים ונכה רגלים (ש"ב ד ד) שני שרשים, נכים בשקל כנים אתם (בראשית מב יט), מתים, והיו כל דרים (מלאכי ג יט), לצים (תהלים א א), כלם מחטופי עיין, ואם היה נכים משורש נכה רגלים היה נכים קמוץ הפ"ה בשקל כלים רוים דרים, ונכה רגלים מחטופי למ"ד בשקל דוה לבנו (איכה ה יז) בסמוך, ובמוברת דוה נכה בקמץ, וגם לא יתכן לפתרו מן נכאים (ישעיה סו ז) ומן נכאו מן הארץ (איוב ל ח) כדבריו רבנו, כי האל"ף בהם שורש, וגם לא להיות אנך מלה הפוכה ולפתרו נצב על חומות שבר, כי מה ענין וברו שבר ונפץ, כי השבר אינו המשבר כי אם הנשבר ולא בלי המפץ לשבר החומה כאשר אמרו, לכן יתכן כי פתרונו של אנך קו כמ' שא' דוגש, וכה פתרון אשר אמ' עמוס הנביא, הנה הוא על חומת

אנך, הומה ישרה בנויה בקן, ובידו אנך, קו המדה למוד להם מדה במדה, והנני שם אנך בקרב עמי, אני אשים קו בתוך עמי שאמוד להם כמפעליהם מדה במדה, ופתרתי זה נכסף מכל כלי המדה:

ו. נדבכין. (עזרא ו ד), כדברי דונש נדבכין טורים, נדבכין די אבן גלל תלתא,

כדברי רבנו ונרבך ראע הרא (שם), והוא נודע ביהודה:

ז. קרת. (משלי ג ג), הפש רבנו ומצא שהוא קריה ולא קורה בראיית שני פסוקים עדים נאמנים לכל הכמה מבינים, בטוב צדיקים תעלו קריה

(משלי יא י), בכרכת ישרים תרום קרת (שם יא יא), והיה לו לשם ולתפארת

שם עולם לא יכרת, וכמוהו על גפי מרומי קרת (משלי ט ג), ופתתי על גפי

כמו יגיפו הדלתות (נחמיה ו ג), שהוא יסגרו, ומה טוב בזה דברי הגאון רבנו

סעדיה שאמי כי על גבי חרשו חורשים (תהלים קכט ג) ועל גפי ועל גוי מן

ואותי השלכת אחרי גויך (מ"א יד ט), גף גב גו, כי שלשתם ממוצא בומ"ף

המתחלפים לפרקים, והנה דבריו דברים צדיקים:

ח. כידודי אש. (איוב מא יא), אמרתי מלה זו לא תקחנה סברה כי אין לה

דמיון, לכן תפתר לפי ענינה, ואם הכ"ף שורש כאשר אמרו

משקלה קיטור, [ואינן] כיוור בעבור כי כיוור מהנדגשים, ואינו כידודי אש בכ"ף יודוי

בלא כ"ף, כמו עתיד לכידוד (איוב טו כד) שהכ"ף בו שורש ועניינו כעניין כדור

אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כב יח) שהכ"ף בו שמוש, ודבר זה מפינו לא ימוש:

ט. לשדוי. (תהלים לב ד), פתתי מנחם מן ואת שרוד (ירמיה ד ל), ודבריו

אינם נשמעים למבינים וידועים, כי הלמ"ד שורש כדברי דונש,

ודומהו לשד השמן (במדבר יא ח) ופתרונו לפי עניינו כמו דשן שמן, והאמנם

יפלא בעיני על אשר פתר רבנו לא נס ליחה (דברים לד ז) כמו לחיו, לא ברח

יפי לחיו, והוא כן לא יתכן, כי לחה כמו ליחתו, וזה פתרונו ודתו, לא קרהו

מקרה כזקנים שיבש ליחתם ותכהינה עיניהם, כי הוא לא כהתה עינו לזקנתו ולא

יבש ליחתו. ונס מלשון ערב הוא יבש, שכך הם אומרים יבש הלחם נס אל

כבו, גם על דרך הרקדוק לא יתישבו דברי רבותי לפרשו מן לחי ולחיו, כי

י"ד לחי לא תפול לעולם בכנוייהם באמרו לחיו לחייד, והנה לחה ה"א במקום

ו"ו הכנוי, כמו לחו בו"ו, וכאשר יוסר הו"ו ישאר לח, כמו מן דעו דע, רעו

רע, ומן לחי הי"ד בו שורש לא יאמר לחו, ולא מן צרי צרו, שבי שבו, יפי

יפו, חרי חרו, כי אם מן לחי לחיו, ולא לחה מן לחי, צריו, יפיו, שבו, צריו,

ויתכן לאמר דע מן אשא דעי (איוב לו ג), וכן אם יפול עץ (קהלת יא ג)

נוכל לומר שהוא מן עצה (ירמיה ו ו), על משקל דע מן דעה, והכוון להתכוון

שמועה מפי מורה דיעה:

י. חרוץ. (תהלים סח יד), שמעתי הקול קול יעקב כקול שדי אבן מנחם מה

היה לו לחלק לשון חרוץ לשש מחלקות, וכלם בחלק אחד יפתח

לשון התוך כמו כלה ונחרצה (ישעיה י בג), ועמק החרוץ (יואל ד יד) מקום

שחותכין שם הדין, ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד), החתכים ביותר סחורתם,

ומורג חרוץ (ישעיה מא טו) מענינם, דף שחותך התכן, חריצי החלב (ש"א יז יח),

חתיכות שעושים מן החלב כמו המאה או גבינה או דומה לו, ואז תחרץ (ש"ב

ה כד) תחתוך ותחכה, לא חרץ לבני ישרי לאיש את לשונו (יהושע י כא), לא

חתך לאיש את לשונו, לא רבר עמהם שום אדם בקושי וחתוך לשון משוב ועד רע, ובוה הלשון לקחו האומר לדבור חיתוך לשון, לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא ז), לא יענעו לשונו בחתוך קול, כי אין לכלב חתוך דבור, כי הרוח יוצא מהגרון ובא עד הלשון, ולשון בני אדם מחתכת אותו הרוח לדבור מובן. ואברותיה בירקק חרוץ (תהלים סח יד), נחתך בצרורי זהב ותפוחים או באבנים יקרות החוכות בה, וכן מהרוץ ומפו (משלי ח יט), אבנים יקרות חצובות. אכן לבעבור הראות לעמים רוב חכמתו הפירסם איש מאחיו, וכן עשה מלשון דרור שחלקו לשלשה מחלקות, שאמר דרור לשון חפשי, דרור מר דרור, דרור שם העוף, והם שלשתם אחד הם לשון חפשי וכן חורין שרר בבית ובשדה ובארמון המלכים, והתבונן בכל אלה הדרכים:

יא. לבן. על מות לבן (תהלים ט א), פת רבנו לבן כמו לברר וללבן (דניאל יא לה), אמרתי כי לא לבנהו ביושר ולא ביררו, כי למד לבן על דעתו שרש ואז יחסר למד אחרת לצורך ליבון, ועוד יחסר היא להיות בתשלומו להלבן, ואם יחסר היא לא יחסרו הלמריץ, ואז יהיה ללבן כמו לשמיר מעוניה (ישעיה כג יא), לשבית עניי ארץ (עמוס ה ד), לגיד ביורעאל (מיב ט טו), ואז היה מן לברר וללבן, כי וללבן הלמד הראשונה פתוחה, וענין הלבין כמו הלבנו שריגיה (יואל א ז), ולא בא ממנו מבנין חזק כי אם בהתפעל יתבררו ויתלבנו (דניאל יב י), וזאת הלמד הנוספת על השמיו ועל המקראות מסימן בכלים לא תחסר לעולם, ואם כן אך לפתור לבן להלבין ולא ללבן מבנין חזק. ואשר אמר מנחם כי הוא מן לבין מלשון בינה לא יתכן בתשובות רבנו הנכוחים עליו בעבור הגשות הבייית, כי אם היה לבן הבייית רפוייה טוב לו יהי חסר היא כאשר זכרנו. ואשר אמר דונש כי לבן מלך אחר שנצחו דוד רחוק רחוק הוא, כי לא מצאנו לבן שם בכל המלחמות שנצח, ורשע גדול כזה שאמי מוזמר עליו לא יתכן להיות מוזמר אותו, ויש שפתרו על מות גלית איש הבינים (ש"א יז ד), והמוזמר כן הוא מוכיח באומרו נערת גוים אבדת רשע (בפסוק ו), אך לבן אינו נופל על הלשון, כי היה לו לומר הבין ביד והיא. ועוד יש שפותרין בו על מות אבשלום בנו, ואינו. ויש מפר' נבל, ומלה הפוכה, וכל אלו עניינים משבעים פנים שיש לתורה, אמנם הקרוב אליו יתכן לפות' כי הוא שם משורר אחד ששמו כן והוא נזכר בדברי הימים מהמשוררים שהעמיד דוד בכלי שיר נבלים ומצלתים, ככתו' ועמהם אחיהם המשנים כן ויעויאל ושמירמות (דה"א טו יח), וזה המוזמר אמרו דוד על מפלת גלית ונצחו פלשתים, כמי' שני נערת גוים אבדת רשע, ונגן אותו בכלי הנגון ששמו עלמות אותו כן המשורר. ואם תשיבני היה לו לומי לבן הלמד בשוא כמו ליוסף, כי לא נמצא ידיעה על שמות העצם, לאברהם, ליצחק, למשה, הלמד פתוחה, ולא לשמות עצם הערים, לירושלם, לבבל, למצרים, בלמד פתוחה, אך ביושר מייחס האדם לשבטו ולעירו יאמר לשמעוני, לראובני, למצרי, לבבלי, אני אשיבך מלים, כי דרך הלשון ומנהגה כך הוא, אך נמצאו במקרא מלות מעט כמו לבן ביריעה, ככתוב בור הגדול אשר בשבו (ש"א יט כב), והוא שם עצם העיר והבייית פתוחה, וכמהו ויפקדם בטלאים (ש"א טו ד), שם מקום, ואשר תרגמו יונתן באמרי פסחיא תמהתי על זה, כי לא צוה הקב"ה למנות ישראל בבקע לגלגלת כי בעת שכוונת המונה למנות כלם, שאמר לך מנה את ישרי

ואת יהודה (ש"ב כד א), אך כשהיה מונה קצתם לצאת עם המלך לצבא לא היה עליו
 דבר, כמו שני במקום אחר ויפקדם בכזק (ש"א יא ח) שמנה היוצאים עם המלך
 לצבא, ואמי עבדיך נשאו ראש אנשי המלחמה אשר בדינו (במדבר לא מז).
 ופתרו על מות לבן כך הוא, העמידו דוד בכלי הנגון לאותו שהיה שמו בן
 המשורר, ועל בן פתח הלמ"ד להבין שהוא המשורר הידוע ששמו בן, שלא
 יסתפקו בו, שכל בן שבמקרא הוא כמו בן אברהם, בן יצחק, ואם היתה הלמ"ד
 שואית היה משמעו בעבור בן או כמדומה לזה, על בן לא נפלה שוא לקחתה,
 ועוד נמצא כזאת בשם עצם עיר ביריעה, כי בסוכות הושבתי את בני (ויקרא
 כג מג), לפי פתרון המקרא כך יפתי כי כאשר הוציא את בני ישראל מרעמסס
 שהיה מקום שעבודם מיד הושיבם בעיר סוכות והיו שם בני הורין, ככתו ויסעו
 מרעמסס ויחנו בסוכות (במדבר לג ה), על בן צוה לישרי לעשות סכות לדורות
 לזכר יציאת מצרים ואשר חנו שם יהודה ואפרים: ואני בנימין אינני מודה לו,
 כי לדבריו מדוע קבע הקב"ה המועד בט"ו לחודש ובזמן אוסף גורן ויקב, אכן
 עיקר ויקר בעיני ה' את אשר פתר בו רבנו שמואל, אשר צוה הקב"ה חג הסכות
 תעשה לך באספך מנגנך ומיקבך (דברים טו יג), באספס תבואת הארץ ובתים
 מלאים כל טוב דגן תירוש ויצהר וכאו' או תצאו מבתיכם ותשבנו בסכות שאין שם
 דגן ותירוש ויצהר למען תזכרו והיה לכם לציצית כי בסכות הושבתי את בני ישראל
 במדבר (ויקרא כג מג) מ' שנה בלא נחלת שדה וכרם, ומתוך כך הודו לה' כי טוב כי
 ל"ה אשר הוציאכם מרש לעושר ואשר נתן לכם נחלה ובתים מלאים כל טוב,
 ולא תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה (דברים ח יז), וכסדר
 הזה שנה להם משה במקום אחר, וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך
 במדבר וגו', ויאכילך את המן וגו', כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, ואכלת
 ושבעת, ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו', ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי
 עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל
 (שם שם ב—יח), פת' לפי שהביאם הקב"ה אל ארץ טובה לכך אני מצוה לכם
 לזכור הדרך, ולכך יוצאים מבתיכם מלאים כל טוב בזמן אוסף ויושבים בסכות
 לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת ומבית אסורים יצאו למלוך.
 ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה חג הסכות בזמן אוסף גורן ויקב, לבלתי רום לבבו
 על בתים מלאים כל טוב, פן יאמרו ידינו רמה והיא עשתה לנו החיל הזה. ור'
 יוסף קרא פתח לפי שאו הוא פנוי מכל עסקיו בשכבר רצה אלהים מעשיו, אסף
 לו כל צרכי השנה מכולת ביתו ואין לו לעשות אלא והיית אך שמה (דברים
 טז טו). גם על אשר אמר ויפקדם בכזק ויפקדם בטלאים שמות עיר הלא רבותי
 ידעו דבריו ואמרו משם שהמונה ישראל אפי' לדבר מצוה כגון להלחם עם אויביהם
 חוטאי' ממה שכת' ויפקדם בכזק, והקשו כי בזק שם עיר כמו אדוני בזק (שופט'
 א ה), והעמידו הרבר ממה שכת' ויפקדם בטלאים, וברור היה להם כי טלאים
 לא שם עיר, כי לא מצאו עיר ששמה טלאים, ויונתן תירג' כאשר ניתן, ופתח
 סכות עיר לא מגורת עיר, שם ירקד שעיר, גדול רב וצעיר, לבי בו אגער, סר
 ויהי לו עיר:

יב. וכל. וכל בשליש עפר הארץ (ישעיה מ יב), חברו מנחם עם לא יכלכלוך
 (מ"א ה' כז), והוא לא כלכל דבריו במשפט, ודונש השיב עליו נכונה

כי הוא לשון מדה כמו שמתורג', וכן יורה עליו ענין המקרא שאומ' מי מדר בשעלו מים ושמים בורת תכן וכל בשליש עפר הארץ, בשעלו, ובורת, וכל שלשתן בלשון מדה, אך בשעלו זה מדת הלה, בורת כמו מדות הידועות באמה וטפה (יחזקאל מ ה), וכל, זה על מדת היבש, כל אחד ואחד לפי עניין מנהגו, וזכר משקל על ההרים, ורוח שלא זכר בפסוק זה החלש בפסוק שני מי תכן את רוח ה', וגם על הרוח הזכיר משקל, אף כי אין זה הלשון לשקול ולמור, לעשות לרוח משקל (איוב כח כו), והנה הזכיר פה ד' היסודות, אש ורוח ומים ועפר, ובשמים כלל שרש האש, כי כן תמצאם בכל מקום כאשר יזכור ארבע היסודות כי שמים הם אש, כמו שנמצא כי הוא לקצות הארץ יביט (שם כח כד), שרש העפר, ותחת כל השמים יראה (שם), שרש האש, לעשות לרוח משקל (שם כח כה), שרש הרוח, ומים תכן במדה (שם), הרי ד' יסודות, מי עלה שמים וירד, מי אסף רוח בחפניו, מי צרר מים בשמלה, מי הקים כל אפסי ארץ (משלי ל ד), והרבה פסוקים במקרא מודים על זה. ופתרון לא יכלכלוך לא יחזיקך, מן אלפים בת יביל (מ"א ז כו) שפתי יחזיק, וקטן מהכיל את העולה (מ"א ח סד), וכמוה נלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמיה כ ט), שמורה עליו סופו באומרו כי זעם מלאתני (שם טו יז), ופתי כך, נלאיתי להחזיק ועמך ולא אוכל להחזיק יותר, כי אני מלא זעם ככלי המלא ולא יוכל להחזיק עוד. ואשר פתר רבנו כי יכלכלוך ימדרוך, לא יכילו מדת כבודך, על זה יש על כל איש לבוב להלבב, כי לא יתכן כדבר זה, וחלילה לאל שתהיה מדה לכבודו לא גדולה ולא קטנה, אין קצב ואין תכלה ולא ראשית ולא אחרית, והפותר כי מדת כבודו לא יכילו שמים וארץ אשר שם לו מדה, אכן גדולה מהשמים ושמי השמים, ושלמה לא עלה על לבו לשום לו מדה, ובעל כרחם היה להם לומ' לא יכילו מדת כבודך, והנם צריכים למלת יכילו למה לא פתרוהו יכילו, כי השמים והארץ יש לה מדה, והבורא אין לו מדה, ומי שאין לו מדה לא יכילהו מקום, ואמר' הקדמונים הוא מקום עולמו, ולמה נדחקו לומ' ימדרוך, כי ימדרוך משמעותו ימדרו אותך, וזהו קשה על בני השכל יותר מה כאומר מדת כבודך, אך יאמרו במדת הרוחניים כדרך לשון בני אדם, מדת רחמים מדת הדין, אך ביושר אמ' לא יכלכלוך לא דבר דרך משל כי אם בדרך האמת, כי אין לו מדה קצובה שיכילוהו לא שמים ושמי השמים, ואשר אמר מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו ג), בה פתי לכל יודעי שכל, מלואת כל הארץ, מה שהיא מלאה מחי וצומח וקפוא כבודו הוא של הקב"ה, ואילו היה כדעת התרג' היה אומ' מלאה כל הארץ מכבודו, או מלא כל הארץ, המ"ם קמוצה והלמ"ד צרויה, כי יתכן ארץ בלש' זכר כמו נעתם ארץ (ישעיה ט יח), ולא נשא אותם הארץ (בראשית יג ו). ועתה אפרש לך את אשר זכר חי וצומח וקפוא, כי הם כל אשר בארץ, חי כל אשר באפיו נשמת חיים, צומח אילנות ודשאים ודומיהם שהם צומחים ויש להם נשמת גידול אך לא נשמת חיים, קפוא כלל כל הדברים זהב וכסף וברזל ונחושת וכיוצא בהם שאין להם לא נשמת חיים ולא נשמת גידול, והמה כבוד יוצרם שוכן עד וקדוש ורם: ואני בנימין אומ' כי לא היה מעולם דעת הפותרים לפתור לא יכלכלוך מדה ממש אך מעניינה דומה ולא דומה, כי המקרא מוכיח שהוא לא יחזיקך ויכילוך, שכן אמ' המשיכיל כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא

יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי, קל וחומר הוא, שדרש לאמר פלאה נשגבה היא אשר רצון הקב"ה לשבת בינותינו ולצמצם שכינתו הנה, אף כי השמים ושמי השמים לא יחזיקוהו, אכן הראה לנו כי רצונו להאמן דבריו אשר דבר לדוד אבי, וכן תרגם המתרגם, ארי מאן סבר ומאן דמי דבקושטא איתרעי ה' לאשראה שכינתיה בנו בני אנשא דאראין על ארעא הא שמיא ושמי שמיא לא יכילון לסוכרא יקרד, נביא עלינו אורך והודך והודך:

ג. לבלה. ואומר לבלה נאופים (יחזקאל כג מג), חברו מנחם עם ועלהו לא יבול (תהלים ג ג), ובא רבנו לחזק דבריו בארך דברים למען בלבול מנחם אשר הוא קיר נטוי ונדר דהויה, כי יבול שרשו נבל, ידור נדר, יפול נפל, ואשר אמר רבנו על דונש כי היה דעתו להחליף ב"ית יבול בפ"א לא עלה על דעתו. ועתה למוכיחים ינעם דברי, כי בלה בשקל דוח, כגון ר"ה לומר ר"ה לנקבה ועניינו כאשר פתר דונש כן היה מן הארץ כנגד תבלה (ישעיה נא ו), אחרי בלותי (בראשית יח יב), יבלו ימיהם (איוב כא ג), לא בלו שלמותיכם (דברים כג ד), ורבנו הפריד בשורש בין יבול ולבלה, והרין עמו, אך הברם בעניין, ומנחם לא ראה בשכל ולא יבין ולא ידע ואשם כי הברם בשרש ובעניין. וכת' בלה ישנה וקנה, כמו לא בלו שלמותיכם, ויש פותרים בהן לשון רקבון, ואינו נסו עליו, כי אחרי בלותי היתה לי עדנה (בראשית יח יב) יעיד על פיתרוי שכך הוא אחרי שנושני וקנתיו. ועם תבל עשו (ויקרא כ יב) לא יתכן לחברו כדברי רבנו, כי תבל שרשו כלל בשקל תמס יהלוך (תהלים נח ט) ששרשו מסס, פת' בלבול עשו, ופת' המקר' כן יתכן, אמר הנביא יחזקאל, ציוני הב"ה להודיעם תועבותיהם ואני כן עשיתי ואומר לבלה נאופים, לישנה ולקנה אמרתי ניאופיה אשר עשתה עתה יזנו הנשים תזנותיה שלמדו ממנה, והיא, פת' והיא לא תחרל עוד מלזנות. ודע לך כי ועלהו לא יבול אינו מעניין זה כי הוא עניין נפילה והשלכה, לא יבול כמו לא יפול, כנכול עלה מגפן (ישעיה לד ד), נבל תבל (שמות יח יח), פת' נפל תפל מיגיעה, וכמוהם ומעניינם כי נבל נבלה ידבר (ישעיה לב ו), אדם שפל היקום שהוא נפול ואין לו תקומה בין בני אדם בעבור מעשיו הרעים ידבר דברים נפולים שלא יהיה להם תקומה, ובהפך נבל שהוא נפול יקרא נדיב, ככתו' לא יקרא עוד לנבל נדיב (ישעיה לב ה), ונדיב הוא הנישא והעלו למעלה בין בני אדם בנדבת לבו, ומעניין זה נבלה המושלכת בחוץ, ובערבי או' לנבל סאקט פת' מושלך ומושלך לארץ, ולשון נפילה ונפילה קרובים בעניין ושתי לשונות ולא כאשר אמ' שתתחלף הב' בפ', כי שתי לשונות הם קרובים בעניינם כמו תפלט תמלט, תפלטני תמלטני, רני פלט תסובבני: ואני בנימין אוט' כי נבל תבל אינו לא מעניין זקנה ולא מעניין נפילה אך מעניין ונבלה שם שפתם (בראשית יא ז), שפת' תתבלבל שם שפתם על ידי שנדרה שם, והוא בשקל נסבה, ורחבה ונסבה למעלה, ושרשם כלל סבב, אך כלל עובר לאחרים, כלל שפת כל הארץ (בראש' יא ט), וכן סבב עובר, וסבב בית אל והגלגל (ש"א ז טו), ונבלה בודר, מעצמה תתבלבל, וכן נסבו על הבית (בראשית יט ד), ואע"פ שאין דגש בב"ת נבלה נפרשנו כך כמו נסבה, כי מבטן מי יצא לפרש ונבלה שם כמו נפלה, זאת לא זאת. וכן נבל תבל, לשונך מתבלבל להשיב דבר לכמי בני אדם, גם העם אשר עמך לשונם מתבלבל, זה צועק וזה צועק, וכבר ממך הרבר

להשיב לכלם כסדר זה אחר זה, לא תוכל עשותו לבדך, ולפרשו לשון זקנה ונפילה בדעתי לא עלה. ופתי ואומר לבלה נאופים וגו' עיקר פתו כפתו רבנו שלמה, אמי לי לבי לזקנה בניאופיה מעתה שהוקינה יצאו תנונתיה ממנה, תצא תאות ונותה מלכה ותחזור בה, והיא, והרי היא עורגה בזנוניה כאשר בתחילה, ויבא אליה כל הבא כבוא אל אשה זונה שהיא עלמה מלאה זימה, ועל חסרון ביית של נאופים יעידו ירחצו מים (שמות ל כ), ואם בית אישה (במדבר ל יא), יזנו יצאו ממנה, כל זונה תרגי נפקת ברא, ועל לשון גופל על לשון גינה הכי כמו עקרון תעקר (צפניה ב ד), אחת שאלתי לבקר צורי בכל בקר:

יד. ארעית. ארעית גובא (דניאל ו כה), נכוננו כזה דברי מנחם שחברו עם הארץ בעברית שתרגמו ארעא, כל התחתיות הם מכונים לארץ והעליונים לשמים, כמו עוף השמים (בראשית א ל), ומגדל וראשו בשמים (שם יא ד), וכן לארעית גובא, ארץ דבור הוא תחתית הקרקע, ויחיה בעוריו אל שמים רקע: טו. תערג. כן נפשי תערג אליך (תהלים מב ב), אמרתי יכוננו בו שפתי אמת כדברי דונש אשר אמר כי לכל החיות יש להם קול משונה מחברו, השור נועה, הסוס דוהר, והארי נמצא לו שואג נהם נוער, וחלק גדולה בדקדוק במלת כי נעור ממעון קרשו (זכריה ב יז), כי האחד כת' מלשון יערו מירכתי ארץ (ירמיה נ מא), ונעור מבנין נפעל ומשקלו נכון גבון, ונתחלפה תנועת הנו"ן בעבור העי"ן, ויש פותרים בו כי נעור מן נערו כגורי אריות (שם נא לח) וכמו שני ה' מציון ישאג (עמוס א ב) כן אמר כי נעור ממעון קרשו, ומשקל נעור יכול, ולא יכול יוסף (בראשיות מה א), ונתחלפה כמו כן תנועת נו"ן בעבור העי"ן, וזה ראיתיו ואחבר, וכן הוא פתרון, כאיל תערוג על אפיקי מים, כך אמי המשוורר, כאיל צנעק על אפיקי מים כאשר יצמא ויבוא לאפיקים שהיו בהם מים והיה שותה בהם ובימי הבצרות לא ימצא שם מים והוא עורג וצועק מרוב צמא, כן נפשי תערוג אליך, תצעק אליך, ויוכיח עליו הכתוב אחריו צמאה נפשי לאלהים. אך מי שפתי תתאוה, לא יתכן עליו תתאוה על אפיקי מים, כי אפיקי מים אינם המים עצמם כי אם הגיאות, והאפיקים הם מקומו שהמים הולכים בהם, ויורה על זה וכל אפיקי יהודה ילכו מים (יואל ד יח), ואשר אמר כאיל בלשון זכר ותערוג בלשוני נקבה יכול שכלל זכרים ונקבות, ויכול על נפש האיל, כנפש האיל תערוג, ודומהו ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום (ש"ב יג לט), הרי עריגה לאדם כמו לאיל, הלא כן מצינו שאמי שאנה לו כלביא (ישעיה ה כט), על מלך אשור, וכן קולה כנחש ילך (ירמיה מז כב), וכן מצאנו באדם שאנתי מנהמת לבי (תהלים לח ט), וכן כסוס עגור כן אצפצף אהנה כיונה (ישעיה לח ד). ודונש שאמי כי עריגה לאיל ולא לאדם לא מלא דבריו, כי דרך המשל נופל כל הלשונות עליו, ופתי ערוגת הבשם (שיר ה יג) מחיצה היא שהבושם צומח בה, ופתי דודי ירד לגנו לראות ערוגת הבשם שהיתה בו, ודומתו להשקות אותה מערוגת מטעה (יחזקאל יז ז), משורת מטעה, כי מה ענין להשקות אותה מתאות מטעה או מתשוקתה, ורבנו שמואל ורבנו יעקב פתרו בו לשון תאוה ותשוקה. וכת' רבנו יעקב בפתרו' שקיקת האדם אל הבשם, ולשקיקה אין סברה חקוקה, ומלה תשוקה כי תשוקתו (בראשיות ד ו) בשקל תקומתו, ולא יאמר ממנו קמימה, אף כי נמצא תקומה, ולא מן תנופה נפיסה, ולא מן תרומה רמימה, ודע

כי ותשוקקה (תהלים סה י) כמו ותכוננה מכפל המרבעים שהם כפולי למ"ד, ונפשו שוקקה (ישעיה כט ח) הוא לשון עבר, כמו כוננה כוננו שהם לשון ציווי ועבר. ויוסף ישביר בר, ונקי כף ובר: ואני בנימין אומר כי מה שהשיב הקורא כי לא יתכן לומר כאילו תתאוה על אפיקי מים שיכשו ואין לו לשנות כאמור ביזאל גם בהמות שדי תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר (יזאל א כ), וגם המתרג' תרג' מסברא קמך, מהן תתאוה ולא תצעוק:

מז. נמוגו כל יושבי כנען (שמות טו טו), משקלו נכונו, והגוי' מן נפעל, ושרשו מוג, וכמהוה למען למנו לב (יחזקאל כא כ), כמו לשום החול (יחזקאל ל כא), והגבעות תתמוגגנה (עמוס ט יג), כפל ג' תתמוגגנה ככפל המרבעים כשקל תתרוממנה כמו תקוממנה, ופת' כלם כאשר פת' רבנו יעקב בן פתר אותם יוסף, נמוגו כמו נמסו, נמוג נמס, אך שמושם ושרשם אינו אחד, כי מן נמס יאמר נמסו בדגשות הסמ"ך, ומן נמוגו ימוגו כמו יכונו, והגוי' נמס ונמוג מהנפעל, על כן לא יכון בלשון לא נמיגה ולא נמיגה כאשר אמ' רבנו בכלל דבריו כי נמיגה היה שרשו נמוג כמו נפילה נפל, נדיבה נדב, ואין שורש נמוג בכל הלשון, וכן נמיגה לא יתכן כי היה שרשו מגג מבעלי הכפל בפלם חגיגה ששרשו חגג, ומצאנו תמוגינה כמו תמוגינה (ישעיה נד י), ולא נאמ' תמוגגה בדגש בשקל תסובנה, שהוא מן סבב, כי לא מבעלי הכפל הוא, ובפרוש אלה הדברים בנסתר ונגלה לא ארונים לאלה:

יז. מסת. (דברים טו י) הודה רבנו לדברי דוגש ותרנום די מסת (דברי טו ח), ולא לשון מס, וכחו ישר כי סמכו באמת וביושר:

יח. נסותם. (שמות יז ז) נסתם דברי מנחם באומרו כי הגוי' אינו שורש, ורבנו אמ' שאין להכריע אם היא שורש אם לא, ונעלם מהם למען אנסנו (שמות טו ד), וחביריו, לא אנסה (ישעיה ז יב), אשר נסוני אבותיכם (תהלים צה ט), ושקל נסותם כלותם ענותם ודומי, ומקור מן נסה, נסותם את ה', הנה הגוי' בלועה במסה כמו נשא במשא ונו"ן נגע במגע, וכן דרך הגוי' להתבלע כאשר הם פעל, ודוגש הודה לו כי אין גוי' במסה, ולא הבין כמו כן הבלעת הגוי', ואמ' כי השמות אינם נקראים מעין המעשה והודה על דברי שקר, והביא ראיות רחוקות לאין חקר, ואמ' כמו נח מן ינחמנו (בראשית ה כט), ושמואל מן שאלתיו (ש"א א כ), והוא לא ידע כי נח על שם שאמ' עתה תהיה לנו מנוחה, וינחו יניעי כה מרוב יגיעם ומעצבון ידם ובו נתנחם, על כן קרא שמו נח, וכן שמואל, לפי שהיא שאלה אותו מה' ונתן לה שאלתה נתנה היא אותו במתנה לה' כמי שאמ' וגם אני השאלתיהו לה' (ש"א א כה), כמי נתתיהו, הוא שאול לה' (שם), הוא נתון לה', וכמהוה וישאלום וינצלו את מצרים (שמות יב לו), נתנו להם, וכן בלשון רבותי' חשאיילני חפץ זה תן לי, ועל כן אמרה שמואל כמו שזאל נתון לי, וקצרה דבריה, וגם אנכי נתתי השאלתיהו, ליוצרי נתתיהו:

יט. מן הוא. (שמות טו טו), זאת הפעם הודה רבנו לדברי דוגש, ואני המוכיח אודה דברי מנחם בדברים נכוחים כשמש זורחים לעיני פקחים, דע

והבן כי מן בלשון ערבי כמו מי בעברי, וכן בארמית מי הוא מן הוא, ואינו נופל כי אם על בעלי השכל, ומה נופל על שאר הדברים, והנה נמצא מה על בעלי השכל, ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים יח ח), אך פתרונם מת

בשורה בפיכם ומה אתם אומרים ומה ראיתם, ומה שהביא דונש כי נמצא מי פשע יעקב הלא שומרון ומי במות יהודה הלא יושבי ירושלים (מיכה א ה), ואין הפשע והבמות בעלי חיים ושכל, דע לך כי כן פתרו, מי גרם פשע יעקב הלא יושבי שומרון, ומי עשה במות יהודה הלא יושבי ירושלים, כן משפטם כי ילעיגו המשכילים באומי מי הלחם או מי היין, וכן לאומי מה הוא לאיש הבא, כי איש הוא, אך בצחות לשון מי הוא, ובמשל הדיוטות אמי אחד לחברו שהיה מוכר כלי בשוק היאך אתה מוכר זה, והמשכיל הלעיג עליו ואמי ליטרא בפשוט, שחק בו כי ענין איך נופל על הדברים הנמכרים בחשבון או במשקל או במדה, אך דבר הנמכר כלו כאשר הוא יתכן בו בכמה תמכרנו ולא ימירנו: ועתה אבאר לך דברי מנחם כי הם סמוכים באמת וישר ובשרון מדרך הפתרון ומדרך הדקדוק, זה פתרונו, כאשר אמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבע (שמות טו ה), ראו כי הבשר בא לחם בערב ובבקר ראו המן, ולא ידעו מה הוא, וקראו שמו מתן הוא, על כן שמו כן הוא לדורות, כי לא קראוהו לדורות מי, מפני כי מי אינו נופל על אכילה כאשר פירשתי, ועוד כי לא ישימו שמו כל הימים כך, כי כבר ידעו מה הוא, ומדרך הדקדוק כאשר נאמר מן מנה את מאכלכם (דניאל א י) שהוא כמו צוה, קוה, ונאמר בצווי צו את בני ישראל (ויקרא כד ב), כך אמר השם קו לקו צו לצו (ישעיה כה י), הרי צו שם דבר, וכן קו לקו עימ מן, והצווי מן ינצרוהו, חסד ואמת מן ינצרוהו (תהלים סא ח), מנה שיצרו אותו, ופת' ויקראו את שמו מן קראו שמו מתן, וזה שמו לדורות, וכן אמר משה הוא הלחם אשר נתן ה' לכם ואשר מנה מאכלכם: ואנו בגימין אומי כי השובות הקורא על דונש הבל וריק נחשבו לא טובו, כי מי ילך לנו מצרימה ויגד לנו אשר מן בלשון מצרים מי הוא שלא יפול רק על בעלי השכל, והלא שמא בלשון מצרי מה הוא, ואע"פ שאינו מכוון לא על לשון ארמי ולא על עברי מה בכך, הלא מצאנו כמו כן ויקרא לו יגר שהדותא (בראשית לא מז) בלשון ארם נהרים, ואינו מכוון כל עיקר לשון ארמי, כי דגר שהדותא היה לו לומי, שבכל מקום תרגו גלין דגרוין, וכן מצאנו כדנן תימרון להם (ירמיה י יא), והיה לו לומי להום, אך הלשונות משתנין כך, וכן עיקר פתרון כי קראו אותו בלשון מצרי מן שהוא באותו לשון מה, ולפיכך קראו מן על שם שלא היו יודעים מה הוא, ומן הוא מה באותו לשון, וכמוהו הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג ז), לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל, הואיל ובלשון הקודש נכתבה המגלה, אלא להודיענו על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור (שם ט כו) שהוא גורל בלשון שושן, ואילו לא נכתב מתחלה בלשון שהיו מדברים באותו המלכות לא היינו יודעים למה נקרא פורים, ולדברי הרב היה לו לאמר ויקראו את שמו מן כי מנהו ה', צורי יסמוך אדניי ויאורו עיניי: כ. בשצפת. בשצף קצף (ישעיה נד ח), נפלאתי על רבנו איך היה ידו עם מנחם בזה לסתור פשר דונש אשר הוא אמת וינידו עליו ברגע קטן עובתיך וברחמים גדולים אקבצך, וכן הוא אומי כי רגע באפו חיים ברצונו (תהלים לו ז), וכן הוא אומי כי יבער כמעט אפו (שם ב יב), ורצונו חיים עד העולם, ויורה על זה בערב ילין בכי ולבקר רנה (שם לו ז), וכה פתי בשצף קצף במעט קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך מרחמך, ויכול להיות

בשצף כמו בשסף, מן וישסף שמואל (ש"א טו לג), בחלוף אותיות וצ"ש, כלומי בחתיכה קטנה של קצף, בדבר מועט, וזה אל זה יחבר: ואני בנימין אומי דלא דוש לקימחיה בזה, כי אין ענין שסף בסמ"ך רק בדבר המשוסף בידים, ילעיגו המשכילים לאומי שסף ישנתי או אכלתי, והעיקר כדברי דונש מראיית התרג' ברגו זעיר סלקית אפי שכניתי זמן זעירא מניך ובטבות עלם דלא פסקן ארחם עלך, קביץ תקביץ יעקב כולך:

כא. נא. אל תאכלו ממנו נא (שמות יב ט) כדברי דונש ובתרגומו, והערבי מסייע אותו שאומרים לבשר שאינו מבושל כל צרכו נאי, ובתרגומו כד הי, ומנחם פתרו לשון שבור כמשמעות ועצם לא תשברו בו (שמות יב טו), מן אם הניא אביה אותה (במדבר ל ו) שהוא לשון שברון, אלוילי שחבר שתי לאוין בלאו אחד היה טוב, ומלשון יניא יש בתהלים יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יניא ראשי כי עוד ותפלתי ברעותיהם (תהלים קמא ה), פת' יהלמני צדיק ויכני, חסד הוא עושה עמי, אך הרשע אם ימשה ראשי בשמן ראש אני קורא אל, כי הוא משבר ראשי במשיחתו, כי כל ימי אני מתפלל על רעותם ופורענותם: ואני בנימין אומי כי העיקר כדברי מנחם, ובחנם שם רבנו לב להציל מנחם מפתרון שבירה, כי כן הוא, אל תאכלו ממנו נא הוא שבור איברים ולא שבירת עצם, וגם בשל מבושל במים אל תאכלוהו כי אם צלי אש, עתה עונה המקרא לפרש על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון, כמו בתלמוד אמאי דסליק מיניה, אל תאכלו בשל מבושל כי אם צלי אש, ואל תאכלו נא כי אם ראשו על כרעיו ועל קרבנו, וכמוהו והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג (שמות כה לב), הרי כאן שתי מצות, אחת לעשות ראשו בתוכו באמצעיתו ולא למטה אך בשעת אריגה יניחו הפתח, ועוד מצוה אחרת לעשות לו שפה לאותו פתח, ועתה מפרי ראשו בתוכו כפי תהרא, ושפה יהיה לו כרי שלא יקרע, ורוב מקראות כזה סותרים ואח"כ מפרשים. גם מה שפטר הקורא יהלמני צדיק חסד על הצדיק ויוכיחני שמן ראשי על הרשעים לא קרוב לפה וכליות לחלק מקרא זה העניין, אכן כן פת', למעלה אמי המשורר אל תמ לבי לדבר רע להתעולל עלילות ברשע את אישים פועלי און ובל אלחם במגעמיהם, פת' לא מעדניהם של רשעים, כמו אל תלחם לחם רע עין (משלי כג ו) הוא הרשע, מנעמיהם הוא ואל תתאו למטעמותיו (שם), תהלמני צדיק חסד, מעדני הרשעים אני שונא מכל תוכחות הצדיקים שיהלמני על ראשי ויוכיחני, חסד אני הושב אותו, כי אוהב אני תוכחותיו יותר ממעדני מאכל הרשעים, שמן ראש מלוכה שיש לי שנמשחתי בשמן, לא יניא ראשי לא יסיר את ראשי מלקבל מהלומות ותוכחות הצדיק, כי עוד כל עוד נפשי בי אני מתפלל להזהר מרעותיהם של רשעים, לכן טובו לי הכאות של צדיק ממעדני הרשעים. יהלמני הוא מכת ראשי, ככת' והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופטים ה כו), הלומי יין (ישעיה כה א). יניא יסיר, כמ' ואם הניא אביה אותה (במדבר ל ו), וכן פתרו רבנו שמואל, יברכנו האל:

כב. סלסלות. סלסלות (ירמיה ו ט) בחילוף סמ"ך בוי"ן יהיה זלולות, כמי זכרת הזוללים (ישעיה יח ה), ויכול שיהיה מלשון סלים, כבוצר שישויב ירו על העוללות ומשים בסלים, לרוחתי ולשועתי ה' אונך אל תעלים:

כג. נפתי. נפתי משכבי (משלי ז יז), פתרו מנחם מנפת צופים (תהלים יא),
 בדתו וכחקו ואתו נמקו בפתרון ולא לכל ספקו, ודונש השיב עליו
 ואמר מה שבח יש לקטר המשכב בדבש, האמנם לא העמידו המלה על אפניה ולא
 טבעוה על אדניה, כי פתרון נפתי מענין גשם נדבות תנוף אלהים (תהלים סח י),
 שהוא כמו תנוף מלשון נטפי מים (איוב לו כז), ונפת היא הטפה הנוטפת מצוף
 הדבש כשהיא ביערתה ונוטפת מאליה בלא עסוי, ומשקל נפת בשת, כאשר אמי
 רבנו על דרך הדקדוק כך הוא, נף קם, נפתי קמתי, וזה מבנין קל, ומבנין הפעיל
 הנוף הקים, תנוף תקים ונפתי הוא עובר כמי שמתו. ופתי נפתי משכבי מר,
 הויתי על משכבי מר מימי ורדים ומר ואהלים, כדרך שעושי' בספרד שמוים על
 הבגדים לריח טוב, ואת צדיקים ישלם טוב: ואני בנימין אומי כי מה שאמי רבנו
 על דונש כי לא צדק באמרו בנפת נפתי אמנם צדק לפי סברתו אשר נופת התייז
 עיקר כמו זפת, כי היה לו לומר נפתי התייז בדונש, ויהיה במקום שני תויז
 האחת עיקר והאחת שמוש, ודבר צורנו מפינו לא ימוש:

כד. עתודי ארץ. עורר לך רפאים כל עתודי ארץ (ישעיה יד ט), דונש יפה
 פתרו, ואין להשיב על אמרו באמרו כי הוא מאלים ועתודים
 (יחזקאל כו כא), ותשובתו על מנחם תשובה נצחת, שפתר אותו מן ועתודותיהם
 שוסיתי (ישעיה י יג), ורבנו סמכו על לא דבר באמרו כי גדולי בני אדם נקראו
 פרים ואכירים אך לא עתודים, כי אין במשמעות עתודים חזק, ואני אומי כי
 ידוע הוא כי העתודים מנהיגין הצאן ובאשר ילכו ילכו הם, ועל כן המלכים נקראים
 עתודים, והיו כעתודים לפני צאן (ירמיה נ ה), שהכל נמשכים אחריהם, ועל אשר
 אמי רבנו מה כח במתים, כי אמי עורר לך רפאים כל עתודי ארץ, אחרי מותם
 אינם עתודים, תשובתו בצדו, כי שם נאמר הקים מכסאותם כל מלכי גוים, והלא
 זה על מתים נאמר, אך אותם שהיו כהייהם עתודים ומלכים ומנהיגים כאשר ירד
 ניג לקברו חדרו כולם לקראתו וקמו מקבריהם ותמהו ואמרו לו גם אתה חולית
 כמונו אלינו נמשלת הורד שאול גאונך המת נבליך תהתך יצע רמה ומכסך
 תולעת, ואמר כל מלכי גוים שכבו בכבוד איש בביתו, בקברו, ואתה השלכת
 מקברך כנצר נתעב, והווי שאמי בתחלה שאול מתחת רגזה לקראת בואך, וכל
 הענין על המתים נאמר, וכן ברושים שמחו לך ארוי לבנון מאז שכבת לא יעלה
 הכורת עלינו, וזה משל על הגדולים אשר לארזים נמשלים: ואני בנימין אינני
 רואה שורש וענף בתשובת הקורא על רבנו בזה, הכי אמי רבנו אשר אין כח
 במת, לא יצא מפיו, כי ידוע לכל כי כל הפרשה בישעיה דברה דרך משל על
 המתים שכבר מתו אשר יצאו לקראת ניג במותו, אכן כן אמי כי אין משמעות
 בעתודים לשון חזק להקרא כן לעולם, ועוד כי לא היה לו לומר עתודי ארץ, אך
 כמו פרות בשן (עמוס ד א) או עתודים ולא יותר, לכן נכון פתרו רבנו, והתרג'
 מוכיח כן אעירת לך גברין כל עתודי נכסאי, ואם היה עתודים ממש היה מתורג'
 רברבני ארעא כמי שמתורג' עם חלב עתודים (דברים לב יד), ולפתרון רבנו
 אנו מודים:

כה. הדה. ידו הרה (ישעיה יא ה), לא נכוננו קצת תשובות דונש כי לחנם צעק
 על מנחם, אמנם רבנו הדרין פעמיו במסלול ישר משניהם והארץ
 דברנו מדבריהם, ולהביא דברי שלשתם במלת הרה תקבר העבודה מני מדה,

אך דע כי הרה בשקל הנה, והיא הרה במקום י"ד ידה, או יש שני שרשים הרה, ידה, כענין אחד, כמו ילך הלך, ומענין ידו אליה כל הגוים (ירמיה ג יד), לירות את קרנות הגוים (זכריה ב ד), בשקל לעות מן עוה, וכן וידו אבן בי (איכה ג נג), וישו, והם מבנין הפעיל, וכלם מלשון יד. ופתר' הוויס (ישעיה נו י) אין לו דמיון, וההיא שורש בשקל בונים, והוא מתורג' ניימין שכבין: ולי בנימין נראה ככת' רבנו שלמה אשר הרה בשקל עשה, בנה, קנה, היא אחרונה יסוד נופל, וענינו כמו מן הר הרים (יחזקאל ז ז), וכמו הירד שהוא לשון הרמת קול, אף זה לשון הרמת יד, וכתרגום יודוהי יושיש:

כו. נוער. נוער כפיו (ישעיה לג טו), נער כפיו דונש ממנו באמרו כי אין הגוין שרש, ורבנו הוכיח בדברים נכוחים למבין כי הני שרש, וחביריו גם חצני נערת (נחמיה ה יג), ננערתי כארבה (תהלים קט כג), ואני אומר כי ענינם מנעורת פשתים, והיה החסון לנעורת (ישעיה א לא), לפי שהוא נעור מן הפשתים נקרא נעורת, ותחברם יחד במחברת לצפירת תפארת:

כז. ובשליטה. ובשליטה היוצאת מבין רגליה (דברים כח נו), פת' אותו מנתם מן ישל זיתך (שם כח ט), וחבר עם כי ישל זיתך, כי ישל אלוה נפשו (איוב כז ה), ועל זה בא על השל, אני נכשל, שהרי כי ישל שרשו שלה, מגורת ישליו אוהבך (תהלים קכב ו), או מבנין השלח, כמו יפן שהויד בסגול מן הפנה, כמו יפן זנב אל זנב (שופטים טו ד), ויקש את ערפו (דה"ב לו יג) מן הקשה, וכולם סגולים להורות על בנין הפעיל. ופרושו כי ישל אלוה נפשו הצעקתו ישמע אל כי תבא עליו צרה, מה תקותו וסברתו כשהוא נוול וחומם כשהבורא נותן לו בריאות ושלוה, מה תקותו כאשר תבוא עליו צרה הצעקתו ישמע אל, וא"ת היאך יאמר ישל מן שלוה בלא תנועת הוייו, הנה נמצא ממנו שלו כל בוגדי בגד (ירמיה יב א), אך הם שני בנינים השלח ושלח, ולא יתכן להיות ישל מן תשולו (רות ב טו), שאם כן היה לו לומר כי ישול כמו תסובו, יסוב, ותשולו מן שלל בדגשות הלמ"ד, וזה פת' של תשלו, תנו לה מן הצבתים, וכל לשון שלל הוא לשון הרחבה והרוחה, וישל זיתך מן נשל בשקל וידר מן נדר, וישע מן נטע, ונשל הברזל (דברים יט ה) כמוהו, וינשל את היהודים (מ"ב טו ו), ומענינם של נעלך (יהושע ה טו) שרשו נשל בשקל שא את ראש מלקוח (במדבר לא כו) ששרשו נשא, וכן גש פגע בו (ש"ב א טו) שרשו נגש מן ויגש שהוא בשקל וידר, וכן גע את עצמו (איוב ב ה), ננע, ופת' בשליחה מלשון בשפיר ובשליא: ואני בנימין אומ' כי עיקר פתרו' כי ישליך אלוה נפשו, וכתרג' ארום יתרא אלהא נפשיה, לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא כא), כי אמנם ישל שרשו שלה, אך הוא מבנין הפעיל כמו יפן זנב שהוא ויפנה מן פנה, וירב בבת יהודה (איכה ב ה), וירבה מן רבה, וינל ישראל (מ"ב יז ו) שהוא וינלה מן גלה, אך ישל מפעיל מן שלה, ומענינו של נעלך שפת' השלך והוא מגורת שלה ממשקל צו מן צוה, גם את עבדיך (דניאל א יב) מן נסה את אברהם (בראשית כב א), אלא שזה מבנין הפעיל ואלה מבנין כבד, אכן כולם ממחלי למ"ד פעל ופת' ישלה וישליך אלוה נפשו לפי שבוצע ונוול, ככת' וקבע קובעיהם נפש (משלי כב כג), שונא יסבע ברפש:

כה. אפה. (ישעיה מד טו) אמת אמי דונש כי האליף לא תסור מן היסוד, והוי"ו או החולם יקום מקום אליף אפה כאשר תחסר מן המכתב. ובא מלשון אפה מלה אחת זרה את אשר תאפו אפו (שמות טו כג) אליף אפו בצירי, ודינו היה בשבא וסגול אפו בשקל ענו לה' בתורה (תהלים קמו ז), וכדברי דונש באפה כן דעת הרב, ושיחו עלי יערב: ואני בנימין קבלתי ממלמדי כי מצאנו דוגמתו בתרי עשר אהבו הבו קלון מגניה (תושע ד יח), אך אמרתי כי רהוקים הם כי שם לשון עבר שכך כתו" סר סבאם הונה הונו אהבו הבו, הזמינו עצמם לקלון, אכן לפי שהוא ברביע לפיכך ננקד בצירי אפו ולא אָפו: כט. מסודה (שמות לד לג) אמי מנחם כי יסוד מסוה סמ"ך בלבד, וחברו אל וברם ענבים סותה (בראשית מט יא), וכן לא יתכן, ודונש אמי כי יסודו סו, אמרתי אני כי יסודו סוה, וכן מקוה, מסוה, אך נמצאו אלה בשמוש הפעלים, ומסוה לא נמצא, ופי' מסוה כסוי פנים ברקיע בערבי. נכונו אמרי פי והגיון לבי: ואני בנימין קבלתי בן כי סוה כמו קוה, והוא מלבוש כמו סותה (שם) כי אע"פ שמשני שרשים הם ענין אחד להם:

ל. מים. פתרי כדברי דונש, ולא נמצא נפרד, אפי' מי רבים, מי הירדן יכרתון (יהושע ג יג), ופתרונני מנחם בו ישבותון:

לא. כה. כלו שרש כדברי דונש, ואשר אמר כי שרש הכה ויך כ"ף בלבד לא דקדק יפה, כי הם שלישיים נכה, אך פעמים שהם חסרים כחבריהם:

לב. נע ונד (בראשית ד יב), נע ונד היה מנחם בשרש זה, כי דבריו מרבים הבל באמרו כי שרש נד דלית בלבד ושרש נע עי"ן בלבד והלא נע ונד בשקל קם, שב. ואשר אמי דונש כי נד בשקל וידר כהויון לילה (איוב כ ה), אינם שורש אחד, כי נד מן נודו כמו קם מן קומו, וידר שרשו נדר, ואנחנו קמנו ונתעורר:

לג. מוה, מוי. שרש ב' אותיות כדברי מנחם, ודע כי מנהג הלשון לאמר מי על בעלי חיים והשכל, מי האיש הלוח (בראשית כד סה), מי חכם ויבן אלה (תושע יד י), ולא יאמר מי הבגד או מי הכלי כי אם מ'ה, ובוה תבין מזמה ודבר צחות השכל והכמה:

לד. אדרה. אדרה כל שנותי (ישעיה לח טו). רחק ממנו ולא קרב אליו דונש, ורבנו העמיד המלה על משפטה כי הוא מן אתפעל אתדרה, ואדרם עד בית אלהים (תהלים מב ה) נרכב משתי מלות אתדרה עמהם, והביא דומיהם בני יצאוני (ירמיה י כ), יצאו ממני, קדשתך (ישעיה סה ה), קדשתי יותר ממך, חוקתני (ירמיה כ ז), חוקת יותר ממני, אך מה שהכיר אדרה אדרם עם ידוון (תהלים סח יג) אינם לעומת מחברתו, כי ידוון שרשו נדר כמו יפולון נפל, ויבולון נבל, ופתרון אדרה אשתעשע מלשון תלמוד האשה מדרה את בנה בשבת (קכח ע"ב). וכן פרשם רבנו האי גאון, ושרשם דדה כפולי פ', אך מעט נמצאו כפולי הפי במקרא, כי רובם כפולי עי"ן כמו שלל, סכב. ופי' כי אעבור בסך (תהלים מב ה) בחבורה בזמן הרגלים, ככת' המון חוגג (שם) וסך מלשון המשנה סך הכל (עבודה זרה יא ע"ב), חבור הכל. אדרם, אדרה עמהם עד בית אלהים שיבנה במהרה בימינו: ולי בנימין פתר רבנו שיש לו ראייה מן המקרא עיקר:

לה. וישתומם (ישעיה נט טז). מה טובו דברי דונש באומרו כי וישתומם מן משמים בתוכה (יחזקאל ג טו), והביא ראיות נכונות בדרך המשל ותקצר נפשו בעמל ישרי (שופטים י טו), ככל צרתה לו צר (ישעיה סג ט), כי לו בויוו נקרא אף כי הוא כתוב באל"ף, ובמדרש רבותינו בכל מקום שישיר גולין שכינה עמהם, שני למענכם שולחתי בבלה, ושמעו שאומי בשבח יום שבת על השלחן, ברוך ה' יום יום להוריד בריחים נמנה בנימו, ואומי בגלות בבלה שולח למענימו, כי הם אומרים למענכם שולחתי בבלה, השי"ן בשורק, וזה לא היה ולא נראה, כי בחירק היא, אך דרך דרש אמרו רבותינו כך, והאוי בפיוט להוריד בריחים לא הבינו ולא ידעו מה הוא, כי פת' המקרא כך הוא, כה אמר ה' גאלכם למענכם שלחתי כרש בבלה (ישעיה מג יד), שיבא לבבל ויחריב אותה ויקום דמי עבדי השפוך, כמו שני למשיחו לכרש אשר החוקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשחד (שם מה א יג), ואוי והורדתי בריחים כלם (שם מג יד) על הכשדים נאמר שילכו בורחים ונורדים הנמלטים מהם, ולשון והורדתי נופל על ירדת הים ככת' בענין הכשדים וכשדים באניות רנתם (שם), ופת' בכיתם, כמו רני בלילה (איכה ב יט), שהוא כמו קונני ובכי, וזה קוצר פתרי, והורדתי בים כל הנמלט מן הכשדים בורחים, בריחים פתרי בורחים, וכמוהו בריחיה עד צער (ישעיה טו ה), הבריחים שלה. ומנחם שפת' משתומם, שתום העין (במדבר כד ג), עינו היה שתום כזה, כי לא יבין ולא יחזה, ורבנו כתי' וישתומם כמו ויתעצב, כי אמי אין לאמר שמם על השי"ת, מי יתן ידעתי דעתו מה בין ויתעצב לוישתומם, כי זה וזה אהדים במקומות, והלא יחזקאל שאמי ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכה (יחזקאל ג טו), פת' עצב בתוכה, והכל דרך משל על הבורא, כי לא יתעצב ולא ישתומם, ואשר אמי על המ"ם השניה כי לא נודע אם היא שורש, באמת שתיהן שורש, וכן ערכם ונודע בארץ דרכם, ולפי שראו ישום וישרוק (ירמיה יט ח), אשום ואשאף (ישעיה מב יד), במ"ם אחת, על כן אמי כי אינה שרש תדע אשום וישום יתכן שיהיה שרשם ישם מן והבמות תישמנה (יחזקאל ו ה), והארמה לא תשם (בראשית מז יט), ויכול שיהיו מן שמם, כמו יסוב כל הארץ כערבה (זכריה יד י) מן סבב, כמו ותשם, כמו ותקל גברתה (בראשית טו ד), מן קלל, או יהיה שרשם נסב ויהיה מבנין נפעל, יקראנו ה' על: ואני בנימין אומי כי הבל ינע הקורא לסתור הפיוט אשר נוסד ע"ד הדרש, שדרשו חכמים והורדתי בריחים על ישרי ואמרו שהם ריחים שהיו מטהינים בהם ישרי וכביכול הקי"ה עצמו שוחן עמהם, א"ת והורדתי אלא והורדתי הקי' עצמו יורד שם, כמו שדרשו שהקי' עצמו בגלות עם ישרי ושב עמהם, כמו שכת' ושב (דברים ל ג) ולא וישוב, ותרע ותשכיל מן מוצא דבר כי אותה דרשה אינה יוצאת מושב ה' את שבותך (שם), שאם תאמר כן מה תדרוש במה שכתתי ושבתי שבות מואב (ירמיה מח מז), אישיב את שבות בני עמון (שם מט ו), הכי הקי' בגולה עם בני עמון ועם בני מואב, שהם עובדי פסילים והבלים, אך פירושם לשון מנוחה הוא, כמו בשובה ונחת תושעון בישעיה (ל טו), שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י לו), וכן הנני שב שבות אהלי יעקב (ירמיה ל יח), וכן כל לשון השבה מבנין קל והוא עובר לשון מנוחה הוא, לכן לא תצא המדרש מושב את שבותך

שהוא עובר לשבות אך ממה שכתו' ושב וקבצ' (דברים ל ג) שהוא בודד, שאין כת' שם איהו דבר ישיב, והוא נשמע יפה שהקי' עמו שב ובגוים יתחשב: לו. ידיר. ידיר ה' (דברים לג יב). הויד' הראשונה שרש' והאמצעית יויד' המשך כיויד' גביר, ומנחם ודונש נדרו ממנו, ורבנו לא הוכיח בינותם, ותדע כי ידיר ודור קרובים בענין ורחוקים בשרשם, כי דוד בשקל אור, סוד, וכן נגלה הסוד, כי יויד' ראשונה יסוד:

לז. הו. אמר מנחם כי שרש חיים היי' בלבד, ודונש השיב עליו ולא העמיד דבר על אופןיו, ואני אומר כי חיים מבעלי הכפל בשקל זכים, רבים, דלים, תמים, והשרש חי, ושלח חי (בראשית יא יד), וארפכשד חי (שם יא יב), כפלם תם הכסף (שם מז יח), ומשפט חיים להיות בשלש יודיין, בי שרש ואחת קבוץ הרבים, וכן כל המלות שבארנו, ואי' איך ישמש ממנו עבר ועובר ופעול ופעול וצווי, דע כי יש בלשון הזה שרש אחד חיה, וחיות ורבות (דברים ל טו), חיה תחיה (מ"ב ח י), ובעבור שהוא כבר על הלשון לשמש מן חי להתחברות בי יודיין ולאמר ממנו כמו אסוב יסוב מן סבב, אחוי יחוי מן חי, שמשו מן חיה, וחיה ורבותי, ורבותינו אמרו משרש זה שם התאר זה חיו וזה מת, בשקל שלו מן שלוח, ושם התאר משרש חי חי בלשון זכר, הבשר החי (ויקרא יג טו). ודע כי ויחי, ויהי מן חיה חיה, מבנין קל, והשבא אשר תחת הויד' אינה ראי'ה על כבודו לאמר ויחי, ויהי בשקל וישב, על כן יאמר ויחי, ויהי ודינם ויחיה, ויהיה כמו ויבכה, וישבה. ושנות חיים לי תרבה, ואורי לעד לא יכבה:

לח. בצים. יצאו מלאכים מלפני בצים (יחזקאל ל ט), רבנו הניח מלה זאת עם מלות אחרות אשר הוכיח ולא פירשם, והם כבדו מאד להוציאם לאמיתם, וזאת כבדה על כלם, בצים, יען כי האחד נקרא צי, וצי אדיר (ישעיה לג כא), ואם נאמר כי יויד' צים קבוץ אנה יויד' צי שהוא שורש, ואם היא שרש איה יויד' הרבים, והלא נאמר מן עי עיים, ומן אי איים, כן היה לומר בציים, והוא חסר, וכמוהו חסרה יויד' כלי כאמרו כלים, כי היה דינו כבי' יודיין, ואחת לשרשו ואחת לרבים, ולאמר כלים, והוא חסר, אך בכנויים לא יחסרו באמרו ציו כליו, ואל כליך לא תתן (דברים כג כה):

לט. ציונים. הציבי לך ציונים (ירמיה לא כא), אמרתי אני ציון בשקל חתול, לשון חתול פעל הוא, והשרש צין, והויד' למשך כויד' חתול, ופותרונו הציבי לך סימנים, ושימי לך תמרורים, גלי אבנים ותלים מעצים מנושאים, כמו ויתמרמר אליו (דניאל ח ז), שהוא כמו ויתנשא אליו, והיא נחמה שאומי' לבתולות ישראל, כאשר תלכי בגולה הציבי סימנים ושימי תלים, ושית לבך למסלה דרך הלכת שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה, ומנחם ודונש לא פתרוהו, אף כי זכרוהו, לפי דרכם שכתוהו:

מ. סאן. כי כל סאון סואן ברעש (ישעיה ט ד), אמר מנחם כי אין הגוין שרש, ודונש העמידו היטב באמרו כי הגוין שרש כמו שוכן, ורי' יונה כן נגאה הביא שקלם בספרו, סאון, טחון נשאו (איכה ה יג), סואן, ויהי טוחן (שופטים טו כא). ופתרון משמעם לשון שאון דהויה ותכונתו עלי קריה תקרא לכל שבטי יה: ואני בנימין נפלאתי איך יפרוש אדם שהגוין לא תהיה שרש

מפני תשובת רבנו שלמה, שאם אין הוי"ו והנו"ן שרש הרי הוא בשקל שאון שיאמר ממנו שואה, והמון מן הומה, והרון מן חרה, ואם כן בהתפעלו איך יאמר סואן, והלא לא יאמר הומן, חורן, שואן. לכך פתרונו לפי ענינו קול ענות מלחמה, וכן פתרון המקרא כי כל סאון סואן ברעש ושמלה מגוללה בדמים, בכל שאר נצחונות יש תשואות והמון נצחון מלחמה ויש שם שמלה מגוללה בדמים דמי ההרונים אבל במפלת נסחרים לא תהיה צעקת מלחמה ושמלת דם, אך והיתה לשרפה מאכולת אש, וכן היה ע"י מלאך ה', ירבו שני ויהיו בני:

מא. יצען. (ישעיה לג כ), הסיר מנחם הנו"ן, ולא נשמר כי היא שרש בשקל יפעל, וכן אמר דונש בפתרו, ורגלי אחזה באשורו:

מב. קמון. אמר מנחם כי אין נו"ן שרש בראית כמעט קט (יחזקאל טו מז), ואני אמרתי כי היה לו לומר כי קט הסר נו"ן כמו שחסרה דל"ת אחד מן אה ועשה אה מאחת מאלה (יחזקאל יח י), וגם אל"ף נחסר באותה מלה, ודבר הד אל הד (יחזקאל לג ל), וקמן וקמון ב' גזרות הן, כאשר ביארתם בספר הזכרון להיותו יתרון עד דוד אחרון:

מג. יגע, יבש, שנים. יגע דונש ומצא לו חבור נכון כי הי"ד שורש, ואמר כי בהוגעתם (מלאכי ב יז) וי"ו במקום וי"ד, ומנחם השחית דברו והרס חבורו הי"ד בהסירו, וכן הסיר וי"ד יבש בראותו ויבש מקורו (הושע יג טו) ביו"ד העתיד לבדה, ולא ידע כי הצרי אשר תחת הי"ד בעבור וי"ד אחרת, כמו ידע ירד. והסיר נו"ן שנים מהשרש, כי אמר השי"ן בלבדה שרש, ושרשו ידוע כי הוא שנה, מן ויאמר שנו וישנו (מ"א יח לד), כמו בנו בנה, וצלה ורנה, אלינו הנכונה:

מד. מנון. ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא), פתרו מנחם מלשון ולא תנו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), ורבנו החק ממנו ולא הודה לו אך

לדברי דונש אשר פתר בו כמו נין ונכד (ישעיה יד כב), ודי בראיות שהביא כי כלם מתמאיות, ומה ינון שמו (תהלים עב יז), אכן מה שאמר הרב כי אומר נן מן מנון כמו לן מן מלון, קם ממקום, אין זה כי אם השואת השמות לא יודו לעשות השמות שוים, כי הגה נמצא מעון בשקל מנון מלון, ולא יאמר ממנו ען ולא מן מצוק צק כי אם הציק מבנין שנמצא, והציקותי לאריאל (ישעיה כט ב) ולא יאמר וצקתי כאשר יאמר שם שמת, והשים והשמות, כי נמצאו משני בניינים, ושניהם עוברים לאחר, ואינם כמו קם קמתי, הקים הקימותי, כי קם בודד והקים עובר לאעול. ודע כי מן ינון שמו (תהלים עב יז) שהוא מבנין נפעל בפלם יכון יכול להיות בניין ננון בשקל נכון בלשון עבר, ועומד בו ננון, ננונה בלשון נקבה כמו נכונה עבר, ובעומד בו ננונה נכונה, ולרבים נכוננו ננונו, והצווי הכון הנון, והאות"ן אכון, תכון, יכון, נכון, אנון, תנון, ינון, ננון. ופתרון מעון שזכרתי בשקל מנון מלשון עין תחת עין (שמות כא כד), והשם מעון שמעינין לו כל בני העולם, כתיב כי לה' עין אדם וכל שבטי ישרי' (זכריה ט א), כמו מנוס שננסם אליו ונמלטים: ואני בנימוץ נפלאתי מה עזר הרב ללא כח הושיע זרוע ללא עז, כי האמנם לפי שמצאנו פעל של מצוק והציקותי לא ישתנה לאמר ממנו צק, ואע"פ שמצאנו שקלו בשמות אחרים, אבל שם שלא מצינו ממנו פעל ואינו כמו השמות אשר לא יפעלו ממנו, כמו סוס, בית, שלחן ודומיהם, כי מצאנו

מאותו שם פעולה מדוע לא נדין פעל שלו לעשותו שוה אל הקרוב אליו, כמו
 מנון שהוא שם, ויש בו פעולה ינון שמו, מי יאמר לנו מה נעשה, אם נאמר
 נן פעל שלו אין זה כי אם דברים מרבים הבל, ומעון שהוכיח הרב אמרתי בלבי
 כי הוא הכת' בעלי, והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישרי' (שי"א ב ל"ב),
 ועד עתה פתרגוהו, תראה צתך בביתך בכל מקום אשר ייטיב הקב"ה לישראל
 שהרי לא יהיה זקן בביתך, והמתרגם תרגמו לשון עון וחובה, לא נוסף עוד לדאבה:
 מה. ע"מ. קורא ממורה עיט מארין מרחק איש עצתי (ישעיה מו יא), חברו
 מנחם עם עטא ומעם (דניאל ב יד) לשון עצה, והבורו כלולאות האמת
 חבר, ולחנם צעק עליו דונש על זה כי איש עצתי מוכיח עליו, ורבנו חוק אהלנו
 במסמרות השכל, והוסף בפתרונו כי זה על כורש נאמר, וזה נכון לכל מבין
 וכן נאמר עליו למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו (ישעיה מה א), ועליו אמר
 ישעיה אכנך ולא ידעתני (שם ד), פתרונו מרם נוצרת קראתי שמך כורש, וכנתי
 אותך משיחי, ואתה לא ידעתני, כי היה רשע, וקראו האל משיחו בעבור אהבת
 ישראל שישלחם מגלות ויצוה לבנות העיר והקדש. אך מה שאמר רבנו העיט
 צבוע (ירמיה יב ט) כי עוף הוא בעל גוונים ויתאספו כל העופות לא כך למדנו
 כי אם כאשר נבא ירמיהו פורענות על ישראל אמר העיט צבוע מרם חללים יהיה
 סביב עליה, על נחלתי אשר בחרתי לי, ואחרי שישבע העיט יבואו חית השדה
 לאכלה, כמו שני לנו אספו כל חית השדה התיו לאכלה (שם יב ט), אומר
 לעופות אחרי אשר תשבעו אתם לנו אספו החיות שיבואו לאכול, כי דרך ההרונים
 שבתחלה יבואו העופות עליהם, כתי' באשר חללים שם הוא (איוב לט ל)
 והחיות רואים העופות צבועים בדם ויתאוו לבא על החללים, ומה שכפל העיט
 הצבוע, ואח"כ אמר העיט סביב עליה דרך המקרא כך הוא, כמו אענה נאם ה'
 אענה את השמים והמה יענו הארץ (הושע ב כג), וכן היה לו לומר אענה נאם
 ה' את השמים, וכן די העיט צבוע סביב על נחלתי אשר בחרתי לי, ותאבו ושמעתם
 בקולי: ולי אני בנימין נראה פתר רבנו מפני פתחות ה"א העיט ואשר פתר
 לשון תימה, וכן פתר רבנו שלמה, וצבוע מוכיח כפתרון רבנו, שלפי פתרון הרב
 לא היה לו צבוע אך מגללים הם בדם:

מו. פחם. נופח באש פחם (ישעיה נד טז), רבנו הוכיח בינותם ואמר כי הוא
 ופעל בפחם (שם מד יב), אך כאשר זכר ופחי בהרונים (יחזקאל
 לו ט) זכר נופח באש פחם, ודונש חשדו כי בעבור פחם הביאו. אמרתי אני כי
 נופח ופחי דרך אחר להם כמו נוסע סעי, נושא שאי, והפחתי גני (שיר ד טז)
 אינו משרש זה, כי פתרון הריחי גני מן ריח, והוא מלשון ערבי שאומי לריח
 פיה, וכן דרך הרוח כאשר תעבור על הבשמים נודף ריחם ונוסף כחם:
 מז. רחם. ישבחהו רחם (איוב כד כ), כאשר פתר דונש, ורבנו הודה לו מענין
 מרחם אמו (במדבר יב יב), ומנחם פתרו מן רחם ארחמנו (ירמיה
 לא כ), והוציא המלה מרחם עקרה כדרכו ובחקן במלות אחרות שנתיהד בהם
 מכל הפותרים, כמו משול בשרים (משלי יט י), וחלמות (איוב ו ו) ורבים, ורבנו
 ברוב פלפולו אמר כי מנחם שנפרד מהם בדעת עשה, ונתן אל לבו להבין דבריו
 ולכלכלם, ואין זה יתרון ושבה להפרד מדרך הרבים בלא חזק, ועוד כי רחם
 ורחם אמו מעמו מלעיל ורחם ארחמנו מלרע, כאשר אמר דונש בספרו: ואני בנימין

אומר כך הפתרון, ישנחהו רחם, אמו שוכחת אותו, לפי שהוא שם בקיץ ובהורף ואינה מצטערת עליו במיתתו, מתקן, פי' מתוך שמת זקן ושבע ימים מתקן לו רגבי נחל (איוב יא לג), עוד לא יזכר לאוהביו, ואינם מצטערין עליו כי זקן היה, ותשבר כעין עולה, כך היה לו להשבר לרשעים:

מח. הרוות (עמוס א יג), מנחה פתר מן הרים וגבעות, ודונש לשון הרות ויולדות, ורבנו אמר יכול שיהיו דבריהם נכונים, ועוזר לדברי דונש ועולליהם תרמש והריותיהם תבקע (מ"ב ח יב), לשון בקוע נופל על נשים הרות, והרות חסר, והריות שלם, כמו צופות וצופיות:

מט. יכרסמנה (תהלים פ יד), מלה זאת נפתרה מב' תיבות יכרס מנה כמו ממנה, כי שעו מני (ישעיה כב ד) כמו ממני, ימלא כרסו ממנה

חזיר מיער, ואין המ"ם בה יסוד, כדברי רבנו בן הוא. ויכול היותה מלה אחת ותתחלק כ' בקן מלשון המשנה. קרסמה נמלים (פאה ב ז) כדברי דונש. ואני העתי אומי במלה זו בדברים נכונים ולא להים פתרונים, יכרסמנה הרי"ש בו תוספת, ודינו יכסמנה, כמו כסום יכסמו את ראשיהם (יהוקאל מד כ), שפת' רונייר בלע"ז, כמו שאמ' ראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו (שם), לא יניחו אותו שיגדל אך יגלחנו ממנו, וזה כסום יכסמו, ובתוספת רי"ש כרסום יכרסמו, ודומה במקרא דמשק עיר, ונוסף בו רי"ש ואמר דמשק בדברי הימים, וכן בלשון התלמוד איתבר הרצביה (ברכות כב ע"א) שהוא כמו הצבא לנהרא (שם נה ע"א), וכן נוסף רי"ש ביום סגיר (משלי כו טז), ושרשו סגר, וכמהו שפיר (ירמיה מג י), כן עשו במלת יכרסמנה שהוסיפו עליו רי"ש, ופרושו יקצצנה חזיר מיער, שירעה ויקצץ ויכרת השריגים הלחים, וכן הוא אומר וזו שדי ירענה (תהלים פ יד), וכן הוא אומר על הגפן שאין דרכה שירעו אותה כלה כי אם הלח בלבד כענין שאמרנו רונייר בלע"ז, אעפ"י כי כסום יכסמו מהקל, וכאשר נוסף בו רי"ש נהפך לחזק, וינהגו בכבוד, וכן במקרא הרצובות רשע (ישעיה נה ו), רי"ש תוספת מענין הוצב בהר (מ"א ה כט), ופרוש הרצובות המחשבות הרעות שאדם הוצב בלבו, וכאשר נוספה הרי"ש נחסרה הוי"ו ונרגשה הבי"ת:

ג. יפה נוף (תהלים מח ג). לא כדברי דונש שפתרו מן ענף, כי אם כדברי מנחם, גם רבנו מודה לו, ושניהם לא גמרו הפתרון. אמרתי אני,

דע כי חלק הבורא עולמו ז' חלקים, והם נקראים בחכמת הערבים ז' אקאלים, וחכמי הגוים קראום ז' קלימש, וחכמי לשון הקדש קראום ז' נופות, ואמר כי כל נוף ונוף האוויר שלהם משונה זה מזה, כי מי שיצא מנוף תולדתו ויכנס בנוף אחר אם הוא בריא יחלה ואם הוא חולה יתחזק חליו בעבור שגני האוויר, וארץ ישראל לא היה כן וירושלם כי מי שנכנס שם מנוף אחר חולה היה מתרפא שם ואם בריא יתחזק בריאותו, ועל זה אמר יפה נוף משוש כל הארץ, כי שם היה משוש בל בני אדם הבאים מנופות אחרות: ואני בנימוץ נפלאתי מה לו לקורא לפתור רוב הדברים על לשון ערבי שלו ולשון המשנה, כמו יכרסמנה ובעלי אספות מה לנו ולהם אחרי אשר מצאנו להם מודה מן המקרא, ילכו עיקר כפתר' רבנו שמואל, נוף הוא גובה שם דבר, מן תנופה והנפה, כמו חק מן חקה, רום ידיהו נשא (חבקוק ג י) מן הרמה ותרומה, ופתרון יפה נוף יפה גובה, ובוה משבתו המקרא בקמה מקומות כנבה, שג' נכון יהיה בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות (ישעיה ב ב)

ויופי מצינו אצל גובה ביהוקאל ויוף בגדלו בארך דליותיו (יהוקאל לא ז), וכן עתה משבה החר, ולפתרון זה זוהר וזוהר כעצם השמים לטוהר:

נא. איסירם. איסירם כשמע לעדתם (הושע ז יב), אינו כפתרון מנחם אך כדברי דונש שפתרו מענין ליסרה אתכם (ויקרא כו יח), ואשר אמר רבנו כי מלשון אסורים הוא, כי אם היה מן ליסרה אתכם היה אומר איסירם כמו ה' אליהך מיסוך (דברים ה ה), אלא איסירם, למה לא יאמר כי יתכן מענינו אך לא מבנינו, כי ליסרה בשקל לגדלה מבנין חוק, ואיסירם בשקל אנדילם מבנין הפעיל, ואין לנו לומר אנדילם אינו גדול, על אשר לא אמר אנדלם, ועוד כי מורה על פתרון זה כשמע לעדתם, שפתרונו איסרה אותם כמו שהשמעתי לעדתם בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו ג), שאם לא יוסרו אביא עליהם מקרי הזמן ויספתי ליסרה אותם, וזהו איסירם כשמע לעדתם: ואני בנימין אומר שגם רבנו שלמה בן פתר, אביא עליהם יסורין ככל אשר אשמיע לעדתם עיי ירמיה הנביא והמתרגם בן תרגם יסורין אייתי עליהן על דשמעי לעצתהון. ואני אומר הפתרון כך, אמר הושע מצרים קראו אישור הלכו לעזרה, כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם כשמע לעדתם, שהזהרתם לבלתי שוב מצרימה, והם שבים שם ועוברים על בריתי, על כן איסירם ואפרוש רשתי:

גב. כשיל וכלפפות (תהלים ער ו), אמר מנחם כי כלי מלחמה הם, ודונש פתרו על ישרו לשון הדומות, והאיתו נכונה מן התרגום ובקדרומות באו לה (ירמיה מו כב), כמה דעלין כבשילין. אמרתי כי יש בענין זה לפרש מקרא של מעלה האומר שלחו באש מקדשך לארץ חללו משכן שמך, יודע כמביא למעלה בסבך עין קדרומות. פתי, זה המשכן שנבנה להוד ולתפארת, כי כל המביא קדרומות בעצי היער לחטוב ארוים להביא לבנין הבית נודע כאילו מביאים למעלה, לשמים לפני כסא הכבוד, ועתה פתוחי הוזהב שעל הקירות בכשיל וכלפפות יהלומון הצרים, ומחללים משכן שהיה שמך נקרא עליו: ואני בנימין אומר כי פתרי רוח ואין בו ריח ובממשו פיה, כי מה לו לאמר דרך משל שהבונה למטה כאילו בונה למעלה, והנה הכל הבל, אך עיקר כפתרון רבנו אשר פתר בספרו שכך אמר אסף, זכור עתך קנית קרם, שכששאנו צורריך בקרב מערדיך ושמו אותותם ודגליהם על הר ציון, יודע וישבר אותו הצורך כאילו הביא אדם קדרומות בסככי היער, יודע כמו ויודע בהם אנשי סכות (שופטים ח טז), גבוה ממרחק יודע (תהלים קלח ו), סבכים הם גבתו של עין וחזותו, וקדרומות משחיתים העין, ונקף סככי היער בכרול, כרתו יערה כי בקדרומות באו לה, אבל עתה אינו כן, אך פתוחי המקדש יחד האויב ויהלום בכשיל וכלפפות, ובעל אסופות כפתרון זה ליפות והאחר להרפות:

גג. רצותי. את מי עשקתי ואת מי רצותי (ש"א יב ג), פתרו מנחם לשון רצון ולא הביין בפנימי והיצון, כי רצותי כפתרון דונש כי רצין עוב דלים (איוב כ יט), ורצותי בשקל סבותי מן סכך, חמותי מן חמם, ואשר הביא דונש עמהם המרוצה (ירמיה כב יז), ותרין את נלגלתו (שופטים ט גג), לא יפה דקרק, כי הענין אחר ושרשם אינו אחר, כי ותרין מן הריין כמו ותקים מן הקים, אף כי ותרין בחירק ולא ביו"ד אהדים הם, כמו תקים ותקם, תשיב ותשכ, ותקשיב ותקשיב: קשב למען חרש וחשב:

נד. פארור. כל פנים קבצו פארור (יואל ב ו), לא כדברי רבנו שהחזיק ביד מנחם לפותרו מן פאר, והבין ענינו, וכוכבים אספו ננהם, כי כל פנים אספו פארם. אמרתי אני כי יש להפריך בין אספו וקבצו, כי לשון קבצו לא יתכן כי אם במקבץ דברים ממקום אחד שהם מפוזרים שם, אך לשון אסיפה כמו ויאסף רגליו (בראשית מט לג), ויאסף אל עמיו (שם), ולא יתכן ויקבץ אל עמיו ולא ויקבץ רגליו אל המטה, אך לשון אסיפה משמש בבי פנים, וכן אסוף ירך (ש"א יד יט) ולא קבוצ ירך. אמנם כאשר פתר דונש מן בקלחת או בפרור (שם ב יד), וענינו קבצו שיחור הפרור, ודי באלפיין שהביא דונש שהם במסרה שהם נכתבים ולא נקראים, ונכוחים הם לרואים: ואני בנימין אומי שגם התרגום תרגם כן ביואל, כל אפיא אתחפיוא אכרום אוכמין נקדרא, ליהודים אורה: נה. שבבים. כי שבבים יהיה עגל שומרון (הושע ה ו), בשבי הלך לב מנחם בפת' שבבים לשון שביה, ולא היתה עינו צופיה בחכמה ותושיה, ודונש פתרו על הנכון מלשון שביב אשו (איוב יח ה), ואמר כי שבבים ושבבים אחרים וקרובים, ואמרתי אני כי עוד יתכן היותו מלשון לוחות כלשון המשנה דלימטייה כשיבא מכשורה (סנהדרין ז ע"ב), התיבת עץ מקורה גדולה, וכן פירש רבנו נסים. ושבבים ושבבים אחד הם בדרך הדיקות, כמו חסדים וחסידים ענין חסד, אף כי זה שם וזה תאר השם, וכמו ילדים וילדים שהם אחרים. ויש מלה אחת מענין זה אשר לא עמדו אנשי הפתרון בסודה, להשיב בהמה אפו (ישעיה סו טו), אשר פתרונה להשיב בשקל להסב מן סבב, ופתרונו להבעיר בהמה אפו ונערתו בלהבי אש, ואהריו כת' כי באש ה' נשפט (שם טו), ונמצא בכל מקום להשיב אף שבה, וכאן נזכר על רעה, על כן פרשו אותו לשון להבעיר, כמו שביב אשו, שביבין די נור (דניאל ז ט), ושבבים מלשון שבא שהוא בשקל סבה מלשון סבב מבעלי הכפל, וכה פתרונו, עגל שומרון שנעשה מבול עץ גדול מצופה זהב יהיו שבבים, לוחות קטנות, כדי ליקח מעליו זהבו וכספו, בושקט יהיה בל"ע. ופתרון רבנו שפתרו לשון שבבים שאמר עון ואשם הוא עגל שומרון עמל הוא בעיני, ויבחרו בטוב אמוני: ואני בנימין אומר כי רבנו ידע לפתרו כפתרון הקורא ולא בחרו, גם רבנו שלמה כן פתרו שבבים כתרגום נסרי לוחין, ולשון ארמי הוא שיבא מכשורא, גם בסנהדרין (ז ע"ב) עד שיבא מכשור הביא מעם לרביו כי שבבים יהיה מוכיה כפתרון רבנו אשר האיר ענינו ושמח לבנו:

נו. שיריתך. אם לא שיריתך לטוב (ירמיה טו יא), אמר מנחם שהוא משרית ישראל (דה"א יב לח), ואני אומר כי אם היה כדבריו היה אומר השארתיך, כי לא נמצא ממנו מבנין חזק מלשון שארית ולא מבנין קל כי אם אחד עוד שאר הקטן (ש"א טו יא) שנאמר ברוד והוא בודר, נשאר, כמו נשמר. ודע כי שיריתך כפתרון דונש מן משרא קטרין (דניאל ה יב), ושיריתך לולי הרי"ש היה דגוש כמו עניתך, צויתך, וענינו כמו פתחתך, אמר לו הקב"ה אם לא אפתח אותך ממאסר ומפגיע כך בעת צרתם של ישראל את האויב, וזה הוא כענין שאמר רב טבחים לירמיה הנה פתחתך היום מן האויקים אשר על ירך אם טוב בעיניך לבא אתי בכל בוא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך חדל ראה כל הארץ לפניך (ירמיה מ ד), וזה אמר לו נבווראדן רב הטבחים, ואחיב

כתי ועודנו לא ישוב (שם ה), פתי ועוד לא ישוב ירמיה בתשובה לרב הטבחים
 מה לעשות אם ללכת אם להשאר, והוא הבין בו כי דעתו לישראל, ואמר לו לך
 ושובה אל גדליה, ואח"כ אמר ויתן לו רב טבחים ארוחה ומשאת וישלחהו,
 ולמוכיחים ינעם מראהו: ואני בנימין אומר כי היינו פותרים ועודנו לא שוב,
 בכל זאת לא הפיץ לשוב, ואמר לו הקב"ה שובה אל גדליה, ואם כדברי הרב
 היה לו לאמר לא ישוב, ואל תתמה מה תשובה נופלת אצל ירמיה אל בכל
 שלא היה שם מקדש, הלא מצינו שאמר המשורר ישובו רשעים לשאלה (תהלים
 ט יח), ואע"פ שלא היו שם ערן, וכן לא ישוב את העם מצרימה (דברים יז טו),
 ואע"פ שהבנים לא היו שם, וכן שוב מול את בני ישראל שנית (יהושע ה ב),
 ואע"פ שלא מלו מעולם הואיל ומלו אבותיהם, כן עתה הואיל וגלו יהודה ככלה
 נופל תשובה אצל ירמיה:

גז. תקנא. אספרנא תקנא (עורא ז יז), שאמר לו המלך לעורא פתרו מנחם
 לשון תיקון, ואין זה תיקון המלה, כי ת"י תקנא כמו תעשה,
 ואנה ת"י התיקון, אך הנכון כאשר פתי דונש כן היה לשון קנין, ויפה דקדק
 בניקודם להפריד בינו ובין כי תקנה עבר עברי (שמות כא ב), כי זה באל"ף
 וצירי וזה בה"א וסגול, אך ענינם אחד, ורבנו כן תקנו בלי כחד:
 גח. דברין. דברין אמרין (עורא ז יז), פתר מנחם זכרים, ולא הבין בספרים
 לגלות סתרים, כי פתרונו אילים, וכן פתי דונש, ורבנו ראה דבריו,
 וכל בית ישראל חבריו:

גט. תקופה (דה"ב כד כג), אמר מנחם במבטא שפה אשר יפטר מתקף (קהלת
 ו י) שהת"י בו שורש, וכראית רבנו שמואל שהוא בשקל מלוכה,
 גכורה, ואני אומר כי הת"י בתקופה כמו ת"י בתנופה, תשובה, תקומה, אותיות אמתינה
 הנוספות על שמות, והוא בשקל תשובה, והוא מלשון סבוב והקפה, אע"פ כי
 הקפה מן הקף, כי הקיפו ימי המשתה (איוב א ה), שרשם נקף, ותקופה מן
 קף, ואלו דברי רבנו לעולם יתכנו:

ס. אסופות. (קהלת יב יא), אמר מנחם כי מקצת הפותרים פתרו בו לשון
 ספים, והוא אמר כי הוא מלשון אסיפה על המסמרות המאסיפות
 הלוחות, ורבנו האריך מאד בדבריו לחזק פתרון הספים והמוזות, ואני אומר
 זאת לא זאת, ועל פי שלשה במלה זאת לא יקום דבר, ומן השלשה הני נכבד
 הרב ר' יצחק בן גיאת, וכן פתרו דברי חכמים כדרבנות, שמעירים את הבקר
 להרישה ודישה, ואח"כ אמר וכמסמרות נטועים בעלי אסופות, פתרי דברי בעלי
 אסופות תקועים ונטועים בלבנות השומעים והמשבילים כמסמרות, ודברי חכמים
 מושך עצמו ומושך חברו, כמו מתן בסתר יכפה אף ויחדר בחיק חימה עזה
 (משלי כא יד), יכפה אף ישמש לשניהם, וייוחדר בחיק יכפה חימה עזה, וזה
 קוצר הדבר, דברי חכמים ודברי בעלי אסופות הם כדרבנות וכמסמרות בלב
 השומעים. ופרוש אסופות לשכות, ישיבות שהחכמים נאספים שם, וכמותו באספי
 השערים (נחמיה יב כה), לשכות קטנות עשויות לשוערים, וכן ולאסופים שנים
 שנים (דה"א כו יז), ובלשון רבותינו אנב אסיפא דביתיה (בבא קמא קד ע"ב),
 ופירושו אנב בית הישיבה שהיה לו בביתו ולא סף השער כמו שפירושו, כי מה
 ענין להקנותו אנב סף הבית, ועוד כי מה ענין כמסמרות הנטועים בספים, אינם

תקועים יותר ממסמרות הקורות והדלתות, וכה"א ויהוקהו במסמרים לא ימוט (ישעי' מא ז), ולא הזכיר מסמרות הספים: ואני בנימוץ אומר כי נכבד בעיני אלהים ואדם פתרון רבנו יותר מפתרונו, כי על המקרא ראית התלמוד כפן ונלמוד, ועוד הביא רבנו ראיות ראיות, והקורא לא סתר הפתרון, אך אמר דעת רביעית לא נכבדת ושועית רק טועית ותועית ולהבל פועית:

סא. מאירות. נשים באות מאירות אותה (ישעיה כו יא), חברו מנחם עם אריתי מרי (שיר ה א), ולא יתכן להיות כן, כי אריתי מרי שרשו ארה, כמו בניתי בנה, וכמוהו בשרש וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ יג) ילקטה, אך מאירות, בשקל מקימות משיבות, ופתי מבערות ושורפות, וכדין השיב עליו דונש, ורבנו יעקב היתה ידו עם מנחם, אך הבין בו מה שלא ידע ולא הבין מנחם, כי אמר אע"פ שאין שרשם אחד ענינם אחד, כי אמר דרך הקצירים והענפים ללקוט אותם אך מה ענין לשורפם, ואני אומר כי מאירות אותה לוקטות אותה ודעתו לשרפת אש כי לא יצלוה לכל מלאכה, כענין מה שני מה יהיה עין הגפן וגו' (יחזקאל טו ב), ואמר הנה לאש ניתן לאוכלה (שם ד), ופרשה זו נסמכת על פרשה כרם חמד, ועל זה אמר ביבוש קצירה תשברנה ותבאנה נשים ותשרפנה אותם, והגיה ענין הלקט ולקח מה שהיא כוונת לקט עצי הגפן כי היא השריפה ולא יצליח לכל מלאכה, וכמוהו צמח בלי יעשה קמה (הושע ח ז), והתבואה קודמת לקמה, והגיה זכרון התבואה ולקח לענין השלישי, ואם היה אומר צמח בלי יעשה לחם או טוב לו, כי הכוונה מכל היגיעה לעשות לחם. ואשר אמר לא תאירו מזבחי (מלאכי א י) אין זה, כי פתרון לא תבעירו עצי מזבחי חנם, הואיל ולא ארצה אותה העולה מידכם בהנכם אתם מבעורים אש על מזבחי. ואשר אמר רבנו כמו שהם בו ובוה שני שרשים וענין אחד כן יהיה אר וארה, אין זה דרך הלשון, כי בו ובוה נמצאו שניהם במקרא, כו לדבר יחבל לו (משלי יג יג), ולנקבה בזה לך (מ"ב יט כא), ונמצא משורש זה בוו יבוזו, (שיר ח ז), ובוו משפחות (איוב לא לד), ונמצא שרש בזה לדבר, כי דבר ה' בזה (במדבר טו לא), ואר לא נמצא מבנין קל, אך מאירות יאמר מן האיר, כמו מקימות הקים, תאירו כמו תקימו, ומאירות ותאירו קרובים בדרדוק ובענין כמו לנו באור אשכם (ישעיה נ יא), ואין דרך הלשון להכביר הקלים ולהקל הכבדים, כמו שאמר שברתי, שברתי, כן יאמר זכרתי, זכרתי, עמדתי, עמדתי, והתבונן מכל אשר אמרתי:

סב. אגורה. לאגורת כסף (ש"א ב לו), פתר מנחם אגרה בקציר (משלי ו ח), ויתכנו דבריו, אך דברי דונש שפתרו מלשון עשרים גרה (שמות ל יג), והאל"ף בו יתירה כהונן וכשורה, ודברי רבנו היו לו לעורה: **סג. אלוף.** ואני ככבש אלוף יובל לטובה (ירמיה יא יט), חבר אותו מנחם כענין אלוף נעורי (ירמיה ג ד), אלופים לראש (שם יג כא), ואמר כי פתרונם גדולים וראשים, ודונש אמר ככבש אלוף ואמר כי הוא חסר ו"ו, כמו סוס עגור (ישעיה לח יד), שמש ירח (חבקוק ג יא), ורבים הביא כמוהם, והצדיק דברי יהודה בן קריש שאמר כן, ואמרתי אני כי מה טובו אמריו בכל אותו הפתרון, ומה יתרון לרואי השכל לולי כי היה לו להביא עוד ראיה אחרת על אלוף שהוא שור, מן אלופינו מסובלים (תהלים קמד יד), שהוא שורינו

מסובלים, צאנינו מאליפות (שם קמר יג), כי אין ראייה מן שגר אלפיך (דברים
ז יג) על אלוף. ועוד הביא עוד על יובל לטבח, ולא אמר יובלו, שמן וקמרת
ישמה לב (משלי כו ט), ולא אמר ישמחו, ויושב את משה ואת אהרן (שמות
י ח), ולא אמר ויושבו, ואני סמכתי באמר עמל הכסילים תיגענו (קהלת י טו),
ולא אמר תינעם, בנות צעדה עלי שור (בראשית מט כב), ולא אמר צערו,
ובנותיך על צד תאמנה (ישעיה ס ד), שהוא לשון יחיד ומשקלו תפעלה ולא
תפעלנה, כי הנו"ן אינה לנקבות כסברת הפתאים, כי אם שרש מן ויהי אומן
את הדסה (אסתר ב ז). ורבנא יעקב הודה דברי מנחם, והוא פלא מה הושיע
באמרו השור לא יובל, ולשון יובל לא יתכן כי אם בנשאים ולא בנהונים,
והלא לשון יובל מובא והולכה אחד הם לשמש בנשאים ונהונים, ככת' ויראו האנשים
כי הובאו בית יוסף (בראשית מג יח), וזה הנהונים, וכן ויביאו את קרבנם שש
עגלות צב (במדבר ז ג), ואומר ויביאו לו את המנחה (בראשית מג כו), זה
על הנשא, והנה מפורש בפסוק אחד מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום
(תהלים ס יא), הרי נחני ויובילני אחד הם ענין נהונים. ואומר כי מרחמם ינהג
ועל מבועי מים נהלם (ישעיה מט י), זה על גלות והם יהיו נשאים, כמו שאמר
והביאו בניך בחצן (ישעיה מט כב), וא"ת יובילני יאמר על הנשאים ונחני על
הנהונים, זאת לא זאת, כי אין דרך לנשוא הגולים בכתף ועל הסוסים, ועוד הוא
אומר אובלים אוליכם אל נחלי מים (ירמיה לא ט), וכן לשון הולכה יאמר על
הנשא ביד, קח את המחטה והולך מהרה אל העדה (במדבר יו יא), מוליך
יועצים שולל (איוב יב יז), מוליכם בתהומות (ישעיה סג יג), ועל הנהונים נאמר.
ואשר הביא רבנו ראייה בשיריו מהקדמת כבש על שור, כי אין הלשון כי אם
שור ושה, והלא מצאנו שור וחמור ושה, שני בנזב עיר הכהנים (ש"א כב יט)
וגם בשופטים (ו ד) נאמר משה ועד שור וחמור. ואם נתנו אל לבם ענין הפרשה
על מה נאמר ידעתי כי לא עלה על דעתם לפרש כן, כי כה הענין שאמר הקב"ה
לירמיה, לא תלך לאכול ולשתות עמם כי הם חשוכים להשקותך סם המות,
כמו שנאמר נשתותה עין בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמיה
יא יט), ותרגמו נרמי סמא דמותא, וזהו ויררו עין וימתקו המים (שמות טו כה),
נס בתוך נס, שהשליך סם המות במים ונמתקו, והוא אמר והי הודיעני ואדעה
או הראיתני מעלליהם, כי אני לא עלה על לבי לעולם כי יחשבו עלי רעה
כזאת, ועל זה אמר ואני כבבש, כמו הכבש או השור שיובלו לטבח והם אינם
יודעים אנה מוליכים אותם, כי אם היו מבינים היו מסרבים בכל יכולתם, וגם אני
אומר כן שהם מוליכים אותי לאכול עמם כדי לטבוח אותי ולא ידעתי, ועל
זה הענין המשיל אותו לכבש ולשור, ולא לענין התאוה כמו שפרש רבנו
שהעולם מתאווים יותר לטבוח הכבש השמן והגדול מן הכחוש כי אם לענין
ההבנה, כי הכחוש והשמן שניהם מבינים כשיובילום לטבח. ואשר אמר מנחם
ככבש גדול אין ראייה גדול על שמן, אם כן איוב שמן היה, שנאמר בו גדל
מכל בני (איוב א ג), והשונמית אישה גדולה (מ"ב ד ח), והנה כל מקום שדעתו
על שמן פרש כל איש שמן, ועגלון איש בריא (שופטים ג יז), ואשר הביא
רבנו ראייה מן כיקר כרים (תהלים לו כ) שפתי השמן שבכרים, דרך בני אדם
להוליכם לטבח יותר מהכחושים, לא כך פתח, כי זה פתח' ואויבי ה' כיקר כרים,

כמו היקר שבכרים שהוא החלב שהיה כולה ע"ג המזבח, ולאויבי יבין מטבת: ואני בנימין אומר כי תשועת רבנו ישועתה לה, אך שוא תשועת הקורא לא לעזר ולא להועיל, כי אמנם יובל לא יפול כי אם על הנשא, ומה ראייה הביא הרב על יובל שיהיה על הנהוג לא אחת בהם, כי יובא ומובא לא יורו על יובל, ויובילני עיר מצור, הוא על הנשאים כי גם דרך גולים בכך, ככת' ונשא אתכם בצנות (עמוס ד ב), ואשר אמר הרב כי מצאנו שה וחמור ושור, גם רבנו ידע כן, כי זולתי ראיות הרב יש לי ראייה ממה שכת' במד' בשפטים, והיה אם זרע ישראל ועלה מד' וגו' ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור (שופטים ו ג ד), ולכן לא פירש רבנו תשובה זאת על דונש, אך בחרוזי יסרה, לפי כי ברוב מקומות לא מצאנו שור וחמור, ואחרי רבים להטות על דבר אשר יפלא. ואשר אמר הרב כי אין ענין הפרשה על התאווה כי אם על ההבנה, אמנה על שניהם הוא, שאנשי ענות הושבים מחשבות להשחיתן, ולא הבין ולא ידע כמו שאדם יחשוב על כבש שמן ולא יבין ולא ידע, ואשר פטפט הקורא על מנחם לאמר כי גדול איננו ראייה לשמן, טוב היה לבלום פיו במתג ורסן, כי אלוף נעורי הכי יתכן לפרשו גדול בקומה, מה טיבו להיות ארוך יותר מדי, יותר משאול שהיה גבוה מכל העם משכמו ומעלה, אם כן נברך עליו משנה הבריות, אך אלוף זהו ראש ושר, כן אלוף שאצל שה גדול וראש ושר לשאר הכבשים מחמת ברואותו ושמונו, ועוד הייתי רגיל לפתור כבשב אלוף שמן כשור גִּבְרִיין, ולא כבש ואלוף כדברי דונש, ולהביא מראות מאה נסטראות גם התרגום מסייע לדברי רבנו, ואנא כאימר בחיר דלנכסתא מסובר, ולדברי הרב היה לו לתרגם ואנא כאימר ותורא. ומה שאמר הקורא כי אין פתרון כיקר כרים כדברי רבנו, לא פירש מדוע לא כן כענין הקטנים אשר לא יתישב להם דברים נאמנים רק מה שפתרו להם הרבנים, אכן פת' רבנו שמואל ב, ואויבי ה' כיקר כרים, כמניעת בקעה של תבואה, שדרך תבואה להתבשל ובלילה אחת בא שדפון פתאום ומשחירם כעשן ולא נשאר רק הקנים לברם, כן הרשעים מצליחים וכרגע שאול יחתו, בלע"ז פסטורא דקנפינא, כלו בעשן כלו, כשנשרפים אחר כן משחירים כעשן לסוף יום או יומים. כיקר כמו הוקר רגלך (משלי כה יז), וכן יקר (קהלת י א), ומנוע האדם מכבוד על ידי סכלות מעט כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה, ודבר ה' היה יקר (ש"א ג א), מנוע מאין נביא, יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהלים קמז טו), שמונע מות מחסידיו, ככת' ולא תתן חסידך לבאר שחת (תהלים טו י). וגם כרים הם בקעות של תבואה, ככת' ירעה מקנדך ביום ההוא כר נרחב (ישעיה ל כג), בקעה רחבה, וכן לבשו כרים הצאן (תהלים סה יד), נתמלאו בקעות של תבואה צאן הרועים בהם לפי שגדלו עשב יותר מדוי, וכן עם חלב כרים (דברים לב יד), אילים מפוטמים במרעה, וכן שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה על מואב (ישעיה טז א), נאמר שהיה רגיל להשיב מנחה ומס בכל שנה, כמו שני ומישע מלך מואב השיב למלך ישראל מאה אלף כרים וגו' (מ"ב ג ד), ועתה שמת אחו נא עליהם שלחו אותן כבשים שהיו מפוטמים בבקעות כשם שהייתם רגילים לעשות, ואל תשמהי פלשת כולך כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צפע (ישעיה יד כט), תחת אחו יבא יחוקיהו, יחוקנו יה וישיבנו ממיטב עליה:

סד. אנמון. כדוד נפוח ואנמון (איוב מא יב), חברו מנחם עם הלכוף כאנמון ראשו (ישעיה נח ה), והם ב' ענינים, כי דוד ואנמון כמו אגם מים (תהלים קיד ה), והלכוף כאנמון חזה שהוא מברזל כפוף הראש, כדברי רבנו, וצדים בו הדגים, ויכול להיות אנמון הפוך גמא:

סה. ארמון. דברי דונש קרוכים, ואמרתי אני הוא כמו ארמון בית המלך (מ"א טו יח), פלשין גדולים יקראו ארמון, מענין זה פתרו והשלכתנה ההרמונה (עמוס ד ג), כמו הארמונה, בחלוף ה"א באל"ף, והוא נאמר על צדקתו כאשר פרוץ בחומות וירושלים וברח והשליבו הארמון שהיה בקיר החומה לארץ, כמו שאמר בענין ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה, פת' כי כל אחת ואחת מכס תצא בפרץ נגדה, כי הרבה פרצים יפרוצו ויצאו בהם, ועל זה נאמר עלה הפורץ לפניו פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם (מיכה ב יג), עלה הפורץ לפניו, צדקתו שפרץ בחומה ויצא לפניו, והוא ויעבור מלכם לפניו, פרש מי הפורץ, פרצו ויעבורו, הם עבדיו, שער ויצאו בו, פרצו בחומה ועשו שער ויצאו, ויעבר מלכם לפניו, כאשר אמר, וה' בראשם, שכינה שנסתלקה מהם כבר בראשם קודם מהם. ואני בנימין עד כאן פתרתי הענין לנחמה ולא למהומה, שכן כתוב למעלה במיכה המורשתי אסף אסף יעקב כולך קבץ קבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה (ב יב), פתרו כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן, כעדר בתוך הרברו תהימנה מאדם, פתרו מקום שהוא מתנהג שם כך תהיינה הערים והמיות מרוב בני אדם אשר בקרבם, וכן תרגם יונתן כעדרא בנו דיריה. עלה הפורץ לפניו, הוא המלך הפורץ גדרות סירים ומסוכת הדקים ליישר לפניו הדרך, כפתרון רבנו שלמה, וכן תרגם יונתן יסקון משוכין כד בקרמייתא ויסק מלך מדבר בראשיהון ויתבר בעלי רבבא דמעיק להון ויכבש כרכין תקיפין קרוי עממא יכבשונון ויהי מלכהון מדבר בראשיהון ומימר דה' בסעדהון. ומה שאמור בעמוס ופרצים תצאנה אשה כנגדה וגו' פתרו רבנו שלמה בפרצי החומה תצאנה לנוס, אשה נגדה, כמו ויעלו כל העם איש נגדו (יהושע ו ה), שירבו פרצות החומה ולא יצטרכו לבקש פתחים, והשלכתנה ההרמונה, והשלכתן מעליכם הנאות והסררה שנשלתם, ולשון תרגום הוא, הרמנא דמלכא, צווי המלך, ותרגם יונתן ויגלון יתכון להלאה מן טורי הרמני, ועל זה אבחר דרך הקורא, אבל לפרש אקבץ שארית ישראל (מיכה ב יב) לרעה לבי לא יואל:

סו. אחריתכן. ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דונה (עמוס ד ב), פתרו מנחם בצנות מן צנה וסוחרה (תהלים צא ד), ודונש שהשיב עליו אחריתכן כי אמר הם הבנים וראיתי ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו (דניאל יא ד), כלומר לא ינח מלכותו לבנו, ושוב פתרו, וכמוהו ואחריתם בפיהם ירצו סלה (תהלים מט יד), כמו בניהם. ורבנו האריך בפ' בסירות ובצנות, ופתר אותם לשון ספינות, צנות מן צנה ומנן (יחזקאל כג כד), סירות מן סיר נפוח (ירמיה א יג). ואמרתי אחזה דעי אף אני, כי בצנות אינו אלא מלשון צנינים וקוצים, וכמוהו צנים פחים בדרך עקש (משלי כב ה), קוצים ורשתות בדרך העקש, הצנים להפריש ברנלים, והפחים ללקיח בני אדם, ושומר נפשו לא יעבור עליהם, וכן פתרו ונשא אתכם בצנות, וימשכו וישאו אתכם בחתים ובסירות, כמו סירים סבוכים (נחום א י) שהם הוחים שתופשים הדגים בהם כי

יתפשו אתכם, וכן אמר על נבוכדנצר ותעשה אדם כדני הים כרמש לא מושל
 בו (חבקוק א יד), ואמר יגורו בחרמו יאספהו בממרתו (שם טו), והענין מוכיח,
 וכן הוא אומר וישאו אותם ממקום כמו שנושאים הרגים מן המים בצנינים, ובניכם
 ישאו בסירים שנושאים הרגים: ואני בנימין אינני מודה לפתרו, כי לדבריו היה
 לו לומר ותמשכו בצנות ולא לשון ונשא, אך פתרון רבנו נכון, וכן תרגם יונתן
 המקרא בעמוס, ויטלון יתכון עממין על תריסיהון ובנתכון בדגונת ציידים, וכן
 לפני כל יודעי דת ודין:

סו. תבעה, נבעה, יביע. מים תבעה אש (ישעיה סד א), אמי כי מלה זאת לא
 השיבות שלשתן על אופניה ולא יסדרה על אדניה

ולא העמידה על בנייניה, כי נעלם מעינם ענינה כי אין מפתרון נבעה בחומה
 נשגבה (ישעיה ל יג) אך שרש אחר לה, ואינו דומה ליביע שמן רוקח (קהלת
 י א) לא בפתרון ולא בשרש. ועתה אחי והתבונה בינה שמעה זאת ולבך תשית
 לדעת החכמה אשר דברו במחלוקת תולדות האש, יש מן האשים העליונים שיש
 לה זוהר גדול ואינה אוכלת כאש המלאך הנראה בגנה, כמו שני והסנה איננו אוכל
 (שמות ג ב), ויש אש טבעה להפוך הסלעים למים, כמו שני ההופכי הצור אגם
 מים (תהלים קיד ח), ונאמר הנני עומד שם על הצור בחורב והכית בצור ויצאו
 ממנו מים ושתה העם (שמות יז ו), וזאת האש עמדה על הצור, וזה היה תחתית
 הר חורב, שאמר ויתיצבו בתחתית ההר (שמות יט יז), המקום אשר נמש בסלע
 ונתפך למים, ואותה האש ירדה בהר סיני ביום מתן תורה, כמו שני ומראה ה'
 כאש אוכלת בראש ההר (שמות כד יז), ועל זה אמר הרים גולו מפני ה' (שופטים
 ה ה), שנהפכו ההרים למים וגי בישעיה (סד א) בעבור מעמד הר סיני לו
 קרעת שמים ירדת, כאשר עשית ביום מתן תורה, נקדחו אש המסים, שהיתה ממסה
 הרים, מים תבעה אש, שהיתה האש מבקשת מים בעבור שטבעה כך להפוך
 הסלעים למים, אז תודיע שמך לצריך. ופתרון תבעה תבקש מלשון התרגום ובעיו
 (ישעיה כא יב). וא"ת היאך יתכן לפרש הרים גולו על ירדת מים, הלא הוא
 כת' אחריו גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים, אשיבך שכך הוא, ההרים גולו מפני
 האש, וגם נטפו מים אחריו מן העבים. ופתרון נבעה בחומה נשגבה אשר בישעיה
 יתכן כאשר פת' רבנו נפוח, שנעשית החומה מבעבעת מפני האבנים הסדורות
 הנפרדות זו מזו, מלשון אבעבעות (שמות ט ט), ואבעבעות נכפלו בו ב"ת ועי"ן
 ונחסר למ"ד פעל והאל"ף בו נוספת, אך יביע שמן רוקח לא יתכן היותו כי אם
 מן יום ליום יביע אומר (תהלים יט ג), פתרונו כי בראות העולם בני הרקיע יספרו
 וידברו פלאי אל, יביע לשון דבור, וכן יביע שמן רוקח כך פתרונו, וזבובים המתים
 יבאישו ויסריחו שמן רוקח, ויביעו עליו בני אדם שידברו ויאמרו כמה חשוב
 זה לולי שהפסידו השוב והבאישו, כך המשיל החכם ויש בו סכלות מעט, אומרים
 כמה היה נכבד החכם בחכמתו לולי הסכלות שבו, וזה אמר שלמה אל תהי
 צדיק הרבה ואל תרשע הרבה, ואל תתחכם יותר (קהלת ז טז יז), ובסכלות לא אמר
 לא הרבה ולא יותר, כי המעט ממנו מקלקל בעליו וישפיל מעלתו, ופתרון אל תהי
 צדיק הרבה, אל תחשוב בלבך כי השלמת כל המצות שזכותך מרובים ותאמר
 לא אוסיף עוד בצדקות כי די לי, ואל תרשע הרבה, שתאמר לא אוכל עוד
 לחזור בתשובה, וכן אל תתחכם יותר, אל תאמר לא אתחכם יותר כי כבר השלמת

החכמה, וכן אל תהי סכל, שתאמי לא אוכל עוד ללמוד, וזהו יביע שמן, הונוב מביע עליו בני אדם שהוא עושה שמדברים עליו רואיו: ואני בנימין נפלאתי מה היה לו לקורא לעשות עצמו בנאי הרש וחושב מעשיו מעשי ידי אומן לפתו תבעה אש, תבקש מראית התרגו, ועוד כי היה לו להביא ראיה ממה שכתו אם תבעין בעיו שובו אתיו (ישעיה כ"א י"ב) שפתר' אם בקשתם כבר עוד תחזור ותבקשו כל מצפוני עשו יפה יפה, בקשה אחר בקשה, שובו פעמים ושלש לחפש עשו ולבקש מצפוני, ופתי רבנו צדק הרבה מאד, אף לפי מחלוקת האש שפתר' הרב האש תבעבע הדבר כשהופכו למים, ועל רבנו נאמי ונביא לבב חכמה, שגם יונתן בן תרגי הענין על מתן תורה ותרגם מים תבעה אש, מיא מלחכא אישתא, וזהו והמים אשר בתעלה ליחכה (מ"א י"ח) שהביא רבנו. ויביע שמן רוקח, לדברי הרב היה לו לומר יביע על שמן רוקח, ועוד שחת דבריו בדבריו, כי פעם פתר יביע בודד ופעם פתרו עובר ועשהו הפעיל, ועל יביע שמן רוקח כדברי רבנו בן הוא, כפל דבר של יביע. ופתר' של אל תהי צדיק הרבה לא יתכן, כי לדבריו היה לו לאמר אל תהי צדיק בעיניך הרבה, וכן כולם, ועוד לדבריו מהו שכת' אחריו כי ירא אלהים יצא את כולם, ולאחזו ככולם, ועוד לפי פתרונו אין ראיה על מה שלא אמי הרבה ביותר בסכלות, אם כן יתכן הפתרון, אל תהי צדיק הרבה לרחם יותר מראי על הבריות ולבלתי עשה משפט כי אין מרחמים בדין, אל תתחכם יותר לענות על כל דברי הכסילים, ככת' ואני כחרש לא אשמע (תהלים ל"ח י"ד) וגו', וכת' אל תען כסיל כאולתו (משלי כ"ד), כי ירא אלהים יצא את כולם, ילך ויתנהג עם החכמה והסכלות הצדק והרשע, הכל לפי הישעה, לא אירא משמועה רעה:

סח. בוששכם. בוששכם על דל (עמוס ה' י"א), אני אומי ששרשו בשם והוא מקור, ודינו היה בשקל כתפשכם את העיר (יהושע ח' ה) אכן בא בשקל במוצאכם אותו (בראשית ל"ב כ'), ופתרונו לפי ענינו רמסכם על הדלים, ואין לו דמיון במקרא, כי הביית בו שרש, כמו בוססו את הלכתי (ירמיה י"ב י') בחלוף ש' בס', כמו וכולם שקמים (עמוס ז' י"ד) שהוא כמו וכולש, מתרגם ויחפש (בראשית לא ל"ח), ובלש: ואני בנימין אי' לפי שעמוס הנביא היה מגמגם בלשונו, כמו שאמרו רבות' למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו, והיה אומי בלשון ש' ס', ובמקום ש' ש', ותרגי יונתן יען בוששכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו, כד הלף במיבוכן מסכניא ומנסכון השיכיא וגו':

סט. ולבקר. ולבקר בהיכלו (תהלים כ"ד), מנחם פתרו מן לא יבקר הכהן (ויקרא י"ג ל'), ורבנו הודה לו, ודונש פתרו לשי' לשחר וכן הוא כשחר נכון מוצאו (הושע ז' ג), כי המעיד עליו בבקר תפלתו תקדמך (תהלים פ"ח י"ד), אלי אתה אשחרך (שם ס"ג ב'), וכן אומי ישעיה אף רוחי בקרבי אשחרך (ישעיה כ"ו ט'), פתרו' בעוד רוחי בקרבי אשחרך מלשון שחר, אך פתרו רבנו אשר פתרו ולבקר ענין דרישה לא יתכן, כי שתי לשונות הן נפרדים בפתרונם לשון ביקור ולשון דרישה, כי לשון ביקור הוא הפוש ועיון יותר, ויוביח על פת' זה המקרא שהביא רבנו ודרשתו את צאני ובקרתים (יחזקאל ל"ד י"א), כי כן פת' אדרוש אותם אלך לראותם ובקרתים ואחפש על ענינם על החוקה ועל הנשברת, כי מה ענין לפרש ודרשתי צאני ודרשתים, וכן כבקרת רועה עדרו כיום (יחזקאל

לר' יב) שצאנו נפרשות או יחפש ויעיין אם באו כלנת, וגם לא יבקר הכהן יוכיח שפתי' לא יחפש למצוא בו מום, וכן לש' המשנה בקור הולים (נדרים לט ע"ב), יחפש ויודקק ענין הלוי, על כן אין לפרש ולבקר בהיכלו ולחפש בהיכלו, כי כבוד אומי' עליו: ואני בנימין אומי' כי יגע לרוק כחו הקורא לצעוק על רבנו וקרא עליו מלא, מהמונו לא יחת רבנו כי יודה לדבריו אשר לבקר דרישה יפה יפה, וכן אמ' המשורר, אחת שאלתי לדרוש בהיכלו את ה', ולבקר ולהפש יפה יפה בתפלות כך שימצא אלי, כמו שאמ' ישעיה דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהותו קרוב (ישעיה נה ו), ע"י קריאתכם ודרישתכם יקרב וימצא, ומה יכבד עבודתו בקמו לפת' רבנו, אכן הוא נכון על פי תשובותיו אשר נכונו, ולא הושיבם הקורא כי לא ידע בפשר מאד:

ע. הגידו ונגידנו (ירמיה כ י), מנחם פת' לש' משיכה, כמו תרני' וימשכו (בראשית לו כח) ונגידו, ודונש אמ' הגידו עליו דברי שקר ונגידנו למלך, ורבנו הודה לדבריו, לפי שכת' בפ' בירמיה ונכהו בלשון (יח יח) ואני אבוא אהריהם, אודה כדבריו שניהם:

עא. יגון. וגם יגון ואנחה (ישעיה לה י), רבנו הוכיח בו הנכון כי ויגא (איכה ג לג) מן יגון ואנחה, אך לא גמר, ואני אמרתי כי ויגא מלשון יגון, ורגשות הגימיל בעבור יוד' השרש, והוא מבנין הפעיל ויוד' אית'ן הפתוחה תורה עליו כיווד' ויקא (וינה ב יא), ורב זה הלשון נמצא בשמות ובפעיל השמות תונה יגון, הפעלים תוניון נפשי (איוב יט ב), מן הונה, אשר הונה ה' (איכה א יב) ושרשם יגה. וראיתי בפתר' רבנו שאמ' יגון מן יגה כמו חוון מן חוה, ורון מן ודה, וודה לא נמצא בכל כי אם לנקבה, שאמ' ירמיהו שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה אל יהי לה פליטה כי אל ה' ודה אל קדוש ישרי' (ירמיהו נ כט), ורון ולצון וששון כלם ממחלי העי"ן, ור' לין, שש, ודה, לצת, ששת, ולצת לכרך תשא (משלי ט יב), כי אילו היה שרש ורון ודה היה אומי' ממנו לנקבה ודה, כמו מן בנה, בנתה ביתה (משלי ט א), ויאמר אודה תודה מה שלא נמצא, כי הנמצאים מזרון הם משני בנינים ושרשם ופתר' אחר, ור' כמו קס, והויד כמו הקים, אך קלון הרון שרשם קלה הרה, והווי"ן והנוני"ן כלם נוספות כתוספות בזכרון ושכרון בשלמים, ורון וששון ולצון חסירי עי"ן, וקלון ורון חסירי למ"ד, ונמצאו בחרון שני בנינים, הרה בודד וההרה לאחר, ומן הרה ויחר אף ה', ומן הרה, ויחר עלי אפו (איוב יט יא) הויד פתוחה, ומן קלון בא מבנין נפעל ונקלה אחיך (דברים כה ח), ומן הקל בא בענין אחר אשר קלם מלך בבל (ירמיה כט כב), קלוי באש (ויקרא ב יב), ומגזרת זאת שמות שהנוני"ן בהם שרש, ארון, אסון, ובשרש יגון טעה דונש הרבה טעויות באמרו כי יאמר ממנו גן, כמו מקום קס ומלון לן, ועוד אמ' כי הנוני"ן בהם שרש, ורבנו אמ' על דונש כי כאשר אמ' תתן להם מנינת לב (איכה ג סה) שהוא מן גן מן השניים לא טוב פתר, ואמת הוא, כי לא טוב עשה, ורבנו אמ' כי הוא מן אמגנך ישרי' (הושע יא ח), ומן אשר מגן (בראשית יד ב) שענינו סגר, ואמ' כי מגנה בשקל סגלה, עבדה, כבדה, ערבה, ומשקל זה איננו ישר כי אם מיוקל כי בין שלשתם עקרו שרש המלה ממצבה, ויהי כאשר פתר יוסף כן היה, וזה פת' מנינת בשקל מחיית דלים (משלי י טו), במסלת שדה כובס (ישעיה לו ב), ולא ימצא במכתתו הרש (ישעיה ל יד), ואולי

לזה רמו דונש בזוכרו מסבה, אך אמי כי הוא מן השניים מן גן, ולא הבין על משקל זה כי הם מבעלי הכפל ששרשו נגן, חתת, סלל, כתת, ופתרו' מנינת לב כסוי לב, והוא הולכי ידוע מהחלאים הקשים שאין להם תוחלת רפואה, וזהו מלשון מגן וצנה, כי על כן יקראו מגן שיכסה אדם, והמים במגן אינה שרש כי נמצא מענין יגן עליהם (זכריה ט טו), כמו יסך עליהם, ונגותי על העיר (ישעיה לו לה), כמו ושכותי כפי עליך (שמות לג כב), ורבנו כאשר פת' סגירות לב קרוב היה לפירוש כסוי, אך כאשר דמהו למגן צריך (בראשית יד כ) בענין ובמשקל לסגולה וחבריו, לא יתכנו דבריו: ואני בנימוני נפלאתי מדוע לא השיב הקורא כי אם היה מנינת לב המים עיקר כמו מגן צריך, אמגנך ישר, והיה משקלו מעילה מן מעל מרידה מן מרד, מה ישיב על זה, וזו היא תשובתו, כי אם כן היה לו לאמר מנגת גוין רפה ולא דגושה, ואמנם רבנו שמואל אמי כי מנגת שרשו נגן כמו מומה מן זמם ה' (ירמיה נא יב), מחתה מן תראו חתת (איוב ו כא), אך נפלא כי לא מצא נגון כי אם הצלה וסיכוך ונגותי על העיר (ישעיה לו לה), נגון והציל (שם לא ה), ותרנומו תבירות לבא. ורבנו שמואל לא נתן לב לחולי כסוי הלב אשר פתר הרב כי לא מפיו היה:

עב, ויגאלו. ויגאלו מן הכהונה (עזרא ב סב), פת' מנח' כמו ויבדלו, ורבנו הודה לו, כי אמי הם כמו עיקר ועיקור כמו כל אותם שהם מן השריש, כמו ותשרש שרשיה (תהלים פ י), הם כמו ותעש שרשים, ואשר באו מבנין חזק הוא עיקור שרשים, כמו ושרשך מארץ חיים (תהלים נב ז), והביא ראיות הרבה ויפה פתרוהו, כי כן דעת מפרשים אחרים ופרשו כי הגואל הוא הקרוב לאיש, כמו שאמי ובא גואלו הקרוב אליו (ויקרא כה כה), יש גואל קרוב ממני (רות ג יב), ואלו נתרקנו מן הכהונה, אך פת' דונש שפת' ויתועבו יש לו חזק שמחוק פת', כי כל אותם תיבות שנמצאו מזה הבנין שהוא בנין חזק כי הוא ויפועלו כולם לשון תיעוב הם, כמו מנישים על מזבחי לחם מגואל (מלאכי א ז), ולולי האלף היה דגש בשקל נוה משולח (ישעיה כו י), על כן הגימ'ל בחולם, וכן במה גאלנוך (מלאכי א ז), דינו היה דגש לולי האלף על כן הגי' בצירי, ומענין זה על כן מלבושי אנאלתי (ישעיה סג ג), ומנחם טעה בזה ושגה בפתרון עקר ועקור שפת' אשתוללו (תהלים עו ו) עיקור השתילים, ורבנו אמי ולי נר' אשתוללו אבירי לב כמו נשתוללו, וכן אתחבר יהושפט (ד"ה ב כ לה), נתחבר, ואמי כי פת' אשתוללו נעשו שוללים, ואני אמרתי כי אין להחליף אלף בנוי' כי אם בה"א, השתוללו, התחבר, וכן כל מלבושי אנאלתי, כי ננאלתי אינו צריך למלבושי, ואשר אמי בפת' נעשו שוללים לא נעשו כי אם שוללים ששללום אחרים, ומזכיר עליו וסר מרע מסתולל (ישעיה נט טו), כי ירא השם נעשה בעבור שלא היה עושה כמעשיהם, היו שוללים אותו והוא היה גורם לעצמו שלא היה מאמין אותם, וכאותו הענין פרש דונש, להצהיל פנים משמן (תהלים קד טו) כמו יותר משמן, ולא פירש יפה, ואני אומי כי כלל בפסוק גי דברים אשר בהם מסעד וארוחה ושמחה לבני עולם, והם יין ובשר ולחם, וזכר מעשה כל אחד מהם, אמי היין משמח הלבבות, ולהצהיל פנים מאוזה מהם אמי משמן, הוא הבשר השמן, ולחם מה מעשהו, ולחם לבב אנוש יסעד, כמו שאמי סעד לבך פת לחם (שופטים יט ה), ואית' אנה נמצא שמן שהוא שומן דע לך כי כל דבר שמן

שבעולם והשומן על שם השמן נקראו, כי השמן יותר שמן מכל הדברים השמנים, ועל שמו נקראו, וכמוהו ובשרי כחש משמן (תהלים קט כד), מה שמן שהיה בו כחש והוא רוח, ויכול להיות כחש כמו ותירוש יכחש בם (הושע ט ב), וכמו וכחש בו לא ראיתך (איוב ה יח): ואני בנימין אומי כי אשתוללו ואתחבר פתי רבנו שמואל כפתרון הקורא השתוללו והתחבר, אך להצהיל פנים משמן פתי כשנמשה בשמן פנים מצהילים, ויש לי סעד לדבריו כאמור בברכת אשר על ידי השמן וכימך דבאך (דברים לג כה), כימי עלומי יהיו ימים שהוא דאב בהם שהן ימי זקנתו, וכמו שאמרו רבותי שמן שסכתני אמי ההורוני לימי נעורותי, נמצא שמן מצהיל פנים:

עג. נגרותי. אמרתי אני נגרותי מנגד עיניך (תהלים לא כג) כמו נגרותי (איכה ג נד) מלה הפוכה כדברי רבנו, ולאדיב (ש"א ב לג) ולראבון (דברים כה סה) הם הפוכים:

עד. דחון (דניאל ו יט), אינו נר' לפת' שלהן כי אם מגיד שיחות, לא הביאו לפניו מגיד שיחות ומשלים כדרך המלכים לשעשעם במשלים עתיקים: עה. דשא. כי תפושו כעגלה דשא (ירמיה נא יא), מנחם פתרי' מלשון דש חטים (ד"ה א כא ב), ולנקבה יאמר דשא, ודונש אמי' מלש' דשא ועשב (בראשית א יא), ורבנו הורה הפעם לדברי הונש, כי נכוחים למבין הם כי העגלה הרועה בדשא תפוש אך לא הדשה, ואני רואה בזה דברי מנחם, כי לא נמצא מן דשא שם התואר שיהיה דשא לזכר בצרי, כי אם היינו מוצאים דשא לזכר היינו אומי' לנקבה דשאה, כמו מלא מלאה, והיה לו לאמר כבעלי האליף דשא דשאה בעבור כי בעלי האליף אין דרכם כבעלי ההיא שיאמי' רנה לזכר רנה לנקבה, ופתי' כי יאמי' לזכר דש ולנקבה דשא כמו שבה קמה, ונתחלפה ה"א באל"ף, כמו כלא באל"ף כלה בה"א מרה בה"א קראנה לי מרא (רות א כ) באל"ף, כן דשה ודשא, ופתי' דשה, דשה ולא הורשת, כי ההורשת רוח וענינה לפי שאינה אוכלת, והדשא אוכלת כל היום והיא התענגת ומתענגת כי היא עושה מלאכה ואוכלת ואין מונעה כתי' לא תחסום שור בדישו (דברים כה ד), וגם באומות לא ראינו חוסם פיהם, ועושים מעשיהם:

עו. ודגו (בראשית מה טז), חלקו מנחם מן דג דגה, ודונש השיב עליו כי ענין אחד להם, והוא נכון, כי פתי' שיהיו ורעו פרים ורבים כרגים, והתרגום פתרו היטב לפי שראה בקרב הארץ, כמו הרגים ירבו הבנים בקרב הארץ, ורבנו הורה לדברי מנחם בחלקו אותם, ולא ידעתי למה, ואחרי אשר אומי' רבנו כי וישרצו וירבו ויעצמו (שמות א ז) פתרי' כל אחד בפני עצמו, פרו מן פריה ורביה, כי בעבור שהיו מענים אותם לא היו נמנעים מפריה ורביה, וישרצו כמו השרצים ארבעה חמשה בכרם אחד, וירבו גדלים ורבים למעלה בקומה ברגע קטן, שלא כדרך שאר תאומים שהם קטנים, ויעצמו בעלי עצמה וכה ואונים, וינעם למשכילים ולנבונים:

עז. דגון. נראה לעינינו דברי רבנו:

עה. דרור. במהברת חרוין פתרונו חרוין:

עט. ותהינו (דברים א מא). פתר אותו מנחם מן הן, כמו שאמי' הכתי' הננו ועלינו (במדבר יד ב), ומת התבונן בו, כי התבונן בקרבנו כי הרבה

נמצאות מלות הרבק שהם מלות הענינים פעמים מצטרפים בשמוש, כמו נשאתי
 אמיך אפונה (תהלים פה טז) שהוא מלשון פן, כי אמי המשורר עלי סמכה המתך
 (תהלים פה ח), כי תמכה ימינך (תהלים סג ט), ואח"כ אמי נשאתי אמיך אפונה,
 כל ימי הייתי מפקח פן יגרמו לי עוונותי, וכל שעה ושעה הייתי אומ' פן יהיה
 כך וכך, ואפונה מלשון פן, כל עת הייתי אומ' פן פן, וכן מצינו בדברי רבותי
 שאמי שהצדיקים מפקחים כל ימיהם שמא יגרום החטא, וכן יתכן להיות ותהינו
 מן הן, ומוכיח זה הננו ועלינו, ומה שאמי דונש כי מלות הענינים לא ישמשו
 בפעלים זה רעיון רוה והבל רוה, כי ישמש מיוחד ולא מחביריו, והמביין

יבין סתרו:

פ. הצן. ובאו עליך הצן (יחזקאל כג כד). מנחם פת' לש' צנה ומנן, ודונש
 אמי' כי מין כלי קרב הוא ורבנו אמר כן, ואני אמרתי כי אין הצן מן
 צנה ולא מין כלי קרב, כי אם חוזק זרוע, כי אחרי כן זכר כלי מלחמה, צנה
 ומנן וכובע. והצן כמו חוצץ שהוא זרוע, והביאו בניך בחוצץ (ישעיה מט כב),
 והצנו מעמר (תהלים קמט ז) שהוא זרועו, ונמצא זרועות שהם חילות, וזרועות
 הנגב לא יעמודו (דניאל יא טו), כמו חילות הנגב:

פא. הגה (ישעיה כו ח), אמי' מנחם כי הסרה ה"א הגה מן ויגא בני איש
 (איכה ג לב). אומ' אני כי אינם אחרים לא בשרש ולא בפתרון,
 כי ויגא בני איש מלש' יגון ותוגה, ודגשות גימ"ל ויגא בעבור הפ"א שהוא יו"ד
 מן יגון, וברמותו ובצלמו וידו אבן בי (איכה ג נג). ידו גורל (יואל ד ג), שהם
 מן הדה, כמו יטו מן הטו יכו מן הכה, אך אלו מחסרי נון' ואלו מחסרי יו"ד,
 והיורדין והנוגיזין נבלעות בדגש, ובית אלהינו נהלך בדגש:

פב. יזה (שמות כה כח). לא כדברי דונש שפתרו לא ימעד, ואינו משרש מזה
 או מוזה, וגם בפתרונם לא ידמה אליהם, כי מוזה אפיקים רפה (איוב
 יב כא), הטי"ם בו שרש, בשקל משיח אלהי יעקב (ש"ב כג א), ודומים לו
 ולמוזה תמיד יתגרנה (תהלים קט יט), אין מוזה עוד (ישעיה כג א), בשקל מצח,
 ופתרו לש' אומין, אין בו אומין, אך ולא יזה החשן שרשו וזה מבעלי הכפל
 בשקל ימד מן מרד, והוא מלש' משנה משרבו וזוהי הלב (סוטה מו ע"ב), רחיקי
 הלב, אין מוחיחין אותו (חולין ז ע"א), אין מרהיין אותו, ולא יזה פתרי ולא
 ירחק: ואני בנימוץ איננו רואה רק דברי רבנו, כי אחרי אשר מצאנו משקלו
 שאין המים עיקר לא נידון לא יזה מלשון המשנה כי אם מלשון המקרא:

פג. האזיקים. מן האזיקים (ירמיה מ ד), חברו מנחם במחברת אל"ף, ודינו מן
 מחברת זי"ן כאשר אמי' דונש, ואני אומ' כי האל"ף תוספת כאל"ף אתמול ואזרוע,
 ויעיד עליו לאסור מלכיהם בוקים (תהלים קמט ח), הבי"ת שמוש והקו"ף דגושה
 לחסרון היו"ד, כמו וכתתו הרבותם לאתים (ישעיה כ ד) שהתי"ו דגושה
 לחסרון היו"ד:

פד. בריר חלמות (איוב ו ו). לא כדברי מנחם הפותרו מוריד ריר משוגעים,
 וגם לא כדברי רבנו שפתרו מן חלום והביא ומצא און לו
 לאמר כי אינו מריר חלמון הביצה, כי זה דגש וזה רפה, וגם מן מקראות שכת'
 והיה כאשר יחלום הרעב (ישעיה כט ח), ועוד כי אמי' שהיה לו לאמר ריר הביצה,
 על כן לא אחריש, כי דעתי נוטה לפת' דונש וקדמוני העתים אשר פתרוהו מחלמון

הביצה, כי ראש הפסוק מוכיח על סופו באמרו היאכל תפל מבלי מלה אם יש טעם בפה בריר החלמון, הנה ראשו מדבר בדבר הנאכל למראה עינים ולא בחלום, אף כי מבלי מלה הוא, גם סופו מדבר בדבר הנאכל בפני עצמו והוא תפל ואין לו טעם, כי לא היה משל זה כנגד ריעויו כדברי רבנו, כי עד כה לא זכרם, כי אם צרתו וצערו היה מגיד ומתאונן עליהם באמרו היתהק פרא עלי דשא ואם יגעה שור על בלילו, כי גם החיות והבהמות לא יגעו ולא ינהקו בעת אכילתם, ואני בעת האוכל צועק ומשווע כי אין לי הפיץ במטעמים, גם אין להם טעם בפני כמו תבשיל שהוא תפל ואין לו טעם בפה, ועל זה אמ' מאנה לנגוע נפשי המה כדוי להמי, אותם המאכלים שמביאים לפני לאכול מאנה נפשי לנגוע בהם כל שכן לאכול, והם כדוי להמי, כמו מכאובי בשרי, כמו על ערש דוי (תהלים מא ד), לחמי בשרי, כמו לחם בערבי בשר, וכמוהו לחם אשה (ויקרא ג יא), ולחומם כנללים (צפניה א יז). ועוד לא הזכיר ריעויו לאמר שיהיו דבריהם כריר החלום, ועתה התחיל לדבר כנגד ריעויו, ואמ' אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו (איוב ו טו). ואשר אמר ריר החלמון ולא אמ' ריר הביצה בעבור כי החלמון הוא העיקר, ואין פת בעולם בשעורו כמוהו לא לחם ולא בשר, ועל כן נקרא שמו חלמות שהוא בריאות לכל אדם, מן ותחלימני והחייני (ישעיה לח טז), וגם רבותי אמרו כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנה (ברכות מד ע"ב), ואין מאכל רע כריר לברו ואין בו טעם מבושל כל שכן חי ובלא מלה. ואשר אמר רבנו על דגשות של חלמות ורפיון חלמון אין זאת ראייה, כי מצאנו אביר ישרי (ישעיה א כד) שהוא רפה, ואביר הרועים (ש"א כא ח) דגוש, והם שוים בפתרונם, ורבים בהם, ועוד על דבריו תשובתו בצדו, כי חלמות דגוש וכן כל לשון חלום רפה: ואני בנימין אומ' כי דברי הקורא בריר חלמות תפל וטוח טפל יסוד נוסף, כי כאשר אמ' אשר השיב רבנו על דגשות חלמות אם הוא מן חלמון לא יצא מפיו, אכן הכי ראיות על דגש להיותו במקומו, והרב לקח לו מעשה הזבוב היורד על הנגיעים הרעין, כי עוב לו כל תשובות רבנו, ואשר לא אמ' כתב כה זכר רבנו להראות העמים, ובוה טמא טמא יקרא, ומי ימצא חלבון וחלמון במקרא, וכל עיקר דבריו ואשר אמ' כי ערן לא הזכיר רעיו, ומה בכך, הלא פתרו' רבנו יתישב יפה יפה על המאכלים, כי כאשר ידמה לו המאכלים כמאכלי החלום כשהוא סבור לאכול והנה נפשו ריקה, ועל לזה חקה, ושל הרב תרחקה:

פח. ויחגרו (ש"ב כב מו), מנתם פתר ויחגרו רפיון הגורה והסרה בלשו' עיקר ועיקר ויתכנו דבריו לולא ממסגרותיהם שאינו לשון הגורות, ודברי דגוש שאמ' ויפסחו מכבד הכבלים מלשון התרגום נכוננו, ויחרגו (תהלים יח מו) שהוא בנסקה האחרת מלש' התרגי הוא, אימה (דברים לב כה) המתורגם הרגת מותא, וגם דברי רבנו שאמ' שיהיו שניהם מענין הרגת מותא, ויהיה ויחגרו הפוך, ויהיה ענין ממסגרותיהם כמו מעריהם, כמו ומהדרים אימה (שם), טוב הוא לולי כי נמצא מקרא אחד עוזר לפת' דגוש שהם כבלים, שא' במיכה (ז יז) ילחכו עפר כנחש כזוחלי ארץ ורגזו ממסגרותיהם, ופת' מכובד כבליהם ילכו שחוח כנחש על גחון וילחכו העפר: ולי אני בנימין אינו עוזר לו, כי גם אותו יפתור רבנו כאשר פתר, כי גם אשר פתר רבנו שלמה ורגזו ממסגרותיהם, יחררו מרוב דוחק

אסוריהם ומסגר כלאם הלא יונתן תרגם במיכה מזוהלי עפרא יוועון מבירניתהון
והוא כפת' רבנו בתים וערים, ולדבריו יודו כל גבירים:

פז. יחד. ועתה פתחיה יחד (תהלים עד ו), חברו מנחם עם ברזל כברזל יחד
(משלי כז יז), ודונש פת' יחד יחריו, ורבנו אמ' כי לנראה עינים יפה
פירש אך לא לרואה הלב, ואני פתתי המקראות שלמעלה שכתו' בהן יודע כמביא
למעלה בסבך עין קרדומות במחברת כשיל וכלפות, ועתה אפרש מה שכת' שאגו
צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות. כי נבוכדנצר עלה ברעתו להלחם על
בני עמון או להלחם על ירושלם ועמד על הדרכים לקסם לקסם, וכן מפור' ביהוקאל
שכתו' שם קלקל בחצים שאל בתרפים (יהוקאל כא כו), ויצא לו הקסם לירושלם,
ואמ' הכתו' והיה להם נקסום שוא בעיניהם (שם שם כה), חשב בלבו כי הקסם
כזב היה, כי טוב ללכת על בני עמון, והצור סבב את הקסם לירושלם בעבור
שנשבע לו צדקיהו בשם שלא ימרוד בו וכחש לו, וזהו שני שבועי שבועות
להם (שם), כי היו נשבעים להם צדקיהו ושריו, ואמ' והוא מוכיר עון להתפש
(שם), האל הזכיר עונם שיתפשו ביד הצר, וזהו שאמ' יען הזכרם כפק תתפשו
(שם שם כט), ואעפ"כ שהיה הקסם שוא בעיניהם הלכו אחריו, וכאשר מצאה ידם
ותפשו ירושלם שמו אותותם אותות אמת, ועל כן אמ' שאגו צורריך בקרב מועדיך,
בבית מועדיך, שמו אותותם, שהיה בתחלה שוא ושקר בעיניהם שמו אותם האותות
אמת, ופת' ועתה פתוחיה יחד, אותם הפתוחים שהיו על העין מזהב הלמו הזהב
שעל גבי עצי הארזים ושברו הפתוחים בקרדומות ובכשיל וכלפות, ואח"כ שלחו
באש מקדשך, וחללו את שם קדשך: ואני בנימין ראיה אשר פתר רבנו שמו'
שאגו צורריך, דרך חילות הצרים על עיר לצעוק בכניסתם לעיר ושמים אותותם
בתוך מגדלות העיר להראות שבכשוה, ואח"כ שורפים העיר, ונודעו אותות' כשהביאו
למעלה את הקרדומות בסבכי העין של דלתות ופתחיה יחד יהלומן. אבל אותותינו
לא ראינו. יחד כולם, כמ' היוצר יחד לבם (תהלים לג טו), ולפתרוננו יתישב, כי
יודע הוא כפל דבר של שמו אותותם אותות:

פז. חונך. כי אלהים פור עצמות חונך (תהלים נג ו), פת' בו מנחם חונך
החונה עליך, והנבואה דברה עליו כי הנכון הוא, ודונש השיב עליו
ברב דברים כי לא ימצא שלש גזרות צדקתך צדקתך צדקתך, כי אם צדקתך
בסמוך, וצדקתך במוכרת, וכן עושך, עושך, קנך, ודונש לא נזכר כי בתוך דברותיו
נמצאו תשובותיו, כי נמצא בישעיה כשמעתו ענך (ישעיה ל יט), ואינו ענך ולא
ענך, ואעפ"כ כי מעטים הם ימצאו, וכמוהם כי פארך (ישעיה נה ה), לזכר, וכ"ש כי
חונך יתכן להיות מן המלות שנהלקות לשנים, ורבנו חזק דברי מנחם בחזקתם
והעמידם על עמדתם כחכם וזרם, אך ב' פסוקים שהביאו באותו מומור לא הניחם
רבנו על מכוונתם ולא תכנס במתכונת', כי אמ' שם פחדו פחד לא היה פחד, פת'
כמו ורדף אותם קול עלה נדף (ויקרא כו לו), והביאו זה' השמיע את מהנה ארם
(מ"ב ז ו) וגו', ונסו ואין רודף, ואני לא כך דעתי נוטה, כי על זה לא אמ' לא
היה פחד, כי מכל מקום פחד היה להם אחרי אשר נסו. ועוד פת' אכלי עמי
אכלו להם (תהלים נג ה) כאילו אכלו להם, ולא כן הוא עמדי, אכן זה פתרונו
כמשפטם וכדינם, אכלי עמי האומות אכלו עמי ועדין אכלו להם, כי הם בחיים
ולא מתו, כי היוצר התרה על ישרי לאומות, ואמ' קדש ישרי לה' ראשית תבואתו

כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה' (ירמיה ב ג), ואמר במומר זה הלא ידעו פועלי און כי ישרי קדש ראשית תבואתו, ואוכלם ימות עליהם והם אכלום ולא מתו, ועדין הם אוכלים לחם, והיה דינם למות, וה' לא קראו, שלא חזרו בתשובה. וכן פרש הגאון רב סעדיה ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כד יא), הם ראו אלהים ועדין היו חיים, ויאכלו וישתו, בענין לא מתו ואכלו ושתו כשאר בני אדם, כי בדין היה להם למות על אשר ראו, והכתוב או' ואל אצילי בני ישרי לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ופתר' שם פתרו פחד כך הוא, לא היה אותו פחד כפחדים אחרים שבעולם, למה, כי אלהים פור עצמות הונך, החוננים עליך להרע לך, הבישותה אותו הצר החונה עליך, כי אלהים מאסם, מאס עצמותם ולא היה פחד כמוהו, ודומה לזה הפתרון מקרא אל זה שאמ' ישעיה הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה אין גחלת לחמם אור לשבת נגרו (ישעיה מז יד). פתר' אותה הלהבה שתשרוף אותם אין גחלת לחמם, אינה גחלת להתחמם בו בני אדם ולא אור ואש שיוכלו בני אדם לשבת נגרו, כי אם להבה שתשרוף אותם, ולחמם להתחמם, והוא מקור מבנין קל בשקל לשכב את בת יעקב (בראשית לר ו), ומפני החיות נפתחה הלמ"ד, וכמשקלו בישיעה יחבה ה' לחננכם (ישעיה ל יח), שהוא לחנן, כי הכ"ף והמ"ם לכנוי ונשאר לחנן, בשקל לחמם, וכמוהו ושרש רתמים לחמם (איוב ל ד), להתחמם, וכן פת' הקוטפים מלוח עלי ישיה (שם), מלוחים וחלולים וקוצים על ישיה השרה ושרש הרתמים להתחמם, מלוח לשון קוצים כתרנום ונתן שתר' ממשק הרול (צפניה ב ט), משמש מלוחין. וכדומה לזה נאמר על הלוייתן משאתו יגורו אלים משברים יתחטאו (איוב מא יז), פתר' כאשר יראו אותו כל האילים והחזקים מאד יפחדו ויגורו, ויתחטאו, ויתחטאו לשון חסרון, וכן הוא אומ' שם שים עליו כפיך וזכר מלחמה אל תוסף (שם מ לא), אם היית משים עליו ירך לא היית מוסף לזכור עוד מלחמה אחרת לעולם, והסכן בזה עמי ושלם: ובעיני בנימין הוא מתלוצץ בפתר' אוכלי לחם שהם חיים, כי עיקר פתר' כאילו אכלו לחם, ולא ברכו על אותה אכילה כשאר אוכלים, שכתוב ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח י) וגו', וזהו ה' לא קראו. גם מה שאמ' משם רב סעדיה ויחזו אלהים ויאכלו וישתו, שלא מתו לא אשמע לו ולא תאבה נפשי כי לא יצא מפי הגאון, כי אחרי אשר כת' ואל אצילי בני ישרי לא שלח ידו מה צורך לשנות ולומר ויאכלו וישתו, אך כה עיקר פתר' ואל אצילי בני ישרי לא שלח ידו, אע"פ שחזו האלהים והיו ראויים לכך, כמו שמצינו במשה כי ירא מהביט (שמות ג ו), ומה שכת' ככלע את הקדש ומתו (במדבר ד כ), וכן ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (שי"א ו יט). ומפני כריתות הברית נראה להם, כמו שמצינו באברם בכריתות בריתו, וכן במשה הנה אנכי כרת ברית וגו' וראית את אחורי (שמות לד י) וגו'. ויאכלו וישתו, הם השלמים שזכו ואכלו הבשר, כתב' למעלה ויובחו זבחים שלמים (שמות כד ה), ועוד יש לפרש ויחזו את האלהים בעולות, וכמו שכת' בענין עולה הרגל שקראו חכמים עולה ראיה לא יראו פני ריקם (שם כג טו). ומה שפתר' אין גחלת להבה שתשרפם כי לא תהיה גחלת, זו היא אולת, כי מה לנו אם להבה אם גחלת רק שיהיו כקש. אכן כן הפתרון, הנה היו כקש אש שרפתם אין גחלת לחמם, לא

יהיה להם שארית שאחר השרפה תשאר הנחלת להתחמם אליו, היו כקש שאין בו שארית ולא תשאר נחלת ולא אור לשבת נגרו בענין הקש, ובסגנון זה תרגם המתרגם לא יצילו נפשם מיד להבה וגוי לא ישובו ית נפשהו מיד קמולין לית שאר ומשויב אף לא אתר לאשתיובא ביה, וזה מצא מכלל פתרונו ובשלוננו. ומה שפתי שרש רתמים, פתי להם ממש, כי מדבר בענין אותם השוכבים במדברות ולא במקום ישוב ואוכלים שרשי העשבים והם פראים אנשים, אך לפי פתי אין זה כי אם דרך בני אדם להתחמם במשרפות העשבים. ומה שפתי משברים יתחטאן, פתרו משברי ים וגליו נעשו הטאים וחסרים על ידו, כמו שפתי יחשוב תהום לשיבה (איוב מא כד), וזכור מלחמה אל תוסף, פתרי מעולם כפתרו, ועוד יש לפתוי שים עליו כפך, והו אימתך להלחם בו, כמו שפתי כפך מעלי הרחק ואכפי עליך לא יכבר (איוב יג כא), אי אפשר, שאם תנסה להלחם ותזכור נבורתו אל תוסף עוד להלחם בו, ורבנו יעקב בנובו רוח אלהים בו:

פח. נחנת. מה נחנת בבא לך חבלים (ירמיה כב כג) פתי אותו מנחם מענין חנה איפה תהיה חנוי, ודונש השיב עליו ופתרי מלשי חן, ורבנו דן כן כי אילו היה דגוש כמו לא תחנם (דברים ז ב) טוב היה פתרו מן חן, אך כאשר אין שם דגוש אינו כי אם מלשי חנינה, ואני תמה על זה תמה גדולה איך חשב רבנו כי חנינה אינו מלשו חן, כי באמת חנינה והן ולא תחנם ולא תחון (תהלים נט ו) וחנותי את אשר אחון (שמות לג יג) ולא אתן להם חנינה, ירמיה טז יג) כלם ענין אחד להם ושרש אחד, איש באהיו ירובקו ויתלכדו ויתחבקו ויהר יתלכדו וזה מזה לא יתפרדו, כי לשון חן הם כלם, והדגש במלת לא תחנם לחסרון נוי הכפל ששרשו חנן, ואם היה חנינה ענין אחר והיה מה נחנת ממנו, כמו כן היה צריך דגש בעבור נוי הכפל, והלא חנינה שרשו חנן, ואשר נפרד מהם מעט הוא אשר חנן אלהים (בראשית לג ה) שענינו אשר נתן, ומענינו והנם נתון בלא מחיר, והמ"ם תוספת ודגשות נוי חנם בעבור אחרת. ואשר נראה לי בפתרון מה נחנת זה הוא, כי הוא מלשון חנן כרברי דונש ורבנו הודה לו, אך זה פירושו ודקדוקו, כי יהיוקים היה בונה עליות מרווחים, והיה עושק וגוול שבר שכיריו כמו שנאמי עליו אוי בונה ביתו בלא צדק ועליותו בלא משפט כרעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמיה כב יג) מצאת שקרא הפועל רעהו של מלך לפי שכל ישרי בני מלכים הם, ופתי פעלו, לא יתכן לפרשו ופעולה שלו, שברו כי פועלו הוא פועל שלו, ואילו היה פעלו היה כמו פעלתו, וכן הוא אומי ופעלו לפועל שלו לא יתן שברו, על כן אמר לו התמלוק כי אתה מתחרה בארו (שם שם טו), התתקיים מלכותך בעבור שאתה מתחבר לעשות בית ארוים, כמו איך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב ה), תתחבר, וכמוהם אל תתחר במרעים (תהלים לו א), והוא בשקל תבחר, ויהיה שרשו תחר, אע"פ כי תתחרה פעולתו תחרה מארבע אותיות, ויש מפ' אל תתחר כמו אל תתגר (דברים ב ט) מן יגרה מדון (משלי טו יח), וכן אל תתחר מן חרה, אל יחר אפך בם כשתראה שלוותם, ואל תקנא בהם להיות כמוהם, כי כחציר מהרה ימלון וכירק דשא יבולון, ודע כי יבולון אינו לא בלו שלמותיכם (דברים כט ד), כי אם מן כנכול עלה (ישעיה לד ד) ששרשו נבל וענינו לשון נפילה, כאשר פי' בפתרון בבלת, ודע כי מה נחנת מענין נפעל הוא, ודינו היה להדגש כרברי רבנו, אך הוא מן המלות המתחלקות

לשנים, כמו אשר ישנו פה (במדבר כט יד), כי יש היא מלה בפני עצמה, וכן
 כמו אותו, והוא מן עוונותיו ילכדונו את הרשע (משלי ה כב), ילכדו אותו, וכן
 וקבנו לי משם (במדבר כג יג), כי אם היתה מיוסדת על דעת מלה אחת היה אוי
 וקבנו בדגשות הביית כי שרשו קבב, וכן מה נחנת, מה חן מצאת בעיני האויבים,
 הצרו והעיקן לך בעבור בניני הארזים שבנית, הכי אמרו בנינים גדולים בנו לא נרע
 להם הגה לא עזבו מחשבת רעת יריהם: ואני בנימוץ אוי כי כאשר אמי על רבנו
 אשר הן על הדגש להיות כדברי דונש אילו נדגש לא בא בפיו, כי על הדגש
 נתן טעם, אמנה הפריד בין הן לחנינה, ודבריו אמת ואמונה, ומה נחנת גם כן
 פתרו רבנו שלמה לשון הן כדברי הרב, אליו רעה לא תקרב וללבו לא יערב:
פט. חותה. כי גחלים אתה חותה על ראשו (משלי כה כב), אמרתי כי מענין
 חותה ושרשו נמצא הייתה איש איש בחיקו (משלי ו כז) ולחתות
 אש מיקוד (ישעיה ל יד), תחת גערה במבין (משלי יז י), וכולם לשי' הבערה,
 כאשר פתר מנחם, אך לא באר הפתרון, ולא דונש כאשר האריך עליו האריך
 ולא העריך ערך דבריו על נכון, וגם רבנו פת' פסוקים אחרים ולא פת' אלו, ואני
 אושיב כל אחר ואחד על כנו, אם רעב שנאך האכילתו והשקהו כי גחלים אתה
 חותה ומבעיר על ראשו, כי יפלו פניו ארצה מרוב בשתו וכלימתו שהוא הרע לך
 ואתה גומל לו טובה וברכה תחת קללתו, ואם הוא משכיל לך גמולך הטוב וישוב
 וינחם מרעתו ואם לא ה' ישלם לך, ואתה בטח בה' כי הוא ישלם לך ויקום ממנו
 אם יעמוד ברשעו כמו שיקום ממך אם תשמה בנפילתו וישוב מעליו אפו. היחיתה
 איש אש בחיקו, היבער אש. לחתות אש מיקוד, א' ושברה כשבר נבל יוצרים
 כתות לא יחמול ולא ימצא במכתו הרש שיוליכו בו גחלים מיקוד כדרך
 לחתות אש כדרך העולם שמביאים אש בחרשי יוצר מבית לבית, ולא כלי
 להוליך בו מים. וכמוהם תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה, תבעיר הגערה
 במבין שיוער בו החכם ויכלם וישרף ויכוה בגערה בלבד ויועיל לו יותר ממאה
 מכות לכסיל, ושקל תחת גערה במבין כמו ותלך ותתע (בראשית כא יד), ששרשו
 תעה, וכן תחת חתה, והתוין בהם צרויין, על כן דינם מבנין תעה, חתה, כי אם
 היו כסגול היו מן התעה, כמו ויפן ויקש מן הפנה הקשה, ואלה המלות משרש
 חתה מן מחתה הם, ולקח מלא המחתה (ויקרא טו יב), כלי עשוי להבערת האש
 לקטרת. ועתה אפרש לך הפסוקים שפי' דונש בזה ולא השלים פתרונם, בכל עת
 יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר (קהלת ט ח), כי אמי ענינו מעל
 ראשך, כמו אתה חותה על ראשו, מעל ראשו, ורבנו אמי' על ראשך יהיה בלי
 חסרון, ואני אפרש לך ענין הפסוקים, שלשה הם דבקים זה בזה שמוטלים על
 האדם לעשותם בעולם הזה לעיין בדרך פרנסתו, וזהו אכול בשמחה לחמך ושתה
 בלב טוב יינד (קהלת ט ז) כאשר תדע כי רצה האלהים את מעשיך, ואמי' בכל
 עת יהיו בגדיך לבנים, משל למעשים טובים ולחכמה, ואחרי כן אמי' במה שנתחייבו
 בני אדם בישוב העולם בפריה ורביה, ראה חיים עם אשה אשר אהבת (שם ט),
 ראה להשאיר חיים לעולם, ויש מפרשי' ראה חיים תחיה עמה בהשקט ובשלחה.
 ואם יאמר אדם כי תחת גערה כמו אל תירא ואל תחת (דברים א כא) לא תשבר
 ולא תעריץ אותה, ולא יתכן לומר כי הגערה עצמה תחת, כי היא תעשה באחר
 והוא המבין, כמו שאמר תחת גערה במבין הגערה תעשה במבין, ועוד כי תחת

נערה טעמו מלעיל, ועוד כי יש עוד בשרש זה בחותה מלה אחרת יחתך ויסחך מאהל (תהלים נב ז) שהוא בשקל יפרך, ירכך, ישקך, היודיין פתוחות, ותודינה על בנין הפעיל הפרה, הרבה, השקך, החתה, כי אם היה מן חתה היה יחתך, החיית בחורק, כמו שן אחיתך לפניהם (ירמיה א יז), שהוא מן חתה והחיית בחורק בדרך בעלי הכפל שהן מן הפעיל, ולכן יתפרש כענין יכלך מעין חבירו יתצך ויסחך ושרשך שהם בפסוק גם ה' יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מאריץ חיים, ויכול לפרשו מלשון הבערה, יתצך וישרפך ויסחך, כמו שאמ' וכלתו את עציו ואת אבניו (זכריה ה ד) עציו בשרפה, וגם האבנים ישרפו:

צ. חנמיה פניה (שיר ב יג), מה שפתי' בו רבנו הוא הנכון לשון בשום, כמו ויחנמו הרופאים (בראשית נ ב). ויחכן לפי ענינו לשי' בשול, אותו פנה תמרה (ירוש' ערלה א ו) שלא היו מבושלים נתבשלו, וזה לפי שאין בשום בתאנים, וזהו כלשון רבותי ראוייה היתה אשת אוריה לדוד אלא שאכלה פנה (סנהדרין קו ע"א):

צא. בחוחים (יש"א יג ו). על הנכון הושיבו רבנו כי הוא מן קוצים וחוחים, אע"פ שוי"ו החוחים נקראת ווי"ו החוחים אינה נקראת שוים הם, כמו עולה בהרנשת הוי"ו ועולתה קפצה פיה (איוב ה טז), עולות תפעלון (תהלים נח ג), ועוד אני אומר כמו היערוך שועך (איוב לו יט), שהוא כמו שועך, שועך וזעקך. ובאותו מענה יש להתבונן כי זכר בו ג' דברים שאדם מומין לעתות בצרה, תפלה ושהד ומלחמה, כמו שעשה יעקב אבינו בעת צרת עשו, תחלה התפלל ליוצר, ושלח מנחה וישלח מלאכים וגזרמן למלחמה, הצה עצמו לשתי מחנות, וכן אמ' אליהוא לאיוב, הלא רעתך רבה ואין קין לעונותיך (איוב כב ה) כל כך כי לא היה מועיל לך שהח, כמו שאמ' ורב כפר אל יטך, כל זה וכסף שלך לא היה מטה אותך מזאת הצרה ולא יצילך, ואמ' היערוך שועך, היועיל שועך או תפלתך, לא בצר, שלא תהיה בצרה זו, וכל מאמצי כח, ובעלי הכח והזרוע והזוק היום ויעילך, לא יהיו, אך עתה כאשר באה עליך הצרה אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך (כב כג) וגו', ומאמצי כח בשקל מחמרי בטנה (הושע ט טז), מאויי רשע (תהלים קמ ט), שכלם שמות, ורגושי למיד פעל, ומאמצי לשי' הזוק ואומין, ופרוש בחוחים שהיו מתחבאים במערות ובין החוחים והחרולים:

צב. מחספס (שמות טו יד), נכפלה בו העי"ן, והוא מלשי' חשף ה' את זרוע קדשו (ישעיה נב י), והשי"ן כמו סמ"ך:

צג. מטעני חרב (ישעיה יד יט), יפה פתרו דונש מלשי' הערבי שהוא כמו מדוקרים, וטענו בעירכם (בראשית מה יז) ענין אחר לשון תלמוד אחת טעונה (ירושלמי בבא קמא ג ה), כמו נשואה, ואני שמעתי שהוא מלשון מטעני חרב, כי אמ' אל תתאחרו וטענו בעירכם בדרך ומתרו ואל תתעכבו, כאומ' מהלך שלשה ימים לנו ביום אחד, ודקרו בדרך הבעירים שלכם ואל תחמלו עליהם ומתרו להביא אבי אלי, כי מה ענין לומר טענו משואות על בעירכם, הכי זה צריך צווי, ומי לא ידע כי לא יוליכו אותם ריקנים בלא משא, וכן אומ' בלשון ערבי למחמר אחר המחמר למתרו אטעון אלחמאר שימתרו בדרך: **צד. וכנה** אשר נטעה ימינך (תהלים פ טז), אמרתי אני שהוא כמו וננה, וכן פתי שוב ופקוד גפן זאת, היא הגנה אשר נטעה ימינך, ובן אדם, או ישרי אשר אמצתה לך, עתה היא שרופה באש כסוטה, תהי ירך לעזור איש ימינך איש

החביב לך, כמו שים ימינך על ראשו (בראשית מה יח), ולהוציא מדרך האומרים כי רב יד שבמקרא הוא לרעה, כמו תהי ירך. בי (ש"ב כד יז), הנה יד ה' הויה (שמות ט ג), ותהי יד ה' בהם ובאבותם (שי"א יב טו), ופותרין הענין על עשו, מאמי וכנה אשר נטעה ימינך, האומות אשר נטעתם, וגם שרשו היא תהיה שרופה באש, כדכת' הויה בית יעקב איש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה יח), תהי ירך עליו לרעה, וזה הפתרון לא יתכן, כי ה"ו לא יקרא לעע"ו איש ימינך, ומצאנו יד לטובה, ויד ה' הויה אל אליהו (מ"א יח מז), ויד ה' עלי חזקה (יחזקאל ג יד) תהי ירך לעורתי (תהלים קיט קעג), כך תהי ירך על איש ימינך (תהלים פ יח), ופתי וכנה כמו וגנה בחילוף כ"ף בגימיל, כמו ויסכרו (בראשית ה ב), ויסגרו, יסכר פי דוברי שקר (תהלים סג יב), יסגר. ואשר אמר רבנו כי וכנה כמו כוננה בזה לא כונן אמרותיו ולא תכן מדברותיו ולא זכר הטעימה אשר בצד וכנה וברין השיב בזה דוגש מדרך הדיקות, כי אם היה ענין כוננה מבנין חזק היה וכנה כמו צנה, גלה, כלה בחמה בלה (תהלים נט יד), כי לא יאמר גלה צנה בקמין ולא כנה מן אכנך כי אם כנה בצירי, אך מלשו' הכנה יאמי הכן, ומאד צדק דוגש בזאת, ואשר אמר רבנו כי מן רבה יאמר רבה, רבה צבאך (שופטים ט כט), מן כלה כלה ומן צנה צנה ישועות יעקב (תהלים מד ה) בטוב דדקדק, אך אשר אמר כי מן כן יאמר הכן לא הבין בניניו, כי לא יאמר מן כן הכן, ולא מן קם הקם, ולא מן שב השב, כי אם מן כן יאמר כון ומן קם קום ומן שב שוב, אך מן הכין יאמר הכן ומן הקים הקם ומן השיב השב ומן הרים הרם, ואשר אמר מן רומם רוממה או רומם ומן כונן כוננה או כונן אמת הוא, ומן חנן יאמר חננה ומן סבב סבבה בקמין חטף כדברי רבנו, אך מבנין קל כמו שמרה, זכרה לי אלהי (נחמיה ה יט), ומאשר אמר כי מן חנן יאמר חננה אמת ואמונה, אך אשר אמר שיאמר מן חנן חנה אין זה במחזה בנין חזק, כי לא יחסר לעולם מבנין חנן החזק זה לא פ"א ולא ע"ן, מפני שאם תחסר הפ"א לא ידגיש הע"ן, והבנין נבנה על דגשות, וכן נמצא ממחלי הפ"א ישבו וישבו טירותם כך (יחזקאל כה ד), ומן ידע, ידעת השחר מקומו (איוב לח יב), ולא חסר הפ"א, ומן מחלי הע"ן קים את דברי הפורים (אסתר ט לב), אך במחלי הלמ"ד נמצאו בבנין חזק בעבור כי הדגש קיים בהם כלה צנה גלה וחביריהם, על כן לא יאמר מן חנן חנה, ולא מן סבב סבה ולא מן רנן רנה, ועוד כי בבעלי הכפל יותר רחוק לחסר אות הכפל ולשוש הדגש באות אחרת מפני שצריכה המלה ב' דגשים, דגש להורות על בנין חזק ודגש בעבור הכפל, אך בבנין קל שאינו צריך להדגש כי אם בעבור חסרון אות הכפל יבלוע הע"ן בלמ"ד, ויאמר מן חנן חנה ומן סבב סבה, כמו על ספר חקת (ישעיה ל ח) שהוא חקקה, וכמו סלוח כמו ערמים (ירמיה ג כו) מן סלל, ופתר' הרימוה כמו סולו לרוכב בערבות (תהלים סח ה), יסבוהו מן סבב, יסכוהו צאלים צללו (איוב מ כב) מן סכך, דינם יסוככוהו, יסוככוהו, ואילו היה מבנין חזק היה חקקה, סללוח, יסככוהו, יסככוהו, כדגשות הע"ן ושלמים, וזה לא יתכן בכנה אשר נטעה ימינך מפני ב' דרכים, האחד כי אם היה מן הכפולים היה הכ"ף בקמין חטף או בשורק כמו על ספר חקת, והשני כי אין וכנה מן כנן כי אין שרש כנן בכל המקרא, כי אכנך (ישעיה מה ד) שרש כנה, גם ובשם ישראל יכנה (שם מד ה), אינו מן כנן ולא יכונן היכוון אינו משרש כנן ולא יקומם קמם, כי אינם מן

הכפולים כמו סבב, בון, והוויין עיניי הפעלים, ולמד"י הפעלים כפולים בהם כדרך כל בנין מרבע, ואשר הביא רבנו ראה על לשון יכונן כוננו בלא וי"ו מן סובב וסבב, תהום יסובבני (יונה ב ו), וסבב אותה (קהלת ט יד) בו"ו ובלא וי"ו, לא הפצתי זאת, כי ב' בנינים הם, בנין מרבע מן כונן כאשר כונן להשחית לעולם (ישעיה נא יג) בנין זה הלום הפ"א ובו"ו, אך סבב אינו מבנינו ואין צריך בו וי"ו כי בפועל לבדו סובב, ואיך לא ראה דרך בנין להבין פשר ענין כי סובב כונן כאשר עבר הפועל מהם מסובב כמו מכונן כמו מן כונן מכונן ומן סבב סובב כמו מן שמר שומר שהם בנין קל:

צה. כסוחים. קוצים כסוחים (ישעיה לג יב), הם כרותים, כמו שרופה באש כסוחה (תהלים פ יז), שהיתה בתחלה כסוחה ואח"כ שרופה, והם מלשון התרגום לא תומור (ויקרא כה ד), לא תכסה, וכמוהם ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות (ישעיה ה כה), וכסוחה בשקל ושכולה אין בהם (שיר ו ו), הכ"ף בהם שרש כדברי רבנו מאור לבנו, ורבנו שלמה פתר כסוחה כ"ף שמוש כמו דבר הניסח מתוך גופו של אדם הוא הרוק ענין סחי ומאוס (איכה ג מה):

צו. כמה. כמה לך בשרי (תהלים סג ב), אין לו דמיון, ופתי לפי ענינו, בשקל שמר וזכר השלמים, כמו כלה שאירי (תהלים עג כו) כמה בשרי, וה"א כמה מפיך בשקל גבה נגה, על כן נקודים קמין ופתח בשקל וזכר שמר השלמים, כי עשה, בנה, זנה קמוצים:

צז. כרמים. לא יפנה דרך כרמים (איוב כד יח), פתי מנחם מן רמים, והכ"ף שמוש, ואני אמרתי כי דבריו טובים ועצומים, כי הנגבים הולכים חפויי ראש בדרכים פן יפגעו בהם הרודפים ויכירו, ולא יפנו דרך ישר כמו הנכבדים והרמים ההולכים ב"ד רמה זקופי קומה, אך רבנו סעדיה גאון פתי לשון כרמים וזיתים, ולא היה דעתו כדעת רבנו, אך פרש לא יפנה דרך ישוב, כי לעולם כאשר אדם רואה דרך כרמים יודע הוא כי קרוב הוא לעיר, וקלל אותו הרשע שתקלל חלקתו בארץ, ויהיו כל ימיו במדברות ולא יפנה דרך ישוב, כי יהלך ארה לא ישוב: ואני בנימין אוי תקולל חלקתו בארץ; חלקת השדה שלהם מקוללת ונכאבת באבנים, לא יפנה לראות כרמיו כי מקוללים הם כבר:

צח. רטפש, זרוף. ראיתי בדבריהם שהביאו מלות מרבעים ולא פרשום, ואני אפרש ב' מלות אלו, כי הם מורכבים משתי מלות, רטפש

(איוב לג כה), רטוב ופש מן פרו ורבו (בראשית א כב) שתרגומו פשו וסגו, ודע כי המורכבים אינם שלמים באותיות רק רמו אל אחד ואחד, וכן זרוף (תהלים עב ו) מורכב אומר על הגשם וכרביבים זרוף ארץ שהגשם הוא זר בא מרחוק, והוא זוף ארץ, תלוה לארץ, כתרנום תלוה (דברים כח יב) תוויף:

צט. כדבד, כבש, להג, ומלק. היטיב רבנו לראות בס:

ק. מורטה. למען היה לה ברק מורטה (יחזקאל כא טו), האריכו בו דברים, ואני המוכיח אומר כי מרק ומרט ומורטה ונחשת ממורט (מ"א ז

מה) ענין אחד להם, וכן ימרט ראשו (ויקרא יג מ), שימרט עד שיקרח, וכן מרקו הרמזים (ירמיה מז ד) כמו מרטו, ואשר אמר למען טבח טבח החדה, הדרה בעבור לחתוך במהרה, ואשר מורטה שתברוק ברק מרחוק להשחיד הרואים:

קא. וימרחו על השחיץ (ישעיה ל"ח כ"א), פתרו מנחם לשון התול, ודונש אמר פ"י וימשהו, ורבנו הודה למנחם מלשון משנה, ממרח רטייה (שבת ע"ב), ואמרתני אני כי ב' מלות הן במקרא מענין אהר, וימרחו על השחיץ, או מרוח אשך (ויקרא כ"א כ'), שפתרונו מעוק וכתות ביצים, כי כן או' ביצי שועל, אשכי תעלא, ומרוח הוא פעול, מרוח המ"ם קמוצה במוכרת ובסמוך בשבא, וכן וימרחו וימעכו ויכתת על השחיץ:

קב. ולמזח (תהלים קט"ו), כבר פרשתי במחברת יוח כי המ"ם מן השרש בשקל מצח, ויוח שרשו זחח, ואין ראית שרש האחד על חברו כאשר אמר רבנו:

קג. נד. כבר בארתי מה שעלה בדעתי:

קד. סרבים. (יחזקאל ב' ו'). אמר רבנו סרבים לשון קוצים ואין לו דמיון, ואני רואה לו דמיון מדברי התרגום, ואינו מלש' קוצים כי אם כמו עם מרי (ישעיה ל"ט), עם סרבן, וימאן (בראשית לו לה), וסריב, וזה פתרו' כי אמר הצור ליחזקאל, ישראל עמך חלוקים ג' חלקים, יש מהם סרבים, סרבנים ומורים, כמו שני כי אינם אובים לשמוע אליך (יחזקאל ג' ז'), ויש מהם סלונים וקוצים שיבואו לשמוע דברך כדי לבטלם ולסתור אותם ולהיות דבריהם אליך כמו קוצים וסלונים, ואלה יותר רעים מהראשונים, ויש מהם כמו עקרבים ונחשים כוונתם להרוג אותך, על זה אמר כי סרבים וסלונים ואל עקרבים אתה יושב:

קה. נסחף. נסחף אביריך (ירמיה מו טו), מטר סוחף (משלי כ"ח ג'), ראיתי דבריהם ואין בהם מועיל, אך עניני ב' מלות אלו סוחף ונסחף כמו נשטף, ויורה עליו מטר סוחף כמו שוטף, ורבנו אמר כמו סוחב, ופתרון זה על דבור בחלף כמו ב"ת כפ"א ממוצא בומ"ף, ופרש רבנו ב' פסוקים הללו יפה יפה, רש עושה כף רמיה (משלי י"ד), כל ימיו הוא העושה כף רמיה, ויד חרוצים תעשיר, יד החותכים ביושר סחורתם היא מתעשרת, וכן גבר רש ועושק דלים (שם כ"ח ג'), גבר רש כל ימיו העושק בני אדם ויראה בעיניו אוסף ממון והוא מאבד בעושק שעושה, כמו המטר שירד וחושבים לתועלתם והוא שוטף תבואה הנזרעת:

קו. מסכן (קהלת ד' יג'), אמר מנחם כי המ"ם שרש, ודונש אמר כי אינה שרש, ורבנו הודה למנחם כראית התרג' ארי יתמסכן אחך (ויקרא כ"ח כ"ה), ואני אומר כי איני שרש ואין התרגום ראיה על הדיקות, כי אין דיקות בתרגום, כי נחמד (בראשית ב' ט'), דמרגנ, ולא תתאוה (דברים ה' י"ח) מתרגם לא תרוג, וכן תרגום פרי עץ הדר (ויקרא כ"ג ט') מזה הלשון אתרג כמו נחמד, וכן אמר התרגום נפלו לגוא אתון נורא מכפתין (דניאל ג' כג'), ואין זה דרך הדיקות כי מכפתין הם הקושרים אותן והקשורים מכופתים. והרב ר' יצחק בן גיאת פרש בוקע עצים יסכן במ (קהלת י' ט') מלשו' מסכן, יחלש במ, הבוקע עצים יעצב ויחלש במ, כל שכן אם כהה הברזל, אם הקורדום אינו מחודד, והוא לא פנים קלקל, לא הוצהבו ולא נמרטו פניו, כמו נחשת קלל (יחזקאל א' ז'), יותר ויותר יחלש עליו, ויש להוסיף בו כה יותר לחטוב העצים, וזהו וחילים יגבר, והמקרא כפול הוא, מסיע אבנים יעצב במ ובוקע עצים יסכן במ, יחלש. ויש מפר' יתחמם במ, מן ותחי לו

סוכנת (מ"א א ב), מרוב היגיעה יתחמם, ופרוש לא פנים קלקל מלשון נחשת קלל, שהוא לשון נגה, ואוי אם פני הקורדום אינם צהובים ומגיהים שכחם החלד עליו להוסיף כח. ושרש קלקל קלל, נכפלה בו העיין כמו בגלגל ששרשו גלל: ואני בנימין אוי כי אחרי אשר אין לו לרב ראייה להיות מ"ם מסכן ענף ולא שרש טוב לדמותו ללשון הארמי כדברי רבנו, ועל פתרון הרב ר' יצחק מה עור ללא כח, גם אנחנו כן פתרנו, יעצב בס, טורה ועצבון הם לו, כלומר דורש רעה חבואנו, גולל אבן אליו תשוב, אם קהה הברזל, החליד החרב שקרוי ברזל, ונשל הברזל, (דברים יש ה), והוא לא פנים קלקל, בעל החרב לא מרש אותו למען היות לו ברק וחרוד, ככתוב קלקל בחצים (יחזקאל כא כו), היאך יכול לגבר חילים ולחתוך דברים קשים כמו כן יתרון הכשר חכמה, יתרון ממון והבשירו על ידי חכמה הוא רבה, ובוה תיקן הרב שפת' וחילים יגבר, לא תימה, וכן נראה אחרי שאין בו ה"א לתימה:

קז. מעומדה. מעוטה לטבח (יחזקאל כא כ), אמר רבנו כי מעוטה לשון עצה מן עיט (ישעיהו מז יא) ומן עטה וטעם (דניאל ב יד), ואמר כי מעוטה מעוצה מן חטופי העיין, עוצו עצה (ישעיהו ה י), ואח"כ אמר שענינו כמו לוטה בשמלה (ש"א כא י), ולא כן עמדי בפרושו במעוצה, כי הפעולה העצה היעוצה (ישעיהו יד כו), ועוד כאשר אמר מחטופי עיין היה עצה לא מעוצה, בשקל על פי אבשלום היתה שומה (ש"ב יג לב), כי שקל מעוצה שאמר הוא מאומה, מבוסה, מבוכה, כלם שמות לא פעולות, ואני אומר כי הוא בשקל מעונה מן ענה, מכוסה מן כסה, וכן מעוטה מן עטה מבנין חוק, וענינו מלשון עטה כמו לוטה. ויש באותה פרשה פסוקים עמוקים לעמוד בהם, למען טבוח טבח הוחרה למען היה לה ברק מרוטה. אן נשיש שבט בני מואסת כל עיץ, אמר הנביא איך נשמח או נשיש כי החרב הזאת בוחרת לברות שבט בני מואסת כל עיץ אחר, אח"כ אמר כי בוהן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה, פתי כל בהן וכל צרה יהיה טוב לנו בלבד שלא תהיה זאת החרב המואסת העצים ובוחרת לברות שבט בני מפר' שבט בני מואסת יותר כל עיץ, ושבט בני על ישראל נאמר: ואני בנימין אוי כי פת' מעטה כן הוא, אח עשויה לברק מעטה לטבח, כך אמר יחזקאל, אוי על החרב עשויה לברק ומרוטה ומבוהקת ומעטה לטבח גם לוטה היא בשמלה למען לא יתקלקל החרוד כדי לטבוח בו ביום המלחמה, וגם רבנו שלמה כך אמר כי מעטה כמו מענה (ישעיהו נג ד), מעולפת ספירים (שיר ה יד), שאין המים שרש, ורגשות הטיית יודה עליה, או נשיש שבט בני מואסת כל עיץ, איך נשיש ושבט שאני מכה בו בני ליסרו קשה מכל השבטים ומואם כל עיץ, שאינם לנגדה ככלום, כי בוהן, בהרבה פורעניות וצרות נבחנו ישר, ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה, פתי ועוד נוסף על בני כי גם חרב המואסת כל שבט תבא עליו עם שאר פורעניות ולפיכך לא יהיה עוד לעולם ולא יתקים, וכן פתי רבנו שלמה, והדין עמו, כי התרגום מסייעו, ויגיד ריעו:

קח. יעננה. וכפיים מעיין יעננה (חבקוק ב יא), אמר מנחם כפיים עיין הוא, ולא כך למדנו, כי מלשון המשנה הוא, כפסיס, לבנים שמשים בבנין והם מחמר. ופתי יעננה לשון עדות אינו, כי כן פתי, האבן מקיר תועק, בגול אני בבנין והכפיים מראש העיין יענה אני כמו כן פה בגולה אליך נמשלתי, וכן פת' רבנו:

קט. לעות. לעות את יעף (ישעיה נ ד), פתר מנחם לשון עת, ורבנו הודה לו, ואני אומר כי כן הוא כדבריהם, אך לא דקדקו עליו, כי לעות היה דינו בחולם כדין בעלי הכפל, כמו לסוב, להוג, לרום מן סבב, חגג, רמס, ודומה לו ישוד צהרים (תהלים צא ו) שרשו שדר, ולבדור את כל אלה (קהלת ט א) שרשו ברר, והיה דינו לבדור בחולם, אך אין פת' כאשר אמרו לספר להם מה יעשו לעותות בצרה, כי מן יודעי העתים (אסתר א יג) יתפרש, שהוא יודעי ההכמות, ולעות הוא ללמד ולהחכים:

קי. וענה. וענה גאון ישר' בפניו (הושע ה ה), פתרו מנחם לשון שבר והכנעה מן לענות מפני (שמות י ג), ישמע אל ויענם (תהלים נה כ), שהוא לשון הכנעה, ורבנו אמר כי הוא עדות כדברי דונש מן לא תענה ברעך (שמות כ טז), בפני יענה (איוב טו ח), אמרתי שניהם כאחד טובים ודברי מנחם קרובים, אך נפלאתי איך עזרו רבנו ולא עזרו כזה, כי גאון ישר' מוכיח על ההכנעה, ופתר' בפניו בארצו יכנע וישבר קודם שילך בגולה, וישר' ואפרים יכשלו בעונם, ועוד כי לא נמצא גאון וגובה בפנים כי אם בעינים, גבה עינים (תהלים קא ה) אך העוות בפנים, ורבנו חרו בסוף דבריו ודונש האמנם, בזה האמת נם, ואין נם כי אם מלשון לא ינום ולא יישן (תהלים קכא ד), כי אותם הפעלים שעיניהם אלפיץ לא יחסרו לעולם, כמו וינאמו, וישאבו, וישאגו, ויכאבו, וידאבו, וידאגו, לא יאמר מהם שב, שנ, כב, דב, דג, כי אין דג אלא דגים, ושנה משונים (תהלים קיט קיח), ואמנה ואמנם אין מן נאם נם, ועל אשר אמר בשיריו וענה הוא יסעיד, עמדתו מרעיד, אנה נמצא מסעיד, כי וסעדו לבכם (בראשית יח ה) לא יתכן לומר הסעידו, וכן יסעדנו על ערש דוי (תהלים מא ד) ולא יסעידנו, ומי כמוהו ומי יעידנו: ואני בנימין נפלאתי על איש חכם כמות הרב האוחז לו דברי פעוטות והדיוטות, ומה כחו לאמר האמת עם האחד אחרי ראותו טעמי מתק רבנו וטעם מדברותיו, והוא לא יביא ראיה וריע לדבריו, ואמנם בפניו מוכיח כי וענה לשון עדות, כי כל אחרי עדות כתוב בכ"ת כאשר פתר רבנו על וכפסי מעין יענה (חבקוק ב יא), אך לפתור בפניו ובארצו הבל ורעות רוח, ועל נם אשר פטפט הרב עם רבנו ידע כן באמרו בראשית ספרו, אמנם אנאם נאם על דברי מנחם ודונש מניאם, וכן לא חשש לחרוז ולדקדק כי סוף דבר הוא, אך לקח לו דברי חכמים ולשונם, והרב חרין על הנם:

קיא. עין יעקב (דברים לג כח), פתרו דונש מלשון מעיני מים, ורבנו הודה לו, כמו מקור יעקב, והביא ראיה וממי יהודה יצאו (ישעיה מח א), וכן פרש כמוהם, כי לה' עין אדם וכל שבטי ישר' (זכריה ט א), אמר פת' עין יעקב כי הוא אדם והוא מעין, ואני אומר כי מה זה היה לרבנו לחזק דברי דונש במקום רפוינם ולאמצם במקום בשלונם, כי עין יעקב פתרונו כתרנ' אונקלוס, כעין ברכתא דברכינן יעקב, כי יעקב בברכה שברך אותם אמר פלוני ישכן במקום פלוני וכן כולם על הכלם וגורלם, ופתרון כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל, כי לה' ישאו עיניהם כל האמות וכל שבטי ישראל לקרוא כולם בשם ה', כמו שאמר בפסוק ודמשק מנוחתו, ופת' ממי יהודה יצאו, אל תאמרו מן תמר הוליד בניו, כי מן מימיו הם ומזרעו מיחס גדול, ועוד אם היה אומר מעין יעקב כמו מקור יעקב, כי אין מקור יעקב ולא מעינו ישראל כי אם ממקורו ומעינו,

וא"ת אנה מצאת אדם שהם האומות שפתרת עין אדם האומות, הרי עד נאמן ובישראל ובאדם, הדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעיה ב כב), שפת' הדלו מן האומות שעובדי' האלילים, כי בעוד נשמה באפם הם השונים אדם, אך אחרי מותם במה יחשבו, יהיו אין ואפס, ועוד פ"י בספוק פ"י אחר, כי לאלילים הוא אמר הדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפן, כי הם חיים, ואתם אין רוה בכם, ועוד יש בו פת' אחר, הדלו לכם מתאות הגוף שהוא מן האדמה, כי מי שיש בו נשמה עליונית באפו והלך אחר הגוף לא יעשה טוב, כי במה נחשב הוא: ואני בנימין או' כי במה נחשבו דברי הרב ותשובותיו און על רבנו אשר היתה עליו רוה ה' ורוה הצור דבר בו, כי כל דרכיו משפט אמונה ואין עול, ומה נחן הרב לפתור פתרונותיו על דרך ערב ומשנה וארמי במקום אשר הביא רבנו ראיות ראויות מן המקרא, השיב הרב כי אין מקור יעקב ולא מעיני ישר', ותשובתו כתשובת הישמעאלים במכתב שלהם, כי כה אמר רבנו כי עין יעקב הוא זרע יעקב, והרי יעקב וישראל זרע ולא מקור ממש אמר רבנו אך הבא מן המקור, ומצינו זרע שנרמה למים, יול מים מדליו וזרעו במים רבים (במדבר כד ז), וזהו ומימי יהודה יצאו. ומה שפתר הרב לה' עין האדם, הגה פתרונו לכל, כי רבנו שלמה פרש כן בזכריה, והיה לו עוד להביא לדבריו בישעיה ביום ההוא ישעה האדם אל עושהו ועיניו אל קדוש ישראל תראינה (ישעיה יז), הרי עין אדם אל ה' לשוב בתשובה, אך רבנו יעקב העמיק לפתור כתפוח משכית וכפתור. ומה שפתר הרב הדלו לכם מן האדם כל פתרונם בו לא נהיה בהם, כי מה שכת' שם כי הגה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה (שם ג א), שמשמע שהוא נתינת טעם להדלו, לדבריו לא יתן טעם, ולא נועם, אכן פתרו, ישעיה אמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם (שם ב יב) וגו', ואמר ושה גבהות האדם ושפל רום אנשים (שם ב יז) וגו', ועל זה אמר הדלו לכם מן האדם, פת' מגבהות אדם מרום עיניו, אשר נשמה באפו, כל כחו והייו תלויין בנשמת אפו אשר רוה פיו, כי במה נחשב הוא, כי הגה האדון ה' מסיר כל גבוהות ורום אנשים בהסירו מירושלם משען ומשענה, נבור ואיש מלחמה ותבונה:

ק"ב. היעזוב מצור שדי (ירמיה יח יד), הטיב רבנו לראות בפתרונו ולהשיבו על כנו, אך בשיריו עליו שאמר מנחם לא כוב, דבש מפיו יוב, היעזוב העזוב, שלגים מצורים, אומר אני כי אין בעברי יוב ולא הויב, כי אם זב ויזוב בחולם, והיה לו לאמר מנחם לא יכוזב, דבש מפיו יזוב, היעזוב עזוב, כי אז היה טוב, כי יזוב בשורק ויזוב בחולם אחד הם, כמו ישוב וישוב אפך ותנחמני (ישעיה יב א): ואני בנימין או' כי זב במשקל קם הוא, וכמו שיאמר הקים יקם כך יאמר הויב יזב, וזב הוא בודד כמו קם, וכן אשה כי תזוב (ויקרא טו כה), שעונה על הדם, יזוב זהו יפעיל עובר לפעול כמו יקם, ואע"פ שלא נמצא הלא אמר רבנו כי הרבה דברים שאין נמצאים יאמרו:

ק"ג. בעדי עדיים (יהוהאל טו ז), מה זה היה למנחם אשר חבר בעדי עדיים עם בטחו בה' עדי עד (ישעיה כו ד), ורבנו הודה לו כי פת' ותבואי בעתי עתים, וזה לא יתכן, כי אין עד לשון עת, כי מה ענין לומר בטחו בה' עדי עד וזמן, אין זה כי אם בטחו בה' עדי נצח, ונצח ועד ועולם לשון אחד הם, וכל עד

בצירי כמותם, כמו עולם ועד (תהלים י טז), ומעינינו ועד בשחק נאמן סלה (תהלים פט לח), מלשון עד ונצח, ואין עד והמן דומים, ועוד כי אמר כי יו"ד בעדי נוספת כיו"ד שכני (דברים לג טז), הצני (ישעיה כב טז), ואין זה כי אם בפועל, כמו שכני, אהבתי לרוש (הושע י יא), או בפועל, גנבתי יום וגנבתי לילה (בראשית לא לט), אך במלות הענינים לא יהיו נוספים כי אם במלות שנמצאו בהם בכנויים, כמו אל משה, אלי ניל (איוב ג כב), על משה, עלי עשור (תהלים צב ד), עדי עד, כמו עד יבא ויורה צדקם לכם (הושע י יב), עדי עד כמו עד עולם, ובכנויים לא יחסרו היודין, עליו, עלו, אליו, אלן, עדיו, עדן, כי היודין מיוסדים בהן, וכן לא יאמר עדי, אלי, עלי בחירק, כי אם עדי, אלי, עלי, בקמץ קמץ. ומה היה להם שלא הרגישו בעדיים שהם עדים רבים, יו"ד אחת מן עדי ואחרת מן הרבה, כמו צבי, צבאים, גדי, גדיים, כי עד אינו צריך כי אם יו"ד אחת לרבים, די לו בעדים, ואשר הקשה רבנו כי אם היה בעדי עדיים מן עדי זהב (ש"ב א כד) למה אמר אח"כ ואת ערום ועריה, תדע כי לא בעדי עדיים על הלבושים, ולא על עדי הכסף והזהב, כי אם על עדי הגוף כמו שאמר אחריו בפסוק מיד, שדים נכוננו ושערך צמה, שער הרגלים, וברזן היה לחמול עליה שראה אותה בכל זיונה ותקונה בגופה והיא ערומה כמו שנולדה, וסדר אחר הואך תקן כל זיונה, וכן ענין הפתח, ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רוחצת למשעי (יחזקאל טז ד), למשחו, כמו וטה הבית (ויקרא יד מב), תרג' שע, שטחין הילך כדי לתקן איבריו, והמלח לא המלחת, במלכותנו מולחין הילך בעפר העשוי מן כופר ורמיו יקרים, וההתל לא הותלת, בהתולת בגדים, רבבה כצמה השדה נתתיך, זהו פרו וישרצו (שמות א ז), הרבה בכרם אחד, ותרכי ותנדלי, גדלת למעלה בקומה, כאשר פירש' וירבו (שם שם) גדלו בקומה, ותבואי בעדי עדיים, בעדיי עד גופך, שכבר הבאת סימנך בחל וסמל, ומפרש מה הוא העדים, שדים נכוננו ושערך צמה, ועדין את ערומה, על כן חמלתי עליך, ואעבור עליך, שנית, ואראך והנה עתך עת דורים, זהו סדר תקון זיוניה ותכשיטיה כמו שעושים לכלה בשעת כניסתה לחופה, וארחצך במים, זהו רחיצת מים חמין במרחץ, ואשטוף דמך מעליך, במי מקוה, ואסוכך בשמן, בקרחים, ועדין היא ערומה, ואלבישך רקמה, אחרי הסיב, ואנעלך תחש, המנעלים, ואחבשך בישש, התגורה, ואכסך משי, כסוי הדיוש, ואערך עדי, החווק של כסף וזהב שישימו בכסוי הראש שלא תזוו המצנפת, ואתנה צמידים ורביד על גרונוך, כמשמעם, וכן ואתן נוס על אפך ועיגלים על אונך, ועטרת תפארת בראשך, עטרה שמשוימים לכלה על המצנפת, ותעדי זהב וכסף, טבעות האצבעות, ומלבושך שש ומשי ורקמה, על המלבושים שעל החלוק, אח"כ כאשר היתה מקושטת בכל מיני תכשיטיה צריכה לאכל ולשתות ולהציל פניה, אמר סלה ורבש ושמן אכלת, ותיסי במאד מאד, ותצלחי למלוכה, ויצא לך שם בנוים ביוסף, כי כליל יוסף, אך נוסף בהדרי אשר שמתו עליך כאלה התכשיטים. ורבנו סעדיה גאון פ"י כי ששה עשר מיני תכשיטין זכר כאן, וכנגדן עשו המשכן משי' דברים, זהב, כסף, נחשת, תכלת, ארגמן, תולעת שני, ושש, ועזים, ועורות אלים מאדמים וכל הפרשה, וכנגדם הורה דוד ואמר לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת (דה"א כט יא) וכל הפרשה, ועוד הוסיף שנים, ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם

תפארתך (שם יג), ורבותי תקנו כנגד י"ה ברכות של תפלה. ודונש פ"י בעדי עדיים לשון עדי, תעדי כליה (ישעיה סא י), אך לא פרשו בטוב כשאמר כי עדיי כסף וזהב הוא, וברין השיב עליו רבנו כי עוד היתה ערומה, אך רבנו שאמר בעדי עדיים עדים הרבה, למה אמר עדיים ולא אמר בעדי עדים, וכל בני שכל מודים כי אין עד מן עדים: ואני בנימון אויבי הנס מזורה רשת הקורא על רבנו יצאו כבושים ומשם יפרד והיה לראשים, כי גם רבנו ידע כי עדים היה לו לאמר באומרו בשיריו בעדים הודעתים, בעדים או עתים, נמצא בלבו עיקר הלשון עדים, אך אמר כי עדיים להרבות הדבר הרבה מאד ולעשות הרבה עתים, ועדי בחירק כעדי בצירי, וזהו עתי עתים או זמני זמנים, ומה יש לצעוק על דבריו כי הכל שואבים מבורה, והולכים לאורו, ופ"י של רב סעדיה ג"כ פתר רבנו שלמה: קיד. ועוללתי בעפר קרני (איוב טו טו), פתר מנחם לשון עול ברול (ירמיה כה יד), מוטות עולכם (ויקרא כו יג), ורבנו הודה לו, ואנכי לא שמעתי בלתי היום, וכאשר ראיתי פרוש רבנו והתבוננתי בעול שהוא על הקרן, וייטב בעיני הדבר, אך ר' יונה בן גנאה פרש ועוללתי בעפר קרני העליתי עפר בזהיר, כמו ותקח תמר אפר על ראשה (שיב ט יט), אך פתי ישפר עלי: קטו. התעלפנה. (עמוס ה יג) כל המלות הנמצאות משרש זה במקרא תכן אחד להם דרך כסוי ועטוף כדברי רבנו:

קטז. ועורקי לא ישכבון (איוב ל יז), פתר מנחם מן העורקים ציה (שם לג), מלשון התרגי נסו (בראשית יד י) ערקן, ורבנו הודה לו על אשר לא דרך לשון הערבית כי הגידים נקראו ערוק, וכן פתר דונש, והאמת אתו, כי לא אמר זה בעבור ריעיו, כאשר פתר רבנו כי עורקי מכריחו ומרדפי אלה הם דברי הבאי, כי כאשר זכר העצמות זכר הגידים ודי לך בזה, כי מחליו היה מתרעם ולא מריעיו, כי אפ"י יהיה עורקי בורחי אין זה מכריחו. ואשר הביא ראיה הלמו עקבי סוס (שופטים ה כב) כמו נהלמו אין זה, כי הלמו פתרונו הלמו הרודפים אותם עקבי סוס הנרדפים בהשיגם אותם, וכן הלמה סיסרא (שם ה כו) אינו נהלמה, וכן יהלמו (תהלים עד ו), הצרים ההולמים ופתוחי בית ה' נהלמו, וכן הולם פעם (ישעיה מא ז), אין סדר במועדיו כי כלם עוברים לפעול, ומה היה לרבנו לפרש הלמו נהלמו, ולא עיין בחביריו, ועוד כי נאמר עליו תדרכי נפשי עון (שופטים ה כא), שאמרה כאשר דרכו ישראל עו האומות, אז הלמו עקבי סוסיהם בפרשות סוסיהם בהשיגם אותם: ואני בנימון אויבי לשוא הרים הקורא קולו, כי רבנו ידע כל אשר עשה לקרוא לגיד ערוק בלשון ערב, ואליו לא יערב ודקדוקי עורקי וראית הלמו אע"פ שפתר הרב עובר לפעול כי יראה לעינים ולהוציא מלב הפותר פתר רבנו פתרון היותו בודד. ופתרי תדרכי נפשי עון, זהו תרגילי נפשי לשבח אל הבה, כמו תנו עו לאלהים (תהלים סח לה), וזהו כענין שאמרה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה יב):

קצו. עשקה. עשקה לי ערבני (ישעיה לח יד), ראיתי ההמון הגדול במלה זאת, ויכבד עלי לדקדק עליה אחרי אשר נתברר לי האמת בעינינו כאשר פ"י המורה ר' יונה בן גנאה כי עשקה לא יקרא חטף כי אם לשון עבר לנקבה, עשקה לי מחלתי, ערבני אתה. ואשר אמר רבנו כי דונש אמר אשר עשקה חטף קמין בספרו, ואמר הוא כי בספרים שלנו אינו חטף, כמה נצפן בתיבה זאת דרך

הניקוד, כי חכמה וערמה ועצמה וכן שמרה, זכרה לי לטובה (נחמיה ה יט), שמרני כאישון בת עין (תהלים יז ה), אין נקודם כי אם קמין בלבד, וישענו על השבא שיש אחרי האות הראשונה, ויש תיבות שחולקין עליהן בין קמוצים בין חטפים, משכו אותה (יחזקאל לב ב), כרתו יערה (ירמיה מז כג), אך הנקודים הבקיאין משימין מארכא באותם שאינן נחטפין, כמו כרתו יערה והוא עבר, כרתו עשו, ומשכו אותה נקרא חטוף, כי הוא צווי, והאומר כי כרתו יערה כמו עשו הביא ראייה מן נאם ה', אמר אין ענין המקרא לאמר כבר עשו נאם ה', כי אם עשו צווי, והאומר לשון עבר השיב על זה מה שכתב בסמוך מבחרי בחוריו ודרו לטבה נאם המלך ה' צבאות (ירמיה מח טו), אך כאשר אין שם שבא בתיבה לצידה ינקודה חטף קמין, כמו קדשים הרשים גרנות, או ישימו שבא עם הקמין, וא"כ איך נודע בספר עשקה אם יקרא חטף אם קמוין כי אין שם שבא בעיין, ויכול שיקרא חטף ויכול קמין, כמו שמרה זכרה לנקבה, ועוד יש קמין נקרא חטף בלי שבא לצדו, רני עקרה (ישעיה נד א), רנו שמים (שם מד כג), רנו ליעקב (ירמיה לא ז), רני ושמחי (זכריה ב יד). אך נשענו ונסמכו על השבא הראויה להות באות הכפל החסירו, שהיה דינו רננה, רנני, וע"כ לא הוסיפו שבא עם הקמין, ואשר אמר רבנו עשקה שנתו, כמו וננולה שנתם (משלי ד טו), לא יתכן, כי עשקה אינו כמו נעשקה כי אם עשקה לאחר, וכן כל עשוק כלם עוברים לפעול, כי העושק הפועל והעשוק הפעול, ואינם כמו עומד ועמוד. והוא פתרו עשקה לי, מחלתי עשקה לי בריאות ושלותי, ערבני אתה הנעימני אתה, מן ערוב עברך (תהלים קיט קכב). וראיתי שפי רבנו ה' עליהם יהיו (ישעיה לח טו), על שנותי ותנומותי יהיו עצמותי, לפי שראה קדם אדרה כל שנותי (שם טו). אמר רבנו ונדריתי כל שנותי ותנומותי בעבור כי נפשי מרה, והלא אדרה ונדריתי אתפעל ונתפעלתי, היה לו לאמר אתנדר משנותי ומתנומותי, או אדרה משנותי, כי מה ענין אתפעל תנומותי. אך פתרו כן הוא, אדרה כל שנותי על מר נפשי, אשתשע כל שנותי וימי על מר נפשי שהחליף לי, ואדרה כבר פירש במחברת אדרם. ה' עליהם יהיו, על השנים שקצבת להארם עליהם יכולים העולם להיות עוד כמו שאני עושה שהוספת לי ט"ו שנה על הימים שקצבת לי, ולכל בהם חיי רוחי, ולכל העולם אומר ואני כי בהם בשני התוספת חיי רוחי, ולא מן השנים הקצובים כי מן התוספות הוא שרוחי ה': ואני בנימין אוי כי רבנו כן אמר, אדרה מכל שנותי על מר נפשי, כי גם זקיננו כן פתו, ומה שמין דבר מצא בו הקורא לחשדו בדבר פשוט כזה, ואמנם יונתן פירש כדברי הקורא, שנותי שנים ממש, ענין שבח על מר הנפש שהחליף, וכן רבנו שלמה, וגם ה' עליהם יהיו תרני המתרגם בסגנון פתרון הקורא על תחיית המתים, ותוספי שנים, ולרבנו הם מים לא נאמנים, וכל דברי רבנו כנים:

קיה. פגרו. אשר פגרו מעבור את נחל הבשור (ש"א ל א), פת' בו, בטלו זה את זה, ורבנו הביא לו ראייה מלשון התלמוד יומא דמפגרי בה רבנן (שבת קכט ע"ב), והוא נכון. ודונש פתרו מן תרגום הרס תהרס (שמות כג כד), ארי פגרא תפגרינון, נהרסו מן העוברים ולא עברו עמהם. ואני אוי כי הוא מן פגרי פגרי, הוציאו עצמם וגופם מבין העוברים, ויהיה כמו עקר ועקור: קיט. בצלם. אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט ז), פתרו דונש מן צלמות

והוא קרוב לו. אך מנחם פירש מן בצלם אלהים (בראשית א כז), ורבנו הודה לו. ואני אוי כי בצלם אינו מן צלמות, אע"פ שהם קרובים בענין, ולא מן צלם ודמות, כי הוא מלשון ערבי האומרי' לחשך צלם ונקודה אחת על הצד"י, ויקרא כמו דל"ת ברפה, והוא כמו אך בחשך יתהלך איש כל ימיו, כי אינו יודע יום מיתתו, והוא כסיל וכער בזה כמו הבהמות. ואשר אמר רבנו ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ה ו) שעשה אותו בדמות המלאכים זהו יתרונו, אך חסרונו היא המיתה, שהמלאכים אינם מתים, ובני אדם מתים: ואני בנימין אוי כי זה דברי אשר דברתי כי כל פתרוני הקורא על הלשון הערבי שלו אשר לא יערבו ולא יעלו על לב לעולם, אך פתרי רבנו חכמה ונביאות. או יש לפרש אך בצלם, בצלמות יעבור ממנו ולא ידע מי אוספו, ככת' אם יצבור כעפר כסף (איוב כז טז) וגו', ולא ידעו ולא יבינו, כמו לא ידע מי אוספם. ואשר תפס הקורא לרבנו בכנף בגדו לאמר כי יתרונו הוא שהוא בדמות המלאכים טוב היה לו לבלום עריו, כי לא בא בפיו בשר פגול, אך אמר זאת לו לאיש לבד אשר יתהלך בצלם אלהים ויחסרהו מעט ממנו:

קכ. צמתך. מבעד לצמתך (שיר ד א), אמר מנחם כי תיזו בהם שרש, ורבנו הודה לו, ודונש אמר כי אינה שרש, כי קודם היה צמה ובכנוי הכ"ף היה צמתך, והביא משקלו רקה, רקתך, מלה, מלתך, ואני מביא עוד המה חמתך, תמה תמתך, והם מבעלי הכפל, שרשם צמם, תמם, המם, ומשרש זה יהוק עליו צמים (איוב יח ט), ושארף צמים חילם (שם ה ה), ופתרי בעלי שער, כי כן דרך לסטים שבארצות ישמעאלים, והם הנקראים דאריין בערבי ומתכסים בשערם עד שתותיהם, וכן צמתך קרין צלע', אף כי יתכן להיות בדרך הדיקות צמת בשקל קשת, גנב, רכב, ויאמר קשתו, גנבו, רכבו, כאשר פתר רבנו, אך כאשר פרשתי פירשו גדולי הדיקות והמקרא:

קכא. צפר. צפר עורם על עצמם (איכה ד ה), ראיתי דבריהם ונפלאתי לא פרשו הגאון רבנו יעקב כאשר פרשו הגאון רבנו האי ז"ל מלשון התלמוד, מפני שהחומין צופדן (ירוש' פסחים ב ז), כמו חובשין, והוא כמו חבש עורם על עצמם ודבק מהרעב, ועל כן אמר יבש היה כעין:

קכב. יצהר. אמר מנחם היו"ד בו שרש, ורבנו הודה לו, ואני אומר כדברי דונש כי יו"ד יצהר תוספת כיו"ד יקום מן קם וכיו"ד ישבק, ידלף, כי כל אותיות אמתני"ה הנוספות על השמות כאשר ימצאו בשם שלש אותיות זולתה הם שרש ואות אמתני"ה יותר אינה שרש, וכן יגבה שרשו גבה, ומורה על יצהר, בין שורותם יצהירו (איוב כד יא) יפעילו. ועתה אפרש מאותם פסוקים שבאותו מענה כי אמר על הרשעים הן פראים במדבר (שם כד ה), דומים לפראים שמוזנותיהם במדבר בערבה, ומשם יביא לחם לבני ביתו, ואחרים קוצרים בלילו בשדה, כי הוא לא יקצור ולא יורע, כי יגזול מבני אדם ויביא לעיר ויקנה מן הלהם הנקי ומיין הכרם שילקטו אותו וישחרו לבצור אותו עד שיתבשלו ענבין, אחרים יטרו וישמרו ביום ובלילה ללקש אותו אחר הבציר, והוא יגזול ויקנה ממנו, וזהו וכרם רשע ילקשו, הכרם שישתה הרשע ממנו אחרים ילקשוהו ויטרוהו בשמירתו, וכן אחרים יקצרו מאכלו והוא יקנה מאשר יגזול, ואמר חמור יתומים ינהגו יחבלו שור אלמנה, ישו אביונים מדרך יחד חבאו מפניהם עניי ארץ, וערום

הלכו בלי לבוש, יגולו מלבושיהם של עניים ויהלכו ערומים, וכן ערום ילינו, ילינום, ולאותם רעבים נשאו עומר, שנשאו העמרים, והם רעבים כי מקפידים עליהם, ולאותם שטורחים לעשות השמן ולאותם שדורכים ביקבים והם שמקפידים על יגיעם לכלם גולים. והבן כי יצהר משולש ולא מרובע, והצדק תבע: ואני בנימין אויבך פתרון, הן פראים במדבר, הלסטים דומים לפראים במדבר, יצאו בפועל ובגולם בארץ ערבה ושוחה, ונטמן לצורך לחם נעריו בשדה של עני, בלילו יקצרו, הלסטים יקצרוהו, וברם העניים הרשעים ילקשו, יבצרוהו כשהוא מלקוש ומבושל, לקש הוא מטר, כדכתי' יורה ומלקוש, והנה לקש אחרי גזי המלך (עמוס ז א), ועיי' המטר מתבשלים הכרמים, ערום ילינו מבלי לבוש, מלינים האדם ערום בלי לבוש, ולא יניחו לו כסות בקרה, וערום נקרא על שם סופן, ורעבים נשאו עומר, הניחו העניים רעבים שנשאו מהם הלקט והשכחה שלקטו בשדות, ולפתי הקורא בעומר לבי מימר כי לשוא הוא שומר:

קבג. ובצוק העתים (דניאל ט כה), מה זה למנחם אשר ברה מדרך ומסלול ומסוקל וחפש אורח מעוקל ונמוטו אשורין, ורבנו אשר בא אחריו שבה מאמרין, ועוד אמר בצוק עתי הקץ חברים, אמרתי כי באותן פסוקים מן שבועים שבעים נחתך על עמך (שם כד), ישרי אינם מדברים כי אם מגלות בבל ומבנין בית שני כפתי רבנו, ועוד כי לא נאמרו שם עתים שיחבר אותם ויראה כמה ימים הם, ושיחברו הימים לשבועים כי על השבועים לא אמר חבר העתים, ועוד כי חברו עמו בצקת עפר למוצק (אויב לח לח) לשון חבור הביית שרש, ואני אמרתי כי ורגבים ידובקו הונם לפרשו חבור ולא שעו אל מוצק הקרוב אליו, ומלשונו בצקת עפר למוצק, והנה כמוהו לצקת את אבני הקדש (שמות לח כו), ומשקלם לרדת, כשבת, בגשת, ברדת משה, ואין אני זוכר משקל בצקת בהשריש הביית כי אם פחתת היא (ויקרא יג נח), וכן היא, והנה והי (יחזקאל ב י). ופרוש ובצוק העתים כן הוא, אמר עד משיח נגיד שבועים שבעה ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העתים, זה סדר הפסוק ופשוטו, בזמן הזה תבנה ותשלים, אך כאשר יבנו אותה בצד ומצוק וצוק העתים יבנה, כי סנבלט ההורני וחביריו היו מבהלים אותה, כאשר הוא מפוי בס' עורא, כי בידו אחת עושה המלאכה ובאחת מחזיק כלי המלאכה, וכאשר הולכים למים איש שלחו בידו, ועוד כל אותם הימים שני בהם שבועים ששים ושנים בצרות ובצוקות היו מפני הגזירות שהיו היוונים מחדשים עליהם, והיו ובצוק העתים, כמו עת צרה ליעקב (ירמיה ל ז), ואיית' למה לא נאמר ובצוק בשורק, כמו צרה וצוקה (משלי א כז), כמוהו גור אריה יהודה (בראשית מט ט) בשורק, נערו כגורי אריות (ירמיה נא לח) בחולם, והם ענין אחר, ואחרים כמוהם. ודע כי פתרון אחר השבועים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו, אנריס המלך הוא שמת בימי טיטוס, ואין לו מי שיקום אחריו במלכות, כי הוא היה מלך אחרון לישראל, אך אמר כי בעיר גדולה שהיה שמה כתב שעמדה החרבן שתיים וחמשים, והיו בה ג' מלכים, ופרשתי שבועים שבעים כי מיום שגלו לבבל עד שגלו פעם שניה שהגלם טיטוס הם שבועים שבעים, ת"כ שנה ישוב הבית וגלות בבל שבועים שנה, הרי ארבע מאות שנה ותשעים, ואחרי חלקם עד כורש שבועים שבעה, ואמר אחרי כן שבועים ששים ושנים, וחמר שבוע מהשבועים, והיו להגביר ברית ורכים שבוע אחר, הרי

שלמים הם, ואח"כ אמר וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה, והוא חצי השבוע השלם שהקדים, וכבר פרש הכל פרוש שלם כאשר פרש' הקצים: ואני בנימין נפלאתי מה היה לו לקורא להרבות דברים מרבים הבל, כי מה הדש בפתרונו על רבנו, וכל דבריו ודקדוקיו גלויים היו לכל, ולא בחר בהם רבנו. ואשר אמר כי לא חשק בצקת להיות ב"ת יסוד רק פחתת, אמנה פחתת היא אצלו, כי זכור אני כרדת היער (ישעיה לב יט) מן ברד, והקורא חרד חרדה וירד:

קבד. באשמונים (ישעיה נט י). באמת פרשו רבנו כי הוא לשון חשך, אך מכל מקום האליף נוספת, ולא יתכן לדבר בו בלא אליף בשם:

קבה. תשאני. תשאני אל רוח תרכיבני (איוב ל כב), לא ידעתי למה נדברו עליו, כי תשאני תשא אותי ותרכיבני אל רוח כמו על רוח, ותמוגג ממני חכמתי, יותר היה לדקדק על ותמוגגני תושיה, שהוא תמוגג ממני חכמתי, כי תשאני כל העוברים לפעולים כך הם, תשמרני, תשמור אותי, תזכרני, תזכור אותי, וכן כלם, אך תמוגגני אינו תמוג אותי מפני תושיה שזכר. ונשני (בראשית מא נא), אמר רבנו שהוא דגוש השי"ן, וכן הוא, ופרש כי הדגש בעבור נו"ן נשנני, ולא מצאנו דגשות שי"ן לעולם כי אם בעבור שי"ן אחרת, כי אם בני"ן ואות איתן עליו, כמו אשה, ישה, וכי תשה ברעך (דברים כד י). כמו תנשה וישה לך אלוה (איוב יא ו), אך הוא כמו חנני (בראשית לג יא), נשני נששני, דגשות שי"ן בשי"ן אחרת, כמו אשו הגדולה (דברים ד לו) שהוא כמו אששו, ומורה עליו זכרו זאת והתאושו (ישעיה מו ה), והשרפו והכוו ביבשת פשעכם, ועוד כי אין דגש בעולם אלא על אות קודמת, כן בכל המקרא אין זר אתם, ואם נשני נשנני הרי היא מתאחרת, אך כאשר יהיו שתייהן נאמר כי העי"ן מובלעת, בלמ"ד כדרך כל המובלעים בדגש, כי העי"ן תבלע בלמ"ד, כמו סבו צווי סבבו, הבי"ת הראשונה נבלעת באחרונה, ועל זה נפלאתי אך לא ראה רבנו זה והיה דעתו להבליע נוני"ן באותיות הדגושים בין לפניהם בין לאחריהם, כמו שעשה במלת יקה, תקח, אמר שרשו נקה, וכאשר אמר נקה כך היה יכול לאמר קנה אם דעתו כמו נשני כי נו"ן נבלעת בשי"ן והוא נשנני, ואם היה אומר נששני שהיה שרשו ננש היה רחוק ולא רחוק, וכבר בארו המדקדקים דבר זה, כל אות הנבלעת אחר אות איתן הם לי"ן ב"ל מעט מצער יקה, תקח, דינס ילקח, תלקח, ועוד הביא מלה אחרת בבנין נפעל ושני כפירים נתעו (איוב ד י), דינו נלתעו, עקור מתלעות, כי אם היה מן תעה היה נתעו בשקל נבנו בלא דגשות התי"ו, ועוד כי אמר נתעו על שני הכפירים ולא על עצמם שיהיה כמו ויתעו לבלי אוכל (איוב לה מא) שנאמר בכפירים: ואני בנימין אי כי הקורא שנה ברואה והאיש משתאה להראות יופי חכמתו, כי לא אמר רבנו בנשני על דגשות השי"ן כי אם על דגשות הנו"ן, להביא נו"ן אחרת, וכן הוא, ושני כפירים נלתעו גם אנחנו פרשנו כן נפלו מלשון מלתעות כפירים נתוץ ה' (תהלים נח ז), והלמיד

חסרה כמו לקח, ויקח:

קבו. ואשא. כי לא אויב יחרפני ואשא ולא משנאי עלי הגדיל (תהלים נה יג), פרשוהו רבותי כי על אהיתופל אמר דבר זה, ואמר ואתה אנוש

כערכי וגו'. ופירש דגוש והודה רבנו על הוי"פם ועל דואג מקולי ופתרני נכון מאד:

קבו. שפס. לא עשה שגמו (ש"ב יט כה), על שפס יעטה (ויקרא יג מה).
המ"ם שרש:

קכה. ושכותי. ושכותי כפי עליך (שמות לג כב), פתרו דונש לשון סכך
ומנחם אמר לשון גדר, כלומר הלא אתה סכת בערו (איוב א')
ורבנו הודה לו, ולא הבינו, כי סכותי שרשו סכך, כמו סכותי, קלותי, חמותי,
דלותי, כלם מבעלי הכפל. וסכת בערו כמו קמת מן קם, סכת מן סך, הנני סך את
דרכך בסידים (הושע ב ו). ופ"י סכת בערו שמת קוצים והרולים בכל סביבותיו כמו
שעושים לגנות וכרמים שלא יזיק בהם אדם, כך עשית לאיוב, ומעיד על זה
ובער כל אשר לו מסביב, שלא יוכל להזיק לו, וכמוהו ויסך אלוה בערו (איוב
ג כג), וכמוהו הסר משוכתו והיה לבער (ישעיה ה ה), וכפל ואמר פרץ גדרו
והיה למרמס, ואשר אמר מן הצד שם כפו, והלא אמר שם עליה, וכן היה, כי
סכך עליו שכסהו כולו: ואני בנימין אוי כי גם רבנו שמואל כה פירש סכת
לשון מחיצה וקופה ולא לשון סכך שמלמעלה כעין גג משיח אתיות הוא כמו מן
קם ויקם, מן סך, ויסך ברלתיים ים (איוב לח ח), הנני סך את דרכך (הושע ב ח),
אבל סכות בענן לך (איכה ג מד) הוא מן סכך, כמו מן סכב סכות, אנכי סכותי
(ש"א כב כב), כתיב בהר, מן שמם שמות ושאר (יהוקאל לו ג), וכן סוככים
בכנפיהם (שמות כה ב), סך לשון מחיצה, סכך הוא גג מלמעלה, וכן הסר משוכתו
והיה לבער (ישעיה ה ה), מחיצת הכרם היא, כמו מן שב משוכה, מן לן מלונת,
כך יאמר מן סך מסוכה, אבל מן סכך יאמר סוכה, דגש תחת כ"ף החסירה:
קכט. תרגלתי (הושע יא ג), כבר אמרתי כי התיוו במקום ה"א, וכן תיוו תכו
לרגליך (דברים לג ג), כמו הָכו לרגליך:

קל. ראה ראיתי בחבור אדונינו גאונינו חלי החכמה ועדי המזימה רבנו יעקב ג"ע
שחבר חברים להודיע לבני אדם גבורות הפעלים, ויש מהם אישר לא
יחבר, ואיש לא בכה יגבר, כי אם בדעת פשר דבר, ובראש דבריו אמר, ועתה אם
אתה תשחר לבקר ולצחר, והיה לו מעט להתאחר במלת לצחר עד אשר יראה
בשמות איך יפרדו לשני ראשים הראש האחד שמות מהפעלים מחלקים, והשני
לפעלים דבקים הרבקים, יששבר (בראשית ל יח), מן שבר שכרתיך, שמעון (שם
כט לג) מן שמע, יהודה (שם כט לה), מן אודה, וכולון (שם ל ב) ובלני, זכר
(שם ל ב) וברני, וכן סתר, זכר, דרך, אלה ואחרים מלבד אלה נתחברו לשמוש,
סתר תסתרנו, הסתיר, והשמר לך מאד פן תשמש בהם זולתי הבנינים שנמצאו לשון
סתר נמצאת בבנין חזק מאהבה מסותרת (משלי כו ה), הרי מצאת כל בנין חזק
סתר, סתרה, מסתר, מסותרת, מסותר, ואיתנו אסתר, יסתר, ונמצאת בהפעילו
הסתיר, יאמר מסתיר, מסתירים, מוסתר, מוסתרים, וכל בנין הפעיל, ונמצא בנפעל
נסתר, יסתר, כי נסתר איש מרעהו (בראשית לא מט), ובהתפעל אכן אתה ה'
מסתתר (ישעיה מה טו), ושמותיו ג', סתר לי (תהלים לב ו), מסתר, יהי עליכם
סתרה (דברים לב לח). ואין לאל ירך לבנות שם האחד מלבד שתאמר פתרון כמו
שברון, ומן זכר לא יאמר זכרון כמו מן זכר וזרון, והלא יובלני יובדני קצב אחד
להם, והשם מן יובדני זכר, ואין השם מן יובלני זבל, ולא מן זבולון ובלון
כי אם זבל, כך אין השם מן יובדני כי אם זכר. ורבנו לא בחר ללכת אל
עיר השמות לבנות הרבקים ולהפריד המחלקים כמו סוס בית, אין רשות ביד איש

לחדש לשונות ולאמר אסוס על סוסי ואבית לביתי, או אם ירצה מן הפעיל
 אסים אבית כמו אשיב אקים, או מבנין חזק אסים אבית כמו אקים, וסים
 בדת כמו קים דברי הפורים (אסתר ט לב), והיה מכלכל לשהיק ולא היה מפריד
 בין היום והחדש, ועל כן תמהתי מאין מצא רבנו פעולה מצמר צחר (יהוקאל
 כז יח) שאמר לבקר ולצחר, ואמר רבנו בדקדוקו ברוב דברים אם היה צריך יאמר
 כך וכך ברברים לא יאמרו. גם החכם ר' יהודה הלוי הנקרא קשמלי טעה בדיקות
 באמרו אחלי נעימות, כי לא נמצא תוחלת כי אם מבנין חזק יחלנו לך (תהלים
 לג כב), יחל ישראל (תהלים קל ז), והשרש יחל, והיה לו לאמר יחלתי נעימות,
 ומן הפעיל הוחלתי לדבריהם (איוב לב יא), או מן הפעיל של מחלי עיני וחל
 עוד (בראשית ה י) כמו ויקם, ויחילו עד בוש (שופטים ג כה) כמו ויקימו, וממנו
 היה לו לאמר החילותי נעימות, וכן באמרו הוא מזריח הוא מעריב, ואין מזריח
 בעברי כי אם זורח, והוא הכיר והודה על טעותו, כי אמר בימי קטנותו יסד אותן,
 וכן טעה הפייטן הראשון בחברו השמות המחלקים לפעלים באמרו היכל אשר
 נקמש, מן קמוש וחוח (ישעיה לד יג), ואשר אמר משהמת ומיושפה מן שהם
 וישפה (שמות לג יג), ואין להשיב ממה שפרשתי על אז ראה ויספרה (איוב
 כה כז) לשון ספירים, כי לפי סכרת הפסוקים פרשתיו, לפי שלא יתכן בענין אחר
 כמו שמפורש למעלה, ואם לא תהיה לא היינו עושים פעולה מן ספירים. ואמר
 רבנו שיאמר מן מר תמורה כמו מן קם תקומה, שב תשובה, ולו היה גם תדושה
 מן דש, ואנו לא כך למדנו כי השמות יש להם גזרות באותיות נוספות באותיות
 אמתנייה, יש מהם שנמצאו בתייור כמו תקומה, תשובה, תרומה, תנופה, ויש
 במים, תהומה, מבוסה, מרוצה, מרושתו ובן גרני (ישעיה כא י), ולא יחליפם בין
 מים לתייור ובין תייור למים, לא יאמר מרומה, מקומה, ולא מן תכונה מבונה ומן תנופה
 מנופה, וגם לא יאמר מן תעודה מעודה, ולא תהומה, תבוכה, תדושה, כאשר סבר
 רבנו, אך אם נמצאו כמו תשובה משובה יאמר ואלו חלוקי הענין, וכן נמצאו
 השמות מן ישב, ילד, יצא, במים ובתייור, מושב, מולד, מוצא, תושבים, תולדות,
 תוצאות, ולא נמצא מן ידע תודע כי אם מודע, ולא מן ישע תושע אלא מושע,
 האל לנו למושעות (תהלים סח כא), וכן מן בנה כלה נמצא תבנית תכלית,
 ונמצא כליון מן כלה ובנין מן בנה, ולא יאמר מן כלה כליון בשקל בנין, ולא מן
 בנה בניון בשקל כליון, ולא מן עשה תעשית, ולא מן ראה תראית ומן פנה תפנית,
 כי ילך אחרנית ממלאכת התבנית, וכן בשלמים תלבושת, תחבושת, מן לבש,
 חבש, ולא יאמר מן עמד תעמורת ומן שלח תשלוחת, כי לכל אחר יש שמות
 עומדות על תלם ותבריהם לא יסיגו גבולם, ומאשר אמרתי יש די למבין כי לא
 יעמדו דברי רבנו בזה, ולא כאשר אמר מן פנה פניני ומן עשה עשיני כמו מן
 בנה בנין, קנה קניני, ואשר אמר כי יאמר מן מר תמורה איני יודע כוונת דעתו
 אם זה המר שכנגד מתוק או מלשון המר ימירנו (ויקרא כז לג), אם מלשון ימירנו
 לא נמצא מר ממנו בעבור אשר לא שמשו ממנו כי אם מבנין הפעיל, המיר,
 הימירו, מימיר, מומר, המר, הצווי המירו, איתן אמר, ימר בצירי או ימיר
 בחירק, כי לא יזכר בנין מר ממנו כמו קם שיאמר מר לשון המיר ולא מרו ולא
 מור כמו קום, שוב, ולא אמור במקום אמיר כמו שנמצא אקום ואקים. ואמר רבנו
 כי התמהמה ותמהו (ישעיה כט ט) שרשו תמהמה ה' אותיות, ואני תמה איך לא

פסקו כי התמהמהו התייזו של התפעל כתייז התגלגלו: ובחלק א' אמר, פעל האחד של ב' אותיות אין, בא, גר, דש, ומלת גר נכון מוצאו מלשון יגורנו (בראשית מט יט) שהוא בשקל יצורנו מן צד, מי הוא הצד ציד (בראשית כז לג), ואם לקחו מן הגיד הגדה אין בישראל זאת התעורה: ובחלק ב' הביא אור, טוב, בוש, ויפה אמר, אך במהרה דלג להלך ג' להטופי הל', כי היה לו לזכור חלק ג' בהטופי העיין כמו משה עבדי מת (יהושע א ב) וחבריו, ולא אמר מת כמו קם ולא מות כמו טוב, אור, וחבר מת, ליץ, זה, כן, כנים, לצים, מתים, ולא יאמר מתים, לצים כמו שבים, קמים, ולא מותים, לוצים כמו בושים, אעפ"י כי מלה שזכרתי שם התאר, ומת ימצא עבר ושם התאר, יומת המת (דברים יז ו), אך כאשר תשמע מהם חזרו לגורת שב, קם, קמת, שבת, כמו כן לצתי, ודתי, מתה בדגשות התייז בעבור אחרת: ואמר בחלק ד' נבק, נגר, נרב, ננה, נקה, שמא יכול לאמר נבק מן ונבקה רוח מצרים (ישעיה יט ג) שהוא בשקל ונפלה, אך נגר אין במקרא כי אם מדרך הסברה, כי שרש הגיד נגר, אך נגר אינה מלה, כי לא נמצא מלשון הגדה מבנין קל שנלמד ממנו שרשו מבוואר כמו נפל והפיל, ולא מבנין הוק, כי לא נמצא נגר, ורבנו שמא היה דעתו לנלות לנו שרשי הפעלים או איך הם משמשים לשון עבר, וכן נבו שאמר אינו בעברי לא שרש ולא שמוש כי אם בו החסר כמו תם עונך (איכה ד כב), ובוז השלם בשקל תמם סבב, והבוז תבוז (ישעיה כד ג) שאמר אין שרשם כי אם בוז, והם מבנין נפעל כמו הבון תבון, הבוין תבוין כמו השמר תשמר והבוז תבוז דינם הבוז תבוז והם בשקל הבוק תבוק (שם) שדינם כמו הבקק תבקק מן הנה ה' בוקק הארץ (ישעיה כד א), אך אשר אמרתי כי יש נבק נמצא בעבור אשר נמצא ונבקה רוח מצרים (שם יש ג) בלא דגשות הקוין, על כן דנתי אותו מן נבק, כי אם היה מן בקק, היה ק' ונבקה דגושה והב' פתוחה כמו נשמה אחריהם (זכריה ז יד), ונדמו נאות השלום (ירמיה כה לו), וזה לך האות להכיר בין בעלי הכפל ובין בעלי הנזין כמו סבב ונסב ונבק ובקק ונתם ותמם ונדם ודמם, כל אשר תמצא בו הנזין קבועה באותה מלה או באחרת דומה לה ולא דגושה אות הכפל דדיניהו לבעלי הנזין, כמו ונסבה, ונבקה, ידמו כאבן (שמות טו טז), ויתמו ימי בני (דברים לד ח), שרשם נדם נתם, אך מי דחקו בהבוז תבוז שרין אותו נבו, כי אין נזין בכל המקרא שתורה על זה, וגם ונבוזה בהם (ש"א יד לו) דגושה הויין, ואשר אמר נקה כמו כן אינו בעברי כי אם לקח, והלמיד תתבלע בקי במלת יקה תקח, דינם ילקח תלקח, ולפי שלא מצא למיד נבלעת בדגש שלא בחברתה אמר כי שרשו נקה וישמש ממנו בלשון, ואמר נקה כמו נתן, ובעבור כי רב הבלועים נזין ומעט יוד ומעט מצער למיד, כי אין שם כי אם זה במלת יקה ואחרת ושני כפירים נתעו (איוב ד י) שענינו נלתיען, וכבר פרשתי אותו בס' זכרון. ואמר כי אם היה צריך יאמר מן נבק הביק, ואני אמרתי אגלה אונך לאמר כי לא נמצא משרש זה לא מן נבק ולא מן בקק מבנין הפעיל כמו הביק הגיד הפיל כי אם מבנין קל מן נבק נבקה, ונבקה רוח מצרים, ויהיה איתנו אָבוק, יבוק, תבוק, כמו יפול, וא"ת איך לא דנת הבוק תבוק הארץ מן שרש נבק, אשיבך מלים כי הדוונגו עם הבוז תבוז ששרשו בוז דנתי הבוק תבוק בקק, ועוד כי אם היה מן נבק היה אומר נבוק תבוק בשקל נפול תפול, ואם מן הפעיל היה או

הבו תביו כמו הפל תפיל, כי אין משקל הפול תפל בעברי כי אם בגורה אחת שמצאתי אני ודנתי אותו מהפעיל כהתוך כסף (יחזקאל כב כב), כהנדוף עשן (תהלים סח ג), על כן יכול שיהיה הבוק תבוק מן נבק כדברי רבנו: ואמר בחלק ה' כי אין וי"ו הושבתי בעבור יו"ד ישב להיות כנשרשת כיו"ד יסד בעבור ראותו והיכל תוסד (ישעיה מד כח), בהוסדם יחד עלי (תהלים לא יד), בהרגשת הווי"ן, ולא הרגיש כי זה בבנין נפעל כן חקו וצדקתו בעבור הדגש לנוי"ן נפעל, וכן יאמר נָשַׁב, אושב, יושב, כמו יוסד, וכן נושע, אושע, יושע, ומן נודע אחרי הודעי (ירמיה לא יט), ומן נולד כהולד לו (בראשית כא ה), אך בבנין הפעיל אין צריך דגש, ועל כן החליפו יו"ד השרש ווי"ן והניחום ואמרו הושיע הושיב הוליד, כי כבד על הלשון הושיב או הָיָשִׁיב בשקל השליך, ואותיות אחרי קלים להחליף ולהפוך ולהסתר. ואמ' יש פעל של יו"ד שלא תפול לעולם כיו"ד יטב, יפה, יבם, ימן, יחש, כי מן יטב יאמר מיטיבים (שופטים יט כב), ואיטיבה עמך (בראשית לב י), כלם מלאים, וכן אמר במסרה, למה לא אמר רבנו כי כל דרך הטופי יו"ד כמו ידע, ילד, ישב, ירה, לעולם לא תפלגה הוודי"ן בבנין הפעיל, כי הוודי"ן הן ווי"ן, כמושיב, מוליד, מוריד, וכן מיטיב, מיטיבים מבנין הפעיל, והם מן הטופי פ"ה, כי אם היו חסרי יו"ד היו מקימים, משיבים, מרימים, כמו הטופי ע"ן, ואשר אמר מן יבם שלא חסרה יו"ד היאך תחסר כי שם התאר הוא יבם בשקל חכם רשע, ופעלתו נבנתה על משקל חוק שלא לחסר הפ"ה לא אבה יבמי (דברים כה ז), יבם אותה (בראשית לח ח), כמו גדל אותי, כי אילו היה משמש ממנו מבנין קל היה מסתיר אותה או מבליעה אך לא יחסר אותה מהכתובה, וכן יו"ד יפה עשיתיו (יחזקאל לא ט) יסתירנה ולא יחסרנה, ואחד הוא בדקדוק האות הכתובה כמו הנחה בין שתי אותיות כמו יו"ד ישב ביושב, יו"ד ירד ביורד, ואמר יו"ד יגה כולו נשרי כמו יטב, וכן נשרש ידע, ילד כלו, ומן ירק ירוק, ולא שמשו ממנו לכן לא נסתרה הוודי, וכן יו"ד יחש לא שמשו ממנו כי אם בבנין התפעל שהוא בנין חזק, המתחזשים (עזרא ב סב), ולא יסתר הפ"ה ממנו, ואמר עוד פעל של יו"ד יכול, יגור, יגורתי, יכולתי, ולמה לא חלקו חלק אחד וימנתו בחלקים, כאשר חלק בוש, טוב מן קם, שב, ואמר יש יגור שם דבר, אשר אתה יגור (ירמיה כב כה) כמו דבר, זכר, ואין יגור שם דבר כי אם שם התואר, כי מגורה שם הדבר ממנו כמו מגורת רשע (משלי יכד), וכן מגור מסביב (תהלים לא יד), שהוא לשון פחד, וזהו שם דבר, אך יגור, יכול, קטון, גדול ודומיהם שם התואר יקראו בשמם חכמי הלשון, כי האיש היגור הוא האיש המפחד שיש לו פחד ואין המפחד שם דבר: ואמר בחלק ו' כי וידו (איכה ג נג) שרשו נדה, ואינו כן כי אם ידה, ושוב הוא לחברו לנמצאים כמו ידו אלה (ירמיה ג יד), לידות את קרנות הגוים (זכריה ב ד) מלחברו לשרש שאינו מענינם, כי שרש נדה מן המגדים ליום רע (עמוס ו ג), מגדיבם (ישעיה סו ה) כמו מצויכם, והם לש' נדוי ורחוק, ומשרש זה ומענינו אל אשה נדה לא קרב (יחזקאל יח ו), אשר לא יתכן מן נרד כמו בנדת טומאתה (ויקרא יח יט) שהוא בשקל סבת, גזת הצמר (שופטים ו לו), דבת רבים (תהלים לא יד), ואשה נדה דינו ננדה בשקל נראה בעומד בו לנקה, על כן נאמר וידו שרשו ידה, ודגשות הדל"ת בעבור יו"ד השרש, כמו אצוק מים על צמא (ישעיה מד ג) שרשו יצק, אך ירו

מבנין הפעיל כמו הדה, וכמותו ירו גורל (ויאל ד ג): ואמר בחלק ו' נזה, נטה, נכה, ומי יתן ידעתי אם דעתו באלו החלקים להורות שרש הפעלים כמו הזה, הכה שרשם נזה, נכה, ואין נכה שום פעל בעולם, כי מן בנין קל לא נמצא כמו נטה שנמצא מן הקל ומן הככה, או אם היה דעתו להורות בניניהם איך ידברו מהם כמו קם, שב, אור, טוב, כי אם להורות זה בא אין פעל נזה ולא נכה, ואם להורות השרשים שרש אחד הם קם, שב עם אור, טוב, בוש, כי שתי גורות אלו חסרי עי"ן, וכאשר היא עי"ן אור טוב וי"ו בן עי"ן קם שב אל"ף בראיות הכתובות וקאם שאון (הושע י ד), וראמה וישבה תחתיה (זכריה יד י), מן קם, רם, ואע"פ שרובם אינם כתובים הקמין יורה עליהם כמו ההולם על אור, טוב בוש שאין הווי"ן נקראים, וכאשר חלק אור מן קם למה לא חלק בשלמים הפין מן שמר וכן קטונתי מן שמרתי, אם בא להורות חלקי הגורות, ואם להורות גורות השרשים לא יגיעו להשבונן, כי אינם יותר משמנה, השלמים, חסרי פ"ה, חסרי עי"ן, חסרי למ"ד, חסרים משתי קצותם כמו ירה, ינה, חסרי נו"ן נטע, נדר, חסרי יו"ד ונבלעת בדגש יצר, יצק, ובעלי הכפל כמו סכב, שלל, בוז, ועוד אם ירצה להוסיף הפעלים שיש נו"ן בראשם והיא בסופם הרי הם ט', ועוד אם ירצה להוסיף חסר פ"ה שהוא למ"ד אינה כי אם מלת לקח והרי י"ד, כי אותם המרבעים שהביא בחלק ט', שוטטו, כוננו, ויכוננו ברחם אחד (איוב לא טו) שהוא מבנין קל כמו יצורנו למרחפות (תהלים קמ יב), יגורנו והוא יגוד עקב (בראשית מט יט), ואשר הביא חלק אחד נמוג ונכון, נמוג מן ותמוגנו (ישעיה סד ו), נכון מן יכון, תכין, נלוז, אל ילוזו מעיניך (משלי ג כא), אעפ"י שנמצא אחר (ד כא) דגוש הלמ"ד אין זה בעבור נו"ן, כי אם בעבור הנח כאשר באתי בוכרוך, ויכול יהיו שניהם שרשים נלוז, לו, והיה נלוז בשקל יכול, וכן ילינו, מלינים מן נלן הלין בהגש הלמ"ד, הלינותם (במדבר יד כט) מן הלין רפו, אך נגולו (ישעיה לר ד), נגוזו (נחום א יב) דינם נגללו, נגוזו: ואמר בחלק י' מן רומם רוממו, רוממתי בתודות (ישעיה כג ד), פעמים יחפכו למשקל חזק כמו וישתומם, התרוממתי מה חזק ראה בשתי מלות אלה שקראם חזקים, והלא בכל מקום קורא לדגשים חזקים, ואמר כי פללתי משקל חזק אבל תפלה משקל קל כי הדגש לחסרון למ"ד, ומי לא ידע בכל אלה כי תפלה, תהנה, תחלה, תהלה, הדגשות לחסרון למ"ד הכפל, ולא היה לו לומר על תפלה משקל קל, והלא תפלה שם דבר, ומי הביא השמות במשקל הבנינים החזקים או הקלים, או דרך בעלי הלשון לאמר על השמות קל וכבד כאשר ימצא אחד דגש ואחד כמוהו רפה כמו חכם, נגב, שהם שם התאר, זה מהרפים זה מהדגשים, וכן בשמות כנור, כיור מהדגשים, קיטור, כישור מהרפים, ורבים דומיהם, אך אם היה מדרקק על השמות, והיה מוצא אחד דגש ואחד כמוהו רפה היה לו לומר זה, ובמלת תפלה וחביריו, וכן מגלה, מסכה, מסלה, מחלה ודומיהם דגשותם לחסרון הכפל, וכמוהם מגנת לב (איכה ג סה), וכבר פרשתיו למעלה, ואמר כי נקה, נקויה הפעם מפלשתיים (שופטים טו ג), מבנין חזק והגונין יסוד, ואם בינה שמעה זאת כי יש מזה הלשון מבנין חזק כי לא ינקה ה' (שמות כ ז), אל תנקהו (מ"א ב ט), תנקני (איוב ט כה), והם פועלים באחד לא בעצמם, ה' המנקה והאחר נושא שמו, אל תנקהו, שלמה המנקה ושמעיה האחר או יואב, אך ונקה האיש מעון (במדבר ה לא), ונקה

המכה (שופטים כא יט), נקיתי הפעם (שם טו ג), אינם כאשר סבר, כי הם מבנין נפעל ודינם וננקה וננקיתי, כמו נקנה נקנתי, וכן דרך הנפעלים כאשר תהיה גוי'ן פ"א פעל כמו עלה גרף (ויקרא כו כו), ונגש העם (ישעיה כט יג), וכן נכרים דברי אמת נכרים נפעלים, ואינו מן נכר אותו אלהים בירי (ש"א כג ז), כי זה פעל ולא נפעל, ואותו יורה עליו: ואמר בחלק י"א אמר, בשר, גמר, ונקדם קמין פתח כדרך פעל עבר, ומלשון בשורה לא נמצא בשר בעברי ולא בשרתי בקמין כי אם בשרתי בחורק, מבשר אתן (ישעיה מא כו), לא יאמר בושר אתן כמו שומר, כלם מבנין דגש ולא בא ממנו מבנין הפעיל הבשיר, ועליהם ועל חבריהם שהם שלמים כמו גמר, שמר, דבק, לקה, גבה, כמה, אמר שהם שלש אותיות יסוד ועניניהם משתנים לכמה ענינים, ואני תמה למה לא אמר על רוב המקרא שהם שלמים בעלי ג' אותיות עניניהם משתנים, והלא כל יודעים כי אין שמר בענין לקה אך יאמר דבר זה בשרש אחר של שלש אותיות כמו פקד, ויש לו לשרש פקד ז' ענינים אין זה כמו זה, ואין להודיענו כי אין בכל התורה ענין אחר כי מודעת זאת. וכאשר יאמר בין ויאמר ובין ויאמר אין בהם שנוי ענין, וראיתי ויאמר נקוד בספרו בקמין ואינו כי אם בפתח כל אותם שבמקרא, ואמרו המדקדקים על זה כי הרי עלה מדרגה באחנה או בסוף פסוק, כי עלה מן פתח קטן לפתח גדול, וגם ראיתי נקוד בספרו ואהב את יעקב (מלאכי א ב) אל"ף בצירי והוא ואוהב האל"ף בחולם, אך אני אהביה אהב (משלי ח יז) האל"ף בצירי והם ואוהב בשקל ואומר, אהב בשקל ואחר עד עתה (בראשית לב ה). ואמר על אמר, בשר, גמר וחבריהם, אלה של ג' אותיות לא תפול אחת משלשתם לעולם, ואמר כי כאשר תהיה אל"ף בראש התיבות של פעל של א', אות השמוש נבלעת היא ודי באחת, לא דקדק בזה, כי לא נמצאת הבלעה בעברי ובערבי אגדנאם כי אם למקום הדגשות שנבלעים בהם אות שקדם כמו יתן, ידור, ישע, יסע וחבריהם. אך אוהב, אומר, האלפ"ן של העתיד, ואלפ"י השרש נחלפים בווי'ן שאחרי האלפ"ן, והחולם עומד במקומם, כמו ולעמשא תומר (שיב יט יד), אמר אל אלוה (איוב י ב): ואמר על הפעלים כי כלם יהיו במשקל קל וחזק, ולא יתכן, כי כל פעולה ופעולה יש לה גדר כבדה או קלה, כאשר נמצא במקרא: חלק י"ב הביא בו הרבעים, מהמה, שעשע, כרסם, ואמר כי יבואו למשקל קל וחזק. ועתה אבאר לך דרכם וחזן ערכם, ושעשע (ישעיה יא ה) נכפלה בו הפ' שהיא שי"ן, כי שרשו שעע, ודומהו וגלגלתוך מן הסלעים (ירמיה נא כה) ששרשו גלל, ונכפלה הפ' שהיא ג'. ועוד אמר כי ושעשע משקל קל, לא יבנה ממנו כי אם משקל כבד בתוספת מ"ם, הפועל משעשע, הפועל משועשע, כי אין תוספת מ"ם במשקל קל לא בפועל לא בפועל. וכאשר אמר יכרסם מבנין חזק אמת אמר, כי השבא של הוי"ו יורה על זה, ולמה לא דן ושעשע כדן זה, כי כן תי"ו תשעשעו שבאית כחזק בנין חזק. ואמר אם היה יכרסמנה (תהלים פ יד) מבנין קל היה יכרסמנה, הנהיה כדבר הזה או הנשמע כמוהו ג' שבאין זו אחר זו, אך לא שם אל לבו זה, כי אם תאמר הראשו תהיה נחה והשתים נעות הנה לא יהלו חעברים בשתי שבא"ן, כי כאשר אמרו ראוהו והוסיפו עליו וי"ו אמרו וראובן, הוי"ו בשורק ולא בשבא, בעבור שאין יכולת להבר ב' שבאין בתחלת התיבה, וכאשר אמרו נפתלי שאין בראשיתו שבא והוסיפו עליו וי"ו לא שנו אותה, וכן בפעלים ושמתם, ושמתת,

וזכרתם, וזכרתי, ואם היה שיחבר הב' שבאין הראשון יניה ויניע השלישית כמו יכרסמנה, אין זה כי אם בסוף התיבות, כמו יפת אלהים (בראשית ט כז), וישב ממנו (במדבר כא א), וירד מיעקב (שם כד יט), אך באמצעו כי באים ב' שבאין יניהו האחת ויניעו השנית, כמו ישמעו, ישמרו, יזכרו, ולתנועת השבא השנית ג' חלקים, כאשר הם מפורשים בס' הזכרון, וכאשר פרשתי למעלה דעתי במלת יכרסמנה. ואמר רבנו כי במשקל חוק ויחי, ויחי, כמו ויחיה ויחיה, דוגמת ויצו, ויצוה, ואמת הוא מחוה, אך ויחיה אינו נראה ולא נהיה כי מלשון הויה משקל חוק איה, ומן היה לא נהיה כי מה יהיה ענין היה והיה, מה נאמר בו שעשה, שהרי הדבר הזה רחוק לבלי חוק. ואמר כי אריוך דמעתי (ישעיה מז ט) הו"י ד נוספת, והיה לו לאמר כי היא נהפכת, כי דינו היה אריוך, ודומה לו יששכר שהשי"ן נכתבת ולא נקראת, מה לנו לדמות הנקרא לשאינו. ואמר בתיבות הנקראות יעלעו (איוב לב ל), רוח עוועים (ישעיה יט יד), אורוע, אתמול, ועי"ן יעלעו היא הלמיד שנכפלה בו, ששרשו לוע מן ושמת שכין בלועך (משלי כג ב), וכאשר נכפלה הלמיד חסרה הו"י, וכן עוועים נכפלה העי"ן, כי שרשו עוה מן נעוה לב (משלי יב ח), אך אורוע, אתמול מה נכפלה בהם, והתוספת אחר מתוספת אמתני"ה שהם האותיות הנוספות על השמות, כאשר פרשתי בזכרון. ואמר במלת וישתחוו שהו"י חוק, ולא ידעתי מה חוקו, ואמר יש פעל שח כמו ושה גבהות האדם (ישעיה ב יז), ואין שרשו כי אם שחה מלש' והלכו אליך שחה (ישעיה ס יד), וכן ישוחו במעונות (איוב לח מ), לולי החי"ת היה דגש בשקל יסובו, ואמר יש פעל נשה, כמו וישח אדם (ישעיה ב ט), והוא שחה, כמו אשר לא ימד (הושע ב א) מן מדר, וענינו ימדר מהנפעל, וגם אמר שחי ונעבורה (ישעיה נא כג) מן ישח, כמו דעי ידע, ולא הביא ראה כאשר הביא ר' שמואל הנגיד מן וישחך בקרבך (מיכה ו יד) בשקל וישעך תתן לנו (תהלים פה ה). חסדי ה' נזכר כעל כל אשר גמלנו ומתהומות העלנו ומצרות נאלנו:

אנוש שכל סורה,	לחקה ולתורה,	ומכסל סורה,	ומרות	עוועים
בבינה הרבק,	והדעת חבק,	ועם בין האבק,	ועם כל	מדעים
ושים שעשועיך,	בטוב מדעיך,	והיו ריעיך,	חכמים	וידועים
דבריך כלכל,	ומעיך תאכל,	תבונה גם שכל,	ושימם	מדעים
ויושר ונכונות,	לבש כשריונות,	ושימה הבינות,	בראשך	כובעים
תבונה וזמזומה,	לך יהיו חומה,	ותהיה החכמה,	לנגדך	שעשועים
והתרע לקצונים,	חכמים ונכונים,	ודע אתה שכנים,	ואיפה הם רועים	
למד מטוב טעמם,	והתבונן תמם,	ועתה תקרא בשמם,	קראם מודעים	
שאל ודרוש איה,	מקום שבתם וחיה,	ולעד אל תהיה,	מהלל התוועים	
בחר מנבראים,	ענוים לא נאים,	ונהקים כפראים,	ובשוורים	נועים
וכל יודעי ספר,	בריתם אל תפר,	אשר אמרי שפר,	ואשר מביעים	
ואיך יאות לאנוש,	לאיש צדיק ענוש,	ככן לברט דונוש,	הכס לב תם דעים	
דבש דת מפיו זב,	באומרו אין כזב,	הנמצא איש עזב,	מקור מים נובעים	
ומוכיח אחריו,	להצדיקו אשריו,	הלא כל מדבריו,	בנבת נשמעים	
כמו פתיל צמיד,	מדובקים תמיד,	למבין עם תלמיד,	ורשים עם שועים	

עריבים נאצלים, שתולים נמשלים, בהוד ומגודלים, כננות ונטיעים
מנחם הוכיח, ובתום השניה, לאיש לא היניח, שתות מים רעים
והרים יד על רים, שקלו בשירים, ונבר כנברים, באון ומתור לעים
ומשקל החרוזים, שתולים כארוזים, בשכלו נאחזים, ודעו הנערים
אני מצדיקהו, אבאר ישרהו, ולו אענדהו, רקמות וצבעים.

עד כה נשלמו תשובות דונש ומנחם אשר הוכחתי בין שניהם ודעתי אשר
גליתי על דברי רבנו בספר הגלוי וישמע חכם ויוסף לקח:

ועתה אהל במחברת מנחם מאשר לא השיבו עליו, ואסדר תשובתי על סדר
ספרו לעומת מחברתו כדבריו הראשונים אשר התחיל בלא אלף ב"ת
ואחרי כן בדברים הסדורים על אלף ב"ת:

א. **משרת**. ומשרת ענבים (במדבר ו ג), פליאה דעת ממני מה עלה בלב
לפרשו מן ושרת את אחיו (במדבר ה כו), והלא משרת בשקל
מקנת כספו (בראשית יז כג), והמוכרים משרה, מקנה, למרבה המשרה (ישעיה ט ו),
לאברהם למקנה (בראשית כג יח), והוא מלשון תלמוד, שורה פתו ביון, ופירושו
שלא יהא שורה ענבים היכשים במים עם הרבש לעשות משקה מהם כמנהג
הישמעאלים שאינם שותים יין, ואומר על הנזיר, מכל אשר יעשה מגפן היין
(במדבר ו ד) וגו', ואמר מהרצנים ועד זג (שם), אלו הפנימים וזגים אלו
החיצונים, בראית ער שיורע הטמ ושעורה וחרצן כמפולת יד (חולין פב ע"ב),
ואין דרך לזרוע הקליפה:

ב. **תגרת**. מתגרת ירך (תהלים לט יא), אמר שהוא מן גורו לכס (איוב יט כט),
לשון פחד, ואני אומר כי זה טעות הוא לכל מבין, כי תגרה בשקל
תכלה (תהלים קיט צו), לשון תגרה ומלחמה, ודומיו איש חמה יגרה מרון
(משלי טו יח), אל תתגר במ (דברים כ ט), למה תתגרה ברעה (מ"ב יד י):
ואני בנימין אומר כי אילו היה כדברי מנחם היה לו לומר מתגורת ירך, שהרי
הפעל גר, מגורתם אביא להם (ישעיה סו ד), ומכל בני שתי אותיות יאמר
תשובה, תקומה, תגורה, אבל מגורת עשה, בנה, כלה הוא שיאמר תכלה, מן
קוה תקוה, תגרה מן גרה:

ג. **ירוד ירדנו**. והביא ירוד ירדנו (בראשית מג כ) בסדר אלף ב"ת בלשון
ירודה באותיות השמוש והוא לא כן ירמה, כי יו"ד ירד שרש
כיו"ד ישב, ואף כי מצאנו רדת, שבת, מקור הם, והיו"ד נבלעת גם בכח:
ואני בנימין תמה מה יאמר על היום רד (שופטים יט יא) מו"ד: ד. והביא
י"ד יזמו (בראשית יא ו) ואמר כי נפלה היו"ד בזמתי בל יעבר פי (תהלים יז ג),
ואני אומר כי יו"ד יזמו לא עלתה לעולם בזמתי ולא נפלה משם, כי זמתי מן
זמם, כמו סבותי מן סבב, קלותי, חמותי, ויומו מן יום, והוא מן מחברת יו"ד,
אע"פ שהם קרובים בענין רחוקים המה בשרשם: ה. ואמר כי יו"ד יסד נפלה
מן מוסדות, יו"ד יסרתני ואוסר (ירמיה לא יח) מן מוסר, ויו"ד יראי ה' במוראכם
ויו"ד יחלנו לך (תהלים לג כב) בתוחלת, ויו"ד ילד בהולד: ו. ואמר כי שרירות
לבו (ירמיה טז יב) מן ישר ונאמן, ומ"ם מחסה נפלה ביחסיון (תהלים לו ח),

ואמר כי מלוח (איוב ל ד) מן לחים ויבשים (במדבר ו ג), ומויח (איוב יב כא) מן לא יוח החשן (שמות כה כח), ואני אומר כי מים מחסה אינה שרש כי הוא בשקל מעשה, ושרירות אינו מן ישר כי הוא מבעלי הכפל וענינו כמו הרהור הלב, ומה שאמר כי מלוח מן ענין לחים אין לחלוק בדברו זה, כי הוא לשון קוצים, כמו שתרגם יונתן ממשק הרול (צפניה ב ט), משמט מלוחין. מויה אפיקים (איוב יב כא), כבר פרשנוהו במהברת מוח: ז. ואמר כי נפלה גו"ן נקם במלת לא יקם כי כספו הוא (שמות כא כא), וגו"ן נשך מאם ישוך הנחש (קהלת י יא), וגו"ן נר מידור, וגו"ן נרב בידבנו, וגו"ן נפל ביפול, ואני אומר כי לא נפלו הגנו"ן כולם, כי נבלעות המה בעי"ני הפעלים כדרך מנהג הגנו"ן כאשר הם פיו"ת הפעלים: ה. ואמר כמו כן כי נהם ככפיר (משלי יט יב), ונהמת באחריתך (שם ה יא), כי הגנו"ן נפלה בתמו גוים (תהלים מז ז), מהומה, ואין דעת וחכמה לאומר דבר זה, כל המו, מהומה כמו שבו, משובה, נסו מנוסה, ונהם הגו"ן שרש, אע"פ כי קרובים הם בענין רחוקים הם בשרש, ויתכן המו מן הומיה (ישעיה כב ב) בשקל שביה (שם נב ב) ומן המית נבליך (שם יד יא): ט. וחבר נסכתי מלכי (תהלים ב ו) עם וסוך לא סכתי (דניאל י ג), ואני אומר מי יתן ידעתי ואמצאהו ואערכה עמו משפט אשר הוציא המלות מעיקר שרשיהם, כי נסכתי מלשון שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג כא), שהוא מלכי סיחון ולא משיחי סיחון, וכן ושמנה נסיכי אדם (מיכה ה ד), ונסכתי כמו השירותי והמלכתי, וסוך הוא לשון סיכה: י. ואמר כשך יקושים (ירמיה ה כו) כי הוא מן נשך ונפלה הגו"ן ממנו, והוא לא ידע פתרונו שכך הוא וחמת המלך שככה (אסתר ז י), ויש בו דומים כשוך חמת המלך (שם ב א), ופתרונם לשון שקט והנחה, ופתרון כשך יקושים, אמר ירמיה הנביא כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יקושים, כל אחד ואחד מהם ישור ויבינו ללכוד בני אדם ללכדם כמו אותו השך והמניה היקושים והפחים ללכוד העופות כך הם מציבים פחים לבני אדם ללכדם, הציבו משחית אנשים ילכודו: יא. וחבר נצו גם נעו (איכה ד טו) עם תנו ציץ למואב (ירמיה מז ט), ואינו כן, כי גו"ן נצו שרש מן נצה, והסיר את מוראתו בנוצתה (ויקרא א טו), מלא הנוצה (יחזקאל יז ג), וציץ הוא כנף, כמו תרגום סנפיר וקשקשת (ויקרא יא ט), ציצין וקלפין: יב. וחבר ותיבב (שופטים ה כח) עם ניב שפתים (ישעיה נו יט), ואילו יחשך ניב שפתיו בזה אז טוב לו, כי פתרון ותיבב לשון תרועה שתרני יבבה, היתה צועקת על איחור בנה ובוכה בקול רם, והנה נאמר לשון תרועה בכבי, על כן חלוצי מואב יריעו (ישעיה טו ד), כמו יצעקו, וניב שפתים הגו"ן שרש ופירושו דבור: יג. וחבר נשף עם השך ישופני (תהלים קלט יא), ואני אומר כי גו"ן נשף שרש, וישופני בשקל יצודני יגודני: יד. ואמר כי חסר ה' הלך מן ללכת, ואני אומר כי הם ב' שרשים והם כענין אחד, ללכת מן ילך, כמו לשבת מן ישב, והלך יאמר ממנו יהלוך אהלוך: טו. ואמר כי חסרה ה' הניס מן לנסו וה' הקים מן לקום וה' השיב מן לשוב, והלא נודע למשכילים כי הם לשון אחד כבי בנינים, נס, שב מבנין קל ובורדים הם, והניס והשיב וחבריהם מבנין הפעיל והם עוברים לפעול, אך אם היה אומר לניס כמו לגוד ביודעאל (מ"ב ט טו) היה יכול לומר חסרה הה', וכבר פרשתי בספר הזכרון תכונת הבנינים הכבדים והקלים השלמים והמהלים והעוברים והבורדים באר היטב:

טז. ואמר כי חסרה ה"א השמו (תהלים עט ז) מן שממה, ולא ראה כי השמו מבנין הפעיל ודינו היה השמימו, כמו הסבו הסביבו, ושממה שם דבר היאך תחסר ממנו ה"א: יז. ואמר כי חסרה ה' הגה (ישעיה כו ח) מן ויגא בני איש (איכה ג לב), ואני אומר כי אינם אחרים לא בפתרון ולא בשרש, כי ויגא מלשון יגון ותונה, ודגשות ג' ויגא בעבור הפ"א שהיא הו"ד, ובדמותו ובצלמו וידו אבן כי (שם ג נג), ידו גורל (יואל ד ג), שהם מן הרה, כמו ישו מן הטה, יכו מן הכה, אך אילו הטה מחסרי נו"ן ואילו הרה מחסרי ו"ד, והוידו"ן והנוני"ן נבלעות בדגש: יח. ואמ' כי תי"ו תאנה הוא מבקש (שופטים יד ד) כתי"ו מה יתאונן (איכה ג לט), ותי"ו תודת שלמיו (ויקרא ז יג) כתי"ו והתודו את עונם (שם כו מ), ואני אומר כי תי"ו תאנה ותודת נוספת על השמות, כתי"ו תודה, תקומה, תרומה, ותי"ו יתאונן ותי' והתודו לבנין התפעל, כמו והתגדלתי, והתקדשתי: יט. ואמר כי ויתאבכו (ישעיה ט יז) מענין נבוכים הם (שמות יד ג), ואני אומר כי הוא היה נבוכ בזה הפת', כי ויתאבכו משקלו ויתפעלו ויתגדלו, האל"ף שרש, ופרושו ויתנשאו גאות עשן, כמו והמשאת החלה לעלות מן העיר (שופטים כ מ), עמוד עשן. ונבוכים הם, הגו"ן שרש בשקל פעולים, נפוצים, והעיר שושן נבוכה (אסתר ג טו) כמו וכל מרעיתם נפוצה (ירמיה י כא), ופיר' נבוכים כתרגום מארבלין, הולכין לבאן ולבאן כמו התבואה בארבלא לשון תלמוד והוא הכברה, כמו כאשר ינוע בכברה (עמוס ט ט), ויתכן שיהיו מן הטופי עיי"ן מן ועתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד), והנוני"ן מהנפעלים, ודין נבוכים בחולם, כמו נכונים, נכונים: ואני בנימין אומר כי פתרי' בנבוכים הבל וריק, ועיקר כפתרי' רבנו שמואל המאור הגדול, נבוכים הם, לפניהם נבכי ים, לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן יברחו, כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות: כ. וכאשר אמר כי אל"ף אתמול אורוע ודומיהם נפלה מן תמול זרוע ודומיהם היה לו לאמר כי תוספת באתמול ובאורוע ובדומיו: כא. ואמר ואחותי באוניכם (איוב יג יז) כי נפלה האל"ף מן יחזה דעת (תהלים יט ג), ובוה לא חזה דעת, כי יחזה דעת אינו חסר אל"ף, כי יחזה בשקל יצוה, ואחותי יש מפ' בלש' אח ואחות, כמו להפיר את האחות (זכריה יא יד), והאל"ף שרש, ויש מפרש מן יחזה דעת, ותתחלף האל"ף בה"א כמו והחתי: כב. ואמר כי וטאטאיה (ישעיה יד כג) מלשון רפש ושיט (ישעיה נז כ), ואני אמרתי כי פי' וטאטאיה כמו שנמצא בדברי רבותינו שקלי מטאטיך וטאטי ביתא (ראש השנה כו ע"א), לכבד את הבית: כג. ואמר כי אני שיט (ישעיה לג כא), אני הירם (מ"א י יא), שוים במראה עם אני אהבי אהב (משלי ח יז) ומשוונים בפת', והם בנקוד הם משונים, כי אלה חטף קמין וזה פתח ושבא: כד. ואמר וכאפי עליך לא יכבד (איוב לג ז) כי נפלה האל"ף במלת כפף נפשי (תהלים נז ז), ומה זה היה לו, כי כאפי מן כי אכף עליו פהו (משלי טו כו), והאל"ף שרש בהם, ופרושם לשון אונם, וכפף מבעלי הכפל, כמו זוקף כפופים (תהלים קמו ח), הלכוף כאגמון ראשו (ישעיה לח ה), ופרושם לשון שחוח: כה. ואמר כי נפלה האל"ף ונשאו במלת ונשו כלמתם (יחזקאל לט כו), ולא ידע להפריש בין בעלי הא' ובין בעלי ה' כמו בנו קנו, והרי נסה עלינו אור פניך (תהלים ד ז) כתוב בה"א ונקרא באל"ף כמו קרא, מצא, והסמ"ך בו חלוק שי"ן, וששאתיך (יחזקאל לט ב) מבעלי

האל"ף, ששאתי כמו קנאתי לציון (זכריה ח ב), וששיתם את האיפה (יהוקאל מה יג), מבעלי ה"א כמו וציותם: כז. ואמר ויכל מהתנבות (ש"א י יג) מבעלי ה"א מלשון נבואה, וכן והתנבית עמם (שם י ו), ויתנבאו (במרבך יא כה) מבעלי האל"ף, וניב שפתים (ישעיה נז יט) הוא כמו וניבו נבזה אכלו (מלאכי א יב) כמו פרו, ותרני אנביה, והאל"ף יתירה על העברי: כז. ואמר במלות השוים במראה והשוים בפתרון, הנה ה' יורשנה (זכריה ט ד), וזרעו יורישה (במרבך יד כד), ואין מראהם שוה, ולא דעת בהם יחזה:

אחל מחברת אל"ף.

אביב. אמר מנחם כי שרשו אב, ואמר אבי יבחן איוב (איוב לד לז) כי הוא מענין אבה, חפצי ורצוני בה שיבחן איוב, והוא טעה בשניהם, כי אביב מבעלי הכפל בשקל סביב, מענין אבי הנחל (שיר ו יא), עורגו באבו (איוב ה יב), בשקל קני, קנו, פתי, פתו, וכבר הקדמתי כי יכול היותו מנבלעי הנון, ואבי יבחן איוב לא יתכן היותו מן אבה, כאשר לא יתכן מן בנה בני כמו בניני, ולא קנה קני כמו קניני, הטה אונך לפתרוני, כי אבי יבחן איוב כמו אדני אבי רכב ישראל (מ"ב ב יב), והוא אומר לאחד מחבריו או נגד אבינו שבשמים, על תשובות באנשי און, שאמרו שהבורא איננו עושה דין ומשפט, וכאשר יגלה ויבחן רשעו אז יצדיקו הדיין:

אבד. אמר בפרושו הרבר האבוד, ואין אבוד בעברי כי אם אובד, והוא עצמו אשר אבד, וכלם בודדים בבנין קל, ואין בלשון אבדתי חפין, כי אבדתי הוא עצמו אבד, כמו כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טז), אך יאמר אבד ממני (תהלים קמב ה), והפעלים העוברים לאחר מאבד ומאביר. ישנה לשאול ואבדה (משלי כז כ) שהוא כמו אבדון, והוא חסר נו"ן:

אבחת. אבחת חרב (יהוקאל כא כ), אין לו דמיון במקרא ותפש על יהודה בן קריש בהחליפו הח"ת בעי"ן, והאריך בדברים מרבים הבל עד שאמר [כי אמ'] יהודה הוברי (ישעיה מז יג) כמו חוברי, והוא אמר כי הוא בוררי, ואמר כי החזים בכוכבים לא יחוו [כי אם] לעת הברותם, ולא הבין להברותם מלשון להברות את דוד לחם (ש"ב ג לה), כמו להראותם מן הראות והפנותם מן הפנות, והיא בהוברי שרש כמו הוזים, הולכים. והביא שם תהכרו (איוב יט ג), ולא ידע מה הוא כי הכר בלשון ערב עוות פנים, ופרושו לא תבושו תהכרו לי, תעיוז מצח אלי:

אבל. שנה מחלקיו ויעש לאביו אבל (בראשית נ י), כאבל אם קודר שחותי (תהלים לה יד), וכה פתי, כאבל של אם, כמו התנוק שמניקתו אמו ומתה והוא בוכה וקודר שאין לו מי שתניקתו כן קודר שחותי, ודע כי אבל סמוך הוא: **אבנים.** וראיתן על האבנים (שמות א טז), חברו במחברת אל"ף עם ביי"ת, ואין שרשו כי אם בנה מן בן בנים, אולי אבנה ממנה (בראשית טו ב) שפתרונו שרשן אפילו"ן ממנה, מלשון בנים. ואבנים מקום שנולדים עליו הבנים, והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח ג) כמו כן מלש' בנין והאלפ"ן נוספות:

אבם. באין אלפים אבוס בר (משלי יד ד), פתרו מקום העשוי לבלילה, ולא פרשו, וכה פתרו באין אלפים אין אבוס בר, אין חטה באבוס, ואין משמש לשניהם, כמו וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעיה מב ח), ולא תהלתי, וכמוהו כי לא לנצה ישבה אביון תקות עניים תאבד לעד (תהלים ט יט). ויש מפרי בר כמו בר ונקי ריק, ואבוס בשקל אוזב, אפור, ומשתנים בסמוך בכנוים המחוברים, כמו על אבוסך (איוב לט ט), אך בנפרדים לא נשתנו, אבוס בר, אפור בר (ש"א ב יח), אוור פשתים (ירמיה יג א):

אבק. חלקו לגי פנים, ואני אומי כי אין שם חלוק, כי אבק ועפר (דברים כה כד) מענין אחד עם אבקת רובל (שיר ג ו), עפרות בשמי הרובל, וכן ויאבק איש עמו (בראשית לב כה), ויתעפר עמו והעלה עפר בדרך המנצחים איש עם חברו, ויש מפרשו כמו ויחבק:

אברך. (בראשית מא מג), חברו במחברת אליף, והוא ממחברת ב"ית מלשון בריכה, וענינו קראו לפניו כל הברך והכרע לפניו, בחלוף א' בה"א, כמו אנאלתי (ישעיה סג ג), הגאלתי, אתחבר יהושפט (דה"ב כ לד), התחבר: **אגרוף.** (שמות כא יח), חברו במחברת אליף, ולא ידע כי האליף בו תוספת כתוספת אמתיני"ה על השמות, בראית נחל קישון גרפם (שופטים ה כא) ובלע"י מוטא, וגרפם אמוטיאגש:

אדם. חלקו ד' פנים, ואינם כי אם שנים, כי אדם ואדמה אחד הם, ואדם פטרה (שמות כח יז) אחד, ועוד יכול להוסיף שם עיר ככתוב הרחק מאד מאדם העיר (יהושע ג טז):

אדר. היקר (זכריה יא יג), חברו מנחם עם אדרת שער (שם יג ד), ואינו כן, כי ענינו כמו הדר והיקר אשר יקרתי מעליהם, הוא אומר לסלוק הדר שכינתו מעליהם:

אהה. אהה ה' אלהים (יהושע ז ז), מנחם חבר עמו הה ליום (יהוקאל ל ב), וחבר עמהם ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד), נהה על המון מצרים (יהוקאל לב יח), וינהו כל בית ישראל (ש"א ז ב), ולא נה בהם (יהוקאל ז יא). ואמר בדבר המדבר הה ורוצה להשיב המלה אליו יאמי אהה, האליף למדבר לנפשו כאל"ף אשמר, וענינו אני אומר הה, אהה, אעשה הה, ואם כן הרחוב הלשון, כי כאמור אני אומר יאמר אהה, ולאחר יהה, תהה, ובלשון אנהנו נהה ותאמי כי בצוותו לאחר עשה הה יאמר נהה, ובעמדתם יאמר הה, וכאשר אמר כי אהה אליף המדבר למה חברו בשרש אליף. ועוד כי אהה משקלו בפעלים אצו, אגל, ודינם אצוה, אגלה, וכן דין אהה אההה, וכאשר תסיר אליף המדבר נשאר שרשו ההה, ומי ראה שרש ג' אותיות שששלשתן דומות לא בישראל ולא באומות, וכאשר הביא אהה, ודעתו כי אליף למדבר, למה לא הביא אשמר במחברת אליף, על כן אמרתי הרבה דברי הוללות, כי נהה וכל חבריו הנוין בהם שרש והם ענין בכי, נהה על המון מצרים, ככה וקונן, וכן והורידהו (שם) ענין בכהו, וכמוהו וירדתי על ההרים (שופטים יא לו) שנא' בבת יפתח, וינהו כל בית ישראל אחרי ה', כמו וחזרו בתשובה, ולא נה בהם, לא ישאר איש מהם שיכבה על חברו. ומלת אהה והה הם מלות תמה פעמים כאל"ף ופעמים בהסרון א'. ואמר אחי מלכך איפה (יהושע יג י) ענינו כמו איה, אבל אחי דברך מות אחי קטבך שאול (שם

שם יד) אינם ענין איה, ואני אומר כי ענינם איה, ופתר' איה דברך שדברת עם המות ואיה קטבך שקטבת ושכרת ברית שאול, כמו שאמרו כרתנו ברית עם מות ועם שאול עשינו חוזה (ישעיה כה טו), וכתוב וכוּפֵר בְּרִיתְכֶם אֶת מוֹת וְחֻזְתְּכֶם אֶת שְׂאוּל לֹא תִקֹּם (שם שם יח):

אֱהִיָּהּ, אֱהִיָּהּ אֲשֶׁר אֱהִיָּהּ (שמות ג יד), חִבְרוּ בְּמַחְבֶּרֶת אֱלֹהֶיךָ, כִּי אָמַר בְּהַשְׁנֹתוֹ הַמְּלָה שְׁנִית וְאָמַר אֱהִיָּהּ שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם נְעִשִׂית הַמְּלָה שְׂרַשׁ וְלֹא פְרָשׁוּ עַל הַנְּכוּן. וְכֵה פִתִּי, כְּשֶׁאֲמִי לֹו וְאָמְרוּ לִי מָה שְׁמוֹ מָה אֹמֵר אֱלֹהִים קִבְּלָה הִיתָה בְּיָדִם מִיָּדִי אֲבוֹתָם כִּי הַגּוֹאֵל הִבָּא לְגֹאֵלִים שֵׁם חֲדָשׁ יִפְרֹשׁ לָהֶם, וְעַל זֶה אָמַר לֹו אֱהִיָּהּ אֲשֶׁר אֱהִיָּהּ, וּפְרָשׁוּ אֵינִי לִי זִמָּן כְּמוֹ שִׁישׁ לְבַנֵּי אָדָם שֶׁמִּקְצַת זְמַנָּם עֵבֶר וּמִקְצַתָּם עֵתִיד, כִּי אֲנִי בְּכָל הַזְּמָן אֲנִי אֱהִיָּהּ, כִּי לֹא עֵבֶרוּ כְּלוֹם מִיָּמָיו, כִּי לֹא יִתְמוּ שְׁנֹתָיו וְכָל זִמָּן יֵאֱמַר אֱהִיָּהּ. וּמִנְחָם אָמַר וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֱהִיָּהּ אֲשֶׁר אֱהִיָּהּ כְּמִי שֶׁאֹמֵר אֲנִי הִיִּיתִי מִנִּי עַד אֲנִי עֵתָה וְאֱהִיָּהּ עַדִּי עַד, אָמַר כִּי הַפּוֹתְרִים פָּתְרוּ כֵךְ, אֵךְ כֹּאשֶׁר אָמַר אֱהִיָּהּ שְׁלַחְנִי נִרְאָה כִּי אֱלֹהֶיךָ אֱהִיָּהּ שְׂרַשׁ. וְאֲנִי אֹמֵר כִּי הוּא חֶלֶק הַזְּמָן בְּנֵי חֲלָקִים עֵבֶר וְהוּא וְעֵתִיד, וְהוּא לֹו לְחֹזֵק דְּבָרֵי הַפּוֹתְרִים בְּאֱהִיָּהּ שְׁלִישִׁי, כְּלוֹמֵר בְּאֲשֶׁר עֵבֶר וּבְהוּוֹה וּבְעֵתִיד אֲנִי יִכּוֹל לֹאמֵר אֱהִיָּהּ, אֵךְ חֲכָמֵי הַחֲכֻמוֹת לֹא חֲלָקוּ הַזְּמָן כִּי אִם בִּי חֲלָקִים עֵבֶר וְעֵתִיד, כִּי אֵינִי זִמָּן הוּא בְּעוֹלָם, כִּי אִפְּלוֹ רֵגַע קָטָן אוֹ כְּבֵר הִיָּה אוֹ יְהִיָּה, אֵינִי בִּינְיָהם אֲמַצְעִי, עַל כֵּן אָמַר בַּפְּסוּק אֱהִיָּהּ בִּי פְעָמִים, בְּתַחֲלָה לְבִי הוֹמְנִים אֱהִיָּהּ אֲשֶׁר אֱהִיָּהּ, וְאָמַר בְּבִי זְמַנִּים אֱהִיָּהּ שְׁמִי, עַל כֵּן אָמַר אֱהִיָּהּ שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם: וְאֲנִי בְּנִימוּן אֹמֵר כִּי הֶעֱקַר כִּפְתָרִי רַבְּנוּ שְׂמוּאֵל, הוּא קוֹרֵא עֲצָמוֹ אֱהִיָּהּ, וְאֲנִי קוֹרְאִים לֹו יְהִיָּה, וְהוּוֹ שֵׁם בֵּן דִּי אוֹתוֹת וַיִּזִּי תַחַת יוֹיָד כְּכַתּוּב מָה הוּוֹה לְאָדָם (קְהֵלֶת ב כב):

אוֹנֵךְ. וְאָמַר כִּי מַחֲשֻׁבוֹת אוֹנֵךְ (יִרְמִיָּה ד יד), אֵינִי וְעַמִּל (תְּהִלִּים נה יא), כִּי אֵינִי הוֹיָו שְׂרַשׁ בְּעֵבֶר שֶׁנִּסְתַּרָה בְּאוֹנֵךְ, וְלֹא הִבִּין כִּי עוֹל וְעוֹלָתָה שְׁהוֹיָו בְּהֵם נִקְרָאת כְּמוֹ וְעוֹלָתָה תִּקְפּוּץ פִּיָּה (אֵיּוֹב ה טו) שְׁאֵינִי הוֹיָו נִקְרָאת: אוֹ. אוֹ אֲמַרָה הַתָּן דְּמִים לְמֹלוֹת (שְׁמוֹת ד כו), מִנְחָם פִּתִּי וְלֹא אֵל נִכּוֹן וְאֲמַנָּה כֵה עֵנִין הַפְּרִשָּׁה, יֵשׁ לְהִבָּא מִמוּצָא דְּבִרְיָהֶם, כִּי כֹאשֶׁר נִשָּׂא מִשָּׂה צְפּוּרָה הַתְּנָה עִמָּהֶם לַעֲשׂוֹת מִלָּה לְבָנָיו, וְהֵם לֹא קִבְּלוּ כִּי אָמְרוּ הִבֵּן הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלֵד לֹא יִמּוֹל, וְהַשְּׁנִי יְהִיָּה שְׁלֵךְ לַעֲשׂוֹת כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ, כְּשֶׁנּוֹלֵד גִּרְשׁוּם בְּכוֹרוֹ לֹא נִמּוֹל כִּי יֵצֵא הַרְשׁוֹת מִיָּדוֹ, וְעַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ גִּרְשׁוּם, כִּי אָמַר גֵּר הִיִּיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה (שֵׁם ב כב), וְלֹא הִיָּה בִּיָּדִי יִכּוֹלֶת לְמוֹלוֹ, וְכֹאשֶׁר נוֹלֵד אֵלִיעֶזֶר מִלֹּא אֹתוֹ וְקָרָאוּ אֵלִיעֶזֶר, אֵלִי עוֹרְנִי בּוֹה שֶׁנִּמּוֹל וְהִצִּילֵנִי מִחֶרֶב פְּרַעָה, וְכֹאשֶׁר נִרְאָה לֹו הָאֵל וְחֹזֵר לִיתְרוֹ חֲתָנוּ הִיָּה מִתְּרַשֵּׁל מִשְׁלִיחוֹ, כִּי אֲמִי בְּלָבוֹ שְׂמָא לַעֲתִים רַחֲוֹקוֹת תְּהִיָּה הַנְּבוּאָה זוֹ, עַד שֶׁאֲמִי לֹו לֵךְ שׁוֹב מִצְרִימָה, וְלִקַּח אִשְׁתּוֹ וּבְנָיו עִמּוֹ כִּי אֲמִי שְׂמָא תַתְּאָחֵר הַגּוֹאֵלָה וְתִהְיָה בֵּיתִי עִמִּי, וְכֹאשֶׁר רָאָה הָאֵל כִּי נִתְעַצֵּל בְּשְׁלִיחוֹתוֹ וְהִיָּה מוֹלֵךְ אִשְׁתּוֹ וּבְנָיו וַיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לֹא בָא זֶה לְהוֹצִיאֵנוּ כִּי אִם לְגוֹר בְּאֶרֶץ חוֹר וְאֲמִי לֵךְ וְאֲמַרְתָּ אֵל פְּרַעָה בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל וְאֹמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי מִצְרַיִם, וְלֵךְ אֵל פְּרַעָה בְּשְׁלִיחוֹתִי, וְתִמָּאן לְשַׁלְּחָהּ, וְאֵתָה מִמָּאן לִלְכַת בְּשְׁלִיחוֹתִי לְשַׁלְּחָם מִמִּצְרַיִם, וְתִלְךְ בְּקוּשִׁי, הִנֵּה אֲנִי הוֹרֵג גִּרְשָׁם שֶׁהוּא בְּנֵךְ בְּכוֹרְךָ, וְהוּוֹ וְהִי בְּדֶרֶךְ בְּמִלּוֹן וּפְגִישָׁהוּ הִי וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ, וַיִּפְגְּשָׁהוּ גּוֹפֵל עַל הַנּוֹכַר לְמַעַלָּה אֶת בְּנֵךְ בְּכוֹרְךָ. עַל כֵּן אָמַר מִשָּׂה לְצְפּוּרָה, עַל אֲשֶׁר הוּא עֵרֵל וְכָל בְּנֵי עַמּוֹ מוֹלִין, עַל כֵּן הוּא רוֹצֵה לְהוֹרְגוֹ, מִיָּד

ותקף צפרה צור ותכרות את ערלת בנה, שנפל בחלקה שלא למול אותו, ותנע לרגליו, ננעה בצור כבשר ראש הניר, וכאשר ראתה כי כמעט היה מת בין ידיה אמרה חתן דמים אתה לי, זאת החתונה של רציחה היא, על שאמר לה משה יום המילה יום החונה הוא, אחרי כן וירף ממנו הכאב ותשב רוחו אליו, או אמרה חתן דמים למולות, חתונה של דמי מילה ולא דמי רציחה כאשר חשבה. וצור זהו אבן חדה ממש, וחרבות צורים (יהושע ה ב) יזכה, כי חרבות סמוך הוא, ופתי חרבות של צורים, כי אם היה חֲרָבוֹת צורים היינו מפרשים חרבות מתורדים, ועוד כי חרב לשון נקבה בכל מקום, ואינו ענין חרבות של מתורדים: ולי בנימין נראה כן עיקר ולא כמו שפתי רבנו שמואל, ויפגשוהו ה', המלאך למשה, על שנתייעצל בהליכה והולידך אשתו ובניו, ותכרות וגו' להציל בעלה בקרבן, כמו שעשה גדעון ומנוח כשנראה להם המלאך, ותנע לרגליו של משה, להתרצות המלאך בכך, כי חתן דמים אתה לי, בדמים הללו ישאר לי חתני בעלי, וירף המלאך ממנו או אמרה חתן דמים למולות, על עיכוב המילה נתיחייב בעלי מיתה, כי המילה הצילתו עתה. אך צור שפרש הקורא אבן ולא חרוד הלא מצאנו אף תשיב צור חרבו (תהלים פט מד), נתעקם ונכסף חרוד חרבו, ולכן לא הקימותו במלחמה: אוזב. אמר לא עמרו על פתי אנשי הסברא, ומה זה היה לו שלא ראה יהודים גוים וישמעאלים. כלם מיוחדים ברבור הלשון הזה, בלשה"ק אוזב ובלשון ישמעאלים אוזב, ובלשון הגוים איזופא, כך שמעת בגי' לשונות, והוא עשב ידוע שיש לו ראשי גבעולים וקורין לו בלעז אוריגן, וכן פירס שוה בגי' לשונות אלו, שמנה נכנסו לפירס, והוא גן עדן, והגוים קורין לו פראדים והישמעאלים פירדוס, ורבים כמוהם:

און וחקר (קהלת יב ט), חברו עם האוינו (דברים לב א) בענינו, וחבר במחברתם ויתר תהיה לך על אוניך (דברים כג ד), ואני אומר און וחקר מלשון מאונים, על דעת חכמי החכמות שהם בשקל, ואומרים שוקל דבריו במשקל מי שמדבר בצהות לשון, ורבותינו פרשוהו מלשון און ואמרו בתחלה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אונים, עד שבא שלמה ועשה לה אונים (עירובין כא ע"ב). ואוניך אינו ממחברת אל"ף כי אם מוי"ן מענין כלי זין, ואל"ף בו יתירה, וכמוהו והזונות רחצו (מי"א כב לה):

אור. ותורני חיל (ש"ב כב מ), אמר כי הפותרים אמרו שהוא חסר אל"ף אור, ודינו היה ותאורני, והוא לא ישר בעיניו, ופרשו מלשון זר והב (שמות כה יא), ואני אומר לא כדברי הפותרים ולא כדבריו, כי בהעתקה בנסחה האחרת הוא ותאורני (תהלים יח מ), ובכאן חסרה, ואם היתה תי"ו ותורני קמוצה היינו אומרים הנח מביא האל"ף, ולא כדבריו, כי לא נמצא פעולה מן זה, ועוד כי זר כמו בית בסמוך, בית ה', זר והב, והמוכרת היה זר כמו בית, ומורה עליו מתחת לזרו (שמות ל ד) בשקל ביתו, אעפ"י שחסר יו"ד הצירי במקום היו"ד, כי אם היה כמו בן היה אומר זרו בשבא כמו בנו, או יתכן שיהיה במשקל חן, חנו, חך, חכו, ובעבור הרי"ש שלא תקבל דגש הוי"ן בצירי, ופרוש ותורני זרה הלאה (במדבר יז ב), מן הזרה, כמו וענותך תרבני (תהלים יח לו), מן הרבה ואי' חזרינו חיל בכל איברי, בזרועותי ובשוקי ובצלעותי בכלם פורת חיל וגבורה למלחמה: ואורח רענן (תהלים לו לה), פתי אותו שרש ואינו כי אם ענף, הענף הנבוה

מכל ענפים שהוא נראה וזורה ומאיר על כלם, והוא מלשון זריחה והאלוף תוספת, וכמוהו כל האזרח בישראל (ויקרא כג מב), הנדיב והנראה בעם:

אח. שכה מחלקיו שהוא לשון אוי, כמו הכה בכפך ואמור אח (יחזקאל ו יא). ויש אח כמו אחר, אח לא פדה יפדה איש (תהלים מט ח), וגול גול אח (יחזקאל יח יח), כמו גול של אהר, ועשה אח לאחת מאלה (שם שם י), וגם הסרה האלוף במקום אחר ודבר חד את אהר (שם לג ל):

אחשתרנים (אסתר ח י). פתרו שהוא סוס הרצים ולא הביא ראייה לדבריו, ומה יעיץ ללא חכמה, והלא הכל יודעים כי מרכבות הרצים הם, ועתה אפרש לך מה הם, אע"פ שאמר ורבנן לא הוו ידעי מהו בני הרמכים (שם), ראיתי בפ"י רבנו סעדיה הגאון כי בני מקומות במגלה נמצא אחש מורכב, אחשוורוש, פרושו גדול וראש, אחשרפני, גדול דר פנים, דר בפנים ורואה פני המלך, אחשתרנים, גדול מתרי מינים, והם הפרדים שהם תרנים מתדין מינים מחמור וסוסיה, והיא הרמכה בלשון ערבי, וזהו בני הרמכים, ופרוש אחש בלשון מדי גדול:

איב. ואיבה אשית (בראשית נ טו), היה לו להביא עמו חלפו עם אניות אבה (איוב ט כו), שהוא אניות איבה ושנאה שהולכת בחפזון, ואמר כך נחפזו ימי ללכת במהרה או כנשר יטוש עלי אוכל, ופרוש יטוש יחוש, כמו כנשר חש לאוכל (חבקוק א ח), תרגומו כנשרא דטאים למיכל:

אל. הביא בחלקיו וואל שואל את העם (ש"א יד כד), ולא ידע כי שרשו יאל, והיה לו להברו במחברת יו"ד, כי הוא כמו ויורד מן ירד, ויושב משרש ישב, אך הם מכנין הפעיל, הוריד הואיל. ומה השרש נואלו שרי צוען (ישעיה יט יג) בענין אחד מלשון אוילים הפוך, ונחפך הווי"ו שהיה עיין ליו"ד והיא הפ"ה. וחבר בשרשו אלי כבתולה חגורת שק (יואל א ח), ולא הבין כי שרשו אלה ופתר קונני, ותרגום ויקונן המלך (ש"ב ג לג) ואלא מלכא, ומשקל אלי, בני, קני, עשי, ושרש נואלו יאל, כשקל נודעו, נושעו. והביא עמם אללי לי (מיכה ז א), וגם אלילי כספו (ישעיה לא ז) ששרשם אלל:

אלם. הניח מענינו ואולם הבית (יחזקאל מ מה), ובריא אולם (תהלים עג ד), שפתרונו אולם שמן ובית דשן, כמו אוצר נחמד ושמן (משלי כא כ). אמר כי הרשעים אין חרצובות למותם (תהלים שם), לא יקשרו בלבם ולא יאמינו שיבא יום מותם בעבור ראותם השפעת שלותם: ואני בנימין אומר כי כפתרון רבנו כן הוא, כי מ"ם של אולם היא מ"ם לרבים, חווק אילותם, כמו הייתי כנבר אין איל (תהלים פח ה), מותם מן מות, כן אולם מאיל, וכמו מן שוורים שור או כשב. מ"ם של למותם מוכיח שגם זה מ"ם של אולם אילות שלהם:

אמן. חבר בניס לא אמן כם (דברים לב כ) עם ויהי ידיו אמונה (שמות יו יב), והוא ויהי אמן את הדסה (אסתר ב ז), ופתר כי דור תהפוכות המה (דברים שם), כי כאשר מטיב להם או ישחיתו מעלליהם ארע להם ואז יהיו טובים, כי הם הפוכים במעשיהם, לא אמן כם, אין בהם תרבות, כי אילו היו בעלי תרבות כהטיב להם יטיבו מעשיהם:

אמר. פרש האמור בית יעקב (מיכה ב ז) כי ה"א לקריאה כמו ה"א הקהל חקה אחת לכם (במדבר טו טו), האויב תמו (תהלים ט ז), יא כערכי, ואינו

כן, כי ה"א האמור בית יעקב אינה כי אם תמיהה כאשר אפרש לך, ואמר במלכים ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם (מ"ב יז ט), ולא גילה מה היו הדברים, ונביא אחד אמר והמה דברו עלי כזבים (הושע ז יג), ועדיין לא גילה, בא מיכה וגילה ואמר האמור בית יעקב, אם אמור בית יעקב הוא אמת, אינו אמת הקצר רוח ה' אם אלה מעלליו הלא דברי יישיבו עם הישר הולך, והוה מה שאומרים כי קצר רוח ה', ועל זה אמר ישעיהו הנביא הן לא קצרה יד ה' מהושיע (ישעיה נט א), ואמר הקצור קצרה ידי מפרות (שם נ ב). וחלק בזה השרש בראש אמיר (שם יז ו) מן זה האמורך היום (דברים כו יח), והם אחדים, כי אמיר הענף הנבזה הנשא באילן:

אן. חבר עמו ואנו ואבלו פתחיה (ישעיה נ כו), ואנו שרשו אנה, כמו קנו קנה, בנו בנה, ומה השרש האניה ואניה (שם כט ב), היודיין למד"י הפעלים:

אנש. חלקו ב' מחלקות, והם אחד, כי על שם שהוא אנוש ושבור מתחלתו ועד סופו נקרא אנוש:

אסוך שמן (מ"ב מ ב), חבר עמו וסוך לא סכת (דניאל י ג), ויפה חבר כי אל"ף אסוך תוספת כאל"ף אדוש ידשנו (ישעיה כה כה) שהוא כמו דוש ידושנו, ואל"ף אסוף אסיפס (ירמיה ח יג), אך לא חבר יפה במחברתם וענינם והוכן הסוכך (נחום ב ו), כי אינו לשון משיחה, וכן פתרון, והוכן הסוכך שעושים מעצים לזרוק אבנים להפיל החומה, אותו הסוכך כאשר הוכן והוצב, או גלתה העלתה נינוה:

אסף. הביא במחלקותיו אספי מארץ כנעתך (ירמיה י יז), ואמר כי פתרוהו סחרונך ונראו לו דבריהם, והוא פתר אספי יותר מארץ שפלותך, וכנעתך מלש' הכנעה, וטוב פתרונו לולי אספי, כי אם היה אומר השפילי מארץ אז טוב לו, ואני אומר כי אספי מארץ כמו הסירי מארץ, ההכנעה שאת עושה לבני אדם שתכניעו ותשפילי אותם מרוב עושקך אותם, ודומה לו הסר מעלי ננעך (תהלים לט יא), הגנע שעשית לי, וכמו כן כנעתך, ההכנעה שאת עושה לעניי העם שאת משפילם ע"י עשקך:

אף. הביא עמו ומצות אפה (בראשית יט ג), וחבר עמו אפים ארצה (שם שם א), לאפי לדוד (ש"א כה כג), מנה אחת אפים (שם א ה), ופרשו מנה הראויה לפנים, ואמרתו אני אלו הפנים אינם מתוקנים, כי שרש אפה נ' אותיות, והה"א מן אפה היא יו"ד באפיתי (ישעיה מד יט), כה"א עשה בעשיתי, ואפי דוד והנה וחבירו שרשם אנה ולא אף, כי הגו"ן נבלעת בע"ן כראית התרגום, וצלם אנפוחי אישתנן (דניאל ג יט). ופרוש מנה אחת אפים כך הוא, ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות הרבה, והיתה מכעסת אותה, והיה קשה מאד על בעלה, והוה ולחנה יתן מנה אחת ולא יותר, כי לא היו לה בנים ולא בנות, ועל זה היה כעוס וזעוף, אפים מהרי אף הוא כמו ארך אפים. וחבר עמהם אף להם ולא יריחון (תהלים קטו ו), וידוע הוא כי שרשו אנה, והגו"ן נבלעת כדגשות אפי אפו, ובערבי אומרים לאף אנה. וחבר עמהם חרי אף וזה כמו כן שרשו אנה, כמו פן יאנה (תהלים ב יב), התאנה ה' (דברים א לו). וחבר עמהם אפפוני מים (יונה ב ו), והוא מבעלי הכפל, ויש בשרש פסוק אחד שיש

לפותרו, אל לארך אפך תקחני (ירמיה טו טו), פתי כל זמן שאתה ארך אפים עליהם אל תקחני מן העולם, אראה נקמתך מהם קודם מיתה: ואני בנימין אומר כי כחברת מנחם בן הוא, מנה אחת אפים, ראויה לפנים, מראית התרגום חולק בחיר, וכן הפתרון ולחנה יתן מנה אחת יפה מלפניו, ולמה, כי את חנה אהב, לכך אפים מקערה שלפניו, ואם כך למה מנה אחת, כי ה' סגר רחמה, אבל לפנינה ולכל בניה ובנותיה מנות הרבה, כי בניס היו לה. וגם מקרא של ירמיה אל לארך אפים וכו' יש לפתור, אל תקח את ריבוי להניחו לארך זמן, אלא מהר והנקם לי:

אין. לא הלק בנינם, כי אין (יהושע י יג) מבנין קל, ויאיצו (בראשית יט טו) מן האיין:

אר. אמר בחלקיו יהי אור (בראשית א ג), ואני אומר כי הוי"ו בהם שרש, כי אין שרש אר לבדו בכל המקרא, וחבר עמו אורו מרוו (שופטים ה כג), והוא מבעלי הכפל, ולולי הרי"ש היה דגש בשקל סבו ציון (תהלים מה יג), גלו אלי היום (ש"א יד לג), שהם מן סבב, גלל. וחבר עמהם ארה לי (במדבר כג ז), ושרשו נאר בשקל קבה (שם כב יא) ששרשו נקב, הבה יהב, וכן במארה אתם נארים (מלאכי ג ט), ובמארה משקלו מנלה, מחתה, מסבה, וכן בעבור הרי"ש נמנע הדגש, והיה האל"ף בצירי בעבור כך. וגאָרִים הוא נפעלים, ודינו ננארים, ובעבור מניעת דגשות האל"ף על כן הנוי"ן בצירי, ומשקלו נצבים, ושרש נארים נאר, כענין נאר מקדשו (איכה ב ז), ור' יונה בן גנאה אמר כי נארים מן ארר, ומשקלו וכס אנחנו נמקים (יחזקאל לג י) ששרשו מקק:

אראלם. הן אראלם צעקו הוצה (ישעיה לג ז), הביאו מנחם במחברת אל"ף, ואמר כי אראלם מובחם, מן אריאל שהיה שם המזבח, ומה ענין הן מובחם צעקו הוצה, ואמר כי אם היה שתי מלות כאשר פרשוהו היה אַרְאָלִם, ואני אומר כי הוא ב' מלות ואין משמעו אַרְאָלִם, כי אם אַרְאָלִם כאשר הוא כתוב, וזה פתי, צרות אראה להם שיבואו ויצעקו הוצה, ומלאכי שלום, שהיו רגילים לבוא כבשורות טובות מר ובכיון, ואשר אמר כי המזבח נקרא אריאל כך הוא, אך הניה הענין המועיל ולא פרשו, שאמר ישעיה והציקותי לאריאל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כאריאל (כט ב), קרא שם העיר אריאל על שם המזבח, ואמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, אני אעשה העיר כמו המזבח שזורקין עליו דם, כן יהיונו אותם וישפכו דמם בעיר, ועל זה אמר והיתה לי כאריאל. תהיה העיר כמו המזבח, ומעשה ידי לדור ודור ישבח: ובסגנון זה פתר רבנו שלמה, הן על אראלם שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בהוצות בכבי ונהי: **איש.** חבר במחברתו ליאש את לבי (קהלת ב כ), אך לא בענינו, וכן אישישה אהת (ש"ב ו יט), ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו), ונואש ממני שאול (ש"א כו א), ולאשישי קיר הרשת (ישעיה טו ז), אשיותיה (ירמיה נ טו), ואושוהי מסובלין (עזרא ו ג), הדלק האש (יחזקאל כד י), והציבם לעומת מחברתם, ודעתי נוטה כי שרש אש ואשה ריח נחה (ויקרא א ט) אישש מבעלי הכפל בראית דגשות השי"ן, את אשו הגדולה (דברים ד לו), וכן אשה ריח נחה מן אישש בשקל ציחה צמא (ישעיה ה יג) מן צחיה סלע (יחזקאל כד ז ח), ולולי החיות היה צחה בדגש כמו אשה. ושקל ליאש את לבי (קהלת ב כ) לפעל,

לגדל, הויד שרש, מלשון יאוש מלשון המשנה, וכן הוא בלשון ערבי יווס. ומענין זה ונאוש שאול, יעשה יאוש ממני, וכן ותאמרי נואש (ירמיה ב כה), על דברי הנביא, וכמהו ולרוח אמרי נואש, אמרי רוח שכל אדם נואש מהם. ואשישי קיר הרושת שרשו אשש, ופרושו כמו ישישי קיר הרושת. ואשיותיה הויד למיד פעל ששרשו אשה, וכן ואושוהי ענין חומה, והתאושו (ישעיה מו ח) מן אש, ופרשו זכרו זאת והתאושו, והשרפו והכוו מפשעכם:

את. הביא עמו ואתו אהליאב (שמות לח כג), ואתכם יהיו (במדבר א ד), ואני אומר נויך נבלעת ברגש, כראית התרגום אנת מלכא (דניאל ב כט). איש אתו (ש"א יג כ) רפה, כתו אתיכם (יואל ד י) דגש, וזה להבלעת יויד, ובאית"ן הצירי עומד במקום הויד כמו יגדל יגדיל, והביא עמו יאותו לגו האנשים (בראשית לד כב), ובידוע ששרשו יאת מן כי לך יאתה (ירמיה י ז), שקל יאותו יבושו, שרשו יבש, ואין יבושו משרש בוש, כי בושו כמו אורו טובו, מה טבו אהליך (במדבר כד ה), ואם יאמר אדם יבושו כמו יאורו אינה ראת, כי יאורו מבנין נפעל, ולולא הא' היה יכונן ברגש, וכן יעורו ויעלו הגוים (יואל ד יב). והביא עמו אתיו אקהה יין (ישעיה נו יב), עדיך תאתה (מיכה ד ח), והלא שרשם אתה, כתרגום בא, אתא, ולא יאמר ממנו כמו שיאמר הקליר את חיל יום פקודה, כאשר לא יאמר מן בנה בן ולא מן קנה קן ומן פנה פן. ואתיו דין הא' היה בשבא וסגול בשקל שמעו (ישעיה מב יח), אך הא' כמו אשר תאפו אפן (שמות טו כג) שהיה דינו אפו בשקל בנו, קנו בצווי:

אתמול. נמצא בלשון ד' לשונות וענינם אחד, אתמול, תמול, אתמול, ואתמול, ויהי כל יודעו מאתמול שלשום (ש"א י יא), ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב ח) ופתי מאתמול שלשום הוא שעמי קם להיות אויב, או שקם עליו האויב:

מחברת בי"ת.

אמר ואלה קצות האהרדים: ב. שמרני כאישון בת עין (תהלים יז ה), חסר התי"ו שהוא שרש: ג. ואמר כי ה' הונה (איכה א ה), חסר יויד השרש שהיא וי"ו בהוגה, והביא עמו הנה ברוחו הקשה (ישעיה כו ה), וחסר שתי ההא"ן משרש: ד. אמר כי תודת שלמיו (ויקרא ז יג), מודה ועוזב (משלי כה יג), וכן טוב להודות (תהלים צב ב), כי שרשם ד בלבד, ולא הרגיש בו"ו הפיזית. וחבר עמהם ומדר ערב (איוב ז ד), יודון (תהלים סח יג), ושרש נדר, ולא ידע כי הרגשים בעבור הנונין. וחבר בחבור ד מה ירדות משכנותיך (תהלים פד ב), ולא זכר שהויד שרש והדל"ת כפולה, בשקל ידיר, נכור, הויד למשך. וחבר בחבור ד לבד דודי לי (שיר א יג), ואדרס עד בית אלהים (תהלים מב ה), וחבל השרשים והשחית הענפים. ובחבור ד חבר נד, ועקר הנו"ן מהשרש, וחבר בענינם ובשרשם שתי תודות (נחמיה יב לא), והתודה השנית התולכת למואל (שם שם לח), ולא ידע בכל אלה כי אלה התודות כמו מערכות: ז. אמר כי והזה באצבעו (ויקרא טו יד) ז בלבד, ולא ידע כי והזה והטח ששרשם נזה נטה: ח. די הנה צבי הנה מחי (דניאל ה יט), והסיר המים שהיא שרש, כמו ומחה אל כתף ים כנרת (במדבר לד יא) כמו ופגע הנבול (יהושע יט כב), ותאר הנבול

(שם טו ט): ט. להמות משפט (איכה ג לה), ושרשו נטה, וכן נוטה שמים (איוב ט ה) שרשו נטה, כמו קונה, קנה, בונה, בנה: כ. והכית בצור (שמות יז ו), כללו של דבר כל א"ב שכתב מתאחדים אינם אחרים כי אם שניים ושלישיים, וטעותו נראית לעין כל אנשים:

בד. חלק בדר ינחנו (דברים לב יב) מן פרא בדר (הושע ח ט), כצפור בודד (תהלים קב ח), אין בודד במיעדיו (ישעיה יד לא), ואינם כי אם ענין אחד. ומלת לבדי לברו משרשם ומענינם, והלמ"ד בהם תוספת:

בז. חבר עמו כי דבר ה' בזה (במדבר טו לא), ובוה ובו ב' שרשים אף כי ענינם אחד, וחבר עמהם בשרש בוזו איש לו (במדבר לא נג), ושרשו בוז, וכאשר נחסר הוי"ו האחת נדגשת הנשארת, והוא בעבור שתיים, כמו בוזו כסף בוזו זהב (נחום כ י), ובבוה לא שלחו (אסתר ט י), בשקל גוה, סבת, רנה, גוז, סבב, רנן:

בט. לא הביט מנחם בו ולא התבונן לאשורו, כי הביט שרשו נבט כמו הפיל נפל, וכמהו ונבט לארץ והנה חשך (ישעיה ה ל) שהוא בשקל אבד ושבב בריחיה (איכה ב ט), והוא מהחזקים הרגשים, וישמש ממנו כל הבנין נבט, נבטה, נבטו, מנבט, מנבטת, מנבטים, מנבטות, מנובט, מנובטת, וצווי נבט כמו דבר, איתן אנבט, ינבט, בשקל אדבר, ידבר. וחבר עמהם לבטא בשפתים (ויקרא ה ד), יש בוטה כמדקרות הרב (משלי יב יח), ושרשם בטא, בטא, אחד מבעלי האל"ף ואחד מבעלי הה"א:

בך. חלק מכני נהרות הבש (איוב כח יא), נבכי ים (שם לח טו), מן בכה תכבה (איכה א ב), וענינם ושרשם אחד לשון בכי, כי המקור והמבוע שהמים נובעים ממנו דומה לבכי בעבור המים הנובעים ממנו. וחבר עמהם נכונו עדרי בקר (יואל א יח), ועתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד), ואינם מזה השרש ולא מזה הענין, וכבר פירשתי למעלה. והביא בזה השרש ויתאבכו נאות עשן (ישעיה ט יז), ועקר האל"ף ממקומה, ולא ידע על מה:

בל. אמר במחלוקת השני שם בל לשוכותיה (דניאל ו טו), וחלקו מן בל יעבר פי (תהלים יז ג) וחבריו, ואני אומר כי הוא מהחלק הראשון, כמו טובתי בל עליך (תהלים טו ב), בל תלך בו אני שיט (ישעיה לג כא), ופתי המלך טען על דניאל כל לשון שמצא כדי להצילו בטענה מידם, כמו שאמר ועד מעלי שמיא הוה משתדר להצלותיה (דניאל ו טו), היה טוען לא תעשו כך מפני כך וכך, וכאשר בטלו אותה טענה היה טוען ומשים כל אחד כדי להצילו, ויש מפרשו בלשון ערבי בל מהשב, אך בערבי הוא בצירי בל, ויש מפרשים הפוך ל ב. וחבר בלולה (ויקרא ב ה), בלותי (תהלים צב יא) עמהם, ושרשם בלל, כי הלמיד הדגשה מן בלותי בעבור שתיים בשקל סבותי. ובשרש בל בלבל כמה בלבלים בשרשים ובענינים:

בן. חלק בן ובת מן בן מות (ש"א כ לא), בן בלועל (שם כה יז), בני אשפתו (איכה ג יג), והם אחד, כי בני אשפתו הם החצים, וכן בן בלועל בן הרשע שישפל ברשעו ולא יעלה למעלה, בל יעלה. והביא עמהם עת לבנות (קהלת ג ג) ששרשו בנה, ואף לשון בנים ובנות שרשם בנה, כמו אולי אבנה ממנה (בראשית טו ב), אשר בנו שתיהם (רות ד יא). ושכה מחלקיו בן פורת יוסף

(בראשית מט כב), שהוא נטע שיש לו פאורות וענפים הרבה כשהוא שתול על עין, על מעין מים, וכמותו בנות צעדה עלי שור (שם), פאורות ובנות צעדו כל אחת ואחת מהם ושלחה קציריה עד הומה ושור, כדרך שמשוימים תחת הענפים שבהם פירות הרבה כדי שלא ישברו, ואחיב אמר וימררוהו ורבו וישטמהו בעלי חצים (שם שם כג), אלו בני פוטיפר שהשליכו עליו להחניף גבירתם, כמו שנאמר על בעלי להטיר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים קכ ד), ומלת ורבו שרשו רבב, וכמוהו השמיעו אל בבל רבים כל הורכי קשת (ירמיה נ כט), והוא מבנין מרבע והשלם יהיה רובבו, וזאת המלה תשמש על עבר וצווי, וכן כוננו עבר וכוננו צווי, ומשקלו רמו מעט ואיננו (איוב כד כד), רוממו לשון עבר ובצווי רמו, סבו. ואמר ותשב באיתן קשתו (בראשית מט כד), כי משך יתד הקשת והציבו במקום איתן שלא נמלס ולא נחלק, והוא נאמר על יצה"ר, על כך זכה שיפוזו זרועי ידיו (שם) כאמור וישם רביד הזהב על צוארו (שם מא מב), ואמר ברכות שדים ורחם (שם מט כה), והוא מתורגם מברכתא דאבוך ודאמך, ואין שדים ולא רחם משמעות זכר כי אם נקבה, על כן פרשתו שדים זאת המנקת ורחם זאת האם. אח"כ הזכיר האב ברכות אביך שגברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם (שם שם כו), כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהייה לראש יוסף, ותאות מן והתאווים לכם ערים (במדבר לד י) שהוא כמו והגבלתם. והביא בזה השרש בינה הגיגי (תהלים ה ב), להבין אמרי בינה (משלי א ב), ולא הרגיש ביו"ד הנשרשת באמצע שהיא העיין:

בע. חבר עמו יביע אומר (תהלים יט ג), תבענה שפתי (שם קיט קעא), ושרשם נבע, כמו יפיל נפל. וחבר עמהם תבעיון בעיו (ישעיה כא יב), ושרשם בעה: ביץ. חבר עמו בצואתו וגבאיו (יהזקאל מז יא), בלא בצה (איוב ח יא), ושרשם בצין, בשקל סבות, סבה:

בק. חברו בחלק אחד בבי אותיות, ושרש כלם בקק: בר. חבר עמו בחלק השלישי מהלקיו ברה כהמה (שיר ו י), בר לבב (תהלים כד ד), ושרשם ברר, כמו ברור מללו (איוב לג ג), ובחלק אחר ואברה מידה (ש"ב יג ו), ושרשו כמו ואקנה קנה:

בש. חבר עמו יבשה הארץ (בראשית ח יד), יבשו אפיקים (יואל א כ), והסיר יו"ד השרש:

בדק. לחוק את בדק הבית (מ"ב כב ה), פת' תקון צרכי הבית, והוא התרגום ערות הארץ (בראשית מט ט), בידקא דארעא:

בחל. ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי (זכריה יא ח), לא פרשו יפה, כי אמר חלתה בי, ופרושו הנכון כמו געלה בי, מענין ותקצר נפשי בהם, ודומיהם בדברי רבותי פנה בחל וצמל (נדה מז ע"א), ימי בחל שאביה ואמה קצים בה ורצונם להוציאה מכיתם:

בלם. עדיו לבלום (תהלים לב ט), על בלימה (איוב כו ז), אמר ענין תוכן הם, ואין ענינם כי אם ענין מסגר, כמו אוצר בלום (גנ"ס סו ע"א), סגור, ובספר יצירה בלום פיך מדבר:

בלם. בולם שקמים (עמוס ז יד), פיי נוער, ואינו כי אם מחפש, בולם כמו בולש, ויחפש (בראשית לא לה) מתורגם ובלש:

בלע. אמר בחלק השלישי ואם אמר איש כי יבלע (איוב לו ב), ענין כהד
 ונסות הם, וכן הוא, אכן לא פרשו, וזהו פרושו, היסופר לו כי אדבר,
 מה שאדבר צריך שיספר לו אדם כך וכך דבר, כי הוא ישמע הכל, ועוד מה
 שיכולע ויכוסה שלא ידובר בו עדיין צריך שיאמר לו בעל המחשבה כך עלה
 על דעתי, זהו ואם אמר איש כי יבלע. והביא בחלק זה ולא יבואו לראות כבלע
 (במדבר ד כ), ולא פרש, וכה פתרי בני קהת היו נושאים ארון בכתף, ובני
 גרשון ומררי נושאים כל המשכן בעגלות, ובני קהת היו קרובים יותר, ואעפ"כ
 לא היו רשאים לתקן הארון וכלי המשכן עד שיתקנו אותם אהרן ובניו, כמו
 שאמר למשה אל תכריתו את שנט משפחת הקהתי מתוך הלויים, ואמר זאת עשו
 להם והיו ולא ימותו, אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל
 משאו ולא יבואו לראות כבלע את הקדש, יכול להיות כדעת התרגום כד מחפן,
 ויכול להיות כמשמעו בשעת הסרתו כאשר הם חונים, כי אם יראו הארון מגולה
 ימותו, וכן נמצא שמתו שבעים איש חמשים אלף איש, כי ראו בארון ה' (ש"א
 ו יט), שראוהו מגולה, ופרושו שבעים איש וחמשים אלף, והסר הוי"ו, ומדרשו
 שבעים איש שהיו שקולים כחמשים אלף:

בצע. חלקו לבי מחלקות, בצע אמרתו (איכה ב יז), וידיו תבצענה (זכריה ד ט),
 כי יבצע ה' את כל מעשהו (ישעיה י יב), מרלה יבצעני (שם לח יב)
 יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט), ולא פרשם, וכלם לשון השלמת מעשה. והביא
 בחלק זה בעד השלה יפולו ולא יבצעו (יואל ב ח), ובצעם בראש כלם (עמוס
 ט א), ושתי מלות אלה חלקם אחד, ופתרי לא יפצעו, בחלוקה ב' כפ', והוא
 נאמר על הארבה כי יחנו על החרבות ועל החניתות ולא יפצעו בהם, וכן ובצעם
 בראש כלם, כמו ופצעם. והביא בחלק הראשון אמת בצעך (ירמיה נא יג), והוא
 מחלק השני שהביא מן שנאי בצע (שמות יח כא), ופרוש אמת בצעך מרת
 הגול והעשק והבצע אשר בצעת. והביא בעון בצעו (ישעיה נז יז) בחלק השני
 עם מה בצע כי נהרג את אחינו (בראשית לו כו), והוא מחלק הראשון, ופרושו
 מה תועלת, כמו בצע כסף לא לקחו (שופטים ה יט). ויש מפרשים ולא יפצעו,
 ובצעם בראש כלם, בצע כסף, לשון חתוך כמו בוצע הפת:

בצק. הביא עם ויאפו את הבצק (שמות יב לט), בצקת עפר למוצק (איוב לח לח),
 ובית בצקת אינה שרש, כמו ב' ברדת, ושרשו יצק בשקל בשבת ישב,
 ברדת ירד:

בצר. חלקו ב' חלקים, והם ג', והביא בחלק הראשון על דברי הבצרות (ירמיה
 יד א) עם ערי מבצר, והיה לו לפרש היאך הם ענין אחד ולא פרש, ודע כי
 פרושם לשון מניעה, ערי מבצר, נמנעות מלהלחם עליהם, וכן בשנת בצורת לא
 ידאג (ירמיה יז ח), על דברי הבצורת (שם יד א), ענינם מניעות הגשם, כמו
 שנאמר וימנעו רביבים (ירמיה ג ג), ומתם לא יבצר מהם (בראשית יא ו), כמו
 לא ימנע אליהם. והחלק השלישי אשר לא זכרו ושית על עפר בצר (איוב כב כד),
 שהוא שם הוהב, קודם גמר מלאכתו יקרא כך, והוא התיכר בערבי, ודומתו והיה
 שדי בצרך (איוב כב כה), והבך, כמו שאמר בסופו וכסף תועפות לך:

בקר. חלקו ג' חלקים, וחבר עם לא יבקר הבתן (ויקרא יג לו) ולבקר בהיכלו
 (תהלים כז ד), וכבר פרשתי ועל כנו הושבתיו:

ברכה. מנחם ברה מן החלק השני שהוא והבריה התיכון (שמות כו כח) לברוח
מן קצה אל קצה:

ברך. חלק ד' חלקים, והיה לו לאמר ובוצע ברך נאין ה' (תהלים י ג) עם
ויברך את הגמלים (בראשית כד יא), ופתר' עושק ובוצע והוא עושה כריעות
וברכות נאין ה'. ולא פרש בחלק את אשר תברך מבורך (במדבר כב ו) הנה
ברך לקחתי וברך לא אשיבנה (שם כג כ), ופת' הנה לברך אותם לקחתי
ולמרת' מפי הביה, והוא ברך אותם בברכה, ואני לא אשיבנה אהור:

ברם. הביא התרגום ברם איתי אלהא בשמיא (דניאל ב כח), ברם עיקר שרשוהי
(שם ד יב), ופרשם לשון אמן בלש' ארמית, ואינו כי אם לשון באמת,
כי אין בענין אמן אלהא בשמיא, כי אם באמת יש אלהים בשמים. ושכה מלה
אחת שיש בעברי משרש זה, ובגנזי ברומים ביחזקאל (כו כד) שפותרונו ובגנזי
בגדים נאים טובים ויקרים, והוא מלשון ערבי שאומרים לבגדים נאים מברומא,
ואנו היינו מפרשים ארגונים לפי התרגום קמטריין:

ברק. היה לו לפרש כי לשון ברקים ולפידים אחד, ועל כן נקרא דבורה אשת
לפידות (שופטים ד ד), שהיתה אשת ברק והיא פרשה ממנו מיום דברה
בה הנבואה, והיא שלחה ותקרא לברק בן אבינועם כדי לכבדו ולשומו ראש:
בשל. הביא בחלק א' ובשל מבושל במים (שמות יב ט) עם את אשר תבשלו
בשלו (שם טו כג), ולא פרש מה הוא ובשל כי הוא רפי בשקל כבד
שם התאר, ופת' אל תאכלו ממנו נא ובשל (שם יב ט), ואיזה בשל, אני אומר
מבושל במים. והביא בחלק ב' ויבשלו את הפסה (דה"ב לה יג) שהוא צלי אש
וכן הוא, אך חבר עמו בשלם הבשר (מ"א יט כא), ואין גודע לו אם בשלו
במים או צלוהו באש, ובשלם פת' בשל להם, והוא מורכב, כמו בני יצאוני (ירמיה י כ):
בשר. אמר בחלק א' על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון (ישעיה מ ט), ופת'
הם ירושלם וציון המבשרות צבא רב, ואומר ציון וירושלם בשרו ואמרו
לערי יהודה הנה אלהיכם:

ותשלם טחברת ב'.

מחברת גימ"ל.

גב. הנבואה דברה על מנחם בפעם הזאת, כי העמיד היסוד על אדניו והבינו
על בניניו. כמשק גבים שוקק בו (ישעיה לג ד), שפי' אותו לשון ארבה
וחסיל, כאשר כתובים בפסוק בישעיה, ואוסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבים
שוקק בו, ופתר' כמשק גבים כהלוך ארבה הולך בו, לשון שוקים, וכן נאמר על
הארבה, בעיר ישוקו (יואל ב ט), בדגשות הקי, ומשק בשקל מסך הפתח (שמות
לה טו) ששרשו סכך, אך משק השיין דגושה במקום הנה אשר במסך, וכן בן
משק ביתי (בראשית טו ב), בן הולך ביתי. ורבנו שלמה פתר משק גבים נהם
מים הנאספים והנופלים בגבים, כמו לחשוף מים מגבא (ישעיה ל יד):

גבן. אמר בחלק הראשון או גבן או דק (ויקרא כא כ), ואמר כי גבן כמו דק,
ואמר אחרי כן עב וארוך, ואני אומר כי אינו לא דק ולא עב וארוך, כי
גבן ודק ממומי העינים, גבן מגבות עינים (ויקרא יד ט), בראית התרגום גביני

עינוהי, וכן פרשוהו רבותינו בככורות (מג ע"ב) זה כמו כן בעינים שפניו קטנים מאד, ופת' הרים גבנונים (תהלים סח יז) מזה הלשון, הרים בעלי אילנות ועשבים נקראו נבינת הרים:

גד. חבר עמו גדוד יגורנו (בראשית מט יט), וגדוד שרשו גדד, ואמר שרשו גוד, ויגורנו בשקל יצורנו למרחפות (תהלים קמ יב), ויכוננו ברחם אחד (איוב לא טו), שהם מן צד כן. והביא עמחם העורכים לגד שלחן (ישעיה סח יא), ופרו' להקת כמרים, והוא מול, כמו מול טוב, גדא טבא. והביא במהלכותיו הגידו ונגידנו (ירמיה כ י), אשר לא כדת, וכבר כתבתי פתרו' לפי ענינו:

גדל. חלקו בדי חלקים, אי גדילים תעשה לך (דברים כב יב), ב' גדלתי ורוממתי (ישעיה א ב), ג' גדלת מאד (תהלים קד א), ד' מגדל עון (שם סא ד). וארבעת' מחבר אי גדילים שהם גדלים על חוטי הכסות, ומגדל לגובהו וגדולתו, גדלתי שהיו גדלים והולכים:

גה. הסיר גוי' נגה ולא הגיתו, כי הורידו עד גיא ההרים. והביא ענין ולא יגהה מכם מזור (הושע ה יג), ואמר כי ענינו יסיר, ואין ענינו כי אם רפואה, כמו לב שמח ייטיב גהה (משלי יז כב), ייטיב רפואה:

גהר. ויגהר עליו (מיב ד לד), אמר נשתמח, ואין ענינו כי אם לשון הכנעה כמו שאמר בתרי' ויגהר ארצה (מ"א יח מב), ונחין לארעא, ובלשון תלמוד נחין לחיש לה (בבא מציעא נט ע"א):

גזר. גזרו לשנים והם אחד, כי הגזרה והבניה (יהוקאל מא יג) לשכה גזורה מהבית: גח. הביא עמו במחלקת השלישי כי יגח שור (שמות כא כח), ולא הרגיש כי דגשות הג' בעבור גוי', כמו ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה), ושרשו נגה: גחל. אין גחלת לחמם (ישעיה מז יד), ולא פרש לחמם שהוא כמו להתחמם, ודומהו שרש רתמים לחמם (איוב ל ד), להתחמם בנחלי הרתמים שלא תכבה מהרה, וכן אמר עם נחלי רתמים (תהלים קב ד). ומשקל לחמם לחנן, לכן יחכה ה' לחונכם (ישעיה ל יח), ולולי החיית' היו לחמם, לחנן הלמ"ד בחיורק, כמו לשכב את בת יעקב (בראשית לד ז):

גל. הביא בחלק האחד גלות מים (יהושע טו יט), ומשקלו סבות, ושרשם גלל, סכך, וכן רוב חלקיו שרשם גלל. וחבר אח"כ ונגלה יסודו (יהוקאל יג ד), יגלו שמים עונו (איוב כ כז), ושרשם גלה, וכן כל לשון גלותי, הגלה בבלה. וחבר במחברתם שלחו מגל (יואל ד יג), ושרשו נגל, בשקל מפל בר (עמוס ח ו), אשר שרשו נפל, וכן נטע מטע, ולשון ערבי יורה על זה שאומרי' למגל מנגאל: גלד. שק תפרתי עלי גלדי (איוב טז טו), אמר עורי, וכן הוא, כי הוא העור בערבי נקרא גלד:

גמא. אמר בחלק השני הגמאיני (בראשית כד יז), יגמא ארין (איוב לט כד), מגמת פניה קדימה (חבקוק א ט). שלשת המלים פרש לשון שתיה, אך לא הפריש מה יש ביניהם, ופרש מגמת אשר לא כדת כי הסוסים ישחו הדרך מרוב מרוצתם, ואינו אלא על החיל, כי הרוח הקדים מנמה ומשקה פניהם, יאמר מגמת פניהם רוח הקדים. ויגמא ארין ומגמת פניהם בגין חוק, אך יגמא מבעלי הא' בשקל ידכא, ומגמה מבעלי הה"א בשקל מצוה מענה: גמד ארכה (שופטים ג טו), הביאו ולא הגיד ריעו שהוא ונמדים במגדלותיך

היו (יחזקאל כו יא), והם בני אדם קטנים הנקראים ננוסים שהיו ממנים אותם לשומר המגדלים כי אינם ראוים לצורך אחר כי אם בעבור צופי מגדל, וכן גמד ארכה, אמה קטנה:

גן. בי מחלקות שחבר בו לשון גן בעדן (בראשית ב ה) ולשון ונגותי על העיר הזאת (מ"ב כ ו) שרשם נגן כראית דגשות גני ננו שהוא בעבור גוין אחרת, וכן אומר לשומר הגן נגן בשקל קשת, רובה קשת (בראשית כא כ), שהוא עושה הקשתות, והיה רובה נער, גם יתכן לפרש רובה קשת מושך קשת, וקשת בשקל שקת, שם דבר קשת, ויורה על קשתותם תשברנה (תהלים לו טו), השייך דגושה והתייז רפויה, כמו שבתותם, הביית דגושה והתייז רפויה, וכן עיקר וראיה על ונגותי הדגש בשקל סבותי, והמקור גנון והציל (ישעיה לא ה), ופרש בחבור נגב כי כל הגונב מזה כמות נקה (זכריה ה ג) פרוש יפה, כי כן פרושו, כמות האלה הכתו מזה ומזה משני עבריהם כמות בכאן ובכאן ועד עתה נקה ומעתה והוצאתיה:

גע. ונע אל עצמו (איוב ב ה), שרשו ננע, כי נחסר הנו"ן כדרך בעלי הנו"ן ובעלי היר"ד, כמו גש מנגש, שא מן נשא, שב, רד, מן ישב, ירד. וחבר בשרשו הלוח ונעה (ש"א ו יב) וחביריו, ושרשם געה, וחבר עמהם יגיע מצרים (ישעיה מה יד), ועקר הויד משרשה. וחלק לא יוסף עוד לגעת בך (ש"ב יד י) מן ונע אל עצמו, והם חלק אחד:

געל. חברו מלשון געלה נפשי (ויקרא כו ל). ואני שמעתי כי שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא י) כמו ולא יפליט הזרע, מלשון מגעילו ברותחים (עבודה זרה עה ע"א), ואני אומר מלשון בי שם ננעל מן גבורים מן שאול בלי משיח בשמן (ש"ב א כא), שם פלט משיחתו שנמשח בשמן כדי להחלק הרומח בהכותו בו:

גער. לא חלקו, והוא בי חלקים, חלק אחד לשון גערה כמשמעו, ולעולם ידובק עם ב', יגער ה' בך (זכריה ג ב), ונער בו (ישעיה יז יג), גוער בים (נחום א ד), אך אותם שאינם דבוקים בכיית הם לשון השחתה וכליון, כמו גער חית קנה (תהלים סח לא), גערת זדים ארורים (תהלים קיט כא), שענינם כלית אותם:

גף. (שמות כא ג) אמר כי הוא לשון גוף, ורבנו סעדיה גאון פרש גפו, גבו, גוו שוים, שהם ממוצא בומ"ף. והם קרובים כמו על גבי הרשו חורשים (תהלים קכט ג), ואותי השלכת אחרי גוון (מ"א יד ט). וחבר לעומת מחברתו ויגף ה' את העם (שמות לב לה), ושרשו נגף, בשקל וידור, נדר, ולא חישש בדגש המביא גוין. וחלק על גפי מרומי קרת (משלי ט ג), ויתכן מענין יגפו הדלתות (נחמיה ז ג), ויהיה ענינו על מסגר מרומי קרת. וחבר עמהם וגפין דגשר ליה (דניאל ז ד), ושרשו גרף, כמו גפוחי וגרפוחי, דגשות הפ"א מביא דלית, כי כן מנהג התרגום, כמו קמא קרמאה:

גר. פרש בחלק הראשון הן גור יגור (ישעיה נד טו), ולא הושיבו על אופניו, וכה פתי כל כלי יוצר עליך לא יצלה (שם שם יז), כל אותם שיתקנו ויחרדו כלי מלחמה לצור עליך, כמו שנאמר על גוג ושובבתך וששאתך והעליתך מירכתי צפון והביאותך על הרי ישראל (יחזקאל לט ב), כדי שתפול עליהם במגפה אשר אנף, כמו שני על הרי ישראל תפל אתה וכל אנפך ועמים אשר אתך (שם שם ד), וכן פתי נאם ה' אלהים מקבץ נדהי ישראל עוד אקבץ עליו

לנקבציו (ישעיה נז ח), לאחר שאקבין ישראל מן העמים אקבין עליהם נקבציו, אותם הנקבצים עליהם, והם גוג ומגוג, וכתוב אחרי נקבציו, כל חיתו שדה אתיו לאכול כל חיתו ביער (שם שם ט), חיתו שרי וחיתו ביער אתיו לאכל בשר הנקבצים על ישראל למלחמה. וזהו פרוש הן גור יגור אפס מאותי, האסף יאספו אם לא מאותי מאתי יהיה הדבר שיתאספו עליהם למפלתם, וזהו מי גר אתך, מי שנתאסף עמך לרעה, עליך יפול, על הריך, כאשר הקרמנו בפסוק האחר. וגור יגור לשון אסיפה, כמו יגרוהו בחרמו יאספיהו במכמתרו (חבקוק א טו), שהוא כפל דבר, ומענינו נהרסו ממגורות (יואל א יז), האוצרות המתוקנות לאסוף החבואה, וכמוהו העד הזרע במגורה (חגי ב יט), והיה לו להבר הן גור יגור עמהם. וחבר במחלוקת השני כמים מוגרים (מיכה א ד), והגרתו לניא (שם א ו), נגרות (איוב כ כח), עיני נגרה (איכה ג מט), וכלם חסרי נוי. וחבר עמהם פריץ נחל מעם גר (איוב כח ד), והיה לו לחברו בהלק הראשון עם לבן גרתי (בראשית לב ה), בשקל קמתי קם, כי לא יתכן מן והגרתו גר ולא מן והפלתו פל, ופי' פת' פריץ נחל עם הפסוקים של מעלה ומטה, ואני אפרשם לפי דעתי ושכלי עתה, ותן דעתך ובין דבר. אמר איוב באותו מענה אעפ"י שאמר במה שקדם שהבורא משפיע שלווה לרשעים, ותמה על זה, ואמר ישליו אהלים לשדרים (איוב יב ו), אעפ"כ אמר יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול (שם כו ז), אמר כי יש לכסף מוצא (שם כח א), פת' אני ידעתי מקום אחד שלא היה בעולם כמוהו מלא ברכת ה', כי הוא היה מוצא לכסף ומקום לזהב, ומקום ספיר אבניה (שם שם ו), וארץ ממנה יצא לחם (שם שם ה), יותר מכל הארצות, וכל זה אמר על סדום, שכתוב בה כנן ה' (בראשית יג י), ואומר ביהוקאל גאון שבעת לחם שלווה והישקט היה לה ולבנותיה (יהוקאל טו מט), וכל טוב שבעולם היה בה, ובעבור שהיו רשעים הפך אותה, כמו שני בחלמיש שלח ירו הפך משרש הרים (איוב כח ט), מה שהיה למעלה הפך למטה, ותחתיה נהפך כמו אש (שם שם ה), אשר היה מתחת נהפך למעלה ונראה כמו אש על פניה, כמו שני וישקף על פני סדום ועמורה והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית יט כח), ואמר פריץ נחל מעם גר, פריץ נחל ועלה מעם אותו מקום שהיה גר ושוכן שם במקום התהום, וזהו בצורות יאורים בקע (איוב כח י), כאשר נהפך הקרקע עשה בצורים בקיעים ויצאו מי תהום ופרצו ועלו עד אשר נעשה ים גדול, אח"כ ראה הכ"ה כל יקר העולם וחסה וחמלה וחבש אותם בקיעים שבקע בצורים, ועל זה נאמר מבכי נהרות חבש (שם שם יא), והתהום שהיה בתעלומי הוציא לאור העולם, ועשה אותו מקום לא ידעו עיט ולא שופתו עין איה, לא הדריכוהו בני שחין ולא ערה עליו שחל (שם שם ז ח), כי בשאר הרבות העולם נאמר בישעיה וענה איים באלמנותיו ותנין בהיכלי עונג (ישעיה יג כב), ואמר שם נקבצו דיות אשה רעותה (שם לד טו), ואמר דרשו מעל ספר ה' וקראו אחת מהנה לא נעדרה (שם לד טו), ספר ה' היא ספר תורה, ופת' דרשו וקראו כל אותם הבהמות והחיות והעופות שתמצאו בפי' ויהי ביום השמיני אחת מהנה לא נעדרה שלא תבא שם, ואמר הנשכחים מני רגל (איוב כח ד), שלא עבר בה אדם מעולם, דלו מאנוש נעו (שם), אח"כ החלו לשבח החכמה, כי אם היו חכמים לא היו אובדים מן העולם, כי החכמה תלמד יראת ה' כמו שאמר בסוף המענה, הן יראת ה' היא

חכמה וסוד מרע בינה (שם שם כח), יראת ה' וסוד מרע תלמדנה לה חכמה, והבינה
 והחכמה מאין תמצא (שם שם יב) וגו', כוונתו כי מאת הבינה תמצא לבני העולם,
 ואיזה מקומה הראוי שתגוה בו החכמה הוא האדם, וסופו יורה על זה שאמר
 אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה, או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה,
 ויאמר לאדם (שם שם כנ, כז, כח), למדה לו, החל לשבח החכמה, אמר לא
 ירע אנוש ערך לה ולא תמצא ערכה בארץ החיים (שם שם יג), על הערך
 אמר לא תמצא בארץ החיים, והתינו מן לא תמצא פתחה להמפרשים אשר פשו
 כי החכמה לא תמצא בארץ החיים, אם לא תמצא בארץ החיים לא תמצא בארץ
 המתים, ולא נתנו אל לבם כי נמצאו משקלים בשקל ערך במקרא שהם לשון
 נקבה, כמו ארץ, גפן, שמש, רגל, דרך, כמוהם יהיה ערך לשון נקבה, וא"ת
 הנה נמצא ערך לשון זכר, והיה ערכך (ויקרא כז ג) שהוא כמו והיה ערך, תדע
 כי אין ההיות על עצם הדבר, כמו והיה העלמה היוצאת לשאוב (בראשית כד מג),
 וכי יהיה נערה מאורשה (דברים כב כג). אח"כ אמר תהום אמר לא בי היא
 (איוב כח יד), אעפ"י כי יש בתהום כמה אבנים יקרות וכמה מרגליות אינם שוות
 החכמה, על כן אמר התהום והים אמרו לא בי היא, אין בנו ערך החכמה, על
 כן אין בים ערכה, ואמר ראמות וגביש לא יזכר (שם שם יח) לשויה ולערכה,
 ולפי שהארץ לשבח החכמה חזר להשלים אשר החל לבאר, מאין תבוא ואיזה
 מקומה (שם שם כ), אמר ונעלמה מעיני כל חי (שם שם כא), מעיני החיות
 והבהמות, ומעוף השמים נסתרה (שם), כי אינם יודעים מקומה, ואמר אבדון
 ומות אמרו באזונינו שמענו שמעה (שם שם כב), כי אלהים הבין דרכה (שם
 שם כג), וממנו תבוא לבני אדם, כמו שנאמר נתנו מרועה אחד (קהלת יב יא),
 והוא הבורא, כמו שנאמר רועה ישראל האוינה (תהלים פ ב), ולמה אמר אבדון
 ומות אמרו כך, כך פתי אבדון ומות שאינם במציאות העולם ואינם דבר ידוע
 מהאלהים תבוא ב"ש המשכילים כי הם יבינו כי ממנו הוא, וכן נאמר כי ה' יתן
 חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו). או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ויאמר
 לאדם (איוב כח כז, כח), כי הוא מקומה הראוי לה שתשכון בו, וכן פתי ראה
 אותה אם היא מתוקנת, ויספרה מלשון ספורים, הגיה אותה וטהרה כלבנת הספיר,
 הכינה גם חקרה, אח"כ למדה, וזהו דרך המשכילים שקודם שלימד חכמתו יתקנה
 תקון יפה ואח"כ ילמדנה, כי מה ענין הכינה גם חקרה לאחר שספר אותה והגידה
 לבני אדם, לכן יתכן לפרש מלשון ספורים, ואשר אמר ד' פעמים ראה, ויספרה, הכינה,
 חקרה (שם), כנגד ד' יסודות שמהם נוצר אדם, כמו שאמר כי הוא לקצות הארץ יביט
 (שם שם כד), זה שרש העפר, ותחת כל השמים יראה (שם), זה שרש האש, לעשות
 לרוח משקל (שם שם כה), שרש הרוח, ומים תכן במדה (שם), הרי ד' שרשים:
 גש. חסר הנו"ן מזה החלק הראשון הנבלעת בדגשות, ויגש אליו (בראשית
 מד יח), וחבר עמו גוש עפר (איוב ז ה), כי הפותרים אמרו שהוא לשון
 עפר, ואין גראים דבריהם, ולא ביאר למה, ואני אומר כי דבריהם כנים ברורים
 ונכונים, כי גוש עפר מלשון המשנה שאומר (שבת טו:), על גושא לשרוף, ואל
 חתמה על כפלו עפר, הרי כמוהו אדמת עפר (דניאל יב ב), נשמת רוח (בראשית
 ז כב), שהם כפולים. ובהלק השני חבר נגששה כעורים (ישעיה נט י), ושרשו
 נגש בשקל נמששה משש מבעלי הכפל:

גש. הסיר הנו"ן המעירה על שרשו במלת נוגש, והנוגשים אצים (שמות ה יג):
 גת. אמר במחברו, על הגתית (תהלים ה א) כלי זמר הוא שעשה אותו חרש מנת,
 כמו חרשי צירים (ישעיה מה מז), מעיר צור, ואני אומר כי נקרא הכלי זמר
 גתית על שם גת שהיה שם דוד ואנשיו, והיה מנגן כל הימים שהיה שם, והביאו
 עמו, ולכך נקראת גתית. וחרשי צירים אינם מצור, כי צורים בוי"ו נקראים בכל
 מקום ולא צירים, אך פת' צירים מלשון צירי יולדה (שם כא ג), כנה הפסילים
 והסמלים בשם כאב וציר וחולי ומדוח, לשון חרוף וגרוף, כמו גלולים מן גללי צואת
 האדם (יהוקאל ד יב), ואילילים מן אל. ורבי שלמה פתח חרשי צירים עושים צורה:

אתחיל מחברת דל"ת.

דב. ידבנו לבו (שמות כה ב), עיקר הנוג"ין כמנהגו, כי שרשו נדב, נדיב לב
 (שם לה כב). והביא בחלק השני ולאדיב את נפשך (ש"א ב לג), ושרשו
 ארב, והוא הפוך מן ולפניו תרוץ דאבה (איוב מא יד), ומדיבות נפש (ויקרא
 כו מז) שרשו דיב, והו"ו"ד והאל"ף בשרשים שווים, וקאם שאון (הושע י יד),
 והקים, קיים דברי הפורים (אסתר ט לב). והביא בחלק השלישי דבת עם (יהוקאל
 לו ג), דבת הארץ (במדבר יג לב), ואמר כי לשון דבור הם אך רוע לשון, ואני אומר כי
 כן הוא לשון דבור מן דובכ שפתי ישנים (שיר ז י), אך שרשם דבכ, ודבה בשקל
 רנה, סבה, גוה, וכל מקום שנוכר הוצאה בדבה הוא רוע לשון, כמו שאמר
 שלמה מוציא דבה הוא כסיל (משלי ט יח), אבל כל מקום שנאמר בו ויבא
 דבתם, ויביאו אינו רוע לשון, כמו ויבא יוסף את דבתם רעה (בראשית לו ב),
 ודבתם היתה שהיו משעבדים בבני השפחות וקורין להם עבדים, ויוסף היה ירו
 עמהם, כמו שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו (שם),
 בא הכתוב ליחסם שהיו נשוי, ובמרגלים אמר ויוציאו דבת הארץ (במדבר יג לב):
 דד. הלקו לישש מחלקות, ירוד ממך (נחום ג ז) וחבריו, ושרשם נדר. ובחלק
 השני מה ירדות משכנותיך (תהלים פד ב), והו"ו"ד בו שרש, וחבר עמהם
 ארדם עד בית אלהים (תהלים מב ה), וכבר פרש' בתשובות. ובחלק הרביעי
 משירי אהודנו (שם כה ז) וחבריו, וכלם שרשם ידה. וכן לידות את קרנות
 הגנים (זכריה ב ד) וחבריו, הסיר הו"ו"ד, וכוה השרש השוה בשרש נד (יהושע
 ג טז) ותורה (נחמיה יב לא). ואמר כי יו"ד ישועה תוספת, ואינה כי אם שרש,
 כמו יצאת לישע עמך (חבקוק ג יג), וישעך תתן לנו (תהלים פח ה), ותשועה
 שרש אחר ממחלי העי"ן בשקל תקומה:

דה. דחה דחיתני (תהלים קיח יג), וגדר הדחיה (שם סד ד), וישרש ה"א
 משרשה, והיא הו"ו"ד בגדר הדחיה. וחבר עמהם הנדחים (ישעיה כו יג),
 את נדחו (ש"ב יד יג), הנו"ן בהם שרש:

דך. חבר לו ידכה ישוח (תהלים י י), ושרשם דכה, וה' חפין דכאו החלי
 (ישעיה נג י) שרשו דכא באל"ף, ודכו במדוכה (במדבר יא ה) ממחלי העי"ן:
 דל. חבר לו אם דל הוא (ויקרא יד כא), דלותי (תהלים קטו ז), ושרשם דלל,
 כמו דללו וחרבו (ישעיה יט ז). וחבר בחלק השני ודלת ראשך (שיר ז ז),

דלו עיני למרום (ישעיה לה יד), ושרשם דלל, בשקל תמה, תמתי, קלו מנשרים (ש"ב א כג), וחרו מואבי ערב (הבקוק א ה). וחבר בחלק שלישי ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל ב), ושרשם דלה בשקל גליתני, ציותני ומשרש זה ומענינו דלה דלה לנו (שמות ב יט), מלשון דלי, והם לשון הנבחה:

דס. חבר למחברתו דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט), ושרשו דמס, בשקל סבו ציון (תהלים מה יג). וידמו למו עצתי (איוב כט כא) מענינו, אך שרשו נדס, בשקל וידרו נדרים (יונה א טז). וכן חבר בשרש זה דמיתי לקאת מדבר (תהלים קב ז), ומה אדמה לך (איכה ב יג), ושרשם דמה, הם וכל חבריהם. וחבר בחלק הרביעי עם נדמתה אשקלון (ירמיה מז ה) כל אנשי מלחמתה ידמו (שם ג ל), והוא דגוש המ"ס, ושרשו דמס, והם קרובים בענין. ואל תדמי (אסתר ד יג), ודמינו אלהים חסרך (תהלים מה י), שרשם דמה:

דן. דן אנכי (בראשית טו יד), חלק ממנו לא ידון רוחי (שם ו ג), והם אחר, וכה פתי לא ידון וישפוט רוחי באדם שיהא קיים לעולם, אך בעבור שהם בשר ויצה"ר קבוע בבשר אמתין להם מאה ועשרים שנה, אם יחזרו בתשובה טוב ואם לאו אמחה אותם. וחבר בשרש זה מדה מדות, ושרשם מדד. ויהי כל העם נדון (ש"ב יט י) היה לו לחברו עם דן אנכי, כי משרשו הוא וענינו, היו נשפטים ונדרונים כי עשו עול בהסירם דוד ממלכותו, ויתכן היותו מן ריב ומצה, כאשר פרש מנחם:

דע. הסיר יו"ד ידע, ופתי בטוב ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו ג), אמר כי נודעתי נפעלתי, לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך פנים אל פנים וכן הוא אומר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד י), וכן פתי ושמי ה', לשון שבועה, אני נראתי לאבות אבל אני נשבע לך באל שדי ושמי ה' שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך:

דף. חסר במחברתו נו"ן השרש, ונדף (ויקרא כו לו) דינו נדף, נו"ן נפעל היא הכתובה ונו"ן השרש בדגשות הדל"ת, וכן אל ידפנו (איוב לב יג) שרשו נדף. וחבר עמו תתן דופי (תהלים ג ב), ושרשו דפה, בשקל יופי, יפה. וחבר עמו להדוף את אויבך (דברים ו יט), כי ה' הדפו (ירמיה מז טו), והה"א בהם שרש, וכן עשה במחברת דך שחבר עמו והדוך רשעים (איוב מ יב) שהה"א בהם שרש:

דק. דק ככפור (שמות טז יד), אדיקם (ש"ב כב מג) דגוש הק', ושרשם דקק: דר. חבר במחברתו לנדור (במדבר ו ב) וחבריו, והסיר הנו"ן כדרכו וכמעשהו' כי שגא נוני"ן הוא:

דהב. שכתה מרהבה (ישעיה יד ד), פתי מגוש וענש, ואין בעברי לא מגש ולא מגשתו כאשר סבר מלשון נוגש. ופרוש מרהבה לוקח' הוהב במס מכני העולם בחלוף ז' בדי כמו שמתרגם זהב, דהבא:

דהס. למה תהיה כאיש נדהם (ירמיה יד ט), פתר אותו חלש לפי ענינו, ואני אומר יכול היותו בעל מחשבות, ויהיה מורכב, נד ממחשבת דאנת הלב, כי כן נקראת בערבי הדאנה הם:

דלף. דלפה עיני (איוב טז כ), דלף טורד (משלי כו טו), חכרם ולא פרשם, וכה פתי דלף טורד ביום סגיר אשת מדנים נשתה, לדלף טורד ביום

סגיר אשת מדנים נשתוה, או דלף טורד לאשת מדנים נשתוה, וראיתי חולקים על נשתוה, ו"א נשתוה לשון נקבה, וי"א לשון זכר, ועל נכון כי על האשה משל המושל. אמר האשה הרעה דומה לדלף טורד ביום סגיר, שיסגרו בו בני אדם מפני הגשמים, ויש אדם שמגשים ביתו, ואין לו בלכתו בחוץ מפני הגשם ולא בבית, על כן משל האשה הרעה בענין הזה, אם יצא בחוץ וישמע בני אדם שמדברים ממנה, וכאשר יכנס בבית ימצאנה רעה וסרת טעם. אח"כ אמר צפניה צפן רוח, לא יוכל לצפון אותה כמו שלא יוכל לצפון הרוח, וכמו שלא יוכל לצפון שמן אפרסמון שהוא בימינו, אם יסגור ימינו עליו ריחו נודף ולא יוכל להצפינו, כך לא יוכל להצפינה. ע"א שמעתי, ושמן ימינו יקרא, לעולם לא יוכל להצפינה שלא תעשה הפצה, ומי שרוצה לשמרה יצרך להיות בידו תמיד השמן והנר ללכת תמיד אחריה, כי לשוא יעמלו שמריה:

דמן. כדומן על פני הארמה (מ"ב ט לו), בהרוש מתבן כמו מדמנה (ישעיה כה י), חבר מדמנה עם דומן, ואני אומר כי מדמנה עיר מערי מואב, כמו שאמר גם מדמן תדמי אחרוך תלך הרב (ירמיה מח ב). וכה פת' ונדרוש מואב תחתיו (ישעיה כה י), במקומו, כמו איש תחתיו (שמות טו כט), במקומו, בהרוש מתבן כן תרוש מואב, ובאיזה מקום יודש, מדמנה שהוא מקומו, עיר גדולה מעריו, כראית צקלג ומדמנה (יהושע טו לא):

דראון (ישעיה סו כד), לא הביא על פי' ראה, ופי' התרג' נכון, מסת חוינא, די ראינו מצרות, וראון משרש ראה, כמו חוון מן חוה, קלון מן קלה, חרון, חרה:

דרך. חבר בחלק הראשון וכי שיה וכי שיג לו וכי דרך לו (מ"א יח כו), ולא פי', וכן פירשו, אמר להם אליהו קראו בקול גדול, שמא יש לו שיה ודבור עם בני אדם על כן אינו משניה בכס, או שיג לו, אחרי אויבים הוא רודף להשיג, וכי דרך, הוא בדרך סחורה הלך:

דשן. הביא בחלק הראשון ועולתך ידשנה סלה (תהלים כ ד) מלשון דשן ושמן (ישעיה ל כג), והוא מחלק השני מלשון והוציא דשן (ויקרא ו ד), ופת' יקבל עולתך וישרפה ויעשה ממנה דשן, מן ודשנו את המזבח (במדבר ד יג):

אחל מחברת ה"א.

הב. חבר הבו לה' (תהלים כט א) עמו, השלך על ה' יהבך (שם נה כג), ושרשם יהב, ועיקר היורד, ושקל יהבך, צור ילדך (דברים לב יח), שרשי' יהב, ילד. והב (משלי ל טו) משקלו דע ושרשו ידע, אף כי בעבור כן נפתחה הדל"ת, והבו היה דינו הבו בשבא ופתח בשקל רדו שבו, והכה נדרה (בראשית יא ז), במשקלו קבה לי (במדבר כב יא), ששרשו נקב. ויש מפרשים יהבך כמו משאך, לשון תלמוד שקול יהבך (ראש השנה כו ע"ב). והביא לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל טו), ולא גלה ולא פרש מה המה הבנות האלה, וכה פרושם, לעלוקה שתי בנות, שתי תולדות שהם הפוכות, והו פרוש עלוקה, עקולה הפוך, מן עקלקלות (שופטים ה ו). שלש הגה לא תשבענה וארבע לא אמרו הון, מה שאמר שלש וארבע אינם שבעה כי אם ארבע בלבד, אמר שלש הגה

לא' תשבענה, ועוד יגיעו לארבע, וכמו כן שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לבת, שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, ואלו הכנות שזכר שהן הפכות שתיים שנותנות ושתי בנות אחרות שלוקחות, שאול ועוצר רחם, השאול לוקח, ועוצר רחם נותנת, והיא הלידה, האשה ילדת, והשאול לוקח, ושתי בנות אחרות, ארץ לא שבעה מים, לעולם היא יבשה בעבור כי השמש שואפת ליהות הארץ, כי הארץ בתולדותיה קרה וליחה לולי חמימות השמש ששואפת ליהותה. ואשר אמר על הלידה עצר רחם, בעבור כי ממקום קטן נתישב העולם, ובכל יום ויום השאול לוקח, ולא זה וזה אמרו די לעולם:

הג. חסר ממנו ה"א, כי הגה הגיתי כמו בנה בנתי, וזכר בשרש זה כי ראה במחברת ה"א בפתרוני רבנו סעדיה גאון ההאי"ן שחבר בשרש ואינם בשרש, וזכרם מקצתם, ואמר הוא כי אינם שרש, הדפו (במדבר לה כב), והרוך רשעים (איוב מ יב), ירו הרה (ישעיה יא ח), אלו שרש, אשר הצו (במדבר נו ט), בהתם הפשעים (דניאל ח כג), אינם שרש כי אם על בנין הפעיל כמו להורות (בראשית מו כח). ואמר כי תהותתו על איש (תהלים סב ד) היסוד הת, ואינו כן, ואני אומר כי שרשו הות, בשקל תקוממו, תשובבו, ה"ו היא העי"ן בהם ונכפלה הלמ"ד כדרך כונן תכונן, כי הנר"ן האחרונה אינה שרש כי אם כפל, ופרוש תהותתו מלשון הוות בקרבה (שם נה יב), דברו הוות (שם לח יג), ובאר ו"ו תהותתו נה, כמו ו"ו עולה בעולתה (איוב ה טז), ו"ו אָן במחשבות אונך (ירמיה ד יד), ו"ו שועה במלת היעהך שועך (איוב לו יט). ואמר תהדפו (יהוקאל לד כא), תהכרו (איוב יט ג), הווים (ישעיה נו י), הולכים, כי אין ההאי"ן בכלם שרש. ואמר כי אתיו אקחה (ישעיה נו יב), יאתיו (איוב ל יד), קרבו ויאתיו (ישעיה מא ה), כי אין שם שרש כי אם את, ולא הרגיש ביו"ד שהיא במקום ה"א את ה כמו יו"ד יחסין (תהלים לו ח), ירבינו (דברים ח יג) וחבריהן. ואמר כי פתרון תהותתו תבואו, קרבו ללשון אתא, ולא קרב זה אל זה לא בחלום ולא במחזה:

ה. חבר במחברתו נהה על המון מצרים. (יהוקאל לב יח), ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד), והגנוני"ן בהם שרש, ושרש נההי ההי, וחבר בו והיה ברכה (בראשית יב ב), כי אהיה עמך (שמות ג יב), וחסר ה"א האהרי בראותו יהי שם ה' מבורך (תהלים קיג ב), ולא ידע דרך הלשון כאותיות אהו"י, כי יחסרו לפעמים כה"א עשה, בנה, עשו, בנו, וכאשר רצו לדבר עם נקבה מן בנה, עשה, קנה אמרו בונה, עושה, קונה בה"א הנקבה, וחסרו ה"א השרש, כי כבר לשוי' לומי בונה, עושה, וכן כבר לומר בנה, עשה. ובשרש זה נחלפה היו"ד לוי', הוה גביר (בראשית כו כט), הוה להם למלך (נחמיה ו ו), וראיתו לו במחברת זה שחבר עם הוות תחשוב לשונך (תהלים נב ד), והותי במאונים (איוב ו ב), שפרי לשון שברון, וכן הוא, וחבר עמהם ושנתו נהותה עליו (דניאל ב א), נהייתו ונחליתו (שם ח כו), כמו נשברה נשברתי, והדין עמו, וחבר עמהם ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (ש"ב ד ב), כמו שברו בן שאול, ויפה כיוון באלה: הל. חבר במחברת כהלו נרו (איוב כט ג), תהל אור (שם מא י), ושרשם הלל, וכן לשון אהללה את ה' (תהלים קמו ב) שרשם הלל, וכן החלק השלישי, אמרתי להוללים אל תהולו (שם עה ה), לשון טפשות, ושרשם הלל:

הלא. ומיום השמיני והלאה (ויקרא כב כו), גש הלאה (בראשית יט ט), חבר עמתם והנהלאה לגוי עצום (מיכה ד ז), ויפה חברו, אך לא פתרו, וכה פת' ושמת' את הצולעה לשארית, השה הצולעה שאינה יכולה ללכת אחזקנה ואחבשנה ואשים אותה לשארית, והנהלאה, אותה שהיא בריאה ושמינה והולכת הלאה לפני הצאן, כמו מהלאה לדמשק (עמוס ה כו), שהיא קודמת לכל שעה לפני חברתה מרוב כחה, אוסף על כחה ומשמנה, ואשים אותה לגוי עצום, וזה משל על ישראל, וכענין זה משל עליהם במקום אחר, כמה שנאמר והיה הנכשל בהם כדוד ובית דוד כאלהים כמלאך ה' לפניהם (זכריה יב ח), ופרש' הנכשל בני ענינים, הנכשל בעונו, כמו שנאמר, כי בשלתך בעונך (הושע יד ב), חלק אחר הנכשל בכחו, כמו כושל יקמוץ מליך (איוב ד ד), השלישי נכשל בעונו ורשו, כמו שנאמר ויוציאם בכסף ובוהב ואין בשכשו כושל (תהלים קה לו), וכן בדברי רבותי ינתנו לכושל שבהם (כתובות פ"ט מ"ב) לעני שבהם, אומר כי החוטא שבישראל יהיה כרוד שחטא ומחל לו, והחלש והעני כמוהו יהיה, אך בית דוד יעלו למעלה למדרגת המלאכים, וזהו כמו והנהלאה לגוי עצום, החזקה. ועל זה ניבא ישעיהו במשלו, והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל כו), אם יאוסף ויחבר ביחד, כי מה ענין שיוסף על אור הלבנה כמשמעה ועל אור החמה, מה צורך לזה, והלא נאמר בעת היצירה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא), אחר טוב מאד מה יאמר ומה יוסף יפי, וסוף הפסוק יורה על זה שאמר ביום הבוש ה' את שבר עמו ומחין מבתו ירפא. והנה נמצאו נבואות שונות שהם ד"מ במקרא והרבה מפרשים אותם כמשמעם על דרך לא נכון, כמו לפני הארץ יסדת ומעשה ידך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו [ואתה הוא ושנותיך לא יתמון] (תהלים קב כו כז), ואתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור (שם פט ה), כה פת' המקראות, לפני בימי בראשית בראת ארץ ושמים, יכול אם היה רצונך שיאבדו ויבלו ואתה ה' לעולם תשב, ובמקום אחר הוא אומר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם (ישעיה נא ו), וזה פת', כי שמים קדם הייתי מחבלם והייתי משחית כל אשר עשׂי מאשר אמנע להביא ישועתי לעמי ישראל, ואשר אמר ונגלו כספר השמים וכל צבאם יכול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה (שם לד ד), כך פת', כי כל ממשלות מלאכי מרום יסורו כאשר תסור ממשלי מלכי האדמה, כמו שאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (שם כד כא), כי המלאכים ממונים על בני האדם, ואמר כי רותה בשמים הרבי הנה על אדום תרד ואל עם חרמי למשפט (שם לד ה), המלאכים למעלה יעשו דמות מלחמה ונצוח להעשוי כן המלכים למטה. והנה מפורש בסי' דניאל שרי המלאכים, ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד מן השרים בא לעזרני (דניאל י יג), ואין אחר מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (שם שם כא), ואמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך (שם יב א), כל זמן שישראל בשפל אין מיכאל על עמדו ובאשר ישועון יעמד. ואמר הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה סה ז), פת' ממשלות חדשות בשמים ובארץ, ובסוף הפסוק אמר הנני בורא את ירושלם

גילה ועמה משוש, אף פת' כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה (שם טו כב) לא יפת' כפת' הראשונים, כי כך פת', כמו השמים והארץ אשר אני הבורא והעושה אותם, והם החדשים בנה מלאכותם וממשלתם ותולדתם כמו ביום שבראתים, והם יהיו עומדים לפני כל ימי עד, כן יעמד זרעכם ושמכם. וי"מ השמים החדשים והארץ החדשה בענין אחר, לפי שיש מתועי האומות שאומ' העולם קדמון אינו נברא וזה הארח עולם תשמר אשר דרכו מתי און (איוב כב טו) שאומ' כך היה העולם שנים לאין סוף, על כן אמ' בכאן תשובה עליהם, כמו השמים החדשים והארץ החדשה שאני עשיתם ובראתים, ושני מספר יש למציאותם והם חדשים ולא קדמונים כדעת תועי רוח. ויהיו כימים, לפני כל הימים יעמד זרעכם, וכן נאמר בירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי (ירמיה לג כ כא), מקחת מורעו מושלים אל זרע אברהם יצחק ויעקב כי אישיב את שבותם ורחמתים (שם שם כו), וזהו פת' הפסוק, כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, כאשר תראו שאני מקים ברית יומם ולילה בעתם ואיני משיים חקות שמים וארץ התמידים בכל יום, גם זרע יעקב וזרע דוד עבדי אמאם:

הם. המו גוים (תהלים מו ז), כהמות ימים (ישעיה יז יב), חבר עמהם נהם ככפיר (משלי יט יב), והנוץ שרש:

הה. הר סיני (שמות יט יא) וחבריו, ושרש הרר, כמו הררי עד (חבקוק ג ז), הררי בשדה (ירמיה יז ג), והרים לולי הר"ש היה דגש בשקל גלים קלים. וחבר עמהם לשון הריון, ושרש הרר, כמו הרר עמל (איוב טו לה), ואשה הרר (שמות כא כב), חסר ה' בשרש, כי הו"א לנקה בשקל קמה. סליק:

אחל מחברת וי"ו

אמר כי לא נמצאו במחברת וי"ו כי אם מלים מעטים, וכן הוא, ודע כי דרכם לשמש בראש לתוספת, כמו ראובן ושמעון (בראשית לה כג). ויש וי"ו בסוף המלה לרבים, כמו ישמרו, ידברו, יעשו, ויש כאשר יוסיפו עליהם נוץ, ישמרו, אך כאשר יהיה באתנה או בסוף פסוק יהיו קמוצים ומלעיל, ישמעו, יראו, ישלחו, ירגו, וכאשר תוסף הנוץ ישובון מלרע, יראון, ירגוון, ישלחו, הנגינה בנוץ. ויש ווי"ן שהן פאזיות הפעלים כו"ו הוליד, הושיע, הוריד, ויש עיני פעלים כו"ו יקום, ישוב וחבריהם, ויש למד"י פעלים, כמו שלו הייתי (איוב טו יב), ענו מאד (במדבר יב ג), שרשם ענה, שלה, רכיו (משלי כו כח), ועניו (במדבר יב ג) בשקל חכם, ודכיו מן הדגושים בשקל מלה, גנב. ויש ווי"ן להשלים המלה למשך כו"ו מושל, שומר, שומרים. ויש כשהחולם עומד במקום וי"ו, ודע כי פועל מלעיל כמו חדש קדש גרן עמר חמר, כלם חסירי וי"ו. ודע כי ג' אותיות נחברות לחולם, וי"ו, כמו שומר שומרים, א' ראש בני ישראל (שמות ל יב), ותארבנה פארותיו (יחזקאל לא ה), ה' אהלה, בלה, בריעה, שילה. ולתנועת הקמין א' קרא, מוצא, ה' בנה, עשה, ולתנועת החירק יו"ד בינת, חירה, אלף, ראשון, רפאנו את בבל (ירמיה נא ט), ולתנועת הצירי אלף, ויבא את האיש (בראשית מג יז), קורא, מוצא, יו"ד, בינותך, ביניך, ה"א, בונה, עושה, ולתנועת

השורק ג' אותיות החלם. ויש ו'יו תסוב המלה מעבר לעתיד, ושמרו בני ישראל את השבת (שמות לא טו), וזכרו פליטיכם (יהוקאל ו ט), ושמר ה' אלהיך (דברים ז יב). ויש ו'ויין נוספות, למעינו מים (תהלים קיד ח), והיותו ארץ (בראשית א כד). ויש במקום השרש וישנו את טעמו (ש"א כא יד), ויכנו האחד (ש"ב יד ו) שהם כמו וישנה, ויכה, ואין ו'יו ואם יתקפו האחד (קהלת ד ט) כמוהם ולא תוספת כאשר אמר מנחם כי ענינו אם יתקף, כי כה פת', טובים השנים מן האחד, כי בהתחברות בין במאכלם בין במשתייהם בין במטתם מה שיספיק לשנים במקצת הדברים צריך כמוהו כל אחד ואחד בפני עצמו, והוא אשר יש להם שכר טוב בעמלם, ואמר אם יתקפו האחד, אם בא אדם מן החוץ לתקפו ולנצחו השנים יעמדו נגדו ויתגברו עליו. ואמר מנחם כי ו'יו בהוהרתו ביהוקאל (ג כא) כ'יו ותשתחו, ולא דקדק כי ו'יו הוהרתו כנוי הצדיק, כי הוהרתו, אותו צדיק, ו'יו ותשתחו במקום ה'א על השרש, כמו ותשתחה, ולאחר שהחליפה ה'א כ'יו חשבה עיקר, והוסף עליה ה'א ואמר ו'יהי הוא משתחווה (מ"ב יט לו), ודי היה במשתחה, כמו מתראה, ומלת השתחווה לזכר כפל הלמד, ולרבים שמש כ'יו השרש והוסף ו'יו הרבים ואמר וישתחו, ונמצא באות אית"ן שאמר וישתחו ארצה (בראשית יח ב), ולא נמצא ואשתחו ולא ונשתחו ולא ותשתחו לנכה הזכר, כי אם ותשתחו לנקבה במקום וישתחו לזכר, ומקצת המדקדקים אמרו כי לא יוכל לאמר כמו וישתחו זולתי כ'יו"ד לברה או כ'יו"ד לנקבה. וכן אמרו כי נמצא ו'רא ה' ולא נמצא ו'תרא, ו'רא, ו'נרא, ולא יאמר כענין ו'נרא מאותיות אית"ן זולתי כ'יו"ד, אך מקצת' אמרו הואיל באחת מאותיות אית"ן נמצא בכל אית"ן יהיה אית"ן מושבם וישמו כס מצבם ואל מקום האות האחת אחריה תלכנה חברותיה וריעותיה מובאות לה. מליק:

אחל מחברת זי"ן.

זב עמק (ירמיה מט ד), ויוזבו מים (תהלים עח כ), חבר בחלק שני זכובי מות (קהלת י א), ואתמה למה לא אמר כי שרשו זכב, בעבור כי לא נמצא חסר לעולם:

זג. חבר במחברתו אל יחסר המוג (שיר ז ג), ואמר כי לשון עגול הוא, ואני קבלתי כי הוא המסך בחלוף אותיות זיג בש"ך, מענין מסכה יינה (משלי ט ב), שלא יחסר ממנו כל טוב וכל ריה נעים, וכן בלשון רבותי' מוג כמו מסך, כל חמרא דלא מוגי, מלשון מסכה יינה:

זד. אמר בחלק הראשון ויוד יעקב נזיר (בראשית כה כט), ובשל נזיר לפני הנביאים (מ"ב ד לח), ושרשם נזר, ודין ויוד יעקב להיות דגש הוי"ן והרפה, ושמו קמין כ'יו"ד להביא נח במקום דגש, ואם היה דגש היה בשקל ויפל ה' אלהים תרדמה (בראשית ב כא), וכאשר בא הנח במקום הדגש חורה המלה מלעיל, כמו ויפל מלרע, וכמהו וישר במגרה (דה"א כ ג), ששרשו נשר, כאשר פרשתי בס' זכרון, וכמהו כי נצא תצא (ירמיה מח ט), תצא היה דינו כדגש, בעבור נז"ן נצא. ופת' תנו ציין למואב (שם שם), תנו כנף למואב, כי עוף יעופף ממלכותו. והביא בחלק שני אשר זרו עליהם (שמות יח יא), ושרשו ויד:

זה. חבר לעומת מחברתו כי כוונת מחוטבות (תהלים קמד יב), מזוינו מלאים (שם שם יג), ושרשם זה, כי יו"ד זווית במקום ה"א, כיו"ד בנויות, עשויות: ז. ואשר יזה מדמה (ויקרא ו ב), וזו מדמה על הקיר (מי"ב ט ל"ג), ולא חלק בין וזו בחירק לזיו בפתח, כי וזו בחירק בודד, כמו ויף בגדלו (יחזקאל לא ז), לא עשה מעשה באחר, ומלת וזו (ויקרא ח יא) הפתיה מלשון הזה, כמו ויש אליה (בראשית לח טז), שהוא מן נטה, ויש הפתוח הטה לאחר, וחבר עמם כן יזה גוים רבים (ישעיה נב טו), ולא פתרו לאחוז באושרו כדינו וכיושרו, אך כה פת' על כל האמור למעלה. אמר הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד, נסמכה פרשה זו על גאולת ישראל שאמר למעלה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. הנה ישכיל עבדי, הוא כנסת ישראל, כענין האמור למעלה, ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל (ירמיה מז כז), ידע וישכיל כי יהיה רם ונשא מאד. כאשר שממו עליך רבים, כאשר תמהו, כמו משמים בתוכה (יחזקאל ג טו), ישום וישרוק על כל מכותיה (ירמיה מט יז), כמו שתמהו עליך על מפתך, ודין היה לתמוה, כי כן היה משחת יותר מכל איש מראהו ויותר משחת מבני אדם תארו שהיה שנוא בגלות, כן יזה גוים רבים, כן ישיף גוים רבים לדבר בגלותם של ישראל, יזה, כמו ישיף, כי לשון אחד להם, וישיף על הדבור, כמו והטף אל דרום והנכא אל יער השרדה (יחזקאל כא ב), ואמר אל תשיפו ישיפו לא ישיפו לאלה (מכה ב ו), כלם לשון דבור. עליו יקצו מלכים פיהם, יפתחו פיהם לדבר בגדולתם של ישראל, מיצו לשון קפיצה בפתיחה וסגירה, ועולתה קפיצה פיה (איוב ה טז), לא תקפוץ את ירך (דברים טו ז), אם קפיץ באף רחמיו סלה (תהלים עז י), כלם לשון סגירה, מקפיץ על הגבעות (שיר ב ז) כמו מרגל, ולנתר (ויקרא יא כא) תרגומו לקפצא, אלה מלשון פתיחת צעד והרחבה, וכן יקצו מלכים פיהם, ירחיבו לדבר, כי לא יפול עליו לשון סגירה, יסגרו מלכים פיהם, כי אם יפתחו, ויתכן עוד לפרשו מרב גדולתם שיראו אחד שפלותם, יקצו פיהם, יסגרו פיהם וישימו יד לפה. כי אשר לא ספר להם ראו, לא ספר להם מגדולת ישראל מה שראו, אע"פ שספר להם מקצת גדולתם לא ספר להם מה שראו עתה, והם יאמרו מי האמין לשמועתנו, בעבור שמועה שהיינו שומעים לא היינו מאמינים מה שאנו רואים עתה, וזרוע ה' על מי נגלתה, כאשר נגלתה על עם זה. ויעל כיונק לפני וכשרש מארץ ציה [לא] תואר ולא הדר ונראהו ולא היה לו מראה ונחמדהו, בתמיה ואיך נחמדהו. נגש והוא נענה ולא יפתח פיו, והיה כשה לשבח וברחל לפני גזויה נאלמה. מעצר וממשפט לקח, מן הגלות שנעצר שם ומשפטים גדולים [הוצא]. ואת דורו מי ישודח כי נגור מארץ חיים, מי היה מדבר לדורו זאת הגדולה שאנו רואים, כי נגור מארץ חיים, כאשר גלו מארץ מולדתם וגדולתם שנקראת ארץ חיים, כמו שנאמר בארצות החיים (תהלים קטו ט). מפשע עמי, כל אחד ואחד מהמלכים שהקדים יאמר מפשע עמי היה ננע למו, כי הם לא פשעו. והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו, היסורים שהיו ראוים לבא עלינו באו עליו, ובחבורתו גרפא לנו, ובננעו היתה לנו רפואה, ופרוש שלומנו כלנו, כמו הגלתה יהודה כלה הגלתה שלמים (ירמיה יג יט), כלו ושלם. כלנו כצאן תעינו, לא היינו עושים טוב שהיינו שמחים במפלתם,

וה' הפניע בו את עון כלנו, הוא סבל את עונותינו. וה' הפין דכאו, בעבור שהוא ישים עליו אשם שיאמר חטאתי וישר העויתי, והו אם תשים אשם נפשו, אם נפשו תשים אשם עליה, יראה זרע יאריך ימים וחפין ה' בידו יצלה מעמל נפשו יראה ישבע. ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במותו, מסר נפשו למיתה, על לא חמס עשה ולא מרמה בכפיו, כמו אם היה רשע. ואת עשיר, סתם עשיר הוא רשע. לכן אחלק לו רבבים ואת עצומים יחלק שלל, עם אברהם יצחק ויעקב יהיה חלקו: וחבר עמהם הוים (ישעיה נו י'), וכבר אמרנו כי הה' שרש ופרי ענינו, וחבר עמו מזי רעב (דברים לב כד) ומענינם מלשון הזה ויוה מדמה (ויקרא ו כ), ולא ידעתי מה חשב, מה יזה הרעב, אך מזי רעב פתרו בו הפותרים לשון מזיא שהוא שער בארמי, כי הרעב יצמח על עורו שער שלא היה בו מרוב כחשו:

זח. כבר פרש' בתשובות:

זך. שמן זית זך (שמות כו כ), זך לקחי (איוב יא ל'), ושמים לא זכו בעיניו (שם טו טו). כלם שרשם זכך, זך בשקל תם, חם, קל, זכו כמו רכו דבריו (תהלים נה כב). וחבר עמהם זכתי לבי (תהלים עג יג), במה יזכה נער (שם קיט ט), ושרשם זכה, כמו יצוח, יגלה, יכסה, צוה, גלה, כסה, אך ענינם קרוב ושרשם רחוק. וחבר ענין שני וזוכית (איוב כח יז), ואמר כי הם מאבני השתם, ואין זה אמת, כי זוכית ידוע הוא כי לא אבן, ודי יונה פרש כן פתרי המקרא, לא יערבנה זהב כל שבן זוכית, כי מה ערך לכלי הזוכית כי בגפלו ישבר, ואני אומר כי זוכית הנעשה בארץ אֶלְעֶרְקִיאָה שלא יערבנו זהב לחוקתו וזהרו, כי בהם ישברו האגוזים הקשים, וכאשר ישרפו אותו הזוכית בתנור אותו שויבעיר התנור בתחלה לעשותו לא יוציא משם כלי הזוכית כל ימיו אם תוקד תמיד בו, ובנו או בן בנו יוציאנו, ולא יערבנו כל הון יקר כאשר ישתלם שריפתו ויוציא הכלי ממנו, ובו תגדל החיה הנקראת סלמנדרא, שאמרו רבותי סכתו אמו סלמנדרא (סנהדרין סג ע"ב) שאין האור שולטת בו, ויעשו ממנו מפות לשלחן מלכים, וכאשר ירצו לכנס אותה המפה ישליכוה באש ותתלבן, כי אין האור שולטת בה:

זל חלקו חמש מחלקות, ואין בכל המקרא שרש זל בלבד, הראשון וכתת הזוללים (ישעיה יח ה) שרשו זלל, כי נכפלה בו ע"י. והביא עם זולל וסובא (דברים כא כ) בחלק השני אם תוציא יקר מזולל (ירמיה טו יט), ואין זה, כי פתרי נקלה, ויקר מוכיה עליו, וזה פתרי כי ירמיהו הנביא כאשר אמר לו הקבי"ה הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולחמת נחשת (שם א יח) חשב בלבו שלא יוכלו עוד ישראל להרע לו, וכאשר ראה שהיו מקללים אותו ומכים אותו אמר פתייתי ה' ואפת הייתי לשהוק כל היום כלו לזעג לי (שם כ ו), למה היה כאבי נצה ומכתי אנושה היו תהיה לי כמו אכוב מים לא נאמנו (שם טו יח), שלא האמנת לי דברך שאמרת שלא יוכלו להרע לי, ואתה פתייתי לילך בשליחותך, והבורא השיבו, אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, דמית אותי למים לא נאמנים, וקראתני אכוב שאיני עומד כדבורי, אם תשוב בתשובה אקבלך, ומה היא התשובה שארצה ממך, שתוציא יקר מזולל, שתהויר ישראל הנקלים ע"י תוכחותיך, או כפי תהיה, כמו שאמרת לך שתהיה לפניהם לחומת נחשת, וזהו הכתוב אחריו

ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך, כאשר אמרתי בתחלת הנבואה, ונלחמו אליך כי ירעו לך לא יהרגוך, כי לא יהיה יכולת בידם, כי אתך אני להצילך נאם ה', וזהו כפי תהיה, כאשר אמרתי לך שתהיה לחומת נחושת כן תהיה, המה ישובו לדרך הטובה ואתה לא תשוב לדרך הרעה. וחבר עמם כרום ולות (תהלים יב ט), ומשתי מלות אלה רחק מנחם באמרו כי כרום לשון ראם, והביא ראיותיו להזקן, אמנם רבנו סעדיה גאון פתר על הנכון, סביב רשעים יתהלכון כרום ולות לבני אדם, כרום הרשעים, בהתרומם ובהנשאת למעלה ולות וקלון הוא לבני אדם. והביא בחלק ג' כל מכבדיה הוילוח (איכה א ח), הייתי זוללה (שם שם יא), לשון קלון, וכן הם, אך חלק מהם הולים זהב (ישעיהו מו ו), כי כן פתרו' הולים והמכונים הוהב מכים ואינם חושבים אותו לאבן לעשות ממנו פסל, והוא חבר הולים זהב מהבים עם מים מצור הויל למו (שם מה כא), יול מים (במדבר כד ז), יולו שחקים (איוב לו כח), ולא ידע כי שרש אלו נול, ולא ידעתי מה היה לו לחברו עמם בשרש ובענין, כי לא ידמה להם לא בשרש ולא בענין, וחבר עמם מה תולי מאד (ירמיה ב לו), ובוה אשם אשם, כי תולי מן אול, והאלוף בין התינו והוויין, כמו תשבי, תרדי שלאחר התינו נח בעבור האלוף, ופת' תולי תלכי, מן ואול לו (משלי כ יד). הביא בחלק ה' זולתי, והשרש זול, לא תסור אחת מהם, אך הויד' סרה, זולת דלת עם הארץ (מ"ב כד יד), ולא תסור מן בלתי לעולם, ולא מן בלעדי, לא בא מהם בלת, ולא בלעד, אך בכנוי סרה יויד' בלתי, בלתך, ולא תסור מן בלעדי, כי לא נמצא בכנויים בלעדו, בלעדך, בלא יויד':

זם. מומה תשמר עליך (משלי ב יא), מומות (שם ה ב), שרשו זמס, ויומו (בראשית יא ו) שרשו זם, ואחרי אשר ראה זמס (דברים יט יט) היאך חסר המים האחת מן השרש:

זע. ולא זע ממנו (אסתר ה ט), ביום שיוועו (קהלת יב ג), חסר היוי מהשרש שהיא נראית בוהיה רק זועה (ישעיה כה יט), והוא הפוך מן לזעוה (דברים כה כה), ואמר כי היוי אינה שרש, והוא שרש. והביא בחלק השני כועת אפך (בראשית ג יט), ושרשו יזע, מן לא יחגרו ביוע (יחזקאל מד יח):

זק. חבר בחלק הראשון יזוק מטר (איוב לו כז) מזוקק שבעתים (תהלים יב ז), ושרשם זקק. ובחלק שני הביא אם אסורים בויקים (איוב לו ח), והויד' בו שרש, ולאסור מלכיהם בויקים (תהלים קמט ח) הק' דגושה בעבור חסרון הויד'. וחבר בחלק רביעי בנזק (אסתר ז ד), ומהנוקת מלכין (עזרא ד טו), ומלכא לא להוא נזיק (דניאל ו ג), אמנם מנחם שונא נזיין היה, כי גם אשר לא יסורו ממנו הסיר התו.

זר. חבר בחלק הראשון זרים, והזר הקרב (במדבר א נא), והם ממחלי העיין. ובחלק שני חבר מים זרים מים קרים (ירמיה יח יד) עם אין דן דינג' למוזר (שם ל יג), ופת' מים זרים מים הבאים מרחוק נכרים שלא נראו עד עתה, והם טובים מאד ובריאיים ולא יזיקו לאדם השותה מהם, אך מי מעין ובור הם רעים במקום מקורם, וקרים מלשון קור והום (בראשית ח כב). ופתר' אין דן דינג' למוזר, אין דן דינג' לחיים בעבור כובד החלי והנגע שבך, כי רפואות תעלה אין לך, ולא רנו מחלתך לחיים, וכל מאהביך שבחך, כאשר ראו קשי חליך, וכמותו לא

יגהה מכס מזור (הושע ה יג), וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכס מזור, ולא ירפא מכס החולי שבכם, יגהה לשון רפואה, כמו לב שמה ייטיב גהה (משלי יז כב), בעצבת לב רוח נכאה. ישימו מזור תחתך (עובדיה א ז), כלם לשון נגע ומחלה, ושרשם ממחלי העיין, כמו מקום, מכון, מלון. וחבר בשרש זה וינורו מקדשי בני ישראל (ויקרא כב ב), ועקר הגנונין כדרבו, וחבר בענינו ולא זרו מתאותם (תהלים עה ל), והוא מן הוור הקרב (במדבר א נא), לא היו זרים ונכרים מאשר התאוו, כי לא יתכן זרו מן נור. והרחיק לא זורו ולא חובשו (ישעיה א ו) מענינו שהוא מן ויזר את הגוה (שופטים ו לח), לשון תמצית, כמו שאמר וימין טל מן הגוה (שם) ששרשו מצה מענין ונמצה דמו (ויקרא א טו), ושתית אותה ומצית (יחזקאל כג לד). וחבר והיה לכם לזרא (במדבר יא כ) אל מזור, והביא ראיה מן התרגום שמתורג' לתקלא, ואינו כי אם מלשון ואורם במורה (ירמיה טו ז), וזרתים (שם מט לב), ופרוש לזרא להשלכה, כמו שנאמר והבשר עורנו בין שיניהם ואף ה' חרה בעם (במדבר יא לג), וזרו אותם מפיחם, והוא לא נחתך עדין, וזה נאמר בבשר האחרון לאחר חדש ימים שאכלו, כמו שאמר עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא. וחבר ארחי ורבעי זרית (תהלים קלט ג) עם זר זהב (שמות כה יא), וזרית הוא מענין מורה ישראל (ירמיה לא י), ומענין ואורם במורה (שם טו ז), ופרושו כי כל דבר יש לו ששה צדדים, מעלה ומטה, אהור וקדם, ימין ושמאל, והוא כלל אותם בארתי ורבעי, ארחי זה אהור וקדם, ורבעי ד' צדדים הנשארים, מעלה ומטה ימין ושמאל, וכן כת' ותורני חיל למלחמה (ש"ב כב מ) וכן ארחי ורבעי זרית, זרית צדדי לכל עבר ולא חברתם ובוה הסכנת כל דרכי, והביא כל התיוון הדגושים שהם בשרש התיבות כמו זכרתי, והשבתי, הצמתה כל זונה ממך (תהלים עג כו), ואמר כי דינם השבתי, הצמתתה, כרתתי, והאמת אתו, אך הסתה אותו איובל אשתו (מ"א כא כה) לא הבין מחברתו, ולא ידע כי די לו בלא דגש, אף כי תי"ו הסית שרש לנקבה אין צריך תי"ו אחרת כי אם ה"א בלבד, כמו הקים, הקימה, המית, המיתה, כי לא יאמר מן המית המקה, בדגשות התי"ו לנקבה, כי אם לנוכח לזכר. אתה והמתה את העם הזה (במדבר יד טו), וכן הסית, הסיתה או הסתה, התי"ו ברפי, כי הה"א היא לנקבה, ודי בה, ולא הגיע עד תכונת המלה, כי כה מעמדה על תלה, יש מלות לנקבה בכפל ה' ות' ודי באחת, כמו ישועתה לה' (זונה ב י), ודי בלא תי"ו, כמו ישועה, וכמוהו נפלאה אתה אהבתך לי (ש"ב א כו), ודי באחת, נפלאה או נפלאה, כמו לא נפלאה היא ממך (דברים ל יא), וברמותו ובצלמו כמו הסתתה, כי החבאתה את המלאכים (יהושע ו יז), הגה חבא מן השרש ותה לנקבה, כן הסתתה התי"ו הראשונה שרש מן הסית, והתי"ו האחרונה וה"א כפל לנקבה, וכאשר רצו שתתבלע תי"ו השרש בתי"ו הנקבה אמרו הסתה, אשר הסתה אותו איובל. והביא משרש זה הגנונין הדגושים בעבור חברותיהן כמו ונתנו את בנותינו לכם (בראשית לד טו), שהוא כמו ונתנו, ולנו נבנעה (שופטים יט יג), כמו ולננו, ולא הביא בעזבוניך נתנו (יחזקאל כז יט) שהגוין דגשה, ואין שם מחסור גוין כי ענינו כמו נתנו, פעלו, ואינו כמו מצרים נתנו יד (איכה ה ו) שהוא עשינו, וצריכה גוין אחרת, ודגש הוא זה בעבור אתנה,

כמו חדלו פרות חדלו (שופטים ה ז), לשונם בצמא נשתה (ישעיה מא יו), היא הוחרה והיא מורטה (יחזקאל כא טו), הרים גוולו (ישעיה סג יט), לי שמעו ויהלו (איוב כט כא), כל הדגשים האלו בעבור אתנה וסוף פסוק. וחבר בזה השרש כי רגל תזורה (שם לט טו), ויזרר הנער (מ"ב ד לה), והזורה חבקע אפעה (ישעיה נט ה), ויזר את הנהו (שופטים ו לח), ואמר לשון דישה הם, והם לשון מיצה, וחבר במחברת זה המוציא מורות בעתו (איוב לח לב), והוא כמו מזולת, כמו שני המוציא במספר צבאם (ישעיה מ כו), שנאמר בכוכבים. וחבר פה לא יבא ממזר (דברים כג ג), ואמר יתכן היותו מן והזר הקרב וזמת (במדבר א נא), ואני אמרתי כי לא יתכן לומר כן, כי המים האחת שרש ממזר בשקל משבר, מסגר, משען, ויכול להיות ענינו מלשון ביצים מזורות (חולין קמ ע"ב) מושחתות ונמאסות, ופתי ממזר משחת:

זז. וזו שדי (תהלים פ יד), מזוי כבודה (ישעיה סו יא), ולא פרשם, וענינם חיות ובהמות הזוים ע"פ הארץ, כמו רמש הרמש על פני הארץ:

זמר. אמר במחלוקת הראשון וזמורת זר תזרענו (ישעיה יז י), ולא פרש הפסוק שהוא עמוק בפתר, וכה פת, אמר למעלה כי שכחת אלוהי ישעך וצור מעוזך לא זכרת על כן תטעי נטעי נעמנים וזמורת זר תזרענו, על כן אשר שכחת אלהיך אותם נטעי שריגים נעמנים שאת נוטעת וזמורת זר שאת זורעת שתביאי הזמורה מרחוק ממקום זר לשבח הזמורות, כי ביום נטעך תשגשי אותו, תגדלי אותו לתקנו ולהשקותו מרוב השיבות, והיה מפריה ורעו במהרה, אותם הנוטעים יהיו נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש, יעקרו אותם ויעשו נד קצירים וענפים מהם כאשר יעקרום משרשיהם, ויהיה כאב בלב נוטעיהם. נד כמו נצבו כמו נד (שמות טו ח), תל של קצירים וענפים:

זנב. אמר בשרש זה ואחזו בנבנו (שמות ד ד), ואראה לפרשו לך להועילך בדרך זו. בתחלה כשאמר למשה מזה בדרך ויאמר משה זה פתרי דברים ורבים כמותו, ויאמר לו איכה (בראשית ג ט), מה אתה רואה (ירמיה א יא). ויהי לנחש רמו לפרעה שני עליו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כט ג), וינס משה מפניו, משל מויברה משה מפני פרעה (שמות ב טו). שלח ידך ואחזו בו ואח"כ אמר ויחזק בו ולא אמר ויאחזו בו, משלו כי בחזק גדול יחזק בו, ולא יצא מתחת ידו עד שימות. ויהי למטה בכפו, כשהיה הנחש רצה להחליק מידו והוא לא הניחו עד שמת ונעשה. מטה בכפו, והאות השני ירו מצורעת על ישראל שאמר הן לא יאמינו לי, כי ידע כי היו טמאים בגלולי מצרים, כמו שנאמר, ואת גלולי מצרים לא עובו (יחזקאל כ ח), הראה לו אחרי כן שיחזרו בתשובה, והוה והנה שבה כבשרו, וכן אמר ויאמן העם (שמות ד לא):

זקף. חבר במחברתו יתנסח אע מביתיה וזקף יתמחי (עזרא ו יא), אמר ירסו ביתו ומעצו יקחו עין לתלותו ויכו אותו על העין, וכן היה דעתי בו קדם ראיתי פרושו:

זרב. בעת וזרבו נצמתו (איוב ו יז), פתרי לשון הרב ושרב, בלא ראייה, ואני אביא לך ראייה עליו, רבנו סעדיה גאון פרשו מלשון המשנה משום דמזדריב (יומא עז ע"א), פרושו מפני שיתקדר, מלשון קור וחום (בראשית ח כב),

ואיוב אמרו על ריעיו אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו, כאותם אפיקי מים ונחלים שמתאספים בימי החרף, ובעת יתקררו נצמתו, נאספו, מן צומת הנידים (חולין עו ע"א), אך בחמו בימי קיץ נדעכו ממקומם ולא ימצאו כי יבושו ויחרבו, כך ריעי בימי חרפי, בעוד שרדי עמדו, היו נמצאים לי כאותן האפיקים, אך עתה בגדו כמעין אשר יכזבו מימיו. ורבי משה בן ג' קטיליה פרש כי הפסוק דבר בכפל דבר, בעת יזורבו, כמו יצורבו, מלשון צרבת המכוה (ויקרא יג כח), ונצורבו בה כל פנים (יחזקאל כא ג), ונצמתו כמו נכרתו, מן צמתו בכור חיי (איכה ג ג), וכפל ואמי בחמו נדעכו:

זרם. זרם מים (חבקוק ג י), מזרם הרים (איוב כד ח), אמר לשון שאון הם, ואינם כי אם לשון הלך ושטף מים, ואמר זרמתם שנה יהיו (תהלים צ ה) עמהם ולא פתי, וכה פתי, תשב אנוש עד דכא, תיסרהו ביסורים כדי שישונו ממעשיהם הרעים, ותאמר להם שובו בני אדם, כי אילו היה אלף שנים אחר שהמות סופם כיום אתמול כי יעבור הם בעיניך. זרמתם שינה, זרמתם בעולם, תכרהם לצאת מן העולם, וכמו שינה הם ימי חייהם, כי בבקר יציץ וחלף, יעשה ציץ וחלף, ויתחדש, ולערב ימולל ויבש, וכמוהו אם יכרת ועוד יחליף (איוב יד ז), שאמר באיוב פתי יתחדש, וכה פתי הזכיר גרועות האדם, כי האילן חשוב ממנו כתולדתו שאם יכרת עוד יתחדש, ויונקתו לא תחרל (שם), ואפילו מריה מים יפריה ויעשה קצירים וענפים כאילו היה נטוע מחדש, אפילו אם יוקץ בארץ שרשו ובעפר ימות גועו, יתחדש מריה המים, אך בן אדם ימות ויחלש ויגעו אדם ואיו, אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש, אם ילכו עליו כל ימי הים והנהרות עד שיחרב ויבש לא יקום ולא יעור משנתו, אם היו נגרים עליו כל מימי הימים והנהרות לא יהיו אותו כמו שעושים לאילנות:

זרע. הזכיר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הושע י יב), ולא פרשי, וזה פתי זרעו לכם, עשו משפט וצדקה, ומה שתקצרו ממנו בעה"ז הוא לפי חסד, בעבור חסד הבורא, כי הקרן קיים לעה"ב, עד יבא ויורה לכם צדק, ויראה לכם כל צדקותיכם, כי לא אכלתם מן הקרן עדיין כי אם מאשר התחסד עמכם לתת לכם:

זרק. כי מי נדה לא זורק עליו (במדבר יט ג), אמרו רבותי כי מי נדה מטמאין את המהור ומטהרין את הטמא, והמשילו המפרשים לשמש לתשובת המינים ואמרו כי מי נדה כחם ככה השמש, כי השמש כחם היום, אם תצא אשה יפה לבנה כשלהג לכבס בגדים והבגדים שחורים מרוב לכלוכם השמש מלבנתם אחרי הכבס אותם, והאשה הלבנה היא משחרת ששופתה השמש, נמצא שהוא מלבין השחור, ומשחיר הלבן. ואני קבלתי דרך הפשט דרך אחר, כי מי נדה היו מטהרין את הטומאה החמורה היא טומאת מת, וצוה הבורא שיתעסקו בה בטהרה, ואמר השורף אותה יכבס בגדיו תחלה ויטמא טומאת יום, ואח"כ יתעסק בה, וכן מזה מי הנדה יעשה ככוס בגדים תחלה וטהרה ואחר יעסק בה, וכן האוסף, וכן כל הנוגע באפר הפרה יטהר בגדיו ועצמו בתהלה:

אחל מחברת חי"ת.

חב. חבי כמעט רגע (ישעיה כו כ), וחסר ה"א חבה, כי חבי בשקל עשי, בני, קני, ששרשם עשה, בנה, קנה. וחבר עמו לטמון בחובי עוני (איוב לא לג), ואינו משרש זה ולא מענינו, כי שרשו חבב, בשקל סבי, סכך, תמי, תמם, עוי, עזו, חקי, חקק, ופרושו לשון חבה ואהבה, מענין אף חובב עמים (דברים לג ג), ופתי אם כסיהו פשעי לטמון בחבי ובאהבתי וברצוני עוני, לא טמנתי אותו ולא כסיתיו כשאר בני אדם ברצון, אלא אם כן הייתי שונג:

הג. חבר בשרש זה חג האסיף (שמות כג טז), חגי יהודה חגיך (נחום ב א), ושרשם חגג, כמו רני רנן, והנה בתשלומי אוכלים ושותים וחוננים (ש"א ל טז), המון חוגג (תהלים מב ה). וחלק מחלוקת השני, יחוגו וינעו בשכור (תהלים קו כז), והיתה אדמת יהודה לחנא (ישעיה יט יז), וכלם מלשון חג חגים, כי בשם כך נקראו בעבור שחיטת העולות, וכן פתרי חג להי מחר (שמות לב ה), הרג. וחבר עמהם חוג שמים (איוב כב יד), ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד יג), ואינם משרש זה, ובמחוגה יורה עליו שאין חגימ"ל דגושה, והם ממחלי ע"ן, וענינם לשון הקפה וסביב כאשר פתר:

חד. ודבר חד אל אחר (יחזקאל לג ל) וחבר לעומת מחברתו יחרי, יחד, יחודך (בראשית כב ב), יחודתי (תהלים כב כא), והיוד בהם שרש, ואל יחד בימי שנה (איוב ג ו), הגעית המעמדת להמלה אשר ביו"ד בעבור יוד השרש, כי יו"ד הכתובה יו"ד העתיד. וחבר תחרהו בשמה פניך (תהלים כא ז) עמו, ושרשו חרה, וכמוהו ויחד יתרו (שמות יח ט), חסר ה"א, כמו ויחן שם ישראל (שם יט ב) ששרשו חנה. והנה ו"ו חדות ה' (נחמיה ח י), עו וחרה (דה"א טו כז) במקום ה"א, כי ה"א חרה לנקה, ומשקלו חמה, חמלה. וחבר בחלק אחר חוד חידה (יחזקאל יז ב), והם ממחלי העי"ן חוד בשקל קום, חידה בשקל שירה, קימה, שבתם וקימתם (איכה ג טג). וחבר בחלק אחר חרב חרה (יחזקאל ה א), והוחרה (שם כא יד), וחודוי חרש (איוב מא כב), והם מבעלי הכפל, שרשם חדר, ופרשם לענין לטישה, ואינם כי אם ענין חדוד, כי יש כלי מלוטש ואינו מחודד, ויש מחודד ואינו מלוטש, כמו שאמר למען טבוח טבח הוחרה למען היה לה ברק מורטה (יחזקאל כא טז), ומורטה ולטישה אחר, כמו לוטש כל חורש נחשת וברזל (בראשית ד כב), הוא היה אב ורב לכלם ומלמדם, כי לא היה לוטש כמשמעות הפסוק, אך היה ללוטשים ומלמדם. וחבר במחברתו חדותי ודרעותי (דניאל ב לב), שהוא חזה וזרוע, וכן דרך התרגום לתרגם ד' בדי, כמו שפרשנו במלת מדהבה, מקבלת זהב ממש מכל המלכיות, והיה לו לחבר חדותי במחברת זו:

הו. חבר במחברת אהוה דעי (איוב לב י), והסיר ה' השרש ממנו ומריעיו. וחבר בחלק שני חוות יאיר (במדבר לב מא), ואני אומר כי מענינו ויאספו פלשתים לחיה (ש"ב כג יא), לכפל ולמחזו. ונמצא במקרא עירים בהנעת היו"ד בלשון ערים, כמו ויהי לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם להם יקראו חוות יאיר (שופטים י ד), עירים הראשונים כמשמעם, כמו ועירים עשרה (בראשית לב טז), אך השני לשון ערים, בראית להם יקראו חוות יאיר. וי"מ

ואמרתם כה לחי (ש"א כה ו) מענינם, וי"מ ואמרתם כה לאותו העשיר, מן ומה לעני יודע להלוך נגד החיים (קהלת ו ח), שענינו נגד העשירים, וי"מ כה לעת היה אתה שלום: חז. חבר במחברתו חוץ נראה אלי (דניאל ח א), במחזה (בראשית טו א), ושרשם חזה, כי לא יבנה מהם חז כמו קם, כי לנקבה היא קמה, ולוכר הוא חזה. וחבר בחלק אחר מהזו הפעם (תהלים קו ל) בשקל מלון אורחים (ירמיה ט א). מתזה וחווה מן חזה כמו רואה מן ראה. ובחלק אחר הביא ה' עושה חושים (זכריה י א), ודרך לחויו קולות (איוב כה כו), ולא פרשם, והם מענין חזה, הג' פירים הנראים קדם קולות הרעמים, כי הרעמים לא יראו אך יראו הברקים, על כן נקראו חושים, ובדמותם בינה הגיגי (תהלים ה ב), הגיג מן הגה, חויו מן חזה: ח. חבר במחברתו ויחי עוד לנצה (תהלים מט י), וכבר פרשתיו בתשובות עם הי חיים:

חט. חבר לעומתו חטים ושעורים (יחזקאל ד ט), ושרשו חט, בראית התרגום חטמים מלח וחמר (עזרא ו ט), ודגשות חטה בחסרון הנו"ן, וכן אמרו הדיוקנים כי דגשות אשה בעבור נו"ן מלשון אנוש לוכר: חך. חבר לו וחכתי לה' (ישעיה ח יז), אשרי כל חוכי לו (שם ל יח), ושרשם חכה. ובחלק השני חבר כלה בחכה העלה (חבקוק א טו), משליכי ביאור חכה (ישעיה יט ח), והם שרשם חכך, כי דגשות הכי בעבור כי אחרת, מענין חכך. וחבר עמהם חך, חכי, וחכך בין השוב (שיר ז י), ושרשם חנך, כמו שאמר בערבי חך חנך, ודגשות כי חכך בעבור נו"ן:

חל. חבר עם חיל וחומה (איכה ב ח), בחיל יורעאל (מ"א כא כג), ובמחלות עפר (ישעיה ב יט). ומחלות שרשו חלל, מלשון חלול חלילים, כמו שמתורגם נבוב לוחות (שמות כו ח), חליל לוחין, ועל לשון זה קוראין לכלי הנגון מחללים בחלילים (מ"א א מ), כי לולי לא היה חלול לא היה משמע קול. ואמר כי חיל וחומה ענין גאיות הם, ולא הביא ראיה לדבריו, כי ונשב בניא (דברים ג כט) תרגי בחילתא, וחבר במחברתו חלי כתם (משלי כה יב) וחבריו, ושרשם חלה, כמו ערי עדה, יפי יפה. וחבר מחוללת תנין (ישעיה נא ט) עם אשר חלה ה' בה (דברים כט כב), לשון חלי ומרוה, והוא מלשון חיל כיולדה (ירמיהו ו כד), ממחלי העי"ן, בשקל מכוננות. וחבר אחל תת פהך (דברים ב כה), תחלת דבר ה' (הושע א ב) במחברתם, ושרשם חלל, כמו תפלה פלל, תהלה חלל:

חס. חבר בחלק הרביעי מן חלקיו חמותי ראיתי (ישעיה מד טו), כחס היום (בראשית יח א), והם השמש (שמות טו כא), מנו כבשי יתחמם (איוב לא כ), כחמו נדעכו ממקומם (שם ל לח), ובחלק ששי חבר ברה כחמה (שיר ו י), כאור החמה, ואמר בראשונים לשון סכן הוא, ובאחרונים לשון חמום מה לו לחלקם, והלא לשון סכן וחמום אחד הוא, ודעתו היה בסכן ותזי לו סכנת (מ"א א ב), וענין אחד להם לשון חמום, ושרש כלם חמם:

חן. חלק ב' חלקים, חן וכבוד (תהלים פד יב), וחנני אלהים (תהלים נז ב), והם אחד ושרשם חנן. וחבר בזה המחברת בחלק שלישי חונה מלאך ה' (תהלים לד ח), מה נחנת (ירמיה כב כג), ושרש חונה חנה, וכבר פרשנו מה נחנת, עצמות חונך (תהלים נג ו) כאשר הקדמנו:

חס. חוסה ה' על עמך (יואל ב יז), ושרשו חוס בשקל קומה קום. ובחלק אחר הביא חסו בצלי (שופטים ט טו), לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). ושרשם חסה בשקל לעשות עשה:

חף. חלקו ג' חלקים, חלק א' חף אנכי (איוב לג ט) שרשו חף בשקל תם תמם, ואינו נחלק מענין חופף עליו (דברים לג יב), כי על כל כבוד חופפה (ישעיה ד ה), כלם לשון כסוי, ופרוש חף אנכי מכסה זכיות, ודומתו כסוי חטאה (תהלים לב א). וחפו ראשם (ירמיה יד ג), נחפה בכסף (תהלים סח יד) בענינם, אך שרשם חפה. וכן ויחפאו בני ישראל (מ"ב יז ט) שרשו כמו כן חפה באל"ף, ולחוף אניות (בראשית מט יג) כמו כן כסוי אניות ושרשו חפה ענינו כמו כן כסוי, בעבור שיכסה האניות בנסים שבתורן, וי"מ לחוף מקום שגוררת בו האניה שהוא קרוב ליבשה, והוא מלשון חופפת אשה (גדה סח ע"א), גוררת אשה במסרק:

חץ. חציו כנבור משכיל (ירמיה נ ט), ויצא כברק חצו (זכריה ט יד), שרשם חצין, בדגשות הצד"י האחת נבלעת השנית, בשקל קן, חץ, קנו, חצו, מן קננה קפו (ישעיה לד טו). חלק מהם מקול מחצצים (שופטים ה יא), וראוי להיות מהם, שהיו האויבים מורים חצים במקום שישאבו המים בין הבורות הויץ לעיר, שם יתנו צדקות ה', או ידרו לשערים, שלא יפחדו מרומי קשת, כמו שנאמר מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר (ירמיה ד כט). ומענין זה אף חצצק יתהלכו (תהלים עז יח), שהוא לשון חצים, ונאמר על אבני הברד, כמו שנאמר וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י יא), והם חצי הבורא, ועליהם נאמר במיתריך תכונן על פניהם (תהלים כא יג) של הרשעים, ומנחם חבר אף חצצק עם ויגרם בחצין (איכה ג טו), ימלא פיהו חצין (משלי כ יז), ופרשם לשון אבנים, וכן הם, אך האבנים שבין החול הקטנים נקראו חצין ולא אבני הברד. והבר בזה הצות לילה (תהלים קיט סב) וחבריו, ושרשם חצה, כמו אשר חצה משה (במדבר לא מב). וחבר במחברתו בלשון בהויץ תעמוד (דברים כד יא), כי היה דבר המלך נחויץ (שי"א כא ט), ויתכן היות, אך דינו בחולם בשקל נכון, נכון, וענינו מהר להוציאנו הויץ בשליחותו, ושרשו חויץ. ואמר שיתכן להיות מגורה זו מספר חדשיו חצו (איוב כא כא), והוא משרש חצין ומענין ויצא חוצין כולו (משלי ל כז), סדרורים ערוכים, כמו שאמר במקום אחר על הארבה איש בדרכיו ילכון (יואל ב ז), לא ילך זה בדרך זה, ולא יעבטון ארחותם, לא יעבט זה דרך זה, מלשון העבט תעביטנו (דברים טו ח):

חק. חק במחברתו חק חג על פני מים (איוב כו י), בחקו חוג (משלי ח כז), וחלק מהם כי חק לכהנים (בראשית מז כב), להם חקי (משלי ל ח), בחלק שני, וחלק שלישי זאת חקת (במדבר יט ב), את חקך אשמור (תהלים קיט ח), אלו ג' החלקים חלק א', חק ידוע שלא יוסף ויגרע בין בחקי בני אדם בין בחקי שמים וארץ, ושרש כלם חקק, ובענין ד' הביא הוי החוקקים חקקי און (ישעיה י א), וישכח מחוקק (משלי לא ה), ומחוקק מבין רגליו (בראשית מט י) בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה (ישעיה ל ח) במפיק, כי ענינו חק אותה, ויכול שגם חלק מענין האחרים הראשונים ושרשם, ופתי ומחוקק מבין רגליו, משים חק ולא יעברו פיו, וכן החקקים חקקי און (ישעיה י א), משמים

הקים לא טובים וכותבים אותם, וכן והקות עליה עיר (יחזקאל ד א), תצויר עליה ותכתוב הצורה. אך מהקה על הקיר (יחזקאל ה י), על שרשי רגלי תתחקה (איוב יג כז), אינם משרש זה, כי מהקה בשקל מכוסה מצווה, ותתחקה בשקל תתגלה, ויכול שהם קרובים לענין ורהקים מן השרש:

חר. חוריה ואין שם מלוכה יקראו (ישעיה לד יב), את החורים (נחמיה ה ז), חורי יהודה (שם ו ז), פרשם שופטים, ואינו כן, כי אינם לא שופטים ולא דיינים כי חורי יהודה מלשון בני הורין מיוחסים. וכן פתרון המקרא שאמר ישעיה על אדום חוריה ואין שם, חוריה אשר היו קוראים אין שם מלוכה כי אנחנו מלכים וכל שריה יהיו אפס. ורבנו שלמה פתר חוריה ואין שם וגו', שרים שלה עומדים ואין בכלם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה, וכל שריה יהיו אפס. ויש מפ' כמו זקנים לבנים בשיבה מלשון התרגום לבן, חור, כי הזקנים והלכנים שבעיר יעשו כל דבר העיר, ומוכיח על זה אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י טז), ואמר נגדו אשריך ארץ שמלכך בן הורים (שם י יז). וכן ולא נער, ושריך בעת יאכלו בנבורה וחיל לתקנת המלכות ולא בשתיה של יין, כמו היו גבורים לשתות יין (ישעיה ה כב), כתי' אחר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י יח), וכן פת' הסגנון תקרה אחת קטנה צריכה עיון ותקון קיו לממלכה גדולה, שאלמלא מורא איש את רעהו היים בלעו. והביא בחלק הגי לאכול את חוריהם (מ"ב יח כז), וישימוהו למחראות (מ"ב י כז), ואמר כי ענין טנף וצאת אדם הם, ונפלאתי על מלא חן וחכמה כמנחם איך מלאו לבו לפרש דבר אשר לא יקרא, כי במסרה הוא לאכול את צואתם, וכן וישימוהו למחראות, למוצאות, ומה היה לו להבר דבר שאינו נקרא, כי אם היינו מפרשים נקרא ונכתב מבפנים לא היינו עושים ממנו חלק, כי נפרשנו מהחלקים הנמצאים, כי ישנלנה (דברים כה ל) משנל, ועפלים (שם שם כז) מן ויבא אל העפל (מ"ב ה כד), מקום חשך, וכן נפרש חוריהם מחלק ויקב חור בדלתו (מ"ב יב י), כלומר לאכול היוצא מחוריהם, ואפילו התיבות הנכתבות ואינם נקראות נקודם מבפנים בנקוד המלה הנקראת, את מימי שניהם (שם יח כז) כתי', את מימי רגליהם, וכתי' שניהם בנקוד רגליהם, וחוריהם בנקוד צואתם. והביא בחלק ד' חרה נחשתה (יחזקאל כד יא), ועצמי חרה (איוב ל ל), נחר מפוח (ירמיה ו כט), והעצמות יחרו (יחזקאל כד י), להחרר ריב (משלי כו כא), ושכן חררים (ירמיה יז ו), בחרחרו ובחרב (דברים כה כב), ושרש כלם חרר, לשון חמום, ובעבור הר"ש לא נדגשו, והביא עמהם נחרו בי (שיר א ו), ויחר אף, ויחר עלי (איוב יט יא), והם שרש אחד מן חרה, כמו ויחר, חנה, ומשקל נחרו נבנו, נראו, ויחר עלי אפו מבנין הפעיל מן חרה, חרה אפו עלי. וחרו וישבי תבל (ישעיה כד ו) מענין ושכן חררים, בשקל קלו חרו, ונמנע דגשות בעבור הר"ש. והביא בחלק ה' אורנים חורי (ישעיה יט ט), לא עתה פניו יחורו (שם כט כב), חור ברפס (אסתר א ו), ואורנים חורי אינו מענין לבן כי אם ויקוב חור בדלתו (מ"ב יב י), ענין נקב, והוא נאמר על הרשתות שהן עשויות נקבים נקבים. ושכח מחלקיו אחריו חרה החויק (נחמיה ג כ) הכתי' בעזרא אשר פת' כאשר ראה כי בנה חברו חלקו בחומה חרה הוא אפו וקנא בחברו והחויק ממקום זה עד מקום אחר, ויכול להיות ענינו נתחמם לבו, כמו כי יחס לבבו והשיגו (דברים יט ו), מה נכון יותר, וא"ת הי"אך יהיה

החרה שהוא בנין הפעיל ענין נתחרה, הרבה תמצא מהפעיל בודדים כזה, יחילו עמים (יואל ב ו) כמו יתחללו, והרבה כמוהו:

היש. אחישה מפלט לי (תהלים נה ט), הושה לעורתי (שם לח כג), ונודע מנחם בכל דבריו שלא למד בניני הפעלים העוברים והבודדים הקלים והכבדים, כי לא הפריש בין אחוש ואחיש ויחוש ויחיש, כי יחוש הוא עצמו ויחיש דבר אחר, ויחור יחישה מעשהו (ישעיה ה יט); וכן חשתי (תהלים קיט ס), אחישנה (ישעיה ס כב), ואלה שרשם חוש. חלק ב' החשיתי מעולם (ישעיה מב יד), אחשה, החשו, ושרשם חשה, כמו הפנו, פנה:

חישש. תהרו חישש תלדו קש (ישעיה לג יא), לא חישש לפרשם, כי אמר קרובי ענין הם, וכן הוא מענין יחוש (קהלה ב כה), וחש עתידות (דברים לב לה), תהרו חישש, עצים קלים שתחוש הלהבה, כמו וחישש להבה ירפה (ישעיה ה כד), ופתי תהרו חישש, ההריון נופל על המחשבה, אמר לא תאחרו המחשבה עד שתתבוננו בה אם היא ראויה לעשות, כי מיד תעשוה, כמו שאמר מיכה הנביא חושבו און על משכבותם באור הבקר יעשוה (מיכה כ א), ואומר כלם מנאפים כמו תנור בוערה מאופה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז ד), פתי אם ישבות יצה"ר המעיר אותם עד כמה שביתתו, מלוש בצק עד חמצתו, לא יתאחר יותר מעבירה, והוא על מנאפים, כי אין הפרש וריוח בין עבירה לחברתה כי אם שעור לוש בצק עד יחמין:

חת. חלקו ב' חלקים, החתוה (ישעיה ט ג), ולא יחת (איוב לט כב), העשו לבלי חת (שם מא כה), בחלק אחד ושרשם חתת בראית הדגשים ובראית תראו חתת (שם ו כא) בתשלומי, ולא פרש העשו לבלי חת, וזה פתרו וישר ענינו, ואמר על לוייתן יחשב לתבן ברול לעיץ רקבון נחושה וכל הענין, אחיב אמר אין על עפר משלו, מי שיוכל למשול עליו, למה כי העשו לבלי חת, כל אשר עשו לא יחת ולא יירא לבלי חת ממנו מכל אשר עשו, וה' העשו במקום אשר כה' ההלכו אתו (הושע י כד), את השוק והעליה (יש"א ט כד), שהם במקום אשר, וכן ההושיבו נשים נכריות (עזרא י יז), היחתה איש איש (משלי ו כז) כבר פרש:

חבל. חבר בחלק השני כי אל אל האמר נשאתי לא אחבול (איוב לד לא), ולא פרשו, ופתי עמוק, אמר אליהוא על איוב ממלוך אדם חנף ממוקשי עם, מעונות אדם הוא שימלוך אדם חנף עליהם, ואתה שהיית גדול ומלך והיית מושל על עמך מוקשיהם ועונותם גרמו להם, ואמר כנגד רעיו כי אל אל האמר נשאתי, אם אמי איוב מעולם מכובד יסורים כדרך כל הלוקין שאומרים לא נוסף לחטוא, אם אמר נשאתי אימת יסוריך לא אחבול יותר ולא אחטא, לא אמר דבר זה, או היה לו לומר בלעדי אחזה אתה הורני, ואם און פעלתי לא אוסיף, זה או זה היה לו לאמר, ולא אמר, ואמר המעמך ישלמנה, עמך יתיעץ בעת שירצה לשלם לך כמעשך, כי מאסת ביסורים, ואומי לך כי אתה תבחר ביסוריך ולא אני, אין זה דרך, ומה ידעת דבר. וחבר עמו וחבל עול מפני שמן (ישעיה י כז), ולא פרשו, וזה פתרי, וחובל עול סנהריב מפני חוקיהו שהוא משוה בשמן. וחבר במחברתם ובענינם ולאחד קראתי חובלים (זכריה יא ז), והוא מענין חבל נביאים (יש"א י ה), לאחד קראתי נועם, הוא הבקן, וחובלים הוא המלך. וחבר בענינם

לא יחבל רחים ורכב (דברים כד ו), ואינו מחלק זה כי אם מן חבל תחבל שלמת רעך (שמות כב כה):

חבר. חלקו ב' חלקים, והיה לו לחבר בחלק השני עם חבורה תחת חבורה (שמות כא כה) ובחבורתו נרפא לנו (ישעיה נה ה), כי הוא כפתרונם: חבש. חלקו ב' חלקים, והביא בחלק הראשון לא אהיה חובש (ישעיה ג ו), ופרו' לא אהיה חובש ומושל עליכם, כן ישא שבועה ובביתו אין לחם ואין שמלה לא תשימוני קצין עם, ולא חובש ונוגש, וזה היה בימי אחז כאשר הרג בהם פקה מאתים אלף במלחמה אחת ונשארו הנשים בלא בעלים, ועל כן אמר והחזיקו שבע נשים באיש אחד (שם ד א). ופתי' האף שונא משפט יחבוש (איוב לד יז) שלא כענין, כי אמר ירפא חבורא אדם כמוך שונא משפט, ופתי' כך כי הוא אמר והרבה פצעי חנם (שם ט יז), אמר לו האף אדם שהוא שונא לעשות משפט וצדקה יחבש, יהיה מלך או חובש עם, קיו האל שהוא צדיק כביר, ותרשיענו אתה בדברך, וכן אמר אברהם השופט כל הארץ לא יעשה משפט (בראשית יח כה). ואמר בחלק שני וחבשת להם (שמות כט ט), מבכי נהרות חבש (איוב כה יא), וכלם חלק אחד ענין עצירה ותחבושת, וכן נאמר זה יעצור בעמי (ש"א ט יז), כמו יחבש, יורש עצר (שופטים יח ז), יורש מלוכה: חגו. אמר בחגוי הסלע (שיר ב יד) לא נודע אם הו'ו שורש, וכבר נודע כי הו'ו שרש, כי חגוי בשקל שלוי עולם (תהלים עג יב), והו'ו במקום ה"א שלה שהיא הלמיד של פעל:

חטם. ותהלתי אחטם לך (ישעיה מח ט), אמר אסלה לך, ואמר כי הענין יורה על המלה, ולא הבין כי פתרונה לשון חוטם שהוא האף בלשון המשנה ונאקה בחטם (שבת ה א), וכן פתי' למען שמי אאריך אפי ותהלתי וכבודי הוא שאאריך חטם ואף, ונקראת החמה אף כאמור בער אפו (ישעיה ל כז):

חטף. יחטף עני (תהלים י ט), וחטפתם לכם איש אשתו (שופטים כא כא), והיה לו לפרש מה נאמר בענין והיה כי יבואו אחיהם לריב אלינו ואמי אליהם הנונו אותם, תנו אותם לנו בבקשה, כי לא לקחנו במלחמת יבש גלעד שהרגנו אותם ונחיה הבתולות לא לקחנו לאיש אשתו, והוא חסר למיד, או יהיה זה מענה בני בנימין שאמרו לא לקחנו איש אשתו, כי לא היה לנו די בהם: חיל. הביא בחלק ב' שהוא לשון כח שיתו לבכם לחילה (תהלים מח יד), והוא מן חיל וחומה (איכה ב ח):

חלד. וחלדי כאין נגדך (תהלים לט ו), וחבר ומצהרים יקום חלד (איוב יא יז) ולא פרשו, וזה פתי', יותר מן הצהרים יהיה קם עולמך וחלדך ויותר מזהיר ומגיה, וזכר הצהרים כי השמש בתקפו, ובעבור כי מעת הצהרים הולך וחסר אמר תעופה כבקר תהיה, שהולך האור ומתנבר ומוסיף לבני העולם, כך תהא גדולתך נוספת:

חלך. לחלכה יצפנו (תהלים י ה), עליך יעווב הלכה (שם י יד). ולא פרש מהו יעווב הלכה, ופתי' עליך יעווב משאו העני והרש שתעוור אותו, כמה שנאמר יתום אתה היית עוור, ועווב מלשון עוב תעווב עמו (שמות כג ה), כי אם היה לשון עובתי את ביתי (ירמיה יב ז), היה אומר אליך יעווב ולא עליך, וכן פרוש ותעווב אליו יגיעך (איוב לט יא), ענינו כמו עליו. וחבר עמתם

ונפל בעצמוי חלכאים (תהלים י י), ולא זכר כי במסרה הוא כתי' חד וקרי תרין חל כאים, חיל של כאים, וכאים בשקל בלום מן בלה בלום מן כלה מלשון נכאה (שם קט טו) ששרשו כאה בשקל נראה, ראה. ושכח הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב), כי הוא לשון הלכה. וזה פתרי' אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בעניות או יראה אותם ולא ישכחו עמי ויצדיקו את הדין ואמר אחי"ב ישי מות עלימו (שם נה טו), ישכח מהם המות שלא יבא אליהם, ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם:

חלם. חלקו ב' חלקים, והביא בחלק הראשון בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים (תהלים קכו א), ופת' נשכה צרות הגלות כאילו בחלום ראינו אותם. והביא בחלק ב' בריר חלמות (איוב ו ו) עם ותחלימיני והחיניני (ישעיה לח טו), וכבר השיבותי עליו בס' הגלוי [הוח], ואני תמה היאך פתר אותו לשון משתגע ברבוי הגלוי, דעת רבוי הבלי מנחם לא ידעתי הבין:

חליץ. הביא בחלק האחרון, חלצה נפשי (תהלים ו ה), חלצני ה' (שם קמ ב), וחבר עמו ועצמותיך יחליץ (ישעיה נח יא), ואין פתרון יחליץ יציל, כי מה ענין חלצה אצל עצמות, אך פתרי' ירשן, כמו ושמועה טובה תרשן עצם (משלי טו ל):

חלש. לא חלקו, וחבר ויהלש יהושע (שמות יז יג) והולש על גוים (ישעיה יד יב), ופתרי' חולש מלשון התלמוד מטילין חלשים (שבת קמח ע"ב), לשון גורל. אמר על נ"ג שהיה קוסם קסמים ומפיל גורלות אנה ילך תחלה להתריב ולצור, כמו שני' כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזקאל כא כו). וי"מ גבר ימות ויהלש (איוב יד י) מלשון המשנה, ר' פלוני חלש, כמו חולה, ואשר אמר ימות ויהלש כך פרושו, יבא גבר לעת מיתה ויחלה ויגע ואיו, כמו הנה אנכי מת (בראשית מח כא), וכמוהו ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו (שם לה יח), בשעת קריבת המיתה:

חמן. את חמניכם (ויקרא כו ל), אמר אשרות הם וכמות, ואינו כי אם מלשון המה בתי השמש שהיו עובדים בהם לשמש, וכן הוא אומר ואת מרכבות השמש שרף באש (מ"ב כג יא), מרכבות שהיו במדרגות. לעבודת השמש: חמם. אמר בחלק השני נחמסו עקביך (ירמיה יג כב), ויחמם כנן סכו (איכה ב ו) לשון השחתה המה, ואינם כי אם מלשון השיפה, כי חשפתי שולך על פניך (ירמיה יג כ):

חפש. תשלחנו חפשי (דברים טו יב), יצא לחפשי (שמות כא ב), הוי"ד יתירה, פרושו לשון דרוו. ואמר בחלק ב' בכנדי חופש לרכבה (יחזקאל כו ב), וישב בבית החפשית מצורע (דחי"ב כו כא), ולא פרש מה הם, והם ענין אחר עם יצא לחפשי, כנדי חפש, כנדיים טובים שלובשים אותם בני חורים והמיוחסים, וכן וישב בבית החפשית, חפשי מעול תקון המלכות, כי יותם בנו היה שופט את עם הארץ, לא היו נכנסים ויוצאים עליו עם הארץ:

חצר. הביא בחלק ב' חצר המשכן (שמות כו ט), והיה לו לחבר עמו חציר לקנה וגומא (ישעיה לה ז) שהוא כמו חצר אף כי הוא בחירק, נמצא כמוהם בצירי ובחירק שהם אחר, בן זכתי, בן נון (שמות לג יא), עוד האיש בית רשע (מיכה ו י), בחירק, איש לוחט (תהלים קד ד), חן וכבוד (שם פד יב),

הין ערכו (איוב מא ד), ערכתני נר (תהלים קלב יז), לתת לו ניר (מי"ב ה יט), מיץ חלב (משלי ל לג), אפס המיץ (ישעיה טו ד), ישבע ריש (משלי כה יט) בחזק, רש וקלון (שם יג יח) בצור, וכלם בענין אחר, כן הציר לקנה וגומא וחצר, וכן בישעיה על אדום כת' והיתה נוח תנין הציר לבנות יענה (ישעיה לד יג) כמו חצר, וכן הציר לקנה וגומא, מקום וחצר לנוה תנין רבצה חצר לקנה וגומא:

חרב. היה לו להביא בחלק הרבו המים (בראשית ה יג), אכלני הרב (שם לא מ), ובחרהור ובחרב (דברים כה כב) שהוא כמו חורב שאין בכאן משמעות לחרב ולא לחנית. והיה להביא כי חרבך הנפת (שמות כ כה) שהיא לשון פטיש ומקבות, וחרבות צורים (יהושע ה ב) שהוא לשון חרודי צור וסלע, וכן נמצא ותקח צפורה צר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה):

חרט. אמר בחלק שלישי ויצר ככרים כסף בשני הריסים (מי"ב ה כג), והמטפחות והחריסים (ישעיה ג כב), פי' מיני בגדים, ואינם כי אם לשון כיסים, וכן בערבי קורין לכיס כרוטה:

חרך. אמר בחלק שלישי לא יחרוך רמיה צירו (משלי יב כז), ופתר' נאה ומקובל, ושמעתי מהכם אחר שכן הרך הציידים הצדים את העופות שעושיין להם כויה בשרש הכנף כדי שלא יעופו ואינו מקצין בנפיש בעבור שלא להכחיש יפים, ואותו הצייד שהוא בעל רמיה לא ישמר צירו בידו עד אשר יעשה לו כויה כי יעוף מידו ויאבד ממנו, וזה משל על עשיר מקבין מהמם ומגול כי לא יהיה לו קיימא:

חרצב. הרצובות רשע (ישעיה נה ו), כי אין הרצובות למותם (תהלים עג ד), פתר אשר לא ברת, וכה פת' הרצובות רשע כמו קשרי רשע, והרצובות למותם, אין קשרים בלבם למיתה אין הושבים בנפישם ואינו נקשר ולא נדבק בלבם שימותו, ובריא אולם, בעבור שהם רואים היכל ואולם ואוצר שלהם בריא ושמן, כמו שני אוצר נחמד ושמן (משלי כא כ), לכן ענקתמו נאווה (תהלים עג ו), הענקים אשר בצואריהם ובנרגרותם גאות וגאון הם:

חשה. ושאר חשהות (עזרא ז כ), ומה השחק (שם ו ט), לא פתר מה הם, ופתר' ענין צורך, ובלשון תלמוד לשכת השחין (שקלים פרק ה משנה ו, אבל לפנינו איתא: השאים) היה בירושלם כמו לשכת צריכין צנועים:

חתם. הניח משרש זה ב' מלות צריכות פרוש ולא זכרם אף לא פתרם, ביד כל אדם יחתם (איוב לו ז), כך פתר', מרוב הקור בימי השלג והקרח מחביאים בני אדם ידיהם והותמין אותם תחת שמלותם מרב הקרח, והמלה אחרת תתהפך כחמר חותם (שם לח יד), זה פתר', אמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים מאנה, ויהפך ענינם כמו החתם כאשר הוא בטבעת הרויץ הפוך אז הוא ישר על המחוקת, וכן הלוכש כאשר הוא מהופך אינו כמשפטו שהיה בתהלה, כן אותם שסבלו בעה"ז ולא התענגו יהנו לעה"ב והרשעים יהיה להם הפך:

חתף. הן יחתף ומי ישיבנו (איוב ט יב), כחתף תארב (משלי כג כח), אמר כמו יטרוף, ואני אומר כי ענינו כמו חטף בטי"ת, כי כן דין טי"ת ותי"ו מתחלפת אחת בחברתה, כי הם מן מוצא אחת מן דטל"ת, כמו מה נצטרק (בראשית מד טו) שהטי"ת במקום תי"ו התפעל, וכן ויצטריו (יהושע ט ד),

הצמידנו אתו (שם ט יב), וכן רטש החזיקה (ירמיה מט כד) כמו רתת שהוא תרגום רעד (שמות טו טו), רתיתא:
 חתר. חתר במהכרת ויהתרו (וינה א יג), לא במהרת מצאתים (ירמיה ב לד),
 אמר לשון כריה הם, ויתכן:

אהל מחברת טי"ת.

טא. וטאטאיתיה במטאטא השמר (ישעיה יד כג), כבר השיבותי עליו בספר הגלוי הזה:

טב. חבר טוב ה' לקונו (איכה ג כה) עם וייתב הדבר (בראשית מא לו), היטב איטיב עמך (שם לב יג), והם ב' שרשים, טוב יטב, והפך פת' טובתי כל עליך (תהלים טו ב), אמר הטובה והחסד שאתה עושה לי כל עליך לעשות כי איני ראוי לכך, ובוה טעו כבר אחרים באומרם טובתי הטובה שאתה עושה לי, ואין טובתי וחסדי הטובה שאתה עושה עמי ושעושים עמי אחרים כי אם הטובה והחסד שאני עושה לאחרים, ואשר יעשה לי הכורא היא טובתו וחסדו, וכאשר אמר תפלתו וחסדו (שם סו כ) לא אמר וחסדי, ואין הראנו ה' חסדך (שם פה ה) החסד שאנו עושים לך, אכן כה פת' טובתי כל עליך, הטובה שאני עושה לאחרים לא יגיעו אליך ולא תועיל בהם, כמו שני החפץ לשדי כי תצדק (איוב כב ג), מה הפץ ישתלם לו כי תצדק ומה תועלת יש לו כי תתם דרכך, לאיש כמוך ויזק רשעך ולבן אדם כמוך תועיל צדקתך, וכן הוא, טובתי אינה מועילה לך אך מועילה לקרושים אשר בארץ המה, כאשר אני עושה חסד וטובה בעבור אהבתך לקרושים ולחסידים עליהם יגיעו צדקי וטובתי, ואדירי כל חפצי בס, אינו מפורש אחר הננינה כי אם ואדירי כל אדירים מכל חפצי ורצוני בהם בעבור שהם אדירים בראתך. אמר אח"כ ירבו עצבותם וכאביהם אותם שממהרים לאל אחר, כל אסוף נסכיהם מדם, אפי' אם הייתי הורגם לא הייתי מנסך נסך בעבור דמם כי הם הייבים מיתה שהם עובדים עי', ולא אשא שם עי' שלהם על שפתי, כמו שני ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג), ואמר אח"כ ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי, אינו לשון תעשה, כי היה לו לאמר תתמוך, אך תומיך כמו תומך, ומשקלו הנני יוסיף להפליא את העם (ישעיה כט יד), וי"א כי הוא שם הדבר כמו אוכל, חדש, גוף, והוא בשקל ואט אליו אוכיל (הושע יא ד) שהוא כמו אוכל, אוכל תשכרו מאתם (דברים ב ו):
 טז. טל ומטר (מ"א יז א), אמר בחלק ב' כי יפול לא יוטל (תהלים לו כד), והן איים כדק יטול (ישעיה מ טו), אף כי שרשו נטל, כמו יפל, נפל. יש מפרי הן איים בעיני האל כמו דבר דק אשר יטול מעצמו, וי"מ יטול אותם האיים. לבנון אין די בער, אמרו האומות נקריב קרבן על חטאותינו כמו שצוה ה"ה לעשות לישראל, אמר הנביא לא יועיל להם, בכל עצי הלבנון אין די בער ולא בחית הלבנון אין די עולה לכפר להם על מה שהרעו לישראל. וחבר במהכרת זה שלש אנכי נוטל עליך (ש"ב כד יב), וידוע כי נטל שרשו. וחבר עמהם מטלטלך טלטלה גבר (ישעיה כב יז), ואמרו רבותינו מכאן דטלטולא דגברא קשי מדאיתתא (סנהדרין כו ע"א) כי האשה תמצא אתר מרחמים, ואין

זה לפי הדקדוק, כי אם כן היה לומר טלטלת גבר, כי כל הסמוכים ובסופם היא תתחלף בתי"ו כמו צרה, צרת, שמלה, שמלת, אכן פרושו טלטלה גדולה, וגבר שם התאר ולא שם דבר. וחבר עמהם ויטללנו (נחמיה ג טו), תטלל חיות ברא (דניאל ד ט), ושרשם טלל:

טע. חלקו ב' מחלקות, הטעו את עמי (יחזקאל יג י), ושרשו טעה, כמו הפנו, פנה, וחלק ב' עת לטעת (קהלת ג ב) וחבריו, ושרשם נטע, וזמר ענין שתל הם, למד מפורש מן הסתום, כי לשון נטיעה ידוע ומבואר מן לשון שתל: **טף.** טף ונשים (אסתר ג יג), ושרשם טפף, בראית דגשות טפס, טפנו, והיה לו לחבר עמהם הלוך וטפוף תלכנה (ישעיה ג טז), כי כן פת', בנות ציון הולכות כמו טף ונערות קטנות שלא יתביישו מכל אדם הולכות מגולות ונטויות גרון בקומה זקופה ואין להן בושת פנים, כמו טף ונערים קטנים, איפנטיאנט בלעז, כך פתרו משה בני שלא כענין שאר המפרשים אשר פרושוהו מלשון התרגום אשר הציף את מי ים סוף (דברים יא ד), דאטוף, וי"מ מלשון התלמוד, לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (יומא מח ע"א), אך הראשון שהוא מלשון טף נכון יותר. ובחלק שני יטפו ההרים עסיס (יואל ד יח), נפת תטופנה (משלי ה ג), ועמהם חבר הלוך וטפוף, ולא ידעתי מה דעתו, ואמר ענין מור וטיפה הם, ומה ענין למור כאלה המלות, אעפ"י שאמר הולכות בנות ציון נטפנות מור וביטם, מן נטף ושחלת (שמות ל לד), ונטף שם בשם מהבשמים והנוץ שרש. והביא בחלק אחר והטף אל הרום (יחזקאל כא ב), אל תטיפי (מיכה ב ו), ושרשם נטף, ואמר לשון מלל הם, ונפלאתי למה אמר לשון מלל, שאינו שם דבר בעולם, היה לו לאמר מלה, כי מלל לאברהם (בראשית כא ז) לא יאמר מלה. וחבר בחלק ד' הנטיפות והרעלות (ישעיה ג יט), והוא מענין נטף ושחלת (שמות ל לד), שהיו עושות כמו אגוזים או ערמונים כסף וזהב לשום בהם מיני בשמים, על כן נקרא נטיפות, ואמר מיני עדי חלאים הם, ואמר כי הם כלי כסף וזהב שמישימין בו מיני בשמים:

טד. הביא בחלק הראשון מכה טריה (ישעיה א ו), לחי חמור טריה (שופטים טו טו), ופת' לחה כדברו, וראיתם מלשון הערבי שקורין לה טרי. והביא בחלק שני לא אטר (ירמיה ג יב), לא תקום ולא תטור (ויקרא יט יח), ולא הבין כי שרשם נטר, כי תטור בשקל תקום ששרשו נקם:

טז. לא יטוש ה' עמו (ש"א יב כב), כי נטשת עמך (ישעיה ב ו) וחבריו, ושרשם נטש, וחסר הנו"ן כדרכו לעשות כה, וחבר עמהם חרב נטושה (ישעיה כא טו), ודינו לטושה כאשר פירש באחרונה:

טז. כנשר יטוש עלי אוכל (איוב ט כו), ושרשו טוש בשקל יקום, ופרש אותו יעוף ויראה, ואינו כי אם יחוש, והרגם כנשר חש לאכל (חבקוק א ח), כנשרא דטאים למיכל:

טבח. חבר כלם בחלק אחר, והם ב' חלקים, וטבחה טבח (בראשית מג טו), טבחה טבחה (משלי ט ב), ויאמר לטבחה (ש"א ט כג), לרקחות ולטבחיות

(שם ה יג), ענין בישול בשר כמשמעות הערבי שאומר למבשל טבח כי החי"ת בעברי הוא כ' בערבי, כמו חותם, כאתם. וחלק ב' נשה לטבחה ויבל (ישעיה נג ז), כצאן טבחה (תהלים מד כג), הכינו לבניו מטבחה (ישעיה יד כא), לשון שחיטה הם;

טמן. הנם טמונים (יהושע ז כא), ומטמתם (ירמיה מג ט), והיה לו להביא עמהם המנו חפש מחפיש (תהלים סד ז), שהוא בתי"ו ופרשו בתי"ת כמו רטט (ירמיה מט כד), רתת (הושע יג א):

טעם. מטעם המלך (יונה ג ז), טוב טעם ודעת (תהלים קיט סו), אמר לשון עצה הם, ואינו כי אם לשון דבור הם, כמו בשנותו את טעמו (שם לר א), בשנותו את מדבריו, וחבר עמהם עטא וטעם (דניאל ב יד), ובודוע כי עטא הוא עצה, ומה ענין עצה ועצה, כי אם עצה ודיבור. ואמר בחלק שני טעם טעמתי מעט דבש (ש"א יד מג), ועשה לי מטעמים (בראשית כו ד), ואמר לשון לעט הם, אף כאן פירש מפורש מן הסתום, כי לשון טעימה מבואר יותר מן לשון לעט:

טען. חבר בחלק אחר, והם ב' חלקים, מטעני הרב (ישעיה יד יט) מלשון ערכי מדוקרי הרב, וטענו (בראשית מה יז) לשון טעינה:

טפה. טפה סביב (שמות כה כה), חבר עמו הנה טפחות נתת ימי (תהלים לט ו), ולא פרשו, וכן פתר, תחילה אמר הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא, הואיל וזכר מדה אמר הנה טפחות נתת ימי, מדה טפח שהוא מדה קטנה, כי הן כמו כן קצרים:

טפל. טפלו עלי שקר ודים (תהלים קיט סט), וחטפול על עוני (איוב יד יז), אמר תחתם, ואינו כן, כי אם מלשון תלמוד, את הטפל לבשרו (ב"ק נא ע"ב), וזה פרושם, חברו עלי מה שלא עשיתי, וכן וטפול על עוני, תחבר על המעט שעשיתי עונות אחרים ותוסף:

טרח. טרחם ומשאכם (דברים א יב), חבר עמו אף ברי יטריה עב (איוב לו יא), ולא פרשו כרתו, כי אמר בהיות השחק צה יטריה עב ויבהירונו, וחשב כי ברי לשון בהיר, ואינו כן, כי כה פתר, אף ברי כרתה יטריה עב, מן כוסי רויה (תהלים כג ה), כי בי"ת ברי שמוש, ונשאר רי מלשון רויה, ודומה לו ונשאו אליך בניהם קינה (יחזקאל כו לב), הבי"ת שמוש, והם ללשון הרבים, כמו ידוהם, ונשאר ני מלשון לא נה בהם (שם ז יא) שהוא מלשון נהי וקינה:

טרם. טרם ישכבון (יהושע ב ה), ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט ל), לא פרשו, וזה פתר, ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם שאסיר מכם המכה אתם יראים מפני ה', אך ידעתי כי אחרי חסירותי מכם המכה לא תשלחו את ישראל, ויש מי שפותרים כי טרם תיראון טרם התשובה שעשיתם, שאמ' הטאתי ה' הצדיק, הפשתה והשעורה נכתה קודם לכן שעשיתם התשובה זו ומה שנכה לא אשלם לך, אך החטה והכוסמת שלא נבו עדין אעתיר עליהם וינצלו מן הברד, כי השעורה היה נצמה והפשחה גבעול, גבו היה על, והחטה והכוסמת לא נבו, כי באופל היו תחת הקרקע ועדיין לא נראו, ואפילות מלשון בית אפל (כתובות סה ע"ב) שבתלמוד, ומנהם פירש הטרם תדע (שמות י ז) העדין לא תדע, ואני אומר כי כך פתרו, שלח את האנשים, הטרם תרצה לדעת כי אבדה מצרים שתאבד מצרים קודם שתשלחם או מה בדעתך: ואני בנימין משיב ממה שכת' בצפניה (ב ב) בטרם לא יבא עליכם חרון אף ה' בטרם לא יבא עליכם יום אף ה', ולדבריו לא היה ליכתב אלא בטרם יבא עליכם חרון אף ה',

ומה שכתוב טרם לא ילמדנו שטרם נופל לומר אף על דבר שאינו עתיד להיות לבסוף, ואם כן פתי קדם ולא עדין לא:
 טרף. טרף טרף (בראשית לו לג), הטרפה לא ישלם (שמות כב יב), אמר ענין חתף המה, ולמד מפורש מן הסתום, והביא ראיה מהנסתר על הגלוי כמנהגו:

אחל מחברת יו"ד.

יובל. הביא בחלק הראשון ועל יובל ישלה שרשיו (ירמיה יז ה) וחבריו, ובחלק שני אמר יובל היא (ויקרא כה י), וביובל יצא (שם כה לא), שופרות היובלים (יהושע ו ד), אי לשון תקיעה הם, ולא הביא ראיה לחבריו, כי יובל כמו שאמרו רבותינו (ראש השנה כו ע"א) כי לשון ערבי קורין לדיכרא יובלא, ומוכיח על זה שופרות שהוא סמוך, שופרות של יובלים של אילים:

יפ. יפה עשיתיו (יחזקאל לא ט) וחבריו, והסיר הא' משרשי ולשווא עמל לפרשו נוי, כי יופי ידוע יותר ממנו:

יין. מה זה היה לבן סרוק לפרש יין לשון תירוש, כי מי בעולם מסתפק במשמעותו והניח תיבות עמוקות אשר לא פרו:

ימין. מימינים ומשמאלם (שמות יד כב), ימין הי' (תהלים קיח טו), היה לו להביא עמם כי תאמינו וכי תשמאלו (ישעיה ל כא), שהאל"ף במקום יוד, ולפרש ואם הימין ואשמאלה (בראשית יג ט), שפתי' ואשמאלה אותך בעל כרחך, וכן דעת התרגום ואצפנד (לפנינו ליתא, אולם בכ"י ישנים הנוסחא כך היא):

יער. יער הלבנון (מ"א ז ב), לא זכר עמו חלק שני ביערת הזרע (ש"א יד כז), אכלתי יערי עם דבשי (שיר ה א). כמה רחק מנחם מן הדרך הישר בהסירו כל יודי' השרשים ולא הותר להם יד ושם, והוא לא ידע ואשם, והנה נמצא אתי כששים וארבעה אותיות אשר יסודם יוד' ואלה הם: יאל, יאש, יאת, יבב, יבש, יגב, יגה, יגע, יגר, ידר, ידה, ידע, יחב, יזם, יזן, יזע, יחר, יחל, יחם, יחף, יטב, יכת, יכל, ילד, ילך, ינה, ינה, ינק, יסד, יסך, יסף, יסר יער, יעה, יעט, יעף, יעין, יפח, יפע, יצא, יצב, יצע, יצק, יצר, יצת, יקב, יקד יקתה, יקע, יקין, יקר, יקש, ירא, ירד, ירט, ירע, ירש, ישה, ישן ישע, ישר, יתר, יחס, יתר, אלה הם הנחבאים ממנו אפרשם בהקרא מקומם ואראה חמם (?)

איש איש בשמם, כאשר זמם לבי, ואת הנכון בקרבי:

נס נשלם מחברת יוד' על פי דברו אשר הסיר ביודי'ן שרשם, ולה' אשום אשם:

אחל מחברת כ"ף.

כב. לכבות את האהבה (שיר ח ז) וחבריו, והסיר מהם היא, ושרשו כבה:
 כה. והנה כהה הנגע (ויקרא יג ו), וכחתה כל רוח (יחזקאל כא יב), וחסר מהם היא, ושרשו כהה, ומהם ותכה מכעס עיני (איוב יז ז), ומשקלו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז יג), וריגם ותכהה, ותלחה:

כ. כויה וחבריו, ושרשו כוה :

כח. כחי וראשית אוני (בראשית מט ג), והלק שני אמר והוכה אברהם (שם כא כה) וחבריו, ושרשם יכה, וזה הוא ממנין ס"ד אשר הניח במחברת י"ד :
 כ. והכית בצור (שמות יז ו) וחבריו, ושרשו נכה, ונראית הגוי' במקומות מעט נכתה (שמות ט לא), לא נכו (שם ט לב), אולי אוכל נכה בו (במדבר כב ו), שענינו להכות, והוא מקור מבנין חוק, בשקל אם ענה תענה אותו (שמות כב כב), כי מה ענין לומר אולי אוכל נעשה, כי אם אולי אוכל לעשות. והלק ב' כה תברכו (במדבר ו כג), כה תעשה להם (שם ח ז), ואמר אין ה"א שרש ולא יסוד במלה, ואין זה דרך דיקות הלשון, אך כאשר יראו אנשי לבב מלה גרועה משלש אותיות שנשרשו ברב הלשון יטרחו ויעו לבקש דרך השלמה מדרך סברת הדיקות, וכאשר יראו שלא יוכל יניחו שרשה בעלת ב' אותיות והם במלות הרבק, אך, רק, גם, זה, כה וחבריהם, ואיך טעה מנחס לחסר ה"א כה משרש, כי אין בכל המקרא אות אחת שרש, כי טובים השנים, והחוט המשלש לא במהרה ינתק:

כל. חלקו י"ד חלקים, חלק א' וכלכלתי אותך שם (בראשית מה יא), ורעיו שהם לשון מזון, וחבר עמהם מכולת לביתו (מ"א ה כה), שאמרה שלמה למלך צור, וכבר דקדקי עליו [חכמי] הלשון ואמרו כי הוא כמו מאכולת ודגשות הכיף בעבור האליף, וזאת המלה בדברי הימים מכות לעבדיך (דה"ב ב ט), ופרש בן ר' יונה המורה שהוא לשון כחות וענינו טחון, ואני אומר כי מכות בשקל משור שרשו נשר מלשון נסרים שהם לוחות, ומכות שרשו נכה, ותרגי וינשכו (במדבר כא ו), ונכיתו, ונשך (שם בא ט), נכיתא, וענינו אכילה לעבדיך. ובחלק ב' חבר נלאיתי כלכל (ירמיה כ ט), ומי מכלכל יום בואו (מלאכי ג ב), עם יכולת ה' (במדבר יד טז), ולא נתחבר לא בשרש ולא בענין, וכבר פרשתיים במלת וכל בשליש (ישעיה מ יב). והלק מחברת לא תכלה (מ"א יז יד), כליתי רגלי (תהלים קיט קא) מן כלוא לא אצא (שם פה ט), בית הכלא, וענין אחד להם לשון מניעה ועצירה, לא תעצר רחמך ולא תמנע, כלוא לא אצא עצור, כמו וירמיהו עודנו עצור בחצר המטרה (ירמיה לג א), ושרשם כלה בה"א, ומזה כלא באל"ף. והלק אחר כלה קישוריה (ירמיה ב לב) וחבריו, שרשם כלל, וכן כלתו, כלתך. וחבר עם כל עצמותי (תהלים לה י) התפקדו וכלכלו (מ"א כ כז), כלנו בני איש אחד (בראשית מב יא), וכן הוא, ולא פרש ענין וכלכלו, כי ענינו נתחברו כלם ולא נעדר מהם איש:

כס. חבר במחברתו ויהי המכס לה' (במדבר לא לו), ושרשו כסס, מן תכוסו על השפה (שמות יב ד) שהסמ"ך דגושה, ואמר כי מגזרתם ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ), וגם בכסא ליום חגנו (תהלים פא ד), ופרושם ליום הכסא, ליום שהב"ה יושב על כסא דין, והוא יום ראש השנה, שכל ההולכים לדרך רחוקה חוזרים לאותו מועד לאצור להם ויין בבתיהם, וכן כי יד על כס יח (שמות יז טז), פרושו כי נשבע ה' כי המלך הראשון שישב על כסא יה יעשה מלחמה בעמלק, והוא שאול, ורבותינו דרשו כי מדר דר חסר ויין, רמו לחשבון השנים מיום שנלחם יהושע בעמלק עד מלחמת שאול. וחבר עם חלקי וכוסי (תהלים טז ה) אליך כסיתי (שם קמג ט), ואמר אליך מנת חלקי, וכסיתי מבנין חוק

בשקל צייתי, גליתי, ואם בן היאך יפרשנו אליך חלקי, כי אם פעלתי, ועוד כי בוסי וכסיתי שרשם אינו אהר, והיה לו לחברו עם וכסה ענן הקטרת (ויקרא טז יג), ויתכן בן המחברת ולא תהיה האמת נעדרת:

כף. כף ירך יעקב (בראשית לב כו) וחבריו, ובחלק אחר כף אחת (במדבר ז יד), וחלק אחר וימלא כפו (ויקרא טז יז), וחלק אחר זוקף כפופים (תהלים קמו ח), ושרש כלם כפף, בראית הדגש בכנויים, כפי, כפו, כפף. וחבר עם זוקף כפופים, אכף לאלהי מרום (מיכה ו ז), יכפה אף (משלי כא יד), ושרשם כפה, ודין אכף אכפה, כמו יגל, יגלה, בשקל יראה, וכן שרש וכפתו לא רעננה (איוב טו לב), כפה ואגמון (ישעיה ט יג), כפף בשקל גזה, סכה, רנה: כר. יכרו עליו חברים (איוב מ ל), ויכרה להם כרה גדולה (מ"ב ו כג), וחבר עמהם להברות את דוד (ש"ב ג לה), ומה היה לו לחבר עמהם להברות את דוד אשר לא יקרא כי אם בכ"ת אף כי בכ"ף הוא כתוב, ופרשו בו רבותי בתחלה להברותו ולבסוף להברותו, ומעו בו המפרשים לפרש להברותו מלשון כריתתו כמו להברותו, ולא יתכן כי משקל להברותו בו"ו להראותו. להעלותו, ששרשם ראה, עלה, וכן להברותו, כרה, ויכול לפרשו על דרך סמך התלמוד ולא על דרך הדיוקות, אך דרך הדיוקות בתחלה להברותו, הפצירו בו שיאכל מעט, כדרך ואברה מידה (ש"ב יג ו), שהוא אוכל מעט כדרך חולה, ולבסוף להברותו כרה גדולה, להאכילו הרבה אחרי אחרי שהחל לאכול מעט, ולשון כרה היא ארוחה גדולה, ובהכתבו בכ"ת היא ארוחה קטנה. וחלק ד' אמר כי יכרה איש בור (שמות כא לג) וחבריו, ושרש כלם כרה, וחלק אחר וכירים יותץ (ויקרא יא לה), ככורו איש בעצים (זכריה יב ו), והו"ד בו שרש. וחבר שלהו כר מושל ארץ (ישעיה טו א) עם בצבים וככרות (שם טו כ), והוא מלשון כרים ואלים וכן פתרו כי מישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים, והו שאמר הנביא שלהו לו הכרים שאתם חייבים לו מידי שנה בשנה למלך ישראל שהוא מושל ארץ. ובחלק אחר חבר ויכר יוסף (בראשית מב ה), וחבר נזון השרש שהיא כדגש בשקל ויפל, וחבר בחלק אחר מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל טז ג), וענינו כמו מגורותיך, וחבר עמו מכרותיהם (בראשית מט ה), וענינו כלי מלחמה [בלשון] יין:

כאב. חלקו כאשר ראה, וכל חלקה טובה תכאיבו באבנים (מ"ב ג יט), ולא ידע כי תכאיבו פתרו תכאיבו בו הבעלים:

כהן. ויכהן אלעזר ואיתמר (במדבר ג ד), וכהנו לי (שמות כח מא), ולא חלקן, כי יש מהם מפורדים בענין, ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח), ענינם כמו נגידים, ולאחר שזכר יואב על הצבא ובניהו על הכרתי ועל הפלתי אמר כי בני דוד לא היו תחת ממשלתם, ואשר נאמר במלבי צדק והוא כהן לאל עליון (בראשית יד יח) יש לפרש האמור שם, ויתן לו מעשר מכל, ולא נודע מי נתן למי, אם תאמר אברהם נתן למלבי צדק מאשר לא נתן לעצמו, איך נתן מעשר ממנו, כי אמר הרמותי ודי אל ה', אם מחוש ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ואיך יתן ממנו מעשר, נחבר מדברי הפרשה כי לא נתן לא זה לזה ולא זה לזה, אכן בן פרוי, כאשר חזר אברהם מהכות המלכים יצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה, והיו חולקים ברברים בין שניהם, שהיה אומר מלך סדום

תן לי הנפש והרכוש קח לך, וענהו אברהם כי לא יקח ממנו בלעדי רק אשר אכלו הנערים, כי הם הלכו כמו כן במלאכתו, וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא, שאינם ברשותי, הם יקחו חלקם, המניע להם כמנהג מצילי שלל אוהביהם מיד אויב אם שלישי אם חומש, אך לעצמו לא רצה לקחת מאומה, ובא מלכי צדק א"כ ומצאם עסוקים בענין ושפט בינותם, כי אברהם יכול לקחת מעשר מן הכל כדרך כל מצילי שלל, וזהו ויתן לו, מלכי צדק היתיר ועוב לו המעשר מכל, ועל זה ענה לו מלך סדום שלא יעשור הנפשות ויקח כל הרכוש, ואברהם ענה שלא יקח לא המעשר ולא שום דבר לא מרכוש ולא מנפשות, ודומה לויתן זה, ולא נתן סהון (במדבר כא כג), לא יתנו מעלליהם (הושע ה ד), לשון התרה ועויבה:

כזב. לא חלקו [והם] ב' חלקים כזב כמשמעו, וכמוהו אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב (תהלים קטו יא), ופתר' כאשר הייתי נחפו ללכת בסלע המחלקות, אמרתי אפי' שמואל הנביא אשר משה אותי למלך כזב, וחלק ב' אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח יא), היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיה טו יח), והאלוף יתירה מאמתני"ה, ענין בריתה, כמו לא יכרתו מימיו, ומענין זה אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד טו), ומוכיח על זה הלא אמרתי לך אל תשלה אותי (שם ד כח), פת' תן לי זרע של קיימא שלא יכרת, כי מה בצע שיהיה לי בן וימות, ופרוש אל תשלה מענין ובשליחה (דברים כז נו), והוא כמו עקר ועקור, נון דאשאפנטיר מיי בלעז, ומנחם פרש על כלם ענין כחש:

כבר. כבר לחם (שמות כט כג), וחלק שני בכבר הירדן (מ"א ז טו), ואמר ויתכן להיות מנורתם כר נרחב (ישעיה ל כג), לאחר שזכרו במקומו בענין ארוחה השחיתו וכרה לו שוחה:

כמן. הביא בחלק השני ומשל במכמני זהב (דניאל יא מג), ופת' ענין אוצרות בלא ראייה, וראיתו מלשון התרגום וארב לו (דברים יט יא), וכמן ליה, דבר שיושב בהחבא, ומכמני זהב, מטמוני זהב:

כמר. חלק וכמרו עליו גילו (הושע י ה), את שם הכמרים, מן עורגו כתנור נכמרו (איכה ה י), והם ענין אחר לשון שחור, כאשר פת' בנכמרו, והם הלוכשים בניי השחורים לשם ע"ן, וכן כל לשון כומריא שבתרג' לובשי שחורים: **כנף.** חבר בענין השני ולא יכנף עוד מוריד בישעיה (ל כ), ופר' אותו לא יסתר עוד אלהיך ולא יסתיר עיניו ממך, וכן פת' רבנו שלמה, לא יתכסה ממך, בכנף בגדו, ונעלם ממנו דבר זה, כי כה פת' אמר ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחיץ לא יכנף עוד מוריד, פת' אם יתן ה' לכם לחם צר ומים לחיץ שלא ידרו נשמים מעט יהיה ולא ימנע הגשם שלש שנים כאשר היה בימי אחאב כי מיד יבא הגשם ולא יתרחק עוד מוריד גשמיך, מוריד כתי' בוי"ד, וענינו גשמיך, מן מורה ומלקוש, כי נתן לכם ה' את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש (ויאל ב כג). ולשון לא יכנף לא יתרחק, מן מכנף הארץ (ישעיה כד טו) שהוא מרחקי ארץ, והיו עיניך רואות את מוריד, את גשמיך, וכת' אחריו ונתן מטר וזעך אשר תזרע את האדמה, והיה דשן ושמן, ומאין ראה כי לא יכנף, לא יסתר, כאשר חברו עם הכנף, כי כנף הבגד אינו נסתר:

כסח. חבר במחברתו קוצים כסוחים (ישעיה לג יב), קצועים, שרופה באש כסוחה

(תהלים פ יז), והניח ותהי נבלתם כסוּחָה (ישעיה ה כה), שיסתפקו בו התלמידים, והוא מהם, וענינו כרותה, ומשקלו ושכולה אין בהם (שיר ד ב), מלשון התרגום לא תזמר (ויקרא כה ד), לא תכסח:

בסל. אמר במהברתו חלק ה', ואלתולד וכסיל והרמה (יהושע טו ל); שם עיר מערי ישראל, ואם דעתו לעשות חלקים משמות הערים ושמות האנשים ושמות הדברים למה לא הביא במהברת כב, וכבון ולחמם וכתליש (שם טו מ), שהם שמות עיר, ובמהברת חתל חתלון, ובמהברת זבה זבה וצלמונע, ובמהברת כה והכה והלטה, ואיך שכח במהברת טלא טלאים, והרבה כמוהם אשר לא יספר מרב הדשים באו מקרוב:

בספ. חבר בחלק ב' עם נכסף (צפניה ב א) נכספת (בראשית לא ל), והוא לשון בושת, מן התרגום כסופא, איכסף, וכן פת' המקרא התקוּשֵׁשׁוּ וקוּשׁוּ הגוי לא נכסף (צפניה ב א), תהיו כדעת זקנים ולא תהיו כדעת הנערים העם אשר אין לו בשת, והתקוּשֵׁשׁוּ מלשון התרגום זקן קשיש, ויש מפר' מלשון לקשש קש (שמות ה יב), קוּשֵׁשׁוּ וחפשו מעשיכם, וראיתי בתלמוד ירושלמי נקוּשֵׁשׁ גרמזן ובחר בן נקוּשֵׁשׁ אחרון (תענית סה ע"א), כמו קשט עצמך ואחיב קשט אחרים (סנהדרין יח ע"א). ויתכן להיות נכסף כמו שפת' מנחם לשון נחמד: בען. חבר התרגום כעברי, בען שימו טעם (עזרא ד כא), די מלה היכלא מלחנא (שם שם יד), באמת שוממות ההיכל נחויק בשוממותו, וערות מלכא, שאם יבנה לא יהיה זמן ארוך שלא נראו בנוקו, ויש מפר' וערות מלכא לא אריך לנא למיחו, נוק המלך אין לנו להרחיק עצמינו מלאותו:

בפן. כחסר ובכפן גלמוד (איוב ל ג), אמר שהוא לשון תרגום, רעב כפנא, והבר עמו כפנה שרשיה עליו (יחזקאל יז ז), ואמר ענין רעב המה, ומה ענין רעב אצל שרשי הגפן, ופרשי המפרשי כמו אספה שרשיה, כמו ושרשיו תחתיו יהיו, ודומהו לשוד ולכפן תשחק (איוב ה כב), והוא כבר זכר רעב, ברעב פדך ממות, על כן נפרש כפן אסיפת יד כמו חסרון בים שאוסף ידו מלהושיטו לכיסו כי לא נמצא בו מאום:

כפס. וכפס מעין (חבקוק ב יא), כבר פרשתיו בתשוב' יעננה: **כפר.** הביא בחלק הראשון עם כפר נפש (משלי יג ח) ונתתי כפרך מצרים (ישעיה מג ג), וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג), והוא מחלק השני, לשון כפור עון, ופתי' כאשר יקום דם עבדיו השפיך או תהיה כפרה לארץ, כמו שני ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם כדם שופכו (במדבר לה לג), וזהו וכפר אדמתו, כי דם עבדיו יקום, ואז יכפר אדמתו, ועמו חסר ויו, ויימ כשיוקם נקמת עמו, וכן נאמר בפרשת הגבעונים ויעתר אליהם לארץ אחי בן (ש"ב כא יד) וזהו פתרו' אותה הפרשה כאשר פרשה רב סעדיה גאון, ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה ויבקש דוד את פני ה' (שם כא א), למה לא בקשו בראשונה ובשנית, שנה ראשונה אמר אולי מקרה הוא, שניה אמר כי בעון פסל מיכה הוא עמד וביערו, שלישית ויבקש את פני ה', ויענהו אל שאול ואל בית הדמים, אשר המית כהני נב שהיו מספיקין מוזן לנבעונים, כמו שאמרו רבותי, ועל כן אמר והנבעונים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמרי, כי הכהנים חמלו ומחלו דמם והם לא חמלו כי לא היו מישראל. יותן

לנו שבעה מכניו, לא נשאר יתר מן ההורגים. אין לנו כסף וזהב עם שאול, לא נקה כי אם נפש תחת נפש, כי נשבעו להם נשיאי העדה. ויחמל המלך על מפי בשת בן יהונתן בן שאול, ישאל, אנשי לבב לדעת מה הוא ויחמל, כי אם היה מההורגים לא היה יכול להצילו, כי אין משוא פנים בדין שמים, אכן בן פתרי, ויחמל לשון שמחה הוא, שמה מאד שלא נכשל בו מזרע יהונתן, כי מפי בשת היה קטן, כמו שנאמר בן חמש שנים היה בבא שמועת שאול ויהונתן מזרעאל (ש"ב ד ד), ושמה על אישר נוצל בעבור אהבת יהונתן ובעבור השבועה שנשבע לו, שלא יאמי העולם נשבע לו והרג את בניו, ודומה למלת ויחמל, וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו (מלאכי ג יז), מה חמלה יש לו כשעובד אותו, אך אם מכעיסו ולא ישפך עליו חמתו זאת היא החמלה, על כן פרשו לשון שמחה, ושמחתי עליהם כאשר ישמח איש כשיגדל בנו ועובד אותו, גם לפי פשוטו יש לשאל, למה לא הורידום מן העיץ בו ביום כמצוה, ורבותינו דרשו בו מה שדרשו, ולפתרי פרש הנאון כי היו מחויבים למלך והוא צוה להלותם, אמרו יצוה כן להורידם ועזבום על העיץ, וחשבו כי המלך ידע בדבר, אך כאשר עברו ימי קציר שיררו גשמים, כי בימי קציר לא היו יורדים גשמים בארץ ישראל, כמו שאמר הנביא הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות הקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה כד), שלא ידרו להשחית את התבואות, וכן אמר שמואל הלא קציר הטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם לשאול לכם מלך (ש"א יב יז), ולנו יש לדעת מה רעה עשו בשאלם מלך אחרי אשר כבר התיר להם משה ואמר שום תשים עליך מלך מקרב אחיך, אך שאלוהו שלא כהונן, כי אמרו ושפטנו מלבנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו (שם ה כ), ואמר על הנשם בימי קציר את הדבר הגדול אשר ה' עושה לעיניכם, הרי נודע כי גשם בימי קציר היה שלא, ולא עשו רעה אחת קשה כמו שאלת המלך, ועל זה אמר הנביא כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים (הושע ט טו), כי שם מאסו אותי ממלך עליהם, ושם מאסתים אני מהיותם עמי. נשוב לענין ראשון, כאשר עברו ימי הקציר ויררו גשמים בקשו מן המלך רחמים בעבור רצפה אמם שהיתה שומרת עליהם, ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם והית השרה לילה, וצוה להורידם. וחבר במהברת זה בחלק ו'ו כפרים עם נרדים (שיר ד יג), אשכול הכופר (שם א יד), ואמר כמשמעם, ומפרושו לא יודע לעד, אך מין אבקת רובל, ובעורו בעליה הוא אשכולות, וצובעים ממנו שער הראש אדום, וקורין בערבי אלחנה:

כפשי. הכפשיני באפר (איכה ג טו), ופרש ענין פלישה, וקשה הוא להבין מה זו היא פלישה, ואני אומר כי הוא מלשון התלמוד מרה כפושה (יבמות קו ע"ב), מרה הזוכה, וכן הוא הלכה:

תכריך. תכריך בויץ (אסתר ה טו), לא פרשו, והוא מעטה בויץ, מלשון כרוך על עקביו (ברכות ל ע"ב), תכריכין (כלאים פרק ט משנה ד):

כרכם. נרד וכרכם (שיר ד יד), אמר מצמחי אדמה הם, מה בא להודיענו כי לא מצמחי השמים הם, ופרושו ועפראן בערבי ובלעו שפרן:

כרמל. וכרמל בצקלוננו (מ"ב ד מב), אמר במהברת צקל, וכרמל בצקלוננו,

ענינו יורה עליו, ומענינו לא ידענו מה הוא, אך הוא כרמל בקליפתו, וזהו שתרגם יונתן בלבושיה, לבוש החטה, ופרש כרמל מלילות חטה, והוא הלח שיקטפו בין מחטה בין מיני תבואת הישרה, ואמר בחלק השני ארגמן וכרמל (דה"ב ג יד) מיני צבע, ואינו כי אם משי, וכמוהו ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן (שיר ז ו), ראשך דומה למשי, ודלתו כארגמן, והוא לא זכרו כי חשב היותו כהר הכרמל:

כרע. כרע כל קורם נבו (ישעיה מו א), לא פרשו, כי כאשר באו מלכי מדי ופרס על ככל וכבשוה ומצאו כל ונבו שהיו מזהב ולא חששו בהם ורצו להוליכם לארצם עמהם על הסוסים ושמו אותם במשקל להכריע אם יוכל הסוס להוליכם, ואמר כרע כל על משקל המשאוי היה מבריע השקל, קורם נבו, קרסו וזכרו אותו המשאים כי ראו כי היה כבד למשא אהר, ואח"כ אמרו הרוצים לנשוא אותם על הסוסים נשואותיכם עמוסות משא לעיפה, אין ביכולת בהמה אחת לשאת משא זה, אח"כ קרסו אותם התיבות קטנות, ולא יוכלו למלט נפשם, נפשם בשרי הלכה. והבר עמו בלתי כרע תחת אסיר (שם י ד), ולא פרשו, ואני למדתי פתרי כן, בלתי כרע, אותו שלא כרע ולא השתחוה לה, תחת אסיר ותחת הרוגים יפולו, במקום אסירים והרוגים יפולו, וכמוהם שבו איש תחתו (שמות טו כט), במקומו. ומשה בני פרש בלתי כרע, וזלתי כריעה זאת שיש להם עתה בארצם שהאומות מכניעים אותם אסירים ילכו והרוגים יפולו, ואין די להם בהכנעה זאת, וכמוהו בלתי כלב בן יפונה (במדבר לב יב), ענין וזלתי:

כשר. לא חלקו, והוא ב' חלקים, ויתרון הכשר (קהלת י י), וכישר הדבר (אסתר ה ה), וחלק ב' מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח ז), שענינו אסורים בוקים ובכושרות, והכושרות הם מעין או מברול שעושים לשוקים, ודומה ידיה שלחה בכשור (משלי לא יט), שהוא אותו עין חלל שבראש השבט שמאסף המטוה: כתר. כתר מלכות (אסתר א יא), כי יכתירו צדיקים (תהלים קמב ח), לכותרת האחת (מ"א ז יז), חבר עמהם כתרו את בנימין (שופטים כ מג), כתר לי זעיר (איוב לו ב), והם חלק ב' כתר לי זעיר כמו יחל והמתן לי, וכן כתרו את בנימין, המתינו להם עד שיצאו ורדפו אחריהם, כמו עד התיקנו אותם מן העיר ונסנו לפניהם (יהושע ח ו), וזה הוא הרדיפהו אינו כענין רדפוהו, אלא הם עשו ברצון ונסו כרי שירדפו הם אחריהם, שיאמרו נסים הם לפנינו כאשר בראשונה, עד שהרחיקום מן העיר, ויצא המארב מן העבר האחד ויחזרו הם עליהם, ובנימין היו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה, והיו מנוחה הדריכוהו, כשנסו ישראל הדריכו את בנימין במנוחה אחריהם ולא נחפו עד אשר ישבו עליהם: כתש. אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כו כב), אמר לשון כתות הוא, ולא פרשו, וזה פתרי, אם תכתוש את האויל כמו שכותשים הריפות, והם החטים הכתושים, לא תסור מעליו אולתו, כי מהחטים כאשר יכתשו אותם תסור הפסולת מעליהם והיא הקליפה מיד תסור, אך האויל בעבור כל כתישות והכאות שבעולם לא תסור קליפת האולת מעליו, ולשוא עמלו בעליו להרבות עליו חבליו:

אחל מחברת למ"ד.

לא. כבר זכרנו כי שחת במחברת זה יאל ולאה. ואמר בחלק ב' הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד ב), וכה פת', אם נשא דבר לדבר ידענו כי תלאה ויהיה לך לטורה, אך עצור במלים מי יוכל, ונסה אף כי כתוב בה"א מפורש הוא באל"ף ונפתר בש' בחלוק' ס', והרבה כמותו. וחבר עמהם ואמרתם הנה מתלאה (מלאכי א יג), ופתרון ב' מלות, מה תלאה זאת שהלאנו הכורא להביא קרבנות, מה צורך לו בהם, והבאתם גוול ואת הפסה ואת החולה, בקושי ובטרח גדול:

לב. חלקו ב' חלקים, לב בשר (יחוקאל יא יט), לב האדם (בראשית ח כא), ושרשם לבב, כי בכנויים ידגיש הב' בעבור ב' אחרת. ועתה דע לך מה הם הכנויים, דע כי הם עשרה בין כנוי זכרים ונקבות לא פחות ולא יותר בין ביחוד בין ברבים, לבי, לבו, לבה, לבך, לבך, לבנו, לבם, לבך, לבכם, לבכן, כך בכל השמות. וחבר שם לבבתיני אחותי כלה (שיר ד ט) ולא פשו, וזה פת', נכנסת בלבי מרוב יפך, ויכול להיות הסירות את לבי מרב חשקך. והביא עמם איש נבוב ילבב (איוב יא יב), וזה פת', בן אדם כאשר יולד כמו עיר פרא אדם הוא ואין לו דעת והוא נבוב וחלול, אח"כ יגדל ויוסיף דעת, וזהו ילבב, ויש פת' נבוב כענין לבוב, בעל לב יתחכם, והוא כמו לשכה, נשכה. והבי' חלקים הנשארים כמו כן שרשם לבב:

לו. ולו אחד בהם (תהלים קלט טו), אמר מנחם ואין לו, ולא ידעתי אם הוא אצלו באל"ף או בו"ו, כי אמר ובספר הוא כתוב לו באל"ף וקריו בו"ו, ופרושו ימי גלמי ראו עיניך, עלו על דעתך קודם יצירתי, ולגלמי באותם ימים בור אחר בהם:

לז. חלקו ב' חלקים והם ג', מלוה ה' (משלי יט יז) וחבריו, והשני ונלוו אל ה' (ירמיה נ ה), ונלוו עליך (במדבר יח ד), יתחברו, ויש להבין באו ונלוו אל ה' אשר אין כערכם, כי לא מצינו במקרא ב' קבוצים יחד נו"ן הרבים וו"ו כי אם נעשה יעשו, נשמר ישמרו, ולא מצינו נו"ן הרבים בראש הרבים בראש התיבה ובסופה וו"ו הרבים שיאמי נלכו, על כן יש לדקדק על ונלוו כי הנו"ן אינה לרבים כי אם כמו נפעלו הם עצמם, ופרושם בואו, כל אחד ואחד יאמר לחברו בואו, ואח"כ ונלוו כלם אל ה', או תהיה הו"ו האחרונה מקום ה"א, בואו ונלוו אל ה', כמו ויכו האחד את האחד (ש"ב יד ו), שהוא כמו ויכה:

לח. חלקו ג' חלקים, האיש הלוח (בראשית כד סה), הלוח (יחוקאל לו לה), חלק ב' אל ילוו מעניך (משלי ג כא), ולא זכר כי יש אל ילוו (שם ד כא) ביו"ד ודגשות הלמ"ד במקום נח היו"ד שסר, כי שרשו לוח, וכן דגשות וילינו עליו (במדבר יד לו), כי שרשו לון, ודגשות תלנות, תלנה בעבור חסרון הו"ו ושרשם לון, ולא זכר ולוות שפתים (משלי ד כד) ששרשו לוח, בשקל ראות, פדות, שבות. וחלק ג' אמר ולו וערמון (בראשית ל לו), אמר מיני ארזים הם, ואינם לא מיני ארזים ולא מענין, כי לווים ידועים בלשון ערבי לוו ונלוו, כי לוו הם שקרים ונלוו הם האגוים הקטנים ומיני פירות הם, ולא מיני ארזים, לכל יודעים וחווים סתרים ורוים:

לח. לחים ויבשים (במדבר ו ג), וחבר עמו מלוח עלי שיח (איוב ל ד), ואני כבר גליתי ריבי עליו בתחלת תשובתי עליו:

לך. לך נא אל הצאן (בראשית כז ט) ושרשו ילך, הלכו שרשו הלך:
 לן. וילן העם על משה (שמות יז ג), אשר המה מלינים (במדבר יד כז), חלקו ב' חלקים, ובוה החלק הראשון היה לו לפי למה וילן רפוי הלמיד, וילינו עליו (שם יד לו) דגוש ומלינים, אך לא הרגיש בדגשים, ודע כי וילן בשקל ויקם וישב מן הלין הקים השיב, ומלת וילינו שנגרשה אין לה להביא אות אחרת כי אם קמצות היו"ד ששב ונבלע בדגש, וכן מלינים, דגשות הלמיד בעבור הנח שהיה ביחוד בתחלה והוא מלין, שב מלין דגש אע"פ שלא נמצא במלת היחיד מן הרבים תלמדנו זו, וכן עשו במלת כל מכבדיה היוליה (איכה א ח), תלמד ממנו הויל, והוא דגוש קודם הכנוי. והביא בחלק ב' ובא ולן (שי"ב יב טז), אל המלון (בראשית מג כא), ואוי בחלק זה יש לפי מה בין מקום לנו ללין שם כד כג) ובין מקום גם ללון (שם כד כה) שהשיבה רבקה, הוא בקש מקום להלין הגמלים שלא יכבד עליהם מאחזו ומגמליו, והיא השיבה גם תכן גם מספוא רב עמנו, הרי תשובת הגמלים, וגם מקום ללון עצמיכם, וכל לן שהוא מן הקל הוא לעולם בודד, כי הוא לן, אך הלין וילינו מקצתם לאחרים ומקצתם לעצמם, הבודדים וילינו בהר (בראשית לא נד), וילינו שם טרם יעבורו (יהושע ג א) הם עצמם, והעוברים לאחרים ערום וילינו מבלי לבוש (איוב כד ז), אמר על העניים כי הרשעים יגולו לבושיהם וילינו אותם ערומים, וכמוהו זה שאמר ללין הגמלים. ויש בלשון זה אשר לא פרשה מנחם, ובהמרותם תלן עיני (שם יז ב), וכן פתרונה, אם לא התולים עמדי, אין דברי שקר ושוא עמדי, אך בהמרותם, בתמורת התולים זהו האמת והישר, תלן עיני, לנה עיני, כי לעולם הם היו עמדי ולא התתולים:

לאט. הביא בחלק הראשון הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד (שי"א כא י), וכמה היטיב א"ר יונתן לפתרו באומרו בחר דשאל ליה באפודא, והו שאמר אחימלך הכהן, היום החלתי לשאול לו באלהים (שם כב טז), ולא נמצא בענין ששאל לו כי אם זה:

להט. הביא בחלק ב' חרטומי מצרים בלהטיהם (שמות ז יא), ולא באר כי הה"א בו מקום אליף, לאט לי נער (שי"ב יח ה), ונקראו כן על שעושיין אותן בסתר ובנחת:

לויתן. תמשך לויתן בחכה (איוב מ כה), חבר עמו העתידים עורר לויתן (שם ג ח) שאינו לא דג ולא נחש, כי פרושו כך, יקבוהו אוררי יום, אותם האוררים ימיהם ממרירות נפשם, העתידים עורר, ואותם העתידים לעורר חבור נשים לספור על אהוביהם, כמו קראו למקוננות ותבואינה (ירמיה ט טז). לויתן, חבורן של הנשים, כמו כמעט איש ולויות (מ"א ז לו), וכן ילוח (בראשית כט לד): לחם. מה יש תחת ירך המשנה לחם תנה בידי (שי"א כא ד), כן פתי הפרי, דוד בקש ממנו לחם חול, והוא אמר לו אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קדש, יש קדש שהוא כמו חולין שנאכלין בטהרה כקדש ויכולין זרים לאוכלו כשהן טהורים, ועל זה אמר אם נשמרו הנערים אך מאשה, שיהיו טהורין, והוא ענהו כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום, אם היתה לנו

אשה לקוחה ועצורה עתה כמו שהיתה מתמול שלשום אין לחוש בכך כי בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש, על כן בצאתנו כלי הנערים שמורים מטומאה, והוא דרך חול, אע"פ שלא חשבנו שנהיה צריכים לשום קדש כי אם לחול, ואף כי היום יקדש בכלי, אף כי היום שיהיה בכלינו קל וחומר שנשמור אותו מכל מנע טמא וישאר בקדושתו בכלי, ויתן לו הכהן קדש מאותן חולין שנעשו על שהרת הקדש, והוא כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים, לא היה שם לחם אחר כי אם אותו שנתן לו לכד לחם הפנים שלא היה יכול לתת לו מהם. הביא בחלק השני לחם שהוא מלשון בשר, ולחומי רשף (דברים לב כד), והיה לו לחברו עם לכו לחמו בלחמי (משלי ט ה) שהוא כמו אכלו במאכלי ושתו ביוץ מסכתי, והיה לו לחלק לחם, כי יש מהם לחם ממש, כמו לחם ובשר (מ"א ז ו), לחם אין בכל הארץ (בראשית מז יג), ויש לשון מאכל, כמו אל תלחם את לחם רע עין (משלי כג ו), אל האכל במאכל רע עין, כי כמו שער בנפשו כן הוא, כמו ששער ואמר בנפשו כן הוא שיאמר לך אכול ושתה ולבו בל עמך, שער הוא פעל, על כן הוא נקוד שי"ן קמוצה ועי"ן פתוחה, וטעמו לרע אל תאמן בו כשיאמר לך אכול ושתה, כי האמת הוא כמו ששער בנפשו שלבו אין עמך וכן לכו לחמו בלחמי, וכן ובל אלחם במנעמיהם (תהלים קמא ד), ובמענמיהם יוכיח. ופר' לחומי רשף, אבולי אש, כי רשף כמו רשפי אש שלהכת יה (שיר ח ו), וזכר שם ד' שפטים הרעים הנזכרים ביהזקאל, הרב ורעב והיה רעה ודבר (יהזקאל יד כא), מזו רעב ולחומי רשף, שניהם כפל דבר על הרעב, וקטב מרורי, דבר, כמו מקטב ישוד צהרים (תהלים צא ז), ושן בהמות אשלה בס עם חמת וזחלי עפר, היה רעה, מחוץ תשכל הרב, הנה ד' שפטים הרעים, ועליהם אמר שלמה נכוננו ללצים שפטים (משלי יט כט), ד' שפטים הרעים נכונים הם על לצים בעבור שהם עושים ד' דברים, זמת אולת חטאת ותועבה לאדם לץ (משלי כד ט):

לחש. מתלחשים (שי"ב יב יט), חבר במחברתו בתי הנפש והלחשים (ישעיה ג כ), ולא באר איך ירבק אליהם, אך אמר מיני עדי הם, ואני אומר כי נקראו לחשים עדי האזנים או הכרים הקטנים של משי שמשוימין תחת האוזן בעת שישכבו, ונקראו לחשים על שם האוזן שלוחשים בו, כמה שאמר פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהלים נה ה), ובלשון רבותינו אתתך נוצא גחין ולחיש לה (בבא מציעא נט ע"א):

למש. השיבותו עליו במחברת מורטה:

למד. חבר במחברתו במלמד הבקר (שופטים ג לא), ואמר שהוא הרבן, ושכת מגורתו כעגל לא לומד (ירמיה לא יח), עגלה מלומדה (הושע י יא), שהם כלשון מלמד, ותרגום מלמד הבקר פרשא דתורא, ועל כן נקרא רוכב הסוס פרש על שם הפרושים שברגליו להפריש הסוס, ומענין זה וכצפונני יפריש (משלי כג לב):

לקח. חלקו ד' חלקים, וכלם ענין אחר, לקח טוב (משלי ד ב) מן וקה טוב (הושע יד ג), מלקחיה (שמות כה לה) שלוקחים הרצפין בהן, כמה שאמר במלקחים לקח מעל המזבה (ישעיה ו ו), ולמה לא לקחו בידו, כי שרף היה,

כי אם שלא ישרף הנביא מלהבת אשו שלא יתקרב אליו לשום הרצפה על פיו. ומלקוח מורבק על שם שלוקחים המאכל, ומלקוח עריץ (ישעיה מט כה), ויהי המלקוח יתר הבו (במדבר לא לב), על שם שלקחו אותו, ומענין זה ולאסורים פקח קוח (ישעיה סא א), לפקוח להם בית הסודר שהם כלואים ולקוחים שם, קוח הוא מקור מלשון קיחה, פקח הלקיחה במלה נכוחה ליודעים פקוחה: ותשלם מחברת למ"ד:

אחל מחברת מ"ם.

מד. וימדו בעומר (שמות טז יח), מי מדד בשעלו (ישעיה מ יב), ושרשם מדד, וחבר עם אנשי מדה (שם מה יד) איש מדון (ש"ב כא כ), ואינו כי אם כמו איש מלחמה, מלשון מדנים, ואיש מדנים לחרחר ריב (משלי כו כא): מדה. חלקו חלקים, ואין לדבר עליו כי אם לחלוק חלקיו שהם ג', לשון גדולה ויקר, מה גדלו מעשיך ה' (תהלים צב ו), מה יקר חסדך אלהים (תהלים לו ח), ושפלות וירידה, מה אדם ותדעוהו (תהלים קמד ג), מה יתרון לאדם (קהלת א ג), ושאלה, מה זאת, מה היה הדבר (ש"א ד טז):

ממט. ומטה ידו עמד (ויקרא כה לה), ושרשו מוט, ובלבל במחברת זה שרש מוט ושרש נטה, ושכח להביא ב' מלות אלה, ומטים להרג (משלי כד יא), רפוי הט, כי הוא מלשון ומטה ידו ומשרשו, והשני והמטים עקלקלותם (תהלים קכה ה), דגוש הט, ושרשו נטה, מענין לא תטה משפט (שמות כג ו), יטו אביונים מדרך (איוב כד ד):

מך. ואם מך הוא (ויקרא כו ח), וכי ימוך (שם כה כה), וימכו בעונם (תהלים קו מג) הכיף דגושה, ושרשם מך בראית דגשות כ"ף, וימכו בשקל יסובו, ויש מחברים להם והמכו ככל יקפצון (איוב כד כד), ואינו כן, כי המ"ם דגושה והכ"ף רפויה, כי אם היה משרשה היה והמכו בשקל והוסבו, אך שרשו נמך, ולשון תרגום לשון נמוך שהוא שפל, ופתרי והמכו והושפלו, כאון יכרתון, ככל, זהו דבר שאינו בעולם שהוא און וריק, יקפצון, לשון כריתה, והגויץ נבלעת בדגשות המ"ם:

מל. ומל ה' אלהיך (דברים ל ו), ופקרתי על כל מול בערלה (ירמיה ט כד), ולא פירש מהו על כל מול בערלה, וכן פתרי, ופקרתי על כל מול ועל כל אשר בערלה, וכן הוא אומר על מצרים ועל יהודה, ואמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישרי ערלי לב, ושרש כלם מול, ומחם בשם ה' כי אמילם (תהלים קוח ו), אך ימולל (שם צ ו), מלילות, ימל קצירו (איוב יח טז), שרשם מלל, וכן שרש אמלא, ובמלואת ימי טהרה (ויקרא יב ו), מלא באלוף, אך יש ששרשם מלה בה"א, מלו תוכך חמם (יחזקאל כח טז), כמו בנן, קנו, עד ימלה שחוק סך (איוב ח כא) בשקל יצוה, יגלה:

מום בו (ויקרא כא כג), וחבר עמו שחת לו לא בניו מומם (דברים לב ה), ולא פתרו, וזה פתרו, שחת לו, לעצמו, ואחר ששחת לו לא היו בניו, כי בתחלה קראם בנים, וזה בעבור מומם:

מן. פתרו מזומן, וכאשר פתרתיו כבר הלא זה הדבר:

מס. אחינו המסו את לבבנו (דברים א כח), כמסוס נוסס (ישעיה י יח), וחבר עמהם לבו כלב האריה המס ימס (ש"ב יז י), ולא פתרו להבין סתרם, אך דע כי שרשם מסס, ודגשות ס' המסו את לבבנו וכפל סמ"ך כמסוס יורו על זה, ופתר' כמסוס נוסס כן הוא, אמר ישעיה על סנהריב כבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר וכלה, כי יצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (ישעיה לו לו), והיה להם כאילו נצחם מלך אחד, והיה כמסוס, כמו שהיה נמס הנוסס, אותו שנושא הנס לפני החיל, כי כאשר יפל הנס וימס אותו הגבור הנושאו כלם יהיו נצוחים, כן היה עתה זו המכה להם, וכן אמר ישעיה על סנהריב, וסלעו ממגור יעבור (לא ט), הבורה מפני אויביו כאשר יקרב למעו ארצו ומבצריו יבטה, אך סנהריב סלעו כל חוקו יעבור מפני מגור מפחדו, כי בכל מקום היה ירא תנופת ה'. נוסס, גופנונייד בלעו. ופתרון פסוק השני כך הוא, אשר לבו כלב האריה, כאשר אמר אבשלום לקרוא אל הושי הארכי ונשמע מה בפיו גם הוא א"ל הושי ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם, והנה כנפל ישר' על מחנה דוד והוא יצא מן המחובאים והגבורים אשר עמו ויקראו מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום, ואותו השומע קולו אם יהיה בן חיל שאין כמותו ושהיה לבו כלב האריה המס ימס מפחדו, כי יודע כל ישר' כי גבור אביך ובני חיל אשר אתו, וכן פת' ר' שלמה:

מע. מעי מעי אוחילה (ירמיה ד יט), זכרו ולא פרשו, ודע כי אוחילה שרשו יחל, מן תוחלת, כי לא יתכן מלשון חיל, ושקל אוחילה אורידה, וכמותו מה אוחיל לה (מ"ב ו לג), ופרושו אני צועק מכאב מעי, ואומר מעי מעי, כך אני קורא וצועק, ואוחיל קירות לבי שינחמוני, והלב הומה וזואב יותר. וחבר עמו וצאצאי מעיך כמעותיו (ישעיה מח יט), ואמר כמשמעם, ולא ידעתי מה על מעיך אמר או על שניהם, והיה לו לפרש כמעותיו שהם אבנים דקים שבתוך החול, והוא מלשון תלמוד (בבא מציעא מז ע"ב) מעות, ותרגו פיורודיה:

מ"ן. כי מ"ן חלב ויציא המאה (משלי ל לג), אפס המ"ן (ישעיה מז ד), וחבר למען תמוצו והתענגתם (שם סו יא) עם ונמצה דמו (ויקרא א טו), וימציאו בני אהרן את הדם (ויקרא ט יב), ואינו לא משרשם ולא מענינם, כי שרש תמוצו מציץ, כמו תסובו, סבב, ונמצה שרשו מצה, וכן שרש ימצה אל יסוד המזבח (ויקרא ה ט), אך שרש וימציאו מצא באל"ף, וענינו תמצית בלשון תלמוד, ומן וימ"ן טל מן הגזה (שופטים ו לח) בשקל ויבן. וחבר לעת מצוא (תהלים לב ו) בחלק ג' עם אם נא מצאתי הן (בראשית ל כז), ולא פרשו, ופרושו לעת מצוא לבו פנוי, וכמותו על כן מצא עבדך (דה"א יז כה) את לבו ויתפלל אליך פנהו ממחשבותיו. ואמר כי קרוב לענינם הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במדבר יא כב), ולא פרשו, וכן פתרונו כי כאשר התאו לאכול בשר הרבה צאן ובקר היו להם, אך לא היו יכולין לאכול מהם עד שיביאום אל פתח אהל מועד לזרוק דמם ולהקטיר הלבם, כמו שכתוב איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' גם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא (ויקרא יז ג ד), והיו צריכים לאכול מהם בטהרה, ככת' והנפש אשר תאכל בשר

מזבח השלמים וטמאתו עליו ונכרתה (שם ז כ) וכאשר התאוו לאכול בשר אמר הב"ה למשה בשר אתן להם ואכלו חדש ימים (במדבר יא כא) אמר משה הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם באמת יספיק להם, כי הרבה יש להם צאן ובקר, וכן אם כל דגי הים יאסף להם יש די להם, אף אם לא תתן להם צאן ובקר או דגים ממקום אחר כי אם משלהם, ענה לו הב"ה ה' תקצר וכי אין בשר אחר שיתן להם כי אם צאן ובקר או דגים, עתה תראה היקרך דברי אם לא, שאתן להם בשר ממקום אחר:

כז. ויתמרמר אליו (דניאל ה ז), שימי לך תמרוורים (ירמיה לא כא), כעת כמרומ תמריא (איוב לט יח), והיה לו לחלק בחלק זה כמר מדלי (ישעיה מ טו), שהיא הטיפה שתחת הדלי שינביהוה מן הבור, תמרוורים הם סימנים נבזוהים, כענין שאמר הציבו לך ציונים, וכן יחובר עמהם מר צורה שם נגזר (צפניה א יד) שהוא קול רם. וחבר כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד (מ"ב יד כו) עם רע ומר (ירמיה ב יט), ופתי כך, מאד משונה ומומר ומחלף מכל עוני. ואמר בחלק אחר שור ומריא וצאן (מ"א א יט), ושלם מריאים (עמוס ה כב), ואמר מיני בהמות הם, ואינם כי אם כבשים בריאים, מריאים כמו בריאים:

כח. לא ימוש ספר התורה הזה (יהושע א ח), איך ימוש (מיכה ב ד), חבר עמהם ימשני ממים רבים (ש"ב כב יז), כי מן המים משיתיהו (שמות ב י), ואינם לא משרשם ולא מענינם, כי ימוש בשקל יקום, אך ימשני משיתיהו, יפרני, ירבני, קניתיהו, ושרשם משה. ויש מפרשים ויזכור ימי עולם מושה עמו (ישעיה סג יא) מענינם כמו מושך עמו:

כט. מגל גליתו עליו סודי כי מגל בעברי מגל בערבי, והוא מפורש למעלה: **מגן.** אמנגך ישראל (הושע יא ח), מגן צריך (בראשית יד כ), בזה ברר שרשו וענינו ורצוני כרצונו:

מג. ימגר כל מלך (עזרא ו יב), וכסאו לארץ מגרתה (תהלים פט מה), באר קרוב לענין לשון הרס, אך לשון השלכת הן, כי אין הלשון לארץ הרסת אך לארץ השלכת, או בארץ הרסת:

מדוע. מדוע לא אכלתם את החטאת (ויקרא י יז), מדוע משדי לא נצפנו עתים (איוב כד א), ולא פרשו, וזה פתרונו, כמו מדוע דרך רשעים צלחה (ירמיה יב א), מדוע רשעים יחיו (איוב כא ז), כך מגדול ושדי אשר ממנו לא נצפנו עתים מדוע ישפיע שלוה לרשעים, ואמר אח"כ גבולות ישיגו וגו', יטו אבוינים מדרך, ומדוע מורכב מן מה דעת:

מחר. חדש (ש"א כ יח), וחבר במחברתו מהנשף ועד הערב למחרתם (שם לו יז), ולא פרשו, וכן פתרי, ויכס דוד מהנשף, מאותו הלילה, ועד ערב של מחרתם, ולמה לא דקדק מאחר מחרתם, לא היה המחר להם לבדם, אך כמו שאומרים למחרתם הרע שבא עליהם. והביא בחלק ב' ולא רבית במחזיריהם (תהלים מד יג), ולא פרשו, וכן פתרי תמכור עמך בלא הון, לא לקחת המחיר מיד כדרך שאר סוחרים שלוקחים מיד כספם, ולא רבית במחזיריהם, כדרך סוחרים שמוכרים באשראי וירבו מחזיריהם בעבור אריכות הזמן:

מלח, ותהי נציב מלח (בראשית יט כו), ואמר בחלק ב' כעשן נמלחו (ישעיה נא ו), בלואי מלחים (ירמיה לח יא), וחבר עמהם ויזרעה מלח (שופטים ט מה), ואמר לשון חרבה, מה ענין ויזרעה חרבה, אך מלח ממש, כי כן נודע לאנשי שכל כי כל ארץ שיזרעו בה מלח לא תצמח ולא יעלה בה כל עשב: מלך. ממלכת כהנים (שמות יט ו), וחבר עמו למחות מלכין (משלי לא ג), ופרשוהו חכמי הלשון מחלק השני לשון עצה, למחות ולהכות העצות זו בזו איזו מהם תכשר, כי כבר זכר הנשים ואמר אל תתן לנשים הילך, אך שים כל הרכיך למחות ולהבין עצות. וחבר במחברתו ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם אשר עשיתם לכם (עמוס ה כו), ואמר ענין סמל המה, והיה לו להקדק כי סכות וכיון אינם שמות ע"ז כאשר פרשום סבלים, כי כן פתרונם, סכות מלככם עבודת המלך שלכם והכנעה שאתם מכניעים לפניו, וסכות מענין הסכת ושמע (דברים כז ט) שענינו הכנע ושמע ישראל, וכבר פרשנו כי יש מלשון הפעיל מתפעלים, כמו ופרעה הקריב (שמות יד י), התקרב, ורבים בלשון כמותו, ומוכיח על זה ואת כיון צלמיכם שהוא ביו"ד צלמיכם חרבה, ואם כן אין כיון שם ע"ז כי אם כוונים שאתם עושים לצלמים, כמו שאמר לעשות כוונים למלאכת השמים (ירמיה ז יח), וכוונים וכיון לשון אחד הם, לפי ששרש

אחד להם:

מסכן. כבר גלינו סוד דקדוקו ופתרונו בחקו בזה אעתיקו, טוב ילד מסכן וחכם (קהלת ד יג), מסכן ילד וחכם הרי ג', וכן מלך זקן וכסיל הרי ג', ובילד תמצא ב' מדות גרועות ואחת גדולה, ובמלך זקן ב' גדולות ואחת גרועה, ועתה תראה כמה מעלות החכמה עולה על כולנה, כי אף ילד ומסכן יעלה בחכמתו מעלה מעלה, וראה כמה גרועה מרת הכסילות, כי אף מלך וזקן אם כסיל יורר למטה למטה, כי מבית האסורים יצא למלוך, דומה בכל עניניו כמו שיצא מבית האסורים למלוך ביום שמלך ולא ידע חקי המלכות ונמוסי השררה, וכשהיה מלך יעשה ריש על ידי כסילותו. ויש מי שמפרש דבר זה על הילד החכם כי לחכמתו יוציאווהו מבית האסורים וימליכוהו כאשר עשו ליוסף הצדיק במצרים, ופרשו וחכמת המסכן בויהי (קהלת ט טז), המסכן בדעת שהוא חכם בחכמות ואין לו יישוב דעת מעניני העולם חכמתו בויהי:

מעט. המרבה והממעיט (שמות טז יז), אמר לשון מצער, למד מפורש מן הסתום: מעך. וחניתו מעוכה בארץ (ש"א כו ז), אמר מצונה בארץ, היה בעיניו מ"ם מציג שרש שיעשה מצנ ממנו לשון עבר, כמו שמר, שמורה, וטוב היה לו לומר מצונה, כמו הציב, מוצבה, והציג, מוצגה, ולכן שנה, כי לא יאמי מן מפיל מפולה, ומן מגיר מגורה, מכיר מכורה, והיתה לו זאת המחברת עון מזכרת, ואח"כ אמר ולא נודע אם מ"ם מעוכה יסוד, כך יכול דומר לא נודע אם ש"ן שמורה יסוד, והנה הוא נודע, לכל אנשי מדע:

מורג. הנה שמתוך למורג (ישעיה מא טו), והמורגים וכלי הבקר (ש"ב כד כב), אמר כלי שרשים בו את החטים, ולא פרשו לכל הצורך, כי בספרד עושין לוח עץ רחב שמושכין אותו הבקר על החטים לרוש ולהדק התבן להוציא ממנו תבואתו, ובצר הלוח מלמטה מדביקים הרורי אבנים להדק הקש מהר, ועל זה אמר שלמה בצרור אבן במרגמה כן נתן לכסיל כבוד (משלי כו ח), כאדם שצורר

תחת המורג אבנים יקרות, וענין אחר נכון פתרונו יותר, כצדור אבן החוצות במרגמה, כבגד ארגמן ובגדי משי, כן נותן לכסיל כבוד:

מרח. מבואר על תשובת וימרחו:

מרט. בתשובת מורטה תשובתו פשוטה:

מרק. חבר עם ונתון תמרוקיהן (אסתר ב ג), את המרק שפוך (שופטים ו כ), ומה ענין מרק תבשיל אצל תמרוקים הנשים (אסתר ב' יב), ותמרוקים הם משיחת בשמים ושמים, ומרק כאשר יבשלו הבשר ומשמנים, וזה עם זה אינם נכונים:

משל. היה לו לחבר בחלק הראשון משלי שלמה (משלי א א) שהוא כמו דמיוני שלמה, שהמשיל בו דבר לדבר, כמו דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה (משלי כו טו), וכן משל הקדמוני (ש"א בד יד), כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע, והקדמוני הוא משה, שאמר ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו (שמות כא יג), כמו שפרשוהו רבותינו:

מתן. ממתנים ועד ירכים (שמות כה מב), וחבר עמו והעמדת להם כל מתנים (יחזקאל כט ז), ופתרי והמערת כמו ומתניהם תמיד המעד (תהלים סט כד) לאויבי עדי עד ועבדך ישר' תסעד:

מחברת נו"ן

נא. אל תאכלו ממנו נא (שמות יב ט), תשובתנו נכונה למבראשונה, וחבר עמו אם הניא אביה אותה (במדבר ל ז), ולמה תניאון (שם לב ז), ושרשם נוא. וחבר בחלק אחר מה נאוו על ההרים (ישעיה נב ז), נאוו לחייך (שיר א י), ואינם ממחברת נו"ן כי אם ממחברת אל"ף, ושרשם אוה, ונאוו נפעלו, וחבר עמהם הגוה והמעונגה (ירמיה ו ב). ושכח חלק אחר אשר ממנו זה אלי ואנוהו (שמות טו ב), ונות בית תחלק שלל (תהלים כה יג), ששרשם נוח, והוא הביאו במחברת נו:

נב. ינוב חכמה (משלי י לא), חברו עם ויכל מהתנבות (ש"א י יג), ואין זה, כי ינוב מנוב שפתים (ישעיה נו יט), והתנכות לשון נבואה, אך מבעלי ה"א, וכבר פרשתיים בתחלת תשובתי עליו, ופרש תנובה (ישעיה כו ז), עוד ינובון (תהלים צב טו), ותירוש ינובב (זכריה ט ז), ענין אומין, וענין פרי הם: נד. לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדנדך (יחזקאל טז לג), ולא הביא כי ה' נדה במקום נו"ן, בראית נדנדך, כי שרשו נדן, סתר, סתריך, שבר, שברוך, כי אם השרש נדה היה בכנויו נדיך, כמו לחי לחיך:

נח. חלקו לני חלקים למען ינוח (שמות כג יב), מנוחה, ושרשם נוח. והביא בחלק ב' ויניחהו בנן עדן (בראשית ב טו), לא הניח לאיש לעשקם (דה"א טז מא), ושרש ויניחהו הניח, ינח, הציב, יצב, כי כן דרך העברו בדגשים אחרי אות אית"ן בעבור נו"ן או בעבור וי"ד ומחוסרי הנו"ן וותר מחסרי הו"ו, וכן דרכם אותם שנמצאו בראיה בנו"ן נדן לנו"ן, ואותם שנמצאו ראייה על וי"ד נדינהו וי"ד, ואותם שלא נמצאו ראייה עליהם, כמו הגיד, שלא נמצא ראייה ממנו לא על נדן ולא על וי"ד, נדינהו בנו"ן כי הוא הרוב, וזולתי הניח, ויניחהו, שלא

נמצאת ראייה לא על נר"ן ולא על יו"ד נדינהו יו"ד אעפ"י שהרוב נר"ן, לפי שעיניו נר"ן, ולא נמצאו בעברי כפולי פ"א ועי"ן כי אם מעט:

נל. כהתימך שורד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך (ישעיה לג א), לא יטה לארץ מגלם (איוב טו כט), אמר ענין שלטנות הם, ומה ענין שלטנות אצל כהתימך שורד, אך כאן פתרונו, שאמר ישעיה על שיעיר כהתימך אתה השורד לשורד תושד אתה, ונקח סברה על שאר הפסוק לדמותו לראשו, והוא כענין כנלותך לבגוד יבגדו בך אחרים, ופרוש לא יטה לארץ מגלם תכליתם ואחריתם, וכן פתר רבנו שלמה, גם פתר כליון הנגוד עליהם לא יטה לארץ להיות בטל אלא הולך וחוק:

נן. נין ונכד (ישעיה יד כב), חבר עמו נינם יחד (תהלים עד ח), ופרי נינם נינה אותם, מענין לא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), אך זה מבנין קל, נינם יחד בשקל ונירם אבד חשבון (במדבר כא ל), שענינו ונירה אותם, מענין ירה בים (שמות טו ד), ולא תונו מבנין הונה, אך ענינם אחד: מגון (משלי כט כא). כבר פרשתי בתשובות כשרים:

נב. פרשתי בתשובת נס לחה:

נב. נפתי משכבי (משלי ז יז), אמרתי בו כאשר עם לבבי, ויפה נוף (תהלים מח ג), יפה עשיתיו במכתבי:

נב. חלקו ב' חלקים, נקי כפים (תהלים כד ד), לא ינקה (שמות לד ז), ושרשם נקה. וחלק ב' נקי הסלעים (ישעיה ז יט), ושרשם נקק. והגיה חלק ותניקוהו (שמות ב ט) ששרשו ניק, בשקל ותקימהו, ותשימהו:

נב. חלקו ג' חלקים, נר לרגלי דברך (תהלים קיט קה), נר אלהים טרם יכבה (ש"א ג ג), בחלק א' וכן פתרי ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים ושמואל שוכב במקומו, כי לא היה שוכב במקום הארון. וחבר בחלק ב' למען היות ניר לרוד עבדי (מ"א יא לו) עם נירו לכס ניר (ירמיה ד ג), ויתכן להיות כמו נר כאשר פרשתי למעלה. וחלק ג' כמגור אורנים (ש"א יז ז), [ויתכן היותו מחלק ב' שהוא נירו לכס שפרושו ענין עול, כי פרוש כמגור העין שכוּפלים בו הארג דומה לעין העול:

נאם. נאם הגבר לאיתאל (משלי ל א), נאם הגבר הוקם על (ש"ב כג א) ושכה כי מענינם מסיר שפה לנאמנים (איוב יב כ), בעלי צחות והוא בשקל נעמנים (ישעיה יז י) ששרשו נעם, מן נעמת לי (ש"ב א כו), כי אין שרשו עמן, דומה נאמנים שיהיה שרשו נאם, ונופל על הלשון כענין הדבר מסיר שפה לבעלי שפה, כי אין ענין לומר מסיר שפה לבעלי אמונה:

נאין. כי נאצו האנשים האלה (במדבר טו ל), כי נאין נאצת (ש"ב יב יד), שכה ובוצע בך נאין ה' (תהלים י ג), שפתרי אדם שהוא בוצע בצע וגוול וברך ומשתחווה להי נאין אותו, חרף אותו:

נבב. לא יוכלו לנבוח (ישעיה נו י), אמר לא נודע אם הנזין יסוד אם אין, ואתמה מאד מה היה לו להסתפק בנזין לנבוח או בנזין לנפול, לנטוע, לנסוע, לנשוא, שעקרו משרשם, וכן דרכו ביודין ובנונין, כי היודין עלו השכונם ס"ד, ובנונין כך דרכו, ולא נודע לו דרך הננונין כי דרכם להתבלע בדגשים, כמו נזין נפל התבלע באיתן בבנין קל, ונמצאת כתובה באשר עבר ובפועל ובפעול

ובצווי וכן במקור, אך באיתנו תתכלע, אפול, יפול, תפול, נפול, ובכנין הפעיל לא תוכר ולא תפקד לעולם בכל הכנין מראשו ועד סופו, חוץ ממעט מלות, שנראית במקור לפחת עליו אש להנתיך ביהוקאל (כב כ), ובחסרון הה"א נראית הנו"ן ולנפיל ירך (במדבר ה כב), ובכנין חזק לא תחסר ממנו לעולם כמו בן מנבל אב (מיכה ז ו), מנגן בידו (ש"א יח י), נגן, נגנה, נגנו, מנגן, מנגנים, מנגנות, והפעול מנוגן, מנוגנת, מנוגנים, מנוגנות, וצווי נגן, ננני, נגנו, נגנה בדגשות נו"ן הנקבות בעבור נו"ן השרש, והמקור נגן כמו הצווי, איתן אנן, ינגן, נתן, נגן ונגינותי ננגן כל ימי חיינו (ישעיה לח כ). אך שרש נתן משונה מכל בעלי הנו"ן כמו אדור, אדר, אסע, כי תדור נדר (במדבר ל ד), לא יגוש את רעהו (דברים טו ב), לא יטוש ה' (ש"ב יב כב), ויסע ישראל (בראשית לה כא), לא נאמר מנתן לא אתן, יתן, כמו ויסע, וידר, ולא אתן, יתן כמו ידור, יטוש, יגוש וחבריו, והכר תכונתו לתכונת בעלי הו"ו, ואין ביניהם כי אם ישב, ירד, ילד, יצא בנחים אחרי אות איתן, ושרש נתן בדגשות אחרי איתן, אך העי"ן צרויה כדרך בעלי הו"ו, ובעבור לצחצה הלשון בעבור שעי"ן תי"ו אות בג"ד כפ"ת על כן נדגשה, ולא אמרו אתן, יתן, בשקל אשב ישב, ובא מן נתן המקור חסר ב' נוני"ן לתת, ביום תת (יהושע י יב), הנו"ן שהוא הפ"א והנו"ן שהוא הלמ"ד חסרות, ודינו היה תנת בשקל שבת, רדת, לדת, ועוד תחסר נו"ן אחרת שהוא הפ"א. ויש מלה זרה מאד בשקל נתן, לתתן שם את ארון ברית ה' (מ"א ו יט), יש שם ב' תו"ן ונו"ן אחת, ועוד יש דגש בתי"ו השניה להבלעת הנו"ן, וכן הוא כתוב לתתן ונקוד. עלינו לחקור איוו היא מב' תו"ן השרש, אם נאמר הראשונה שרש והנו"ן הנבלעת היא הנו"ן האחרונה מן נתן, ותחסר הראשונה כחסרונה במלת לתת וכחסרון י"ו לשבת, לרדת, ותתי"ו אחרונה היא תי"ו התוספת במלת לשבת, לרדת, לתת, מה תהיה נו"ן האחרונה, כי אין בלשון תוספת נו"ן על מקורו כי אם על השמות, או נאמר כי איננו מקור כמו לתת כי אם שם דבר כענין נתינה ותהיה תי"ו הראשונה תי"ו התוספת מאמתני"ה על השמות, והנו"ן שהוא פ"א הפעל נבלעת בתי"ו השניה שהוא עי"ן הפעל, והנו"ן אחרונה היא נו"ן נתן אחרונה, שהיא למ"ד פעל, ומשקל לתתן כתנת תשבין (שמות כה ד), אעפ"י שתי"ו תשבין פתח ותי"ו לתתן חירק אחר הם. ועתה אהבר לך מקצת הנוני"ן שהם כפ"א פעל וענינם אחר עם בעלי הכפל, נקב, ונוקב שם ה' (ויקרא כד טו), קבב, וקבותו לי (במדבר כג כו), לא קבה אל (שם כג ח), ויכול להיות ויקב (ויקרא כד יא) מזה ומזה, מן נקב כמו וידור מן נדר, או קבב, כמו ויסוב מן סבב, נאר, נאר מקדשו (איכה ב ז), אתם נארים (מלאכי ג ט), שדינו ננארים, ארר, ארור כנען (בראשית ט כה), נתם, ויתמו ימי בני אכל משה (דברים לד ח), בשקל וידרו נדרים (יונה א טו), תמם, תמים תהיה (דברים יח יג), נסב, ורחבה ונסבה (יחזקאל מא ז), ונסב געתה (ירמיה לא לט), סבב, וסבב בית אל (ש"א ז טו), נבק, ונבקה רוח מצרים (ישעיה יט ג), בקק, הנה ה' בוקק הארץ (שם כד א), נדם, ידמו כאבן (שמות טו טו), דמם, דומם (חבקוק ב יט), דומו עד הניענו אליכם (ש"א יד ט), נפל, ונפל חלל בתוככם (יחזקאל ו ז), פלל, ונפלל חלל (שם כה כג), והנו"ן נו"ן נפעל, נשם, ישום וישרוק (ירמיה יט ח), שמם, שממו עליך רבים (ישעיה

נב יד) וכלם בעלי הגוף ובעלי הנפש ענין אחד להם. והנה הבאתי לך אלה ראייה על מנחם שהיה מחסר הגוף, וכחסרונם בעברי כך חסרונם בערבי, ופעמים נבלעים בעברי ונראים בערבי, הטה חנטה בערבי ובתרגום חנטין, מגל בעברי מנגל בערבי, משור בעברי בדגשות השי"ן, אם יתגל המשור (ישעיה י טו), מנשאר בערבי, מבוע בעברי מנבע בערבי, אפו בעברי אנפו בערבי, חכי בעברי חנכי בערבי, וכן ברוב הלשונות נשתתפו העברי והערבי והתרגום, אך לשה"ק היא שלישיה ברכה בקרב הארץ, וכן כל אברי האדם שוה בשוה בני לשונות אלה מקף רגל ועד ראש, וכן ג' לשונות מעידות כי גוף לנבוח (ישעיה נו י) שרש בעברי, לנבוח בשקל לשמור, ובתרגום למנכה בלי שניה, ובערבי כלב נאבה כמו כלב נובה, ולמה לא ראה כי על פי שלשה עדים יקום דבר:

גהר. חלקו ב' חלקים והוא ג', נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים (תהלים מז ה), ולא פרשו כי נאמר על הנהר שיצא מבית ה', ויהיה בתחלה מי אפסים (יחזקאל מז ג), שלא יגיעו כי אם עד כף הרגל, והאל"ף באפסים יתירה כענין פס ידא (דניאל ה ה) שהוא כף יד, ומענינו יהי פסת בר בארץ בראש הרים (תהלים עב טו), במקום שאין דרך לזרוע יזרעו כף מלא תבואה, וירעש כלבנון פרוי, כל שכן שיזרעו בעמקים, ופרוי ירעש כמו יעשר הפוך, ואח"כ מי ברכים (יחזקאל מז ד), ואח"כ מי מתנים (שם) ואח"כ מי שחו (שם ה), שלא יוכלו לעבור בהם אלא אם כן ישחו וישוטו, ואמר (שם יב) כי יעלה על שפת הנהר כל מיני עץ מאכל ובכל חדש יבכר, והיה פרוי טוב למאכל ועלהו לתרופה, לשבורה, כלומי פרוי טוב למאכל ועלהו טוב לתחבושת שבידה, ותרופה בשקל תקומה, תשובה, תרומה, ומענינם ומשרשם ומפרושם עמודי שמים ירופפו (איוב כו יא), כמו יקוממו מן תקומה, יכוננו מן תכונה, ופרי תרופה שבר, ירופפו ישברו, והוא מבנין מרבע בענין שלא נזכר פועלו, כמו ביום הבראך כוננו (יחזקאל כח יג), ומוה השרש והענין ותשטח עליו הריפות (ש"ב יז יט), החטים הכתושים והשבורים במכתש, על אותו נהר אמר פלגיו ישמחו עיר אלהים. חלק ב' ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב ב), ונהרו אל טוב ה' (ירמיה לא יב), שהם ענין מרוצה, וירוצו אליו, ויכול שיפתר מענין נהר לפי שירויין במרוצה וילך בחפזו. חלק ג' אל תופע עליו נהרה (איוב ג ד), נהירו וסכלתנו (דניאל ה יא), ונהורא עמיה שרי (שם ב כב), ענין אורה כאשר פרש, וחבר עמהם את המנהרות אשר בהרים (שופטים ו ב), ולא פרש מה הם, ואני אומר כי הם המערות הנעשות תחת הקרקע שיוכלו ליכנס אלף איש לעת צר ומצוק אם יראו אויבים, והמבוא פתח קטן לא יכנס שם יותר מאדם אחד, ויש שם אבן גדולה מוזמנת לשום על פיה פן יראו, ובעבור האויבים ללכת לדרכם יפתחו פי המנהרות הכלואים והנחבאים שם וילכו לדרכם, ונקראו מנהרות כמו שקרוין האדם שאינו רואה סגי נהור:

נכאת. נכאת וצרי ולוט (בראשית לו כה), וחבר עמו את כל בית נכותה (מ"ב כ יג), והם ב' ענינים, נכאת הוא כסאוב בערבי, ובית נכותה כתרגו' בית נגוהי: נכח. כי נכח עיני ה' דרכי איש (משלי ה כא), ענין לנכה יביטו (משלי ד כה), הולך נכחו (ישעיה נו ב), אמר לא נודע אם הגוף שרש, למה חבר שרשים בלא ידיעה, כי באמת הגוף שרש, ומענינם לא ידעו עשות נכוחה

(עמוס ג י), ונכוחה לא תוכל לבא (ישעיה נט יד), כלם נכוחים למבין (משלי ח ט), ונכוחים בשקל קרובים, ואינו בשקל נבונים שאין הנזין נשרשת וכמו נכונים, והיה לו לומר דבר זה על נזין ואת כל ונכוחה (בראשית כ טז) שהוא לשון תוכחה, וכמוהו שם ישר נוכח עמו (איוב כג ז), בשקל נודע, נושע, שאין הנזין בהם שרש: נצח. חלקו ד' חלקים, ובחלק הרביעי אמר למנצח מזמור לדוד (תהלים יג א), לנצח על מלאכת בית ה' (עזרא ג ח), ואמר ענין שיר ומזמור הם, וענינו מהחלק הראשון לנצח נצחים (ישעיה לד י), והמנצח הוא הלוי המננן נצח בלי הפסק על כלי השיר, וכן פרשו רבנו סעדיה גאון:

נקד. יבש היה נקודים (יהושע ט ה), ולא חבר עמו נקוד וטלוא (בראשית ל לב), ולא פרשו, וענינם אחד, כי הלחם כאשר יתעפש יעשה מכפנים נקודים נקודים, וכן היו הכשבים כתמים קטנים מענין נקוד, והטלאים כמו כף היר כתמים שחורים או אדומים:

נתר. כי אם תכבסי בנתר (ירמיה ב כב), לא פרשו, והוא העפר שמכבסין בו שער הראש, והוא מקום אחד בספרד קרוב לשליטלה ויהפרו העפר מעין טיט וישרפוהו ויוליכוהו בכל הארצות, כי אין מוצא אחר בכל העולם ממנו, וכאשר ידרו הגשמים ימלאו השוחות עפר מאליהם כי העפר ינפח:

מחברת סמ"ך.

סא. סאה סלת (מ"ב ז א), וחבר אליו כי כל סאון סאון ברעש (ישעיה ט ד), ואין שרשו כי אם סאן, וסאה סלת [שרשון] סאה, וכבר פרשתי לחכמים יודעי העתים:

סב. סב דמה לך דודי (שיר ב יז), לבעבור סבב (ש"ב יד כ) ורעיו, ושרשם סבב, ויש מהם שרשו נסב, כמו ורחבה ונסבה (יחזקאל מא ז) שאין דגש בבית, והביא ואתה הסבות את לבם אהורנית (מ"א יח לו) ולא פרשו, ומקדמוני העתים פרשוהו, ואתה הסבות לבם אליך שהיה אהורנית קודם לכן, ואני אומר כן פתר, יכירו וידעו כי אתה הסבות את לבם אהורנית מאותה האמונה שהיו מאמינים בע"ז שיכירו שאינה כלום, כאדם שהוא חושב בלבו על כלי אחר שהוא מזהב ויבחין אותו וימצאהו נחשת וישוב לבו אהורנית מאותו ענין שהיה בתחלה. ואמר בסוף שורש זה שרש אחר להם, ושנה באולת אחרי אשר אמר בתחלה כי שרשו סב:

סג. חלקו ב' חלקים, חלק אחד כסף סינים (משלי כו כג) וחבריו, ושרשם סיג, וחלק ב' נסוג אהור (ש"ב א כב), והסג אהור (ישעיה נט יד), ואת הנסוגים מאחרי יי (צפניה א ו), מסיג גבול רעהו (דברים כו יז), ושרשם נסג, ונסג פעמים בס' ופעמים בש"ן:

סד. יסוד המזבח (שמות כט יב) וחבריו, וזה ממנין ס"ד יודיין שהניח במחבתו, וחבר בחלק ב' סוד ה' ליראיו (תהלים כה יד) ורעיו, ושרשם סוד, וכמוהו מגלה סוד (משלי יא יג), וסוד אחר אל תגל (משלי כה ט), וחבר עמהם בהוסרם יחד עלי (תהלים לא יד), נוסרו יחד (תהלים ב ב), ושרשם יסד מהחלק הראשון, בשקל נודעו מן ידע, נולדו מן ילד, ופרושם מלשון יסוד, כי כאשר כורתים

שרים אמנה זה עם זה נעשים חבור כמו יסוד שלא יתפרדו איש מעל אחי וישיהיו חוקים כמו יסוד הדבר שהוא חוק:

סח. סזי ומאוס (איכה ג מה), וחבר עמו וסחיתי עפרה ממנה (יחזקאל כו ד) שהוא משרשו ומענינו, אך יסח ה' (משלי טו כה), ונסחתם מעל הארמה (דברים כה סג), משמרת הבית מסה (מ"ב יא ו) שרשם נסח, כמו מטע נטע, לא פרשם, ופרושם עקור הדבר ממקומו, וקרוב מהם ענין הראשונים ששרשם סחה, וכבר פרשתי בית נאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה (משלי טו כה) לעיני: סך. כי אעבור בסך (תהלים מב ה), גליתי עליו דעתי ואת הנמצא אתי יודע כי סכות ויסך ומסך שרשם סכך, ומסכת זהבך (ישעיה ל כב) וחבריו שרשם נסך, והוכן הסוכך (נחום ב ו) כבר פי', ומענין סנוך להסך את רגליו (ש"א כד ד), אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג כד), לשון כבוד כנס בזה הלשון וחברם מנחם עם לשון נסך, ולא יפה חבר ולא טוב דבר:

סל. סל המצות (ויקרא ח ב), כבוצר על סלסלות (ירמיה ו ט), ושרשם סלל, הביא בחלק סלו סלו (ישעיה נו יד), סלה כל אבירי (איכה א טו), ואין שרשם אחד, כי סלו בשקל סבו ושרשו סלל, וסלה בשקל צוה, עוה, ודומהו בשרשו סלית כל שונים מחקך (תהלים קיט קיח), וחבר במחברת זה ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב), והוא מחלק סלון ממאיר (יחזקאל כה כד), וסלונים (שם ב ו), וזה פתרון הפסוק, אמר איוב על ימין פרחת יקומו, ופרחת מורכב משתי מלות פרח הח, ולהתחברות נ' הית"ץ הסר אחת, רגלי שלחו, הפשיטו, מתרגום והפשיט (ויקרא א ו) וישלה, אומר מהחוחים שיכנסו ברגליו יפצעום ויפשיטו העור מעליהם, ויסלו עלי ארחות אידם יוכיה שהוא סלונים, כמו שאמר שלמה צנים פחים בדרך עקש (משלי כב ה), קוצים ופחים. וחבר עם לשון מסלה, מסתולל בעמי (שמות ט יז), ופי' מתגדל ומתנשא בעמי, וכל לשון מסילה אינו לשון רמיסה כאשר פתר כי אם לשון נשיאה והרמה, כמו סלו לרוכב בערבות (תהלים סח ה), וכן סלו סלו המסלה סקלו מאבן (ישעיה סב י), הרימו המסלה ושימו שם אבנים להרימה, והו סקלו מאבן, בנו אותה מאבנים חזקים, ולשון סקילה קבויץ על הדבר, כמו ויסקלהו (ישעיה ח ב), בנה לו גדר מאבנים ועליהם מיני חרולים למסגר, והוה הסר מסוכתו והיה לבער פרוץ גדרו (שם ה), גדר האבנים ומסוכת הקוצים שעל הגדר, מלשון לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במדבר לג נה), ומענין זה הלא אתה סכת בעדו ובעד כל אשר לו מסביב (איוב א י), סככת מיני קוצים סביבו שלא יוכלו להכנס להרע לו כמו שעושים לחרם, וממנו ויסך אלוה בעדו (שם ג כג), ומנחם רחק ממנו במחברת סך, לא זכרו כי שכחו, לא הבין את ארחו להתבונן טוב לקחו. וסלסלה ותרוממך (משלי ד ח) מענין סלו לרוכב בערבות. ויימ מסתולל בעמי, נשען בעמי ונסמך עליהם, בראית הפסוק ויעש המלך את עצי האלמונים מסעד לבית ה' (מ"א י יב), ובדברי הימים הוא מסלות לבית ה' (דה"ב ט יא), ורבותינו פרשוהו מלשו תלמוד, עד מתי אתה מסלסל בשערך (מגלה יח ע"א), וקרוב לענין פאר ומתפאר בשערו, ומסתולל מתפאר ומתנשא:

סס. יאכלם סס (ישעיה נא ח), אמר כמשמעו המרקיב את הצמר, ויש לו ראייה מלשון ערבי, [שיקראו] לרקבון סוס, כי ימשלו חכמים שלהם סוס אלדרתם

אלבניאן וסוס אלכבו אלצביאן, ופרושו רקב הלחם הנערים הקטנים ורקב המעות הבנינים:

סע. אלה מסעי (במדבר לג א), הסר מהם גוי'ן:

ספ. ספו תמו מן בלהות (תהלים עג יט), האף תספה (בראשית יח כג), ויש נספה (משלי יג כג), וחסר מהם ה"א, וחבר עמם אסף אסיפס (ירמיה ח יג), ואף שענינם אחר אין שרשם אחר. ובחלק ב' הביא ספות הרוה (דברים כט יח), ואינו כי אם מחלק האף תספה, והיה לו לפרשו, כי זו הפרשה [אתם נצבים] לא עמדו בה רב המפרשים, אמר אתם נצבים היום כלכם (שם כט ט), ולא היו נצבים כלם אותו היום, אך אמר על אותו היום שיעמדו על הברכה ועל הקללה בהר עיבל ובהר גריזים לעבור בברית ה' ובאלתו אשר ה' אלהיך כורת עמך אותו היום, אמר פן יש בכם אותו היום איש או אישה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה אותו היום מעם ה' אלהינו, גם כי ישמע הקללה אין לבו לעבור בברית ה' כי לעבוד ע"ו, והיה כשמעו דברי האלה שיאמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וענו כל העם ואמרו אמן (שם כו טו). זהו מתוך שאין בלבו לעבור בברית והוא אינו יכול שלא יענה אמן, והתברך בלבבו, יברך עצמו בלבבו ויאמר בלחש שלום יהיה לי, ועל אותה ברכה שנתברך בלבו יענה אמן בקול רם, והשומעים יחשבו שעל האלה יענה אמן, והוא לא כן יחשב, ויעשה דבר זה למען ספות הרוה את הצמאה, הרוה היא העוה"ב, שכל הצדיקים שבעים בו, כמו שני ירוון מרשן ביתך (תהלים לו ט), והצמאה היא העוה"ז, שכל ימי האדם הוא צמא בו ולא ישבע כמה שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף (תהלים ה ט), אותו האיש שיהשב בלבו כך לא יאבה ה' סלוח לו, ועתה יבחר איזה ירצה לעבור על זה ההרס או על אותו ההרס שיחרמו בהר, כי זה יותר המור, ואמר בסוף הפרשה הנסתרות לה' אלהינו (דברים כט כח), מה אדם חושב בלבו וממהר הרהור עבירה ולא יודע לנו דינו מסור לשמים, וזהו הנסתרות לה', אך אם יודע לנו ויגלה לנו ולבנינו הוא להנקם ממנו:

סק. והסק דניאל (דניאל ו כד), וחבר עמו להנסקא מן גובא (שם), ושרשו נסק בראית להנסקא הכתוב בגוי'ן:

סר. אמר בחלק א' סירים סבוכים (נחום א י) וחבריו לשון קוצים, ושרשו סיר, וכן החלק ב' סיר נפוח (ירמיה א יג), ושכה לפרש מה הוא ופניו מפני צפונה (שם), כי פני הסיר הוא פי הסיר, והוא היה נופח, ופיו היה למעלה אף ופניו עונה לכירים שהסיר עליו, שפניו היו נגד צפונה מקום שמכביאים בו האש לרתח הסיר. ואחריתכן בסירות דונה (עמוס ד ב), כבר פרשתי בתשובת אחריתכן, ואם היה כל ספר מנחם מדבר דברים נכוחים הבאיש זה הדבר את ריחם כמה שפרש בשרש דג, כי אמי פתרי ונשא אתכם בצנות ואחריתכם בסירות דונה, יען כי ינהג האויב את ראשית השביה, ראשי החללים נשואים בצינות וברמחים, ואחריתכן, והנותר מפגורכים ימולח בקדרי דונה, למען לא יתלע ולמען יעמדו ימים רבים, כאשר יעשה לדגת הים, ומי שמע כזאת ומי ראה מולחים פגרי חלליהם, כי לכלבים ישליכם, והמקום יכפר לו בעד ואנחנו נקוה ונתעודד בלי מעד. והביא בחלק ג' סר סבאם (הושע ד יח) עם סרו מהר (שמות לב ח), ובוה סר מדרך הישר, כי סר מלשון התרגי ותבאש הארץ (שמות ח י), וסריאת

ארעא, נבלה, סריא, ופתי באש סבאם, כמו כי כל שלחנות מלאו קיא צואה (ישעיה כה ז), שהיו מקיאיין על השלחן מרוב משתיהם. וחבר עמהם דרכי סורר (איכה ג יא), ואמר אחריכן יתכן היותו מלשו' סרים וקוצים, ואמת אמי, ודומהו ויסלו עלי ארהות אידם (איוב ל יב). והביא בחלק ה' הרב עם שדי יסור (שם מ ב), ולא פרשו, וזה פתרו', לריב עם שדי הוא מוסר, ויסור שם דבר בשקל כנור, והרוב כמו הרוב רב עם ישראל (שופטים יא כה), כן ענה האל לאיוב, ואיוב ענה במענה האחרון כשספר לו האל מגבורותיו ושאלו, אזור נא כנבר הלציך אשאלך והודיעני (איוב מ ז), והשיב ידעתי כי כל תוכל (שם מב ב), לעשות כל הנפלאות שהגדת, ולא יבצר ממך מזמה, כל מחשבה שאתה חושב תוכל לעשות ולא תמנע ממך, ואנכי לא יודע להשיב על שאלותיך, וזה הוא שהשיב מי זה מעלים עצה ומסתיר חכמה בלי דעת (שם שם ג), מי שלא יודע אותה יסתיינה ויעלימנה, לכן הגדתו ולא אבין, דברתי דברים למולך באין חכמה, ושאלותיך נפלאות ולא אדע חכמה שאוכל לאמר לך כאשר אמרתי לי שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני (שם שם ד):

סת. ויסת את דוד (ש"ב כד א). כי יסיתך אחיך (דברים יג ז), ושרשם סית, וחלק מהם ואף הסיתך מפי צר (שם שם טז), והוא מהם, ופתר' האף והחמה הסיתו אתך, כמו שאמר כי חמה פן יסיתך (שם שם יח), האף והחמה הסיתוך ופתוך בעבור היסורים הבאים עליך, רחב לא מוצק, והיית קודם לכן ברחב לא היה מוצק, תחתיה, במקומה, ונחת שלחנך מלא דשן, דין רשע מלאות ודין ומשפט דרכם לתמוך ולסמוך עושיהם, ואתה לא עשיתם ולא יתמכו אותך:

סגל. והייתם לי סגולה (שמות יט ה) וחבריו, ולא פרשם, וענינם אוצר, כמו וסגלת מלכים (קהלת ב ח), וכן פרושו, והייתם לי סגולה מכל העמים, תהיו לי כמו אוצר ומשמון שחביב על בעליו, כי לי כל הארץ, אעפ"י שלי כל ארץ העולם אתם תהיו קרובים אלי וחשוקים, ודומהו כי עם קשה ערף הוא (שמות לד ט), אמר ילך נא ה' בקרבנו, ואעפ"י שעם קשה ערף הוא, וסלחת לעוננו, כי למדתני מדת הרחמים והסליחות כשאמרת ה' ה' אל רחום והנון (שם שם ו), והוא אמר בתהלה לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך (שם לג ג), ועליו אמר משה, ואעפ"י וסלחת לעוננו:

סחר. חלקו ב' חלקים, והם א', כל הסוחרים הם המסככים הארצות בסחורה, ופרש אח"כ ענין כנעה, והיה דעתו בכנעה ענין סחורה, ולשון סחורה מפורש לכל יותר מכנעה, ומן הסתום למד למפורש בינה:

סכל. סכל נא את עצת אחיתופל (ש"ב טו לא), וחבר עמו גם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא (קהלת י ג), ולא פרשו, ופתר' לבו שהוא חסר יכריו על בני העולם ואמר לכל סכל, ע"א פתרו בו כל מעשיו הם בלי דעה והשכל, והוא אומר לכל העולם שהם סכלים כי דרכו ישר בעיניו וכלם אוילים לפניו: סכין. הסכין נא עמו ושלם (איוב כב כא), ההסכין הסכנתי (במדבר כב ל), ואמר ענינם תכין, ואינו כן, כי ענינם ענין תועלת בעדות חבורם בפסוקים כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחשאתי (איוב לה ג), פתר' מה אועיל שאודה מחשאתי, וכן הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בס (שם טו ג), הרי נחברים יחד יסכון מועיל, וחבר עמם הלא יסכון גבר כי יסכין ועלימו משכיל (שם כב ב),

ופתרי הלאל יועיל גבר מאשר יועיל עליו המשכיל, מה יועיל לאל, ואמר אח"כ החפץ לשרי כי תצדק, ישתלם לו חפץ מחפציו כאשר תצדק, ומה בצע לו כי תתם דרכיך, לאיש כמוך יזיק רשעך, ולבן אדם כמוך תועיל צדקתך. יסכן בם (קהלת י ט), כבר בארתיו בתשובות, וכן סכת, הסכת ושמע (דברים כו ט), זכרתיו עם סכות מלככם (עמוס ה כו), וכן סמר דינו נגמר, ואשיתו במשמר: ספח. חלק את ספיה קצירך (ויקרא כה ה), אכול השנה ספיה (מ"ב יט כט), מענין ספחני נא אל אחת הכהנות (ש"א ב לו), מהסתפח בנחלת ה' (שם כו יט), וענינם אחד לשון אסיפה, אסוף אותי אל אחת הכהונות, ספח קצירך, אסיפת קצירך, אותו שתאסוף מן הגרעונים שנפלו בשדה בימי הקציר, והתרגום יוכיח שתרני כתא דחצדך, וכת וכתא מלשון המשנה הם שלש כתות, כת אחת:

ספן. חלק ענין ספניה מן ויספון את הבית (מ"א ו ט), והם לשון כסוי, הספניה לאשר יכסו אותה בנס יקראו שמה:

ספק. ספקו עליך כפים (איכה ב טו), ויספק את כפיו (במדבר כד י), חבר עמהם במלאות ספקו יצר לו (איוב ב כב), ואינו כי אם מהחלק השני, אם יספק עשר שמרון (מ"א כ י), ובחלק ב' עם אם יספק עשר שמרון הביא כי חמה פן יסיתך בספק (איוב לו יח), והוא מהחלק הראשון מן ויספק כפיו, החליפם והמירם, ואין תמורתו תמורה, כי איננה ערוכה ושמורה, ודרך הישרה תראה בזה ותקרא, במלאות ספקו, אוי על הרשע לאשר הוא שולל ובוזז וגזול לבני האדם למלאות די ספקו, על כן יצר וירע לו, וכמוהו יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו (שם כ כג), ולמלא בטנו ובמלאות ספקו שוים, כל יד עמל תבואנו, כל יד עמל ויגע תבא אליו בתחנה מרוב פחדם ממנו שלא ירע להם, ופתי כי חמה פן יסיתך בספק, השמר פן יסיתך וישיאך החמה בעבור יסורריך ומכותיך, בספק כמו ויספק כפיו, כענין הך כף אל כף (יחזקאל כא יט):

ספר. כבר פרשתי כי ויספרה (איוב כה כו) מלשון ספירים, ונכון לנבונים ולישרים:

סקל. ויעוקהו ויסקלהו (ישעיה ה ב), חלקם, והם ענין אחד, כאשר בארתי למעלה לתתם לשם ולתהלה:

סרבליהון (דניאל ג כא). פרש ענין מלבוש, ואומי בעלי הלשון שהוא כסוי ידוע וקורין לו סרבל, ואני רואה מדברת הערבי כי הם המכנסים, שאומי להם בערבי סראביל:

מחברת עי"ן.

עב. עבים סתר לו (איוב כב יד), והנה עב קטנה (מ"א יח מד), חלקו ג' חלקים, חלק ב' קטני עבה (שם יב י), במעבה הארמה (שם ז מו), והם קרובים לענין אל"ף, וכן בעבי גבי מגניו (איוב טו כו):

עג. אמר ב' חלקים, תעוננה (יחזקאל ד יב), אם יש לי מעוג (מ"א יז יב), וחלק ב' הלהן תעננה (רות א יג), ואמי לשון ענם הם מן ענמה נפשי לאביון (איוב ל כה), ולשניהם צריך פרוש אחד, תעננה לשו' עיכוב ואיחור לפי הענין:

עד. עד תם. חלקו י"א חלקים, א' עד פה (איוב לח יא), עדיך תאתה (מיכה ד ח), וחבר עמהם בעדי עדיים (יחזקאל טו ז), ואני כבר נתתי עדי ואצדק בו, כי הוא מלשון עדי זהב (ש"ב א כד). וחבר בחלק עדי זהב, את הנזר ואת העדות (מ"ב יא יב), ובדין חברו, אך המשביע בטוב עדיך (תהלים קג ה) אינו מהם, כי עדיך כמו פיד, וכמוהו במתג ורסן עריו לבלום (שם לב ט), פיהו לסנור, ומענינם האזינה עדי בנו צפור (במדבר כג יח), כמו דברי פי ה', כמו דבר ה', וכמוהו ועדיכם אתבונן (איוב לב יד) דברייכם. ובחלק אחר חבר יאכל עד (בראשית מט כז) וחבלי רשעים עורוני (תהלים קיט סא), וכן הוא. ובחלק אחר הביא לשון עדים, והוא עד (ויקרא ה א), בשמים עדי (איוב טו יט), אמר לשון סהר הם, מי שמע כזאת מפרש העברי בהרגום והפתוח בסתום כאשר עשה במלת מעט שאמר לשון מוער הוא, ושרש כלם מקצתם יעד, ומקצתם עוד, ומקצתם עדה בראיות תבותיהם:

עז. הביא בחלק א' יתר שאת ויתר עז (בראשית מט ג), ולא פרשו, וכה פת', ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני, יתר על עונך ויתר עז יהיה השאת מעונך, ושאת לשון כפרה הוא, כמו הלא אם תיטיב שאת (שם ד ז), כי פחו כמים, שטף כמו מים בא עליך וגבר יצרך, אל תותר, ואתה לא יכולת להתגבר עליו להיות לך יתרון עליו, כי עלית משכבי אביך, או כשחללת יצועי עלה שטף כמו מים עליך, והוא היצר, ולא יכולת עליו, ועלה שבסוף הפסוק מוסב לראשו, עלה פחו כמים, כך אשר לא יכולת להיות לך יתרון עליו על כן יהיה לך יתר כפרה על עונך, וזו היא ברכתו, וענין אל תותר שהוא פתוח כמו אל תותר בצירי, ודומהו וזכור מלחמה אל תוסף (איוב ט לא), כמו אל תוסף ופחו כלו פתוח, והוא שם דבר במשקל שער, ואם לא תפרש הענין ככה לא תמצא ברכה לראובן, וכן לשמעון ולוי תמצא ברכה, כי אמר ארור אפס כי עז (בראשית מט ז), יהי מחוסר אפס כמו ממארת, אחלקם בעיקב, אחלק העברה והאף לכל ישראל כי לכל ישראל יש די באפס של אלה, ואפיין העברה והאף בכל ישראל, ולא יהיו עוד באלו לברם, וכן תמצא לשון חלק והפצה באף ועברה, הפין עברות אפך (איוב מ יא), יפלם נתיב לאפו (תהלים עח ג), וזו היא ברכה גדולה, שחיסר והסיר אפס מהם, וזהו שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם, שברך כלם. ואמר בחלק ב' העיוז בני בנימן מקרב ירושלים (ירמיה ו א), שלה העז את מקנך (שמות ט יט), העיוז אל תעמדו (ירמיה ד ו), לשון קביצה הם, ואינם לשון קבוץ כי אם לשון מנוס, בראית שלה העז את מקנך, ואמר אח"כ הירא את דבר ה' הניס את עבריו ואת מקנהו, וכן מקרב ירושלים, כי אין הלשון הקבצו מקרב ירושלים כי אם בקרב ירושלים, אך נוסו והניסו הוא נוסל על מ"ם מקרב ירושלים:

עט. עט סופר (תהלים מה ב), חלק ב' עוטה אור כשלמה (שם קד ב), ושרשו עטה. מעטה לטבח (יחזקאל כא ב), וזרתיו למעלה ובדקתי כל ענינו ומצאתי כי הוא בשקל מעונה מן עינה, מכוסה מן כסה, מעוטה מן עטה, מבנין חזק, וענינו מלשון עטה. וחבר במחברת זה ויעט העם (ש"א יד לב), ושרשו עטה, וחלק ויעט בהם (שם כה יד) מלשון עיט, והוא מהם, ופרושו מהרם לנוס והניסם והריצם ועופסם מהרה בנערה, ושרשו עיט, כי יודר ויעט

העם פתוחה כיו"ד ויען, ויעש, ויו"ד ויעש בהם קמוצה כיו"ד ויקם, וישב, ויגר שהם מהלי העי"ן:

על. אמר בחלק א' על העי"ן (בראשית טו ז), עלי עשור (תהלים צב ד), וחבר עמם עליותיו (שם קר ג), הוקם עד (ש"ב כג א), שהוא כמו עליון הבית הזה יהיה עליון (מ"א ט ח), ולא פרשו, ופתר', הבית הזה שהוא עליון עתה כל עובר עליו ישחק ויניד בראשו בעת חרבנו, וחבר עמם יעלו בתוהו (איוב ו יח), והוא לשון כריתה, ודומהו כעלות גדיש בעתו (שם ה כו), אל תעלני בחצי ימי (תהלים קב כה), ואנכי אעלך גם עלה (בראשית מו ד), אמיתך, ויוסף ישית ידו על עיניך (שם) יוכיח, וזה חלק לא זכרו, ושרשם עלה, וחלק אחר אמר בהעלותך את הנרות (במדבר ח ב) וחבריו, ושרשם מיסודם. וחלק אחר לשון עול עולה, והו"ו שרש אע"פ שהיא נחה במלת עולות תפעלון (תהלים נח ג), ועולתה קפצה פיה (איוב ה טו). וחלק אחר נורא עלילה (תהלים סו ה), עלילותי, אשר התעללתי במצרים (שמות י ב), וחברם עם עלילות דברים (דברים כב יד), וקדמוני עתים פרשום כך, נורא עלילה, נורא עליון, עלילותיו, גדולותיו, התעללתי, התנשאתי והתגדלתי, והם מלשון במועל ידיהם (נחמיה ה ו), שהוא כמו נשיאות ידיהם, שהרימו ידיהם ויברכו את ה', ושורש מועל עלל, בשקל מורך רכך. ועלילות דברים מענין עילה ושחיתא (דניאל ו ה), ויכול להיות עלילות דברים נשיאות דברים שנשא ושם עליה שם רע. ואמר בחלק עול כרול (דברים כח מז), יכול להיות ממנו ועוללתי בעפר קרני (איוב טו טו), וזכרתי למעלה כי טוב הוא. פן יפקוד עליה (ישעיה כו ג), וזכרו ולא פרשו, וזה פתרי הענין, אמר בתחלה כרם היה לירידי (שם ה א), המשיל ישראל לכרם, ואמר אח"כ כרם חמד ענו לה (שם כו ב), ואת הכרם שהיא עושה עתה שמיר ושית הנה ימים באים [נאם] ה' ישענו ויאמרו כרם חמד, כרם יין טוב, אני ה' נוצרה לרנעים אשקנה פן יפקד עליה, פן יחסר העלה שלה אשקנה לרנעים, וכל שכן שלא יחסרו הענבים. ויש ספרים חולקים, מקצתם כתובים יפקד, ומקצתם אפקד, ופתי אפקד פן אחסר עלה שלה, כי אם לא אשקנה יחסר העלה שלה, ומנחם פתי פן יפקד האויב עליה. ואמר אח"כ על הכרם העתידה לעשות ענבים טובים ועושה עתה באושים, אמר חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד, פתרי חמה אין לי אין מדת כבודי חמה, כי אם היתה לי חמה מי יתנני שמיר שית במלחמה, אותה הכרם שנותנת לי שמיר ושית במקום ענבים, במלחמה, שהיתה ביני לבניה, הייתי פוסע בה ומצית אותה, או יחוק במעויו או יהיה מחזיק בתורת, או היה עושה שלום לי. והכרם בכאן פעמים זכר ופעמים נקבה. שמיר ושית מיני חרולים, כמו ועלה שמיר ושית (שם ה ו):

עם. עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מג כא), לא פתי מנחם פסוק זה, כי אינו כסברת רוב העולם, כי עם על החיות נאמר, כמו שכתוב בפסוק שלפניו, תכבדני חית השרה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישומן להשקות עמי בחירי, וכתוב אחריו עם זו יצרתי לי, אלו החיות, יספרו תהלתי, ואתה יעקב לא אותי קראת כי יגעת כי ישראל. וכן נמצא עם לענין חיות, שפנים עם לא עצום (משלי ל כו) וחיותו גוי (צפניה ב יד). ושרש עם עצם בראית בעממך (שופטים ה יד), עממי הארץ (נחמיה ט כד). וחלק ב' ארזים

לא עממותו (יחזקאל לא ה), כל סתום לא עממוך (שם כח ג), והוא מענין עמו
 עז ותושיה (איוב יב טו), ועמכם תמות חכמה (שם יב ב), ופרושם ארוים לא
 היו עמך בנבהך וקומתך, וכן וכל סתום לא עממוך, לא היו דברים סתומים עמך
 כי הכל היה [בענין] פתוח. ויועם זהב (איכה ד א) מלשון התרגום, כהה הנגע
 (ויקרא יג ו), עמא מכתשא, והיא כהה (שם שם כא), עמיא, בעבור כי כהה
 הנגע לשון שעבר, לכן מתורגם עמא, והיא כהה שם התאר. והביא בחלק אחר
 בעים רוחו (ישעיה יא טו), ופרשו לשון עז בלא ראייה, וכן פרושו, כי גלים
 ועיים לשון אחר, לעיים (תהלים עט א), לעי השרה (מזכה א ו), הם גלי
 אבנים, ויקראו לזאת גלי הים להרכבת המים על המים כמו תלים וגלים, וענין
 בעים רוחו בגלם רוחו, בעי שלהם:

ען. ותען להם מרים (שמות טו כא) וחבריו, לשון נגינות, וחבר עמהם כל
 כל מעיני כך (תהלים פו ז), ואין שרשם אחד ולא ענינם, כי שרש
 מעיני עין ושרש ותען ענה, ופרוש כל מעיני כך כמו במקלות ברכו אלהים
 ה' ממקור ישראל (שם סח כז), מעיני הלב שיהיו נובעים שירים. וחבר בחלק
 אחר מעונה אלהי קדם (דברים לג כז), ומעונתו בציון (תהלים עו ג) עם וענה
 איים (ישעיה יג כב), וענתה שמה (הושע ב יז), והיה לו לחבר וענה, וענתה
 עם ותען להם מרים, ענו לה' בתורה (תהלים קמו ז), כי גם כי אין שרשם אחר
 ענינם אחר. וחבר עם מעון עין יעקב (דברים לג כח), וכבר זכרתו למעלה, כי
 לא יתחברו. וחבר עם עד מתי מאנת לענות מפני (שמות י ג) אולי יראה ה'
 בעיני (ש"ב טז יב), כי חשב שיהא ענינו כמו בעיני, ואינו כן פתרונו ככתיבתו
 אולי יראה ה' ברמעת עיני שבוכה ונגרת דמעה, וחלק והאיש משה ענו (במדבר
 יב ג) וכל לשון [עונה] מחלק לענות מפני, וענינם אחד לשון הכנעה ושפלות. ואמר
 בחלק עונתה, שארה כסותה ועונתה (שמות כא י) שהוא מגורת ענין, והלא עונה
 ידועה בלשון תלמוד, לשון שעה ועת, ואמר אח"כ ודנין אותו מלשון מעונה
 ודירה, ואינו כי מעונה מלשון עין שאליו כל עין ישרו:

עסים. מעסים רמוני (שיר ה ב), ואמר יתכן מענינם ועשותם רשעים (מלאכי
 ג כא), ואני מודה לו, אך אינו משרשם, ושם עשו דדי בתוליהן (יחזקאל
 כג ג) הוא מן עשה, כמו צו, צוה, כלו מן כלה, ויכול הענין להיות אחר,
 וכמוהם מכנין קל הנני עושה את כל מעניך (צפניה ג יט):

עף. ועוף יעוסף (בראשית א כ), חבר עמו מגלה עפה (זכריה ה א), ודעת
 התרגי כן מגלא פרהא, אך יש מפרשים מגלה כפולה בתרגום כפול (שמות
 כח טז) עוף, וכפלת (שם כו ט), ותעוף. וחבר בחלק עפעפנו יולו מים (ירמיה
 ט ז) התעוף עיניך בו ואיננו (משלי כג ה), ויתכן וענינו תפקח עיניך בו ואיננו,
 אך נכון לחברו יותר עם ארץ עיפתה כמו אופל (איוב י כב), לשון השך, ופת'
 תסגר עיניך בו כמעט ואיננו, ואם תאמר היה לו לומר התעוף ממנו לא ב, הנה
 כמוהו נמצא ואעלים עיני בו (ש"א יב ג), שהיא סתימת עין כמשמעו, שאמר
 שמואל לישראל את מי עשקתי, שגולתי ממון ממנו בחוקה, ואת מי רצותי,
 שהכיתי אותו, ומיד מי לקחתי כפר, שנתן לי הוא שחד ברצונו, ואם הוא בוש
 לומר לפני אני אעלים בו עיני ולא ארא בו, ויאמר לכם שלא בפני. ואמר
 בחלק אחר מבין עפאים יתנו קול (תהלים קד יב), עפיה שפיר (דניאל ד יח),

ואמר ענפים הם, והם ענין עלים, כי שבת הפרי והעלה, עפיה שפיר, עלהו שפיר, ואנבה שניא, ופריו רב, וכן דרך המקרא לחבר העלה והפרי, כמו והיה פרוי למאכל ועלהו לתרופה (יחזקאל מז יב). והביא בחלק אחר וכסף תועפות לך (איוב כב כה), ותועפות הרים (תהלים צה יד), כתועפות ראם (במדבר כג כב), ופרשם ענין מעוז, וכן הם ענינם חוזק ואומץ, ומענינם ומשרשם מועף ביעף (דניאל ט כא), מעופף בחזקה, ושקל ביעף, אדם ביקר (תהלים מט כא), ושרשם יקר, יעף, וזו תועפות מקום יו"ד כמו וזו תולדות. ומנחם בלבל השרשים במחברת עוף, מהם שרשם עפף, ומהם שרשם עוף, ומהם יעף, והמבין ישכילם ועל דתם ינהלם:

עין. חבר כרתו עצה ושפנו על ירושלים סוללה (ירמיה ו י) עם עצי היער, ויפה חבר, וזה מן המלילות שאמרנו מלילות תלקט בו, וכן חבר עם עצת ה' לעולם (תהלים לג יא) מקום שיפול העין שם יהוא (קהלת יא ג), וכן הוא. ובחלק אחר הביא עוצה עיניו לחשוב תהפוכות (משלי טו ל), ולא פרוו, והוא כמו עוצם עיניו מראות ברע, בחלוף ה' במ', כמו אמנה ואמנם, וכן משפטם ודינם: עקן. חלק במחברת זה דבר מחברו, הביא בחלק א' ועשית מעקה לגנך (דברים כב ח), וחלק ב' שמת מועקה במתנינו (תהלים סו יא), עקת רשע (שם נה ד), מעיק תהתיכם (עמוס ב יג), אמר ענין דחוק ומצוק. והלא מעקה לגנך כמוהם, והתרגום אמר ותעביד תיקא לאגרך, ותיקא מענין תיק, שהוא דחוק וצר לגנו בו החפץ, כמו תער לחרב וכמו תיק הספר:

ער. עם העירה והקיצה (תהלים לה כג), ולבי ער (שיר ה ב), עד יערה עלינו רוח ממרום (ישעיה לב טו), ולא ידע כי יערה עלינו כמו שישפך עלינו רוח חדשה ממרום, וכן הוא אומר אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג א), וכמוהו ערה מגן (ישעיה כב ו), אל תער נפשי (תהלים קמא ח), כלם ענין שפיכה הם, כמו ותער כדה אל השקת (בראשית כד ב), ולא יאמר משתי לשונות אלה ערי בשקל בני, כי מן עורה יאמר עורי, עורי עורי לבשי עז ורוע (ישעיה נא ט), והוא בשקל קומי, שלא יאמר מהם קמי, ויערה מבנין נפעל, אל תער, ותער כדה, ערה מגן, מבנין חזק הדגוש, ונרפו מפני הרי"ש, והרוצה להבין בדקדוק הלשון יחפשוהו בספר הזכרון. וחבר בחלק א' פנה אל תפלת הערער (תהלים קב יח), וטוב היה לחברו עם חבריו, והיה כערער בערבה (ירמיה יז ו), שהוא עין יבש כל זמן ומהנשם לא ירטוב, כמו שאמר ולא יראה כי יבא טוב, וטוב הוא הנשם, כמו את אוצרו הטוב (דברים כח יב), גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה (תהלים פה יג), ולא יראה כמו לא ישמה, וידוע הוא עין זה בערבי כי שמו אלערער, ופתח' פנה אל תפלת הערער, העני הנכאה והיבש שלא ראה טוב, והייתי והייתי כגן רטוב:

עש. חלק א' לשון מעשה, וחלק ב' ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים (בראשית מא מז), הרבתה תבואה, מן גרעין אחת צמחו קמצים הרבה, וכמוהו ותעשי זהב וכסף (יחזקאל כח ד), ענין ותרבי, והיה לו להביא בחלק זה את הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב ה), אשר ענינם אשר רבו והוסיפו והגדילו ביראת שדי, וכן ה' אשר עשה את משה ואת אהרן (ש"א יב ו), אשר גדלם ונשאם, כמו שנאמר וגם האיש משה גדול מאד (שמות יא ג), וכן היה

לו לחבר עמהם ועשתה את צפרניה (דברים כא יב), שהוא ענין גדול, כמו שאמרו רבותי (ספרי תצא ריב), ר' עקיבא אומר תגדל ור' אליעזר אומר תקוין, והלכה כר' עקיבא כדי לגדולה וימאסנה:

עבט. כבר פרשתי לא יעבטון ארחותם (ויאל ב ז), והעבט העביטנו (דברים טו ח), את העבוט (שם כד יא), ענין אחד:

עבר. ויעבר ברתוקות זהב (מ"א ו כא), היה לו לחברו עם שורו עבר (איוב כא י): עבש. עבשו פרודות תחת מגרפותיהם נשמו אוצרות נהרסו ממגורות (ויאל א י), אמר פתרונו לפי ענינו ולא פרשו, ופרשו בו חכמי המקרא ענינו כמו הבשו, או כמו עפשו, מלשון עפוש, או יבשו, והוא לא פרש אחד מהם, ופתי עבשו פרודות כמו פרוטות התבואה, מן פרט כרמך (ויקרא יט י). עפשו פרוטות התבואה ונרעיניהם תחת האגרופין, אגרופי העפר, מוטש בלעו, ונשמו אוצרות, שגונזים בהן התבואה, שלא היו מתקנין אותם מפני שלא היתה להם תבואה, נהרסו ממגורות, מקום קבוץ התבואה, פרודות, י"מ החטים הנדים בוריעתן, ויתכן כמו פרוטות בחלוקה אותיות דשג'ת:

עבת. עבותים חדשים (שופטים טו יג), בעבותות (הושע יא ד), וחלק בחלק ב' אלה עבותה (יחזקאל ו יג), וענף עץ עבות (ויקרא כג מ), וכלם ענינם אחד, עבתים חדשים, משלשלים משלש רצועות מצומרות, וכן כל עבותות, וכן אלה עבותה, משלשלת בענפים או בעלים, וכן וענף עץ עבות, משלש בעביו, ויוכיח על זה הפסוק שאומר הנביא השר שואל והשופט בשלום והגדול דובר הות נפשו הוא ויעבתה (מיכה ז ג), שלשו העולה והגול השר והשופט והגדול, השר היה שואל עונש וממון מן העני, והשופט מיד היה דן עליו לשלם, וזהו בשלום, והגדול אדם מגדולי הארץ שהיה יושב אצל השופט היה מורה לו כי באמת שפט, זה ויעבתה, שלשוה:

עדן. מעדני מלך (בראשית מט כ), האוכלים למעדנים (איכה ד ה), והניה להביא בחלק זה המלבשכם שני עם עדנים (ש"ב א כד), המאכילכם עדנים. ואמר בחלק ב' התקשר מעדנות כימה (איוב לח לא), ולא פרשו, והוא קשרי כימה, ויש מפרש אנג מעדנות (ש"א טו לב) קשור בקשרים, ומהם ענדם על נרגרותך (משלי ו כא) הפוך כמו עדנם, קשרם, וכן ענידה בלשון תלמוד קשר: עדר. עדר לבדו (בראשית לב יז), אמר במחברת ב' לא יזמר ולא יעדר (ישעיה ה ו), אשר במעדר יעדרון (שם ז כה), ואמר פתרונה תקון, וענין ב' חלקים ענין אחד הם בענין, עדר עדרים שהצאן בו כאשר הן רועות כמו סדרים ומערכות, וכן אשר במעדר יעדרון, ולא יעדר מזה הלשון, לפי שנטיעת הכרמים סדרים סדרים ומערכות, וכן עודרי מערכה (דה"א יב לח) כמו מסדרי ועורכי, ולעדרו בלא לב ולב (שם שם לג), לערוך מלחמה, ויכול שיהיה כמוהם אחת מהנה לא נעדרה (ישעיה לד טז), לא נעדר (ש"ב יז כב), ענין עקר ועקור, לא נחסרה מהמערכות, וכן אומר על הכוכבים לכלם בשם יקרא איש לא נעדר (ישעיה מ ב), לא נחסר מסדרין, כמו שאמר מסדר את הכוכבים במשמרותיהם: עזב. כבר פרשתי חלקיו:

עמף. תפלה לעני כי יעמף (תהלים קב א), כי רוח מלפני יעמף (ישעיה נו טז), בהתעטפם כחלל (איכה ב יב), ענין נאקה ונאחה, והוא לא פרשם. ואמר

בחלק ב' המעטפות (ישעיה ג כב), יעטפו בר (תהלים סה יד), ואמר ענין כסות הם, ואמר יתכן מגורתם ובהעטיפי הצאן (בראשית ל מב), ולא אבין איך הוא מגורתם, אך כדעת התרגום ובלקישות:

עמש. עמשותיו תהל אור (איוב מא י), והם עמאסה בערבי, אשמרשיר בלעז: **עלם.** הגה העלמה הרה ויולדת בן (ישעיה ז יד), היה לו לפרש פרשה זו, כי היא עמוקה וצריכה לכל בני עמנו להשיב תשובה למינין להפר עצתם, וכן לחכמי תורתנו שיבינוה, ושים לבך לדעת כי בימי אהו באו להלחם עליו ב' מלכים רצין ופקח ופחד אהו מאד וינע לבבו, והאל אמר לישעיהו צא נא לקראת אהו ושאר ישוב בנך, בן אהר היה לו ושאר ישוב שמו, ובנך חסר יו"ד והבי"ת בשבא יורה על בן אהר, ובן אהר היה לנביא שמו מהר שלל הש בן, על שבטים שיגלו מהרה, ושאר ישוב על יהודה שלא יגלה מהרה ואחרי גלותם שישובו. אהר אמר הנביא לאהו אל תירא משני זנבות האנדים העשנים האלה שאמרו נעלה ביהודה ונקיצנה, נכניסנה במצוק ונבקיע אותה, ונמליך מלך בן שבאל, יש מפרשו בן רמלא באלב"ם בנוטריקון, והוא בן רמליה, וכן ששך (ירמיה כב כו) בכל, לב קמי (ירמיה נא א) כשרים באתב"ש. אמר הנביא לא תקום ולא תהיה שיתפשו ירושלם, כי יש להם ערי ממלכה, לרצין דמשק ולפקח שמרון, ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, והם עשרה שבטים, ולא נתיישבו בארץ אחרי זה עד שגלו בימי הושע, בחשבון זה אלא פחות מאד, אך כך פרושו, בעוד שתשלם נבואת עמוס שניבא וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז יז), כאשר ישתלמו מאותה שעה ס"ה שנה יגלו אפרים, וכן פת' רבנו שלמה ע"י סדר עולם. אח"כ אמר שאל לך אות מעם ה', או בשמים או בארץ, העמק ושאל אות או הגבה, ענה הוא לא אשאל ולא אנסה את ה', והבין הנביא כי לא היה לבו שלם עם ה', על כן השיבו שמעו נא בית דוד המעט מכס הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי, תחשבו אותו בלבבכם נלאה וחלש, לכן יתן ה' הוא לכם אות הגה העלמה הרה ויולדת בן וקראת אמו שמו עמנו אל, אני מצוה אתכם שבך תקרא שמו, וזה לכם האות הגדול, מיד שיוולד חמאה ורביש יאכל לדעתו ולהכרתו, כי ידע להבחין מה טוב, שאם [יקריבון] לפיו דבר [רע] מאוס ימאס בו, ומה טוב יקרבו פיו ויאכלנו, ודבר זה יבחין לדעתו ולהכרתו ולא לדעת אחרים, זה לך האות, ומיד שיוולד זה הנער מכאן ואילך יהיה האל עמכם, על כן קראה שמו עמנואל, כי מה ענין הנביא שיתן אות לאהו מה שלא היה בימיו והיה לארבע מאות שנה אחרי כן, היאך יתחזקו מאות שלא יראו כי האות על לא תהיה ולא תקום שיכבשו ירושלם, והיה צריך אות שיראה בעיניו וידע כי אמת דבר הנביא, וכל אות שבעולם קודם המעשה, כי לאחר מעשה מה צריך אות, כי כבר נעשה המעשה, וידע כי אמת הוא ואין צריך, ועוד כי אמר הגה העלמה [בתולה] זה אינו אות, כי אם בתולה אמת תלד שלא היה לה בעל לעולם יחשדוה כי זנתה, ואין זה האות אות שיסתפקו בו בני האדם, ואין אות אלא שלא יסתפקו בו בני האדם, ואם יאמרו נאמין הנביא שאמר בתולה, אם כן נאמין הנביא בדבריו הראשונים ואין אנו צריכים אות, אך האות להאמין דברי הנביא, ועוד העלמה אין משמעותה בעברי בתולה אלא קטנה, נער בין איש ובין אשה, על האיש בן מי זה העלם (שיא יז נו), ולאשה עלמה, כי איך נפרש עלם אם עלמה בתולה, העלם בתול,

אין זה לשון עברי, ועוד כי דרך גבר בעלמה (משלי ל יט), אין זה בתולה, ואם עלמה משמעות בתולה למה אמר על רבקה עלמה (בראשית כד מג), ופרש בתולה איש לא ידעה (שם שם טו), ואם יקשה מין לזכרנו, כי הנה נראה מתוך דבריך אות לאחר מעשה, כמו שאמר בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעוב הארץ אשר אתה קץ מפני שני מלכיה, כך תשיב לזה, כי לא היה האות על לכתם מעליו, כי יכול שילכו וישובו, ואין לו בזה נוח נפש, אך האות על שלא יתפשו ירושלים, אך בשרו שקדם כל זה ולכו לדרכם שלא יהיה סבור שיהיו עליו ימים רבים אלא קודם האות ילכו, וכאשר יבא האות יחוק את לבבו שלא יכבשו אותם המלכים ירושלים. וכבר פרשתי פה כל תשובות המינין וחקקתי בס' הברית שעשיתי מאמר ותשובה אמר המין אמר המאמין, וחקקתי על פני הספר הרוזים שנים על שם הספר ואלה הם:

התחוק עם ה' ולבך יאמין כי יש לך תקוה וגם אחרית,
אם נפשך תשאלך על קץ פלאות שוב והתבונן בס' הברית:

ועשיתי הרוזים אחרים על חרו אפיקורוס:

ציצים תנו דודים לספר זה, ישיש וכנפי האמת יפרוש,
נפש בני עולה ואון ירעיב, לחם תבונת דת ודין יפרוש,
בו תעלוו נפש ישר דרך, יען לבב עקש ומין יקרום,
יגל במהברתו אנוש משכיל, על כי פסנתרין ועל קתרום,
סודו יעופף מבלי אבר, עד נף ופי בסת ועד פתרום,
לכתבנו קמחי אספתו, בספר וסלת האמת לרום,
לנביר ברית ולחוקה תורות, לשיב תשובה על אפיקורוס:

נשוב למחברת

עלם. יש במהברתו בן מי זה העלם (ש"א יז נו) שנאמר על דוד בצאתו לקראת הפלשתי, והרבה מפרשים נשתבשו בו, כי סמכוהו על דרך המדרש ששאל אם ממשפחת זרח או ממשפחת פריץ, אך פשוטו כך הוא, כשהיה יוצא דוד לקראת הפלשתי היה שאול המלך מפחד מאד מפני שאם ינוצח דוד כל העם נצוחים, ועל כן א"ל בתחלה כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעוריו, והוא ענה גם את הארי ואת הרוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם כי הרף מערכות אלהים חיים, וכאשר היה הולך לקראת הפלשתי שאל לאבנר בן מי זה העלם, ומי אביו אם גבור במלחמות כדי הוא לסמוך על גבורות גבור בן גבור, ועל זה ענה אבנר הי נפשך המלך אם ידעתי, לפי שכבר נאמר בישי והאיש בימי שאול זקן בא באנשים, ועל כן לא היו יודעים גבורתו, וכאשר נצח דוד המלחמה וראש הפלשתי בידו תמהו על גבורתו, ורצו לעמוד על אמתת דברים אם היה אביו גבור, והוא הבין והשיבם בן עבדך ישי בית הלחמי, מבית לחם היות, והיו קורין אותו בית הלחמי, כשמו בן הוא, לחמי גבור במלחמות, ושמו היה מפורסם בזמן בחורותיו, כי שאול ואבנר כבר היו יודעים כי בן ישי היה, כי שלח שאול אל ישי שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן, ועמד ונגן לפניו, והיה מכירו מתמול שלשם:

עלך. לעלוקה שתי בנות (משלי ל טו), כבר פרשתי אותן:

ע. לעי השדה (מיכה א ו), עיים, והניח הי"ד שהוא שרש, וחבר אליו ויעה ברד (ישעיה כה יז), ושרשו יעה בשקל ירה בים (שמות טו ד):

עפל. חלקו ב' חלקים, הגה עפלה (חבקוק ב ד), ויעפילו (במדבר יד מד), וחלק ב' עפל ובהן (ישעיה לב יד), מגדל גבוה, ויעפילו ויגביהו לעלות, אך יובא אל העפל (מ"ב ה כד), יש מפרשו אל האפל:

עצב. חלקו ג' חלקים, ושלשתם חלק אחד, לשון קודסיר בלעז, לשון יגיעה בעברי, בעצב תלדי בנים (בראשית ג טו), יעציבוהו בישומן (תהלים עה מ), כמו הונעתם ה' בדבריכם (מלאכי ב יז), וראה אם דרך עוצב ב' (תהלים קלט כד), אמי לשון מרדות, ופרושו וראה אם דרך יגיעה ב', כי גרת עלי עצב ויגיעה, נחני בדרך עולם, המתני ולא אחיה חיי צער, ופרוש בדרך עולם כמו אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ"א ב ב). עצביהם כסף וזהב (תהלים קטו ד), כן נקראו על שם שהם יגיעים וטרה בלא תועלת:

עצם. חלקו ב' חלקים, הראשון עצם מעצמי (בראשית ב כג), וזה האחרון עצמו (ירמיה ג יז), אמר לשון גרם הם, והלא נודע עצם בעברי יותר מגרם שהוא תרגום עצם, ועוד כי מה האחרון עצמו, אינו בלשון עצם כי אם ענין עקר ועקור, כי עצמו אין פרושו שם בו עצמות כי אם שבר עצמותו, ואמ' בחלק ב' וכעצם השמים (שמות כד י), אדמו עצם (איכה ד ז), לא נבחר עצמי (תהלים קלט טו), אמר ענין עין המראה, ודעתו כמו גוון המראה, ואינו אלא גוף הדבר. ואמר בסוף, בעצם היום הזה (בראשית ז יג), איננו מהחלקים כי אם חלק חמישי, ולמה לא חלק בתחלה ה' חלקים כאשר חלק ד', והוא מחלק גוף הדבר:

עצר. הן יעצר במים (איוב יב טו), כי עצר עצר ה' (בראשית כ יח), אח"כ אמר והקרובים אליהם זה יעצור בעמי (ש"א ט יז), יורש עצר (שופטים יח ז), אמר יסוד אחד להם והענינים יפרידום כמעט, היה לו לחברם בענין או להפרידם, ולא עשה, ולא יסוד אחד להם, והיסוד הוא השרש, וכאשר אמר עצר כבר פרש שרשם ויסודם. ואני אומר כי ענין אחד להם, אשטריצדרא בלעז, יעצר במים, עצר עצר ה' ידועים, עצרת תהיה לכם (במדבר כט לה), ממלאכה שלא יעשו, זה יעצר בעמי, יהיו עצורים על מצותו, עצרת בוגרים (ירמיה ט א), שהם עצורים בבגד ובשקר שלא יניחום לצאת בדרך האמת:

עקב. חלקו ג' חלקים, והם ב', וחבר בחלק א' ולא יעקבם כי ישמע קולו (איוב לו ד), והוא מהחלק ב' והוא עקבי סוס (בראשית מט יז), ופתי לא יעקבם לא יאחרם, כלשון עקב, בעקב עשו (בראשית כה כו), שהוא לאחור. וכן כל לשון עקב, עקב תשמעון (דברים ז יב), עקב רב (תהלים יט יב), ענין שר, בעבור כי שרר המעשים טובים באחרית לעולם הבא, וכן אמר לשבר הצדיקים, לתת להם אחרית תקוה (ירמיה כט יא). ופתי למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני (תהלים מט ז), למה אירא בסוף העולם כשינגסם הכורא מעושי הרע, כי עון אחריתי ועקבי שהיה עתיד להשיגני עתה יסבני, עתה אני מקבל שבר מעשי. ואצרנה עקב (שם קיט לג), מלה זו איננה קרובה מהעליונה, כי הענין יפירדנה, והיה לו לחלקה בחלק אחר:

עקר. חלק ג' חלקים, חלק א' לעקור ונטוע (קהלת ג ב), וחבר עמו עקרת הבית (תהלים קיג ט), אותה שהיתה עקרת הבית הוא מושיב שתהיה שמהה ותהיה אם

הבנים, ודומהו רני עקרה לא ילדה (ישעיה נד א), אותה שהיתה עקרה ולא ילדה עד עתה תרנן כי בנים רבים יהיו לה. והביא ב' חלקים אחרים עקר ועקור, וכן הוא: ערד. ומסורות ערוד מי פתח (איוב לט ה), ועם ערדיא מדורה (דניאל ה כא), ולא פרש, והוא פרא, ותרנום פרא למוד מדבר (ירמיה ב כד), כערודא מדורה במדברא, וכה פתרי הענין, אמר בתהלה בכרה קלה משרכת דרכיה, ופרוש בכרה היא הקטנה בת הגמל, כמו שמתורגם בכרי מדין (ישעיה ו ס), הוגני מדין, ולשון הוגני קטנים שבגמלים, כמו שאמרו רבותינו נפישו גמלי סבי מעיני משכי הוגני (סנהדרין נב ע"א), ופרוש משרכת מדבקת, מלשון המשנה, סרך בתה (גדה סו ע"ב), סרצה כלומר שהולכת למקום הצצה ולדרכי לבה, ואין אדם יכול להשיבה לדרך הישר, והמשל על ישראל, אח"כ אמר פרא למוד מדבר, ולמוד הוא שם דבר, פרא שיווע למוד המדבר, והפרא שם אחר לזכר ולנקבה, על כן אמר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה, תאנתה מענין אנה לידו (שמות כא יג), שתרנום איתמסר לידיה, כמו נורמן לו, תאנתה, מה שיורמן לה ומה שיכנס בלבה ללכת אנה ואנה מי ישיבנה, כל מבקשיה ורודפיה שסבורין להשיגה לא ייעפו וייעו, כי בהנם ישרח, כי כאשר נראה להם כי היא יעפה ואינה יכולה לרוץ, בהדשה ימצאונה, כמו בהדש מרוצתה, וזה משל על ישראל, כי הנביאים המבקשים להוכיחם לא ישרו כי לא יועיל להם כלום, כי כאשר נראה בעיניהם שקבלו התוכחה או יתחדשו ברשעתם: ערל. הנה ערלה אונם (ירמיה ו י), הן אני ערל שפתים (שמות ו ל), שתה גם אתה והערל (חבקוק ב טו), ופתרי גם אתה הישתכר ויגלה ערותך, וכבר פרשתי ערל שפתים, ופרשתי על כל מול בערלה (ירמיה ט כד): ערם. חלקו ג' חלקים, והביא בחלק ב' ערם יערים הוא (ש"א כג ככ), ולא פרשו, וכה פתרי, כאשר באו הויפים ואמרו לשאול הנה דוד מסתתר בגבעת החכילה אמר וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו, ושבתם אלי אל נכון, כי אמר אלי ערם יערים הוא, פתרי כי אמר אלי כאשר היה עמי ויצא להלחם בפלשתים כי היה מערים ומרמה אותם, היה מראה להם כי מקום תחנותו היה באותו מקום, והיה משנה מקומו, על כן הזהרו שלא יערים אתכם: ערף. חלקו ב' חלקים, האי ערפך הקשה (דברים לא כז), כי פנו אלי ערף, (ירמיה ב כז), וענין ב' יערף כמטר לקחי (דברים לב ב), אמר ענין ערף ומי יבין פרוש ערף אם לא יבין הפסוק מן הרעיפו שמים (ישעיה מה ח), והיה לו לפרש שהוא הפוך, יערף כמו ירעף:

ערק. עם העורקים ציה (איוב ל ג) שהוא נסים, בלשון תרגום נסו (בראשית יד י), ערקו הביא ועורקי לא ישכבון (איוב ל יז), שהוא כמו גידים, כאשר קדמתי בתשובת ועורקי:

עשב. עשב בשדך (דברים יא טו), ונאספו עשבות הרים (משלי כו כה), ולא פרשו, וזה פתרי, ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור ודור (שם שם כג, כד), לא ימצאו מרעה בשדות בכל עת, כי יש עת שייבש העשב, הכן להם מאכל בבית, וזהו גלה חציר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים, יגלה ויראה הדשא פעמים, ופעמים נאספו ויכלו עשבות הרים:

אחל מחברת פ"א.

פג. ויפג לבו (בראשית מה כו), אל תתני פונת לך (איכה ב יח), על כן תפוג תורה (חבקוק א ד), אמר ענין רפיון הם, ואינם כי אם ענין תמורה בראית התרגום וריחו לא נמר (ירמיה מח יא), וריחיה לא פג, כמו לא הומר ריחו. ופרוש ויפג לבו, בתחלה כשאמרו לו עוד יוסף חי האמין, אח"כ הומר לבו מאותה האמנה, כי לא האמין להם עד שראה העגלות וידע כי נמנעו עגלות ליצא ממצרים שלא ישאו התבואה ותתרוקן הארץ, ועל זה אמר ויתן להם עגלות על פי פרעה (בראשית מה כא), וזהו ואתה צוית זאת עשו (שם שם יט), אתה צוית מאתי שלא יצאו עגלות ממצרים אך לצורך אביך, קחו עגלות למפכם. ואמר חלק ב' התאנה חנטה פניה (שיר ב יג), ואני זכרתי בתשובת חנטה:

פז. חלקו ב' חלקים, חלק א' כלי פז (איוב כח יז), ויפוזו (בראשית מט כד), וחלק ב' מפוז ומברכר (ש"ב ו טז), והם חלק אחד, ופתי מפוז מעדה עצמו בעדיי זהב, ושרשם פוז, בראית דגשות זי"ן ויפוזו:

פח. הביא והפתחם אותו (מלאכי א יג) עם פה יקוש (הושע ט ה), והפתחם שרשו נפה, מלשון נופח באש פחם (ישעיה נד טז). והביא מפח נפש (איוב יא כ) עם ויפח באפיו (בראשית ב ד), והוא מלשון התרגום דאבון נפש (דברים כח סה), מפחת נפש, ושרשם נפה. והביא בחלק אחר עד שיפוח היום (שיר ב יז) עם סיר נפוח (ירמיה א יג), לפחת עליו איש (יחזקאל כב כ), ושרש יפוח פוח, ושרש נפוח ולפחת נפה, כמו לגעת נגע. והביא בחלק האחרון פחת יהודה (חגי א א), והפחות (אסתר ה ט), להיות פחם בארץ יהודה (נחמיה ה יד) שהוא חסר ודינו פחתם, פחה שלהם, וכמוהו ויעשו להם כתבונם עצבים (הושע יג ב), דינו כתבונתם, כתבונת שלהם, וכמוהם יהיו עושיהם:

פך. פך השמן (ש"א י א), מים מפכים (יחזקאל מז ב), אמר ענין אסוך המה, והוא כבר דן אסוך מלשון סיכה, ועוד כי מפכים אינו מענין פך, כי מפכים כמו מפכים, וענינו כמו נגרים, מן מבכי נהרות חבש (איוב כח יא), ושרשו פכה. והביא בחלק ב' ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט ל), ולא זכר הפוכות המלה, כי ענינו ותשם פוך בעיניה, וכי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד ל) עומד על ישרו, כי הקריעה נופלת על העינים ולא על הפוך, ופוך הוא כהל בערבי, והוא אבנים ששורפים ושוחקים אותם ליפות העינים ולרפאותם ולהניחם. והביא בחלק ג' הגני מרביץ בפוך אבניך (ישעיה נד יא), אבני פוך (דה"א כט ב), והם מן ותשם בפוך עיניה, אבניה יקרות הרומות למראי הפוך, וכן נקראו אבני פוך על שם המראה והגוון:

פל. חלקו ו' מחלקות, ושרש פל ב' אותיות אין בעברי כי אם פלל, נפל, פלא, תפל. ואמר בחלק א' ונתן בפלילים (שמות כא כב), והניח מה שאמר איוב כי היא זמה והוא עון פלילים (איוב לא יא), ובה פתרי כי איוב הצדיק עצמו ואמר אם הניפותי על יתום ידו כי אראה בשער עזרתי כתפי משכמה תפול ואורעי מקנה תשכר, ואם עלי אדמתי תזעק שגולתי הפועלים העובדים אותה, תחת חטה יצא חוה, כך אמר אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי

ארבתי תטחן לאחר אשתי, אמר אחרי כן כי היא זמה והוא עון פלילים, בכל הדברים שאדם עושה להכרו דין פלילים ודינים נופל בהם, כי כאשר עשה כן יעשה לו, אך באשת חברו זמה שיעשה לו לא יתכן לעשות לו כאשר עשה, ואעפ"כ אני מקבל עלי דין זה אם עשיתי כן. והביא חלק ג' הנפילים היו בארץ (בראשית ו ד), והיה לו להביא בחלק זה הר נופל יבול (איוב יד יח), מן החיילים הבאים עלי הר גדול היה נופל, וצור יעתק ממקומו, וכמוהו לא נופל אנכי מכס (שם יב ג), אמר אליהם יש לי לבב כמוכם להבין כל חכמה, אך אין אני מתפאר שאני גדול מכס, כי מה ענין לא חסר אנכי אחרי אשר כבר אמר גם לי לבב כמוכם. ומהם ומפל בר נשביר (עמוס ה ו), כאשר יתיקרו החטים ויעלו דמיהם אז נשביר, כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל, והוא חבר ומפל בר נשביר עם לא נופל אנכי, אך בדעת נפילה פרשו. ואמר והקרוב אליו היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו ו), אל טחי תפל (יהוואל יג יא), ולא פרשם, ואנכי קבלתי מגדולי הדור שפרוש תפל חי, תבשיל שאינו מבושל כל צרכו, והוא בלא מלח הרי שמים רעות, וכן פרשו טחי תפל, אותם הלכנים שעושים לבנות בנין שאינן שרופים כל צרכם, ואם יטוחו על אותם לבנים טיח של סיד יפל הבנין מיד:

פס. אמר בחלק א' כי פסו אמונים (תהלים יב ב), ושרשם פסס, בדגשות הסמ"ך, בשקל תמו, תמס, וכן פסת בר (שם עב טז) שהביא בחלק פס ידא (דניאל ה ה), כתנת פסים (בראשית לו ג), כלם שרשם פסס, כי פסת ופסים דגושים סמ"ך, ופרוש פסת יד מלא, כף בר יהיה בראש הרים, שאין דרך בני אדם לזרוע שם, ירעש כלבנון פרוי. וכתנת פסים, פתרי וכתנת מגוונים כמו כף היד. וחבר עמהם אם פשה תפשה המספחת (ויקרא יג ז), ושרשו פשה, כמו ראה תראה, ואמר ענין אחד להם, ולא פרש, ופתי תפשה כתרנומו לשון תוספת, וא"ת יפה חברו מנחם עם פסת בר, תוספת בר, אין זה כי אם דבר הפלא, ספר שממעט תבואה אפי' בהרים ירעש הרבה:

פע. הופיע מהר פארן (דברים לג ב), הופיעה (תהלים פ ב), יפעתך (יהוואל כח ז) ולא פרשם, ופרושם לשון נוגה, ושרשם יפע, ואלה ממנין הווד"ן אשר חסר והם ס"ד:

פ. הלקו ג' הלקים, פי ה', פי צדיק (משלי י לא), וחבר להם כפי כתנתי יאורני (איוב ל יח), ולא פרשו, וכה פתרי, ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאורני, פי בתחלה כשהייתי בריא ושמן ברב כח היה מתחפש לבושי ממני מרב שמני, ועתה כפי כתנתי יאורני, אזור שלא היה רחב כי כמדת פי כתנתי יכול לאורני מרוב כחשי ולסבב מתני, וי"מ ברב כח יתחפש לבושי, עתה בעבור השמן שהמלבוש דבק לעור וכמדת כתנתי כך יראה ששמו אזור כי במקום הוא דבוק הלבוש לעור יותר. והביא הן אני כפיך לאל (שם לג ו) עם לפי רוב השנים (ויקרא כה טז), ואינו כי אם מלשון פי צדיק, ופרושו, אמר אליהוא לאיוב הן אני כמו שאמרת לאל שיתן לך טוען שירחק אמתו ואכפו מעליך, כמו שאמר כפך ואימתך אל תבענתי (איוב יג כא), אמר אליהוא הנני כאשר בקשת, הגה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד (שם לג ז) כי מחמר קורצתי גם אני כמוך. ושרש זה פה או פי, ובמקום הכנויים חסרו היא השרש או יו"ד השרש,

וכתבו יו"ד כנוי המדבר לנפשו, ואמרו פי ידבר חכמות (תהלים מט ד), כי כבר עליהם לאמר פיי או פה:

פי'ן. חלקו ד' חלקים, אמר פצה פיך (יחזקאל ב ח), פציתי פי (שופטים יא לה), שרשם פצה, וחלק ג' יפיץ קרים (איוב לה כד) ורעיו ושרשם פויץ, וחלק ד' מפייץ והרב (משלי כה יח), יפוציץ סלע (ירמיה כג כט), שרשם פויץ, כמו מכין, יכונן, והרב עמהם ונפיץ את עולליך (תהלים קלו ט), ונפיץ הכרים (שופטים ז יט), ושרשם נפיץ, והרב עמהם ויפצפצני (איוב טו יב), ושרשו פויץ, משרש יפוציץ סלע (ירמיה כג כט), אך כאשר נכפלו האותיות נחסרה הו"ו של השרש, כמו ו"ו לועך (משלי כג ב) ביעלעו דם (איוב לט ל):

פר. חלקו ח' חלקים, א' פר אחד (שמות כט א), ופרה רדוב (ישעיה יא ז), ב' פרי עיץ הדר (ויקרא כג מ), ושרשו פרה, מן פרה רובה (בראשית לה יא), והרב עמהם בן פרת (שם מט כב), ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא ה), והוא חלק אחר ענין ענפים, ושרשו פאר, ומענינו לא תפאר אהריך (דברים כד ב) עקר ועקור. ואמר בחלק ג' אתה פוררת (תהלים עד יג), פור התפוררה (ישעיה כד יט), ויפרפרני (איוב טו יב), ולא פרשם, וענינם לשון פירוץ מלשון התלמוד, והם ענין אחר עם ענין ה' שחלק לשון פורים, הפיל פור (אסתר ג ז), אשר פרושו הפיל גורל, כפירווי תבואה, קסמים קטנים כפירוים. ואמר חלק אחר מפר אותות כדים (ישעיה מד כה), אם תפרו את בריתי היום (ירמיה לג כ), ושרשו פור:

פש. ופשו פרשיו (חבקוק א ח), כי תפושו כענלה דשא (ירמיה נ יא), ויצאתם ופשתם (מלאכי ג כ), ולא ידע בפש (איוב לה טו), ולא פרשם, ופרושם לשון רבוי וגיודול כתרנום פרו ורכו (בראשית א כב), פשוו וסגו, ופת' לא ידע בפש, אמר לאיוב על אשר היה אומר כי בלי עון מקבל יסורים, אמר ועתה כי אין סקר עליו אפו, על אין ועל לא דבר סקר אפו עליו הבורא, ולא ידע איוב ברכ מאד שחטא קודם זה, משל למלך שהכעיסו אחד מעבדיו כעסים הרבה, ופעם אחת על מעט שחטא הכתו, והוא לא הבין כמה שהכעיסו בתחלה, נטר לו איבה בלבו עד שלקה נקמתו ממנו על מעט:

פת. פתות אותה (ויקרא ב ו), שרשו פתת, ודגשות תי"ו פתים יורה עליו, ואמר בחלק ב' פתיתני ה' ואפת (ירמיה כ ז), כי יפתה איש (שמות כב טו), ואמ' ענין מרחב הם, וכן הם. והרב עמהם כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל לג), ותפתה התי"ו שרש, ומשקל תפתה, וכל עצי השרה עליו עלפה (יחזקאל לא טו), וקמין חטף ושרק אחר הם, כמו גדלו גדלו, הללוהו כרוב גדלו (תהלים קג ב), ופרוש תפתה גיהנם, וכן פרוש הפסוק כי ערוך מאתמול תפתה, נאמר על אכדון סגחריב, אמר כי זילו בזה, כי ערוך הוא גיהנם לחילו, גם היא למלך הוכן, זכר גיהנם לשון זכר ונקבה, היא, הוכן, ערוך, חור בלשון נקבה מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה:

פגל. לא בא בפי בשר פגול (יחזקאל ד יד), לא פרשו, ואמר בתרגום ירושלמי בשר כוס כוס, וכן פרשוהו רבותינו:

פגע. חלק ב' חלקים, והם ג', כי ויפגע במקום (בראשית כה יא) על פי פשוטו, ופגעת חבל נביאים (ש"א י ה) ענין פגישה כאשר אמר, אך ופגעו לי

בעפרון (בראשית כג ה), אל תפנני בי (רות א טז), אל תפנע (ירמיה ז טז) בעד העם הזה, אינם לשון פנישה כי אם לשון בקשה והזנחון. והלק ג' ויפנע בו וימות (מיא ב כה):

פג. פרשתו בתשובות פגרו:

פמ. אמר במהברתו פוטר מים ראשית מדון (משלי יז יד), וצריך לעשות פרוש לפרושו, וזה הוא, סבר המים כאשר יחל לפטור מהסכר אבן אחת ויחל להפתח, אם לא ימהרו לסגרו כלו ישחת ויהרס, וצריך יגיעה רבה אח"כ לסתמו, וכן המריבה בתחלתה קלה היא לתקנה, אך כאשר תתגדל רבה המחלוקת, וזהו לפני התגלע הריב נטוש:

פלג. חלקו ב' חלקים, והם אחת לשון חלוק, והפלגים הם התעלות שהנגן מפלג להשקות הגן, ויוכיח על זה פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו (משלי כא א), כמו תעלות המים ששומר הפרדס מוליכם לערוגות הנטיעים פעם לכאן ופעם לכאן. ופרוש כי בימיו נפלגה הארץ (בראשית י כה), כך שמוטו, בימיו נפלגו חיי בני האדם, שם למחצית, כי אביו הייה ת"ק שנה, ובנו חזר לר"ג, ופלג מחיי הראשונים:

פלח. חלקו ב' חלקים בלי צורך, כי אין בעברי אלא חלק אחד והוא פלה רכב (שופטים ט נג) וחבריו, והשני שהביא לשון תרגום די אנהנא פלחין (דניאל ג יז), ולמה לא עשה כן במהברת עבד שיחלקנו ב' חלקים, א' ועברך שש שנים (דברים טו יב), והב' ויעש אלהים (בראשית א ז), ועבד אלהים, למה עשה חלקים מעברי ותרגום, כי בכל דבריו יש לי גמגום:

פלמוני. (דניאל ה יג) כתבו ולא פרשו, והיא מלה מורכבת מפלוני אלמוני (רות ד א), שפרושם נסתר ונעלם, פלני כמו והוא פלאי (שופטים יג יח), נסתר, אלמוני כמו עלמוני לשון העלמה, בחלוק אל"ף בעי"ן, כמו מארבלין, מערבלין:

פלין. פלצות בעתתני (ישעיה כא ד), יתפלצון (איוב ט ו), ואמר יתכן מגורתם אשר עשתה מפלצת לאשרה (מיא טו יג), וכן הוא, אך לא פרש היאך, והוא לשון רעדה, והתורה מכנה תפלצת לשון גנות:

פסח. חלקו ב' חלקים, לשון עור ופסח (ש"ב ה ח), ולשון זבח פסח (שמות יב כז), והם [מן אשר] פסח (שם) וענינו דלוג, אשר דלג על בתי בני ישראל: פעם. חלקו ד' חלקים, א' הפעם אודה את ה' (בראשית כט לה), וא' המחלוקת השני לפעמו במחנה דן (שופטים יג כה), ונראה לי מחלק הפעם אודה את ה', פעמו, פעם כפעם, והוא הביאו בחלק ותפעם רוחו (בראשית מא ח) שהוא לשון שבר, ומה ענין לשברו במחנה דן, ויותר היה נכון לחברו כאשר אמרתי, או בחלק מה יפו פעמך (שיר ז ב), לפעמו כמו לאשר ולכונן צעדיו ופעמיו. וחבר הולם פעם (ישעיה מא ז) בחלק מה יפו פעמך, והיה לו לחברו או עם הרימה פעמך (תהלים ער ג) שהם ענין מהלומות, והיה ענינו הולם במהלומות, או עם הפעם אודה את ה', ויהיה ענינו הולם בקורנם שיכה פעם אחת, וכאשר ירים ידו יכה חברו פעם אחרת, כי כן דרך חרשי ברזל, כי מה ענין הולם פעם הולם רגל, וישראל עברך ישמח ויגל:

פצם. חבר פצע וחבורה (ישעיה א ו) עם הרעשת ארץ פצמתה (תהלים ס ד),

וענין צמתתה כמו קרעת, מתרג' וקרע לו חלוני (ירמיה כב יד), ופצים ליה חרכין:
פצצר. חלק הפצירה פים (ש"א יג כא) מן און ותרפים הפצצ (שם טו כג),
 ויפצצר בס מאד (בראשית יט ג), וענין אחד להם, פצירה פים, הרבה
 פיות, ויפצצר בס, הרבה להם תהנונים ופיוסים, און ותרפים הפצצר אשפורצמנט בלעו:
פרד. חלקו נ' חלקים, א' הפרד והגמל (זכריה יד טו), איש על פרדו (ש"ב
 יג כט), חלק ב' עם הוונות יפרדו (הושע ד יד), והיה לו לחברו עם
 הפרד והגמל, כי הוא מדבר בדרך הונות והניאוף, ואין בבהמות שטוף זמה כמו
 הפרד, על כן אמר יפרדו. והבר עם יפרדו, עבשו פרודות (יואל א יז), ואמר
 אלה קרובי ענין הם, ובעיני הם רחוקי ענין, כי פת' פרודות כמו שפרשתי למעלה,
 כמו פרודות, ופרט כרמך (ויקרא יט י), פרודות של תבואה, ואמר כי מפני
 מניעת גשמים עבשו או יבשו פרודות התבואה תחת אנרופי העפר שהם נורעים שם:
פרו. חדלו פרוון (שופטים ה ז), לא פרשו, כי הם ערים קטנות שעושים בימי
 השלום להשתעשע בהם:

פרזל. הביא מלה יחידה שאינה במקרא כי אם בתרגום, וברזל שהוא בעברי
 לא הביאו במחברת ב"ת:

פרחה (איוב ל יב). דנתיו למעלה.

פרס. חלקו ב' חלקים, מפרים פרסה (דברים יד ה) וחבריו, ואמר לשון צפרנים,
 ואינו כן, אך חלק אחד הן עם פרים פריסת מלכותך (דניאל ה כה),
 לשון חתוך, וכמוהם פרש לרעב לחמך (ישעיה נח ז), פרשה ציון בידיה (איכה
 א יז), הפכה ובצעה הלחם מאין מנחם שיחתוך לה כדרך האבלים, ודעת התרג'
 כן פרסה לא הפריסו שתרגם לא סריקא (דברים יד ז), כמו נסרק בלשון תלמוד,
 אע"פ שאמר מטלפא מטלפא, שהוא ענין צפרנים, כי טלפא ענין טופרא, לא
 נקרא כן כי אם בעבור חתיכות הצפרנים. והיה לו להביא חלק ב' ופרשי מכמת
 (ישעיה יט ה) וחבריו, אף כי הם כתובים בש"ן, כי כן דרכו להביא בעלי ס'
 ובעלי ש"ן ביהר להיות מחברתו אחד:

פרע. חלקו ב' חלקים, והוא ד' חלקים. חלק א' כי פרוע הוא (שמות לב כה),
 כמו גלוי, לשון פריעת מילה שהוא גלוי. חלק ב' בפרוע פרעות (שופטים
 ה ב), שהוא לשון נקמה, ופת' כאשר ינקמו האמות נקמות בישראל ומתגברים
 עליהם, וכמו כן בהתגרב עם, שישראל התגברו על האמות ברבו ה', וכמוהו כוס
 ישועות אשא ובשם ה' אקרא (תהלים קטו יג), צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא
 (שם שם ג), וכמוהו באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר (שם נו יא), במה"ד
 ובמדר"ה אהללנו. וחלק ג' ופרע את ראש האשה (במדבר ה יח), ופרע לא
 ישלחו (יהוקאל מד כ), ראשיכם אל תפרעו (ויקרא י ז). וחלק ד' ותפרעו כל
 עצתי (משלי א כה), פרעוהו אל תעבר בו שטה מעליו (שם ד טו), לא אפרע
 לא אחוס ולא ארחם (יהוקאל כד יד), תפריעו את העם (שמות ה ד), וכלם
 לשון אחורנית, מלשון התלמוד למפרע:

פרש. פרשתי למעלה למה נקראו פרשים:

פרשגן (עזרא ד יא). לא פרשו, ופת' פרוש אגרת נשתוון, כי רוב המרובעים
 והמחומשים מורכבים במלות ברמו אותיות, כאשר פרשתי בווידור ורמטש,
 וכן פרשגן, גמ"ל מאגרת, נ' מנשתוון:

פרשו (איוב כו ט). כמו כן מורכב, פרש אין עליו עננו, וכאשר נוספה הוי"ן על מלת פרש חלף שי לשון לצחצה הקריאה, כי אם היה פרשו לא יפריש בין ש"ן ווי"ן:

פרתם. פרתמים (אסתר א ג), לא פרשו, והם הפחות של עבר הנהר והמים תוספת, ודינו פרתים, מעבר פרת, ונוספה בו מ"ם, כמו בשלשם והנם וריקם ופתאום, ואל עמו יאמין מכל לאום:

פשע. כי כפשע בני ובין המות (ש"א כ ג), אפשעה בה (ישעיה כו ד), עד המפשעה (דה"א יט ד), לא פרשם, וענינם ענין פסיעה לשון תלמוד, ופרוש עד המפשעה, קרע מלבושיהם עד המקום שאדם פותח שוקיו לצעוד ולפסוע והם הענבות:

ותשלם מהברת פ"א:

אחל מחברת צד"י.

צא. ברוך אתה בצאתך (דברים כה ו), חסר משרשם וי"ד היסוד, ושרשם יצא, וחלק ב' צאת האדם (יחזקאל ד יב), את צאתך (דברים כג יד), ואני אומר כי מאלה צא תאמר לו (ישעיה ל כב), והוא חברו בחלק ראשון, ויתכנו שניהם על הלשון:

צב. צבי היא (יחזקאל כ ו), וצבי עדיו (שם ז כ), הברם עם לשון תרגום, וכמצביה עבד (דניאל ד לב), די הוה צבי (שם ה יט), ויפה חברו, אך כאשר חבר והנצבה לא יכלכל (זכריה יא טז) עם וצנתה בטנה (במדבר ה כז), לצבות בטן (שם ה כב), שחת מחברתו, כי הנצבה כמו החוקה, בהפך החולה והנשברת שאינה יכולה להיות נצבת. ובשרש צב חסר השרשים, כי מהם צבת, ומהם נצב ויצב, ומהם צבב, בצבים ובפרדים (ישעיה סו כ) בשקל סלים וקלים, וצב צבים לא פרשם, והם לשון כסות, כתרני מחפין (במדבר ז ג):

צג. ויצג את המקלות (בראשית ל לח), אציגה נא עמך (שם לג טו), אמר לשון קימה, והם לשון העמדה, ושרשם נצג, כמו ויפל נפל, ויצג נצג:

צד. סלעי ומצודתי (תהלים יח ג), מצודים גדולים (קהלת ט יד), שרשם צוד, וחבר עמהם מצודת סלעים (ישעיה לג טו), ושרשם מצד, כי המ"ם שרש כמ"ם ויבאו עד למצד להויד (דה"א יב טו). ואמר חלק ב' מצד ארון ברית ה' (דברים לא כו), צדה אורה (ש"א כ כ), והוא בשקל סבה, ושרשם צדר. ואמר בחלק ה' צוד צדוני (איכה ג נב), הצד ציד (בראשית כו לג). וחבר עמהם ואשר לא צדה (שמות כא יג), צודה את נפשי (ש"א כד יב), והוא לא הבין דבר בשרשים ובענינים, כי לא הבין בין צד לצדה, וגם אני ראיתי בפרושי הרב הגדול רבנא שלמה הצרפתי שהאשימו על אשר חבר ואשר לא צדה עם הצד ציד בפרשת ואלה המשפטים:

צח. והשביע בצחצחות נפשך (ישעיה נח יא), שכנו צחחה (תהלים סח ז), אמר ענין צמאון, והם כדבריו, אך שרשם צחה, וכן בחלק השני צחו מחלב (איכה ד ז), שרשם צחה, ובעבור החיית נמנע דגשותו:

צל. אמר בחלק א' על המעלות (ישעיה לח ה), צללי ערב (ירמיה ו ד), ושרשם צלל, וכן בחלק ב' צלצלי שמע (תהלים קנ ה), תצלנה שזי אזניו (ש"א ג יא) שרשם צלל. והחלק הני לשון מצולה, שרשם צול. וחלק ד' יציל והצלה, וחלק ה' ויתנצלו בני ישראל (שמות לג ו), שרשם נצל. חלק ו' צלי אש (שם יב ה), לצלות (ש"א ב טו), שרשם צלה, כמו לבנות בנה, וצלי בשקל עדי זהב (ש"ב א כד). וכבר טרחתי לדקדק עליו במה שחסר השרשים בכל מקומם עד כי נלאתי מצוא, ואיש לבוב ילבב להבין מן הכתובים את אשר אינם נכתבים:

צע. היציע התחתונה (מ"א ו ו), יצועי עלה (בראשית מט ד), ושרשם יצע. חלק ב' מהר צועה (ישעיה נא יד), ושרשם צעה:

צף. צפוי ראשיהם (שמות לח יו), ויצף (בראשית לא מט), שרשם צפה, וצוף דבש (משלי טו כד) שרשו צוף, אשר הציף את מי ים סוף (דברים יא ד), ויצף הברזל (מ"ב ו ו), שרשם צוף:

צ. מלא הנוצה (יחזקאל יז ג), בנוצתה (ויקרא א טו), והנוץ שרש. יציו (תהלים עב טו) שרשו ציין, וחבר עמם הנצנים (שיר ב יב), עלתה נצה (בראשית מ י), ואינם שרש אחר, יציו שרשו ציין, נצנים שרשו נצה, וכן כי ינצו אנשים (דברים כה יא), אשר הצו (במדבר כו ט), שרשם נצה:

צק. צק לעם (מ"ב ד מא), יצוקים (מ"א ז כד), שרשם יצק:
צר. חלק י' חלקים, ובפניהם חלקם, אך לא יסוד יסודם במהקה במעמדם, כי מקצתם צור, ומהם צרר, ומהם נצר, וחבר ויצר אותו בחרט (שמות לב ד) עם כחמר ביד היוצר (ירמיה יח ד), והואן מן וצרת הכסף (דברים יד כה), וחבר עמם וצורם לבלות שאול (תהלים מט טו), בענין יוצר, ואין צורם מן יצר, כי אם לשון צורה, ודינו וצורתם, צורה שלהם, לבלות שאול. ונוצר חסד (שמות לד ז) שרשו נצר, וכן תצר שלום (ישעיה כו ג), ניוץ נצר נבלעת בדגשות צרי:
צת. מצית כך אש (יחזקאל כא ג), ושרשו יצת, כמו מציב יצב, ודין הוא לזון מצית מציב מחסרי נו"ן, כמו מפיל, אך לפי שנמצא יו"ד כתובה בבנין ויתיצבו, התיצב, ומצית בעבור שנמצא אציתנה יהד (ישעיה כו ד) בשקל אשימנה יהיו ב' שרשים יצת וצית, כמו ינק וניק מן ותניקהו (שמות ב ט) כמו ותשימהו:

צאן. צאן מרעיתך (תהלים עד א), צנה ואלפים (שם ח ה), ולא פ"י מה ה"א צנה, ורע כי הוא אל"ף הנוספת במלת לצנאכם (במדבר לב כד), כי אל"ף צאן החולם יקום במקומה:

צלם. אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט ז), פרשתיו למעלה. והוא חלק ב' חלקים, והם ג', בצלמו בצלם (בראשית א כו), וחלק ב' אך בצלם יתהלך איש, לשון חשך כמשמעו בערב, ומענין תשלג בצלמון (תהלים סח טו), אומר על כנסת ישראל שהיא רומה ליונה לבנה, ואמר יראו לבנותה כלבנת שלג אפי' בחשך. וחלק ג' כדברי מנחם, והוא הר צלמון (שופטים ט מה) ולא שם מקום כאשר אמר:

צמר. כי חלקים, צמר ופשתים (דברים כב יא), וחלק ב' צמרת הארו (יחזקאל יז ג), שרשו ענין נצר וענף, ושמא הוא ענין ראש הארו:

צנם. צנומות דקות (בראשית מא כג), אמר פתרונו לפי ענינו, וענינו ידוע בלשון תלמוד פת צנומה (ברכות לט ע"א). והביא בשרש צמת, גלי צמתך (ישעיה מז ב), ושרשו צמם:

צנן. אל המהפכת ואל הצינוק (ירמיה כט כו), ואמר בית הכלא הוא, ואינו כן, כי מהפכת אינו בית כי אם כלי מסגר, והוא עשוי מב' עצים שעושים בנתים בית צואר שיכניסו שם [צוארין] האסורים, וכן צינוק מסגר לידים: **צפר.** אמר בחלק א' לצפירת תפארה (ישעיה כח ה), ישוב ויצפר מתר הגלעד (שופטים ז ג), באה הצפירה (יחזקאל ז ז), אמר כי הם לשון ארמית, בקר צפרא, ולא פרשו כן רבני המקרא, כן פרוש צפירת תפארה עגול לסבוב, כמשמעות עטרת צבי שאמר בפסוק. וישוב ויצפר, יסוב לאחור לביתו מכאן מהר הגלעד, כי מה ענין ישכים בבקר, בידו הוא או להשיכים או לאחר עד חצי היום בעת רצונו ישוב באשר לא ילך עמהם. והביא בחלק ב' צפיר העזים (דניאל ח ה), וחלק ג' כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלם (ישעיה לא ה), וכן פת' כצפרים עפות כן יחיש וימחר ה' להגן על ירושלם, וחבר עמהם נודי הרכם צפור (תהלים יא א), ולא פרשו, וכה פת', נודי הר כמו צפור [. . .]. הרכם מורכב משתי מלות, ויכול להיות פתרי' להר שלכם:

צרח. חלקו ב' חלקים, מר צורח (צפניה א יד), יריע אף יצרה (ישעיה מב יג), וחלק ב' על הצריח (שופטים ט מט), והם ענין אחד, לשון צוחה, כאשר פרש, וצריח הוא המגדל שהצופה צווח שם ושומר:

צרך. ואנחנו נכרת עצים ככל צרך (דה"ב ב טו), זאת המלה אין לה דמיון במקרא, אך בלשון תלמוד נמצא כמה. ואין לשמש ממנה רפי לאמר צרכו ברפי, צרכי, כי במקרא הוא דגש כל צרך, וכל הכנויים בלשון היחיד כן יהיו בדגש, אך בכנוי הצרכים הרבים יהיו רפויים, צרכי צרכיו צריך, וכן כל עשרה כנויים לצרך אחד הדגושים, צרכי, צרכו, צרך, וכן כלם, וצרכים רבים רפים, וכן דרך דרכו, דרכם, דרכי, בדרך אחת, ולרבים דרכים, דרכי, דרכיו, דרכיך, וכן כולם:

אחל מחברת קו"ף.

קב. נקבה שכתב (בראשית ל כח), מה היה לו לחסר נוי' נקבה, שהוא כמו שמרה, זכרה, אך בעבור שראה פי ה' יקבנו (ישעיה סב ב) בלא נוי' אמר כן, ולא חשב בדגשות הק"ף אשר נקבו בשמות (במדבר א ז), נוי' השרש נבלעת בקי. וחלק ב' אמר וקבתו לי (שם כג כו), ושרשו קב, ובאותו חלק חבר ונוקב שם ה' (ויקרא כד טז), והוא מהחלק הראשון, שהוא לשון פרוש, כי אמר איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו, כשיקלל אלהיו ולא ישמע לבני האדם ונשא חטאו, אך נוקב השם, שמפרש השם בכרכתו, מות יומת, וכן אמרו רבותינו (סנהדרין ז ה), אינו חייב עד שיפרש ויברך. ויש לפרש באותה פרשה פסוק אחר שאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, ובפרי' ואלה המשפטים כבר אמור מכה איש ומת מות יומת (שמות כא יב). ואמר פעם אחרת נפש תחת נפש (שם שם כג), ושלוש ואמר ומכה אדם יומת (ויקרא כד כא),

ורבותינו דרשו בהן מה שדרשו, למה נכתבו שלשתן, ולפי פשוטו אמר בפרי
 ואלה המשפטים מכה איש ומת יומת, ועד שבא המקלל לא מצאנו שדרנו
 דין הרג, וכאשר הרגו המקלל והותר להם הריגת האדם, שלא יאמרו מעתה הותר
 לנו להרוג, חזר ואמר ומכה אדם יומת, עודכם באזהרה ראשונה, והואיל ואמר
 מכה איש הזכיר מכה בהמה, ואמר נפש תחת נפש, נפש אדם תחת נפש אדם
 ונפש בהמה תחת נפש בהמה, ואשר אמר אחיכ ומכה בהמה ישלמנה ומכה
 אדם יומת, אמר אשר אמרתי לכם מכה בהמה ומכה אדם במשפט אחד יהיה
 לכם ולגר הגר אתכם. ואמר בחלק ג' ויקב חזר בדלתו (מ"ב יב י'), ומי לא ידע
 כי השם הוא נקב, נקבים, וקי ויקב דגושה, למה לא עלה בדעתו הנז"ק, אכן שונא
 נזניין היה, יען כי דרכם להתבלע, וגם היודיין לא ידע להתנלע. ואמר בחלק ד'
 אחר איש ישראל אל הקבה (במדבר כה ה), ושרשו קבב בשקל סבב:
 קד. יקד יקד כיקוד אש (ישעיה י טו). ושרשו יקד. חלק ב' ויקד האיש (בראשית
 כד כו), שרשו נקד, וידור נדר. חלק ג' וקדה חמש מאות (שמות ל כד),
 ושרשו קרד:

קה. תקהינה שניו (ירמיה לא ל), אם קהה הברזל (קהלת י י'), ושרשם קהה,
 וחבר עמהם ותבוז ליקדת אם (משלי ל יז), יקתה עמים (בראשית מט י'),
 ואינם לא משרשם ולא מענינם, כי הו"ד שרש, ופרושם מלשון ערב שאומרים
 למורא ולהכנעה שיעשה אדם לאדונו או הבן לאביו יקהה, אובדיאונסא בלעז,
 ולו יקדת, לו יהיה הכנעת עמים שייראו מלפניו:

קו. הביא בחלק א' קו המדה, וקו נטשה (זכריה א טו), את תקות הוט השני
 (יהושע ב יח), והיה לו לחבר עמהם ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו),
 שענינו ימי קלו מני ארג ויכלו באפס ההוט, והביא בחלק ב' קוה קויתו ה'
 (תהלים מ ב), קוהה נפשי (שם קל ה), ואמר יתכן הו"ו לתכן המלה ביתר
 הוויין, אם כן לא היתה אצלו שרש, ואנה ראה ו"ו זו נעלמת מן הקריאה לעולם
 שחשבה יתירה, ואמנה ביסוד המלה היא סדורה:

קח. קחה לי (בראשית טו ט), קחו מוסרי (משלי ח י'), ושרשם לקח, ומקח
 שחד (דה"ב יט ז), הקו"ף דגש בעבור למ"ד השרש, ודינו מלקח, ואמר
 ענין שני פקח קוח (ישעיה סא א), והוא מענין ראשון, לפקוח לקיחת האסורים,
 וקוח שרשו לקח בשקל בשוא גליו (תהלים פט י') מן נשא, ואמר על פקח
 קוח יתכן להיות מלה אחת, ואינה כי אם שנים:

קט. חלק א' אקט (תהלים צה י'), ואתקוטטה (שם קיט קנח), ושרשו קוט,
 ואמר חלק ב' כמעט קט (יחזקאל טו טו), אמר ראוי היותו מגורת קטון
 והנז"ק אינה יסוד, והיא יסוד בראית קטנתי (בראשית לב יא), ותקטן עוד זאת
 (ש"ב ז יט), שהוא בשקל תפעל. והביא חלק ג' בעור מן אדרי קיט (דניאל
 ב לה), והוא תרגום קיין, ולמה ינע לעשות חלקיו מארמית עם העברי:

קל. קלו מנמרים (חבקוק א ח), קלים היו (איכה ד יט), ושרשם קלל, בראית
 דגשות למ"ד קלו. והביא חלק ב' ונקלה אחיך (דברים כה ג), ונקלה כבוד מואב
 (ישעיה טו יד), ושרשם קלה, וחבר עמהם מדוע הקלותי (ש"ב יט מד), ושרשו
 קלל, וכן קלותי מה אשיבך (איוב מ ד). וחלק ג' אמר יקללו המה ואתה תברך
 (תהלים קט כה), כי קללת אלהים תלוי (דברים כא כג), ולא פרושו, וכת פתרי

לא תלין נבלתו על העיץ, כי יגרום התלוי ההוא קללת אלהים, כי כל הנסקלים היו נתלים, והמקלל השם היה תלוי כי דינו היה בסקילה, וכאשר יתלו אותו אם ישאר על העיץ ישאלו עובדי דרכים על מה נתלה, ויענו להם קלל את השם, ואמר כך וכך נמצא שהוא גורם בכל יום קללת השם. והבר בחלק ד' אביב קלוי באש (ויקרא ב' יד), והבר עמו נחשת קלל (יחזקאל א' ז), והוא לא פנים קלקל (קהלת י' י), ושלשתם אלה אינם מן קלוי באש, כי ענינם נגה וזהר, ופרוש בלחם הקלקל (במדבר כא ה), אמרו נפשנו קצה בו אעפ"י כי הוא לבן. והבר בחלק ה' קלקל בחצים (יחזקאל כא כו), וכל הנבעות התקלקלו (ירמיה ד כד), ולא פרש, והם מחלק א' מן וקלו מגמרים סוסיו, ופרוש התקלקלו, רעשו מרוב קלותם, כי כבודתם יעמדם, ופרוש קלקל בחצים, אמי כי נ"נ עמד על אם הדרך לירות בחץ להפיל פור, אם ללכת על בני עמון תחלה או על ירושלם, הכל כאשר פרשתי למעלה, וקלקל לשון נגה וזהר, על שם שהחצים ממורטים ומגיהים, ונפלאתי על זו, נכון כמנחם על מה חבר ספרו אשר עקר השרשים, וגם לענפי לא עשה פרושים, ויקו לעשות ענביו, ויעש באושים:

קם. חבר עמו קם, היקם, הוקם על (ש"ב כג א), קים דברי הפורים (אסתר ט לב), והבר עמהם קימיות (ויקרא כו יג), ולא פרש איך הוא מענינם, וענינו קומה זקופה. והבר עמהם את כל היקום (דברים יא ו), ולא הודיע ב"י היקום שהיא תוספת על השם בתוספת אותיות אמתיות על השמות, כמפורש בס' הזכרון. והבר עמהם וענינו קמה (ש"א ד טו), קמו ענינו משיבו (מ"א יד ד), ופרש כמו עמדו מראות, כענין עמדו לא ענו עוד (איוב לב טו), ותעמוד מלדת (בראשית כט לה), ויפה פרש אם נמצא לשון תקומה בזה הלשון, והבר בחלק ב' נקם נקמת (במדבר לא ב), לא תקום ולא תטור (ויקרא יט יח), והסר נו"ן לא תקום ולא תטור הבלועה בדגשות הקי"ף, והבר עמהם נבוס קמינו (תהלים מד ו), ולסכלות זה לא נמצא רפואה, כי קמינו הם קמים עלינו, ומה ראה במלה זו ענין נקמה, והבר עמהם אל ישבי לב קמי (ירמיה נא א), ופרשו הראשונים כי לב קמי [כשרים] בנוטריקון א"ת ב"ש:

קן. חבר בחלק א' קנים תעשה (בראשית ו יד), קננה קפון (ישעיה לד טו) ושרשם קנן, כמו פחים פתח. וחלק ב' קונה שמים וארץ (בראשית יד יט), קניניך (תהלים קד כד), ה' קנני (משלי ח כב), והבר עמהם ומקנהו פרץ בארץ (איוב א' י), ארץ מקנה (במדבר לב ד), ולא ידעתי אם היה דעתו בעבור שקונים אותו נקרא מקנה, ולמה לא חבר עמהם כי תקנה עבד (שמות כא ב), ועשה מהם חלק אחר, והביא בחלק אחר קנה וקנמוץ (שיר ד' יד), וחלק ממנו כאשר יגוד הקנה (מ"א יד טו), והם ענין אחר, אך זה קנה מבשמים, וזה קנה שבסוף. והבר הקנני מנעורי (זכריה יג ה) עם לשון מקנה, ויפה חבר, כי אמר הפקדני על מקנה ואיני נביא: קף. הקף את העיר (יהושע ו ג), כי הקיפו (איוב א ה), ושרשם נקף, בשקל הפילו. וחלק ב' ונקפ סככי היער (ישעיה י לד), הנים ינקופו (שם כט א), כנקף וית (שם יז ו), תחת הגורה נקפה (שם ג כד), ושרשם נקף, והם לשון חטוף וכריתה, והוא מלשון התלמוד, אין אדם נוקף אצבעו למטה אאי"כ מכריון עליו מלמעלה (חולין ז ע"ב):

קץ. אמר עם חלק ד' ואקוץ במ (ויקרא ב כג), ואל תקוץ בתוכחתו (משלי

ג יא), חבר עליהם לקצות בישראל (מ"ב י לב), ויכול להיות מענינם לשון מאוס, אך אינו משרשם ולא מבנינם, כי ואקוץ בשקל ואקום, ולקצות בשקל לענות נפש (במדבר ל יד), מבנין חזק, וכמוהו מקצה רגלים חמס שותה (משלי כו ו), לשון כריתה, והם בענין וקצותה את כפה (דברים כה יב), אך וקצותה שרשו קציץ, מן וקציץ פתילים (שמות לט ג), בשקל וסכות על הארץ (שם מ ג) מן סכך. ואמר בחלק ה' וייקץ יעקב (בראשית כח טו), לא הקיץ (מ"ב ד לא), והם ב' שרשים בענין אחד, יקץ וקיץ, וייקץ בשקל ויישן (מ"א יט ה), הקיץ בשקל הקים, ואלו כמו ינק ניק, שאמרתי למעלה שהם ב' שרשים:

ק. אמר בענין אחר ותקיא (ויקרא יח כה), ואמר כי שרשו קו"ף בלבד, ובוה היה דעתו כדעת הקוף, כי כל שרשיו ינקוף, כי ותקיא שרשו קיא, בשקל ותקים, וחבר עמו כאשר קאה את הגוי (שם שם כח), ומן המדקקים הראשונים אמרו כי שרשו קאה, בשקל כנה ראה. והארץ בזה לשון זכר, כמו נעתם ארץ (ישעיה ט יח), ולא נשא אותם הארץ (בראשית יג ו), ויש מהם אומרים כי הארץ בכאן לשון נקבה כדניה, וקאה בשקל באה, ורחל באה עם הצאן (בראשית כט ט), כי אם היה לשון הוה היה הטעם בק' כמו ורחל באה. וקוי (ירמיה כה כז) שרשו קיה, בשקל חיו, זאת עשו והיו (בראשית מב יח):

קך. יקרה הוא (משלי ג טו), יקר תפארת (אסתר א ד), חסר יו"ד, וזה ממנין סיד יודיין שחסר במחברת יו"ד. ואמר בחלק ב' הוקר רגלך (משלי כה יז), ויקר פדיון נפשם (תהלים מט ט), אוקיר אנוש מפו (ישעיה יג יב), יקר רוח (משלי יז כז), ופרשם לשון מניעה, והם מחלק א', את יקר תפארת גדולתו, כלם ענין אחד להם, הוקר רגלך, עשהו יקר, ואל תבוהו ללכת אל בית רעך יותר מדי, וכן ויקר פדיון נפשם, אוקיר אנוש מפו ואדם מכתם אופיר, כה פת' אמר על מדי ופרס שיבואו להחריב בבל ואמר הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו, כי אין רצונם כי אם להרג ולאבד, ואין להם בצע וחמוד בממון, שאם היו נותנים להם כל כסף וזהב שבעולם להציל אדם מידם שלא ימיתוהו לא היו לוקחים, וזהו אוקיר אנוש מפו, האיש יקר בעיניהם יותר מפו להמיתו. והביא עם אלה אלך עמם בקרי (ויקרא כו מא), והוא מחלק ג' ענין מקרה, הקרה נא לפני (בראשית כד יב), ושרשם קרה וקרי בשקל וישב ממנו שבי (במדבר כא ב). והביא בחלק ד' עם בצל קורת (בראשית יט ח), וקורי עכביש יארונו (ישעיה נט ה), ואינו מענין, כי לשון יארונו אינו נופל על קורות כי אם על בגד, כמו שאמר קוריהם לא יהיו לבגד (שם שם ו), נשמע ב' קורים אחרים הם לצורך בגד, ודומהו קירות לבי (ירמיה ד יט), טיילש בלעז, והביא בחלק ו' עם מקור מים חיים (ירמיה ב יג), בנקרת הצור (שמות לג כב), תנקר לא נעלה (במדבר טו יד), נקר מעלי (איוב ל יז), ובלבל ובלל שפתם, שכל אותם שהם לשון נקור שרשם נקר, ואותם שהם ממקור מים חיים שרשם קור, מן כהקיר ביר מימיה (ירמיה ו ז), ומה ענין מקור עין ממקור בור ועין, מאנה ומאין. וחבר עם יקרוה ערבי נחל (משלי ל יז), אני קרתי ושתיתי מים (מ"ב יט כד), וטוב היה לו שלא יחבר ספר, ולא יחבר אמרי שפר, ופת' אני קרתי, אמר סנחריב במקום שהיו יאורים ונהרים אני החרבתי והובשתי אותם בכף פעמי סוסי מרוב חילותי, ובמקום שלא היו שם חפרו חילי ומיר קרו המים, ענין מים קרים, וזהו

פליאת לשה"ק אשר לא עמדו בו רב בני עמנו, כי בהקיר בור מימיה כן הקרה רעתם (ירמיה ו ז) שהם מבנין הפעיל הם בודדים, לא עשו דבר באחר, וקרתי שהוא מבנין קל הוא עובר למים, בענין אני הקרתי אותם והם קרו. וחבר בחלק ט' וקרקר כל בני שת (במדבר כד יו), מקרקר קיר (ישעיה כב ה) עם קירות הבית (מ"א ו ה), ולא זכר כי מקרקר כמו עיקר ועיקור:

קש. בקש לפני רוח (תהלים פג יד), לקושש קש (שמות ה יב). וחלק ב' וידבר אתם קשות (בראשית מב ז), ושרשו קשה, וחסר הה"א. ומחלק יקושים חסר יו"ד. ואמר בחלק ו' דא לרא נקשן (דניאל ה ו), והגויין שרש. ולא הביא התקוששו וקושו (צפניה ב א), ואני כבר פרשתיו למעלה:

קדם. כלבלל אותם, מי הקדימיני (איוב מא ג), נקדמה (תהלים צה ב), קדמה מורחה (שמות כו יג), רוח הקדים (שם י יג) הביאה בחלק א'. ואמר בחלק ב' מהכמת כל בני קדם (מ"א ה י), גדול מכל בני קדם (איוב א ג), והם מענין קדמה מורחה, על אשר שכנו במורה קראם בני קדם, והביא עמם בן מלכי קדם (ישעיה יט יא), ופרושו בן יועצי קדם ותחלה מהחכמים הראשונים, ויכול היותו כמו בני קדם שהיו חכמים:

אחל מחברת ר"ש.

רא. ותרא האשה (בראשית ג ו), וירא יעקב (שם מב א), ולא ראה כי לא יכול לאמר רא לחסר הה"א בלשון יחיד, אך כאשר יוסיף הו"ו לרבים, כי אם היה כאומרו היה אומר ליחיד רא כמו בא. והביא בחלק ב' מוראכם (בראשית ט ב), מוראי (מלאכי א ו), ושרשם ירא. וחלק ג' ושמתוך כראי (נחום ג ו), מוראה ונגאלה (צפניה ג א), שרשם ראה:

רב. לרוב (בראשית ו א), כרבים כן חטאו (הושע ד ז), ושרשם רב, תָּמָם, תָּמָם, תָּמָם, רבות מופתי (שמות יא ט), שרשו רבה, בשקל עשות עשה, וכן מרבית, לא רביתי במחזיריהם (תהלים מד יג). וחלק בחלק זה תרבות אנשים חטאים (במדבר לב יד), אשר טפחתי ורביתי (איכה ב כב), רבתה גוריה (יחזקאל יט ב), והם חלק אחר לשון גדול. ואמר בחלק ב' רובה קשת (בראשית כא ב), וימררהו ורבו (שם מט כג), השמיע אל בת בבל רבים (ירמיה נ כט), ואלו שרשם רב, ורובה רבה, אך ענינם אחר, וקשת שם דבר הקשת, והוא בשקל שבת, שהוא כמו כן שם דבר, ויורה עליו וקשתותם תשברנה (תהלים לו טו), שייך דגושה ותייז רפויה, בשקל שבתותיכם. וחלק ג' לשון מריבה, ושרשם ריב, וי"מ וירב בנחל (ש"א טו ה) לשון מארב, וקמצות היוד מושכת האל"ף, ויארב כמו אוזין עד תכונותיכם, איוב לב יא, שהוא כמו אוזין:

רד. אמר בחלק א' עם ורדו גת פלשתים (עמוס ו ב), מדוע אמרי עמי רדנו (ירמיה ב לא), ואין רדנו משרש רדו, כי רדו שרשו ירד, וגם הוא מס"ד יודיין שחסר במחברתו, ורדנו בשקל קמנו, מן אריד בשיחי (תהלים נה ג) לשון כבית, והיום רד מאד (שופטים יט יא), מאד זר בדרך הדקות, כי לא יאמר מן ילד לך ולא מן ידע דע לשון עבר, ולא מן ישב שב, כי שב הוא לשון תשובה, ודומהו קח על מים רבים (יחזקאל יו ה), שהוא כמו לקח. וחבר בחלק

א' ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נה ז), וזכר עניי ומרודי (איכה ג יט), ושרשם מרד, ופרושם לשון הכנעה. וחבר בחלק ב' או ירד שרוד (שופטים ה יג), ירד ל' (שם) עם ודרו ברגת הים (בראשית א כח), ושרשם ררה, אך ענינם משונה, כי ירדו כמו שלטו, אך ירד שרוד כמו ישבר השרוד שהם ישראל לאותם סיסרא וחילו, ופתרי ה' ירד ל', בעבורי, ומלת ירד מבנין חזק, כמו יצו, יצוה, ומענין זה ררה הדבש (שופטים יד ט):

רח. אמר בחלק א' ריה ניהח, והוי"ד שרש. ואמר בחלק ב' רוח, והריחו ביראת ה' (ישעיה יא ג), ולא פרש והריחו, והוא דבורו כמו רוחו. וחבר עמהם מרוח אשך (ויקרא כא כ), והמ"ם בו שרש, מן ומרחו על השחין (ישעיה לח כא), כמפורש למעלה:

רט. ירש הדרך (במדבר כב לב), והוי"ד שרש, וענין אחר רשט (ירמיה מט כד) כמו רתת, ושרשו רשט:

רי. חלק זה שכתו, אף ברי יטריח עב (איוב לו יא) מן רויה, ומשקלו ונשאו בניהם קינה (יהוקאל כו לב), ולמעלה פרשתיו לכל צרכו:

רך. רנו דבריו (תהלים נה כב), שרשו רכך, וממנו והבאתי מרך בלבכם (ויקרא כו לו), והוא לא הביאו, ושרשו רכך, ומשקל מרך, במועל ידיהם (נחמיה ח ו), ושרשו עלל, מן אשר התעללתי (שמות י ב), שענינו התגדלתי והתרוממתי, ופרוש במועל ידיהם בנשיאות ידיהם שנשאו לשמים ברכו את ה', ודומה נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכה ג מא), שענינו עם כפים, נשא לבבנו עם כפינו:

רס. חבר לא יפנה דרך כרמים (איוב כד יח) עם כי רס ה' (תהלים קלח ו), ויפה חבר, וכבר זכרתיו. ובחלק ב' אמר כי אנוש רמה (איוב כה ו), וירם תולעים (שמות טו כ), ושרשם רמס בשקל סבה, גוה, רנה, וירם בשקל ויחם (מ"ב ד לד). ובחלק ג' אמר עבדי רמני (ש"ב יט כו), רמה את רעהו (משלי כו יט), ומשקלו צוה. וחלק ד' רמה בים (שמות טו א), והוא בשקל בנה. ובחלק ה' כרם זלת (תהלים יב ט) עם היאבה רים עבדך (איוב לט ט), וחבור זה אינו נכון, כי רים הוא ראם באל"ף, קרני ראם (דברים לג יז), וכרום זלות זכרתיו למעלה:

רז. פצחו רנה (ישעיה יד ז) וכל רנה שרשם רנן, כמו רננו צדיקים (תהלים לג א), בשקל גדלו. וחלקה ב' חלקים, כי הביא וירא כל העם וירנו (ויקרא ט כד) בחלק ב', ויעבור הרנה במחנה (מ"א כב לו), והם ענין אחר, הרמת קול בין בשמחה בין בכבי, כמו קומי רוני בלילה (איכה ב יט), בין לשון הכרזה, ויעבר הרנה במחנה, והוא לא פרשם. ועתה אפרש לך שתי מלות בדרך הדיקות בחבור זה, תרננה שפתי (תהלים עא כג) ב' הנוגי"ן דגשות, הראשונה להכרת בנין חזק, השניה בעבור גוי"ן הכפל, כי גוי"ן הכתובה לנקבות שהם השפתים, ומלה שנית חכמות בחוי"ן תרונה (משלי א כ), הנוי"ן דגושה, ואם נאמר שהנוי"ן הכתובה גוי"ן הנקבות בעבור החכמות, אין לנו משני נוני"ן השרש אפי' אחת מהן, ואם נאמר כי בדגש זה תתבלענה ב' נוני"ן שהם מן רנן, אין זה דרך דגש בעבור ב' אותיות לעולם, אך נאמר כי המלה לשון יחידה, כמו שאמר בסוף הפסוק ברחובות חתן קולה, וגוי"ן תרונה למ"ד תפעלה, ובדגש נבלעת גוי"ן

אחרת של הכפל, ואין צריך נקבות ליחידה, והה"א היא תוספת, כמו תפעול תפעולה, כדרך ההאי"ן הנוספות באיתני"ם לזכר ולנקבה, יפעלה לזכר, תפעלה לנקבה, ובמוכרת תפעולה, ודין תרנה תרננה, וצחלה ורנה לעבדך ישראל תנה:

רס. רסיסי לילה (שיר ה ב), רסיסים (עמוס ו יא), שרשם רסס:

רע. הביא במחברתו ירוע כבירים (איוב לד כד), רועו עמים (ישעיה ח ט), לשון שבר, ורב גדול פרשו מן ריע וחבר, התחברו עמים ותתו מיד:

רף. חבר עם וירפו את שבר בת עמי (ירמיה ח יא), ועלהו לתרופה (יחזקאל מז יב), ואין תרופה ענין רפואה כי אם שבר, כמו שפרשתי על וירפאו בערך נהר. וחבר בחלק ג' ארץ רפאים (ישעיה כו יט), גם הוא נולד להרפה (דה"א כ ו), נולדו להרפה בנת (שם שם ח), והוא סבר פתי הרפה כמשפטו, כי רפה אינה נקבה כי אם זכר כמו רפאים, והאחד רפא באל"ף, ונחלפה לה"א, ומשקל רפאים זכרים, רפה זכר, ולנקבה רפאות, צבאות, רפא, צבא, וחבר בחלק ד' בתוך הריפות (משלי כו כב), וכבר פרשתי על ועלהו לתרופה (יחזקאל מז יב) במלה נכספה:

רין. רצה ה' להצילני (תהלים מ יד), ושרשו רצה. וחבר בלשון רצון את מי עשקתי את מי רצותי (ש"א יב ג), והיה לו לחברו עם קנה רצוין (ישעיה מב ג), כי רצוין עוב דלים (איוב כ יט), ששרשם רצוין, בשקל רצותי סבותי, בדגשות הצד"י:

רק. חבר בחלק ב' ואביה ירוק ירק (במדבר יב יד), ירוד ירד, וזוה השרש, וירקה בפניו (דברים כה ט), היו"ד שרש, אך רוק (איוב ל י) בשקל תום, חום, קור, מבעלי הכפל, ויורה על זה עד בלעז רקי (שם ז יט), שהיו"ד דגושה, בשקל תמי, עוי, ששרשם מן הכפולים, וראיתי חכמי הדיקות חולקים בתיבה אחת שיסד ר' שלמה בן גברול באזהרות של שבועות אחד אומר וחלוץ מרקת, לאשה נתקת, ואחד אומר וחלוץ ורוקקת, והודיתי לדברי הראשון, כי רקת מן ירק כרדת מן ירד, ורוקקת מן רקק, וממנו כי ירוק הזב (ויקרא טו ח), כמו יסוב מן סבב, ושניהם נכונים, אך בעבור כי אותה המלה שהיא בפרשת חלוצה וירקה היא מן ירק, ובעבור כי וחלוץ מקור כמו רקת שהוא מקור, זאילו אמר חולצת היה טוב ורוקקת:

רד. חלקו ד' חלקים, א' ויורני ויאמר לי (משלי ד ד), בקול מורי (שם ה יג), חורוני (איוב ו כד), מי כמוהו מורה (שם לו כב), איננו מענינם, כי הוא מן ירה בים (שמות טו ד), וכה פתרי, הן אל ישנוב בכחו, כשהבורא מעלה ומשנב בן אדם מעלהו בכחו מאד מאד, וכשהוא רוצה להשפילו מי כמוהו משליך ומשפיל, כי מי משליכו ומשפילו עד עפר, ושרש כלם ירה. וחבר בחלק א' לא יכנף עוד מוריד (ישעיה ל כ), והוא מחלק ג', את המורה לצרקה (יואל ב כג), וכבר פרשתי למעלה בערך כנף. וחבר בחלק ג' עם יורה ומלקוש (ירמיה ה כד), תלמיה הוה (תהלים סה יא), כוסי רויה (שם כג ה), ולא יהיה ולא היה, כי יורה ומלקוש היו"ד שרש, ותלמיה רוה שרשו רוה בשקל צוה גלה, וכן רויה. וחבר עמהם ארויך (ישעיה טו ט), ופרשתי כי הוא הפוך ארויך. וחלק ד' אמר רר בשרו (ויקרא טו ג), ויורד רירו (ש"א בא יד), וכלו שרש, ואות מהם לא יגרש:

רש. חלקו ד' חלקים, חלק א' רש ונקלה (שי"א יח כג), וישכח רישו (משלי לא ז), ושרשם ריש, וחבר עמהם מוריש ומעשיר (שי"א ב ז), ושרשו רש, בשקל מוריד ירד. וחבר עמהם מתרושש והון רב (משלי יג ז), ולא פרשו, וכה הוא, יש מתעשר ומאסף ממון מעושק וגנבה, ואין כל, כמעט רגע יאבד הכל, ומתרושש, ויש מתרושש ומסור לדלים, וימצא הון רב, כי מנחתו לאל תערב. ואמר בחלק ב' עלה רש (דברים א כא), מורשה (שם לג ד), ושרשם ירש. ואמר בחלק ד' כרשיון כורש (עזרא ג ז), ושרשו רשה, כמו הגיון הגה, והגיון בסמוך, וענין רשיון כענין רשות ששרשו רשה, כמו פדות פדה:

רגם. חבר רגם מלך ואנשיו (זכריה ז ב) עם אנשי יהודה רגמתם (תהלים סח כח), ורגם מלך הוא שם אדם, כמו וישלח בית אל שר אצר ורגם מלך ואנשיו. וחבר בחלק ב' כצורר אבן במרגמה (משלי כו ח) עם וירגמו אותו (ויקרא כד כג), ויתכן ונכון מן לשון ארגמן, כי האלף והגו"ן בו נוספות ושרשו רגם: רגש. למה רגשו גוים (תהלים ב א), מרגשת פועלי און (שם סד ג), הרגישו (דניאל ו יב), ולא פרשם, ופרושם למה עשו המון, מהמון פועלי און, ותרגום המון עמים (ישעיה יד יב) אתרגושת:

רזח. בית מרוח (ירמיה טז ה), מרוח סרוחים (עמוס ו ז), אמר ענין בית משתה, ובית מרוח הוא בית האבלים, כמו שאמר אל תבא בית מרוח ואל תגוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה, וכתוב אחריו ובית משתה לא תבא לשבת אתם לאכול ולשתות, ונקרא בית מרוח לפי פשוטו, הבגדים שיפשטו בבית האבל. וכן וסר מרוח סרוחים, פרושו פשוט אותם מכסיות שהיו מכסים בהן ממותם, קוברטוריש בלע"ז, שהיו סרוחים על הממות ועורפים מזה ומזה, ומרוח כמו מרסח הפוך סרה, וכמוהו וסרוחים על ערשותם (שם שם ד), ורבותינו פרשו כמו כן ענין אבל מרוחא (כתובות סט ע"ב), שדעתו מרה וזחה עליו: רזן. ורוונים גוסרו יחד (תהלים ב ב), לא חבר במחברתו מחתת רוון (משלי יד כח) שהוא מהם, ובשקל גדול, והם ב' גזירות רוון ורוון:

רחם. חלק ישנחהו רחם מתקו (איוב כד כ) מן מרחם אמו (במדבר יב יב), וחברו בחלק ב' רחם ארחמנו (ירמיה לא כ), והוציאו מרחם והרחיקו מגבולו, וכבר השיבותי עליו, והיה לו לפרש מרחם משחר לך מל ילדותך (תהלים קי ג), וכה פת', השחר והבקר שיצאת לאויר העולם מרחם אמן, לך מל ילדותך, מל של ברכה ירד אותו שחר של ילדותך ולך היה, כאומר גדלת בשם כשם הגדולים והיית מצליח בכל מעשיך:

רחש. רחש לבי דבר טוב (תהלים מה ב), לא פרשו, ופרושו מלשון תלמוד מרחשן שפוטתיה (סנהדרין סז ע"ב), וקרוב לו מנחת מרחשת (ויקרא ב ז), כמו שאמרו רבותינו, מחבת צפה ומעשיה קשים מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים (מנחות ה ח):

רטב. ירטבו (איוב כד ח), רטוב הוא (שם ח טז), לא פרשם, והוא מלשון ערבי, לח רטב:

רכב. ויאסור את רכבו (שמות יד ו), רוכב שמים (דברים לג כו), חלק מהם רחים ורכב (שם כד ו), והוא מהן, כי רכב האבן העליונית הרוכבת על

התחתונית הנקראת שכב, ורחים קרא כל כלי הרחים ברחים, ואשר זכר רכב ולא שכב לקלותה להסיעה ממקומה יותר מן השכב:

רמש. רמש האדמה (בראשית א כה), והיה לו לפרש, כי הוא מהרמיסה בסמ"ך. לפי שרומסים על האדמה, וכן נאמר במקום אחר תמו רומס מן הארץ (ישעיה טו ד), ויורה על זה אפס המין (שם), מן למען תמצו והתענגתם (שם סו יא): **רעש.** ורעשו מפני (יחזקאל לח כ), ותרעש (תהלים יח ח), והניח חלק ב' ירעש כלבנון פריו (שם עב טו), שהוא יעשר הפוך:

רפד. הברס חלק א', ורפרוני בתפוחים (שיר ב ה) הוא חלק ב', והוא כמו סמכוני באשישות הכתוב בצדו כפל דבר, ובערבי קורין לסמך רפדה:

רפסד. ונביאם לך רפסודות (דה"ב ב טו), אמר כמו אלומה, והם העצים הקשורים זה בזה על זה להוליכם בים, ובמלכים הוא אישימס דוברות בים (מ"א ה כג), לשון נוהגות:

רפק. מתרפקת על דודה (שיר ח ה), ולא פרש, והוא מהערבי שקורין לחבר רפאק, ולחבורה רפקה:

רצה. הביא במחברתו תרצחו כלכם (תהלים סב ד), ולא פרש דרכו, כי נחלקו עליו במסרה, ו"א תרצחו ופרושו לשון קללה, שירוצחו ויהרגו, והאומר תרצחו פרושו כי מספר הוא מעשיהם הרעים תרצחו בני אדם:

ריקם. חברו במחברת רקם, והמ"ם בו תוספת, כי הוא מן ריק: **רשף.** חלקו ג' חלקים, חלק א' רשפיה רשפי אש (שיר ח ו), וחלק ב' ולחומי רשף (דברים לב כד), ובני רשף (איוב ה ז) ולא פרשם, וחלק חלק אחר ענת רצפים בחלוף ש"ין בצד"י. ולחומי רשף כמו אכילי אש, ופרוש ובני רשף מלאכי אש, כמו שאמר משרתיו אש לזהם (תהלים קד ד), ותחלת הפסוק קן פתרי, כי אדם לעמל יולד, קן טבעם ותולדתם, כמו טבע המלאכים שהוא להגביה למעלה ולעוף, וכן דרך האדם להיות לעמל:

רתם. חלק א' אמר נחלי רתמים (תהלים קב ד), ופרשתי למעלה שרש רתמים לחמם (איוב ל ד), שהוא להתחמם באש רתמים, שאשם לא תכבה כרנע כאש אחרת. והביא בחלק ב' רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש ראשית חמאת היא לבת ציון כי כך נמצאו פשעי ישראל (מיכה א יג), כך פת' כי מלביש שהוא בנבול ישראל קרוב לירושלים היו שולחים שלוחים לעזרת מלכי אשור ומלכי מצרים שיעזרום, ועל זה אמר להם לשון גיוסם אסור ורתום המרכבה, ולך כמנהגך להביא מלכי האמות לעזרתך, כי לא יועילו לך כלום:

אחל מחברת שי"ן.

שא. הביא בחלק ג' כי תשה ברעך (דברים כד י), ושרשו נשה, וכדרכו בונן נשה: **שא.** אמר בחלק א' לא תשא (שמות כ ז), ושרשו נשא. ואמר יש שענינו הכאה ושבורה, ישאני עושוני (איוב לב כב), ואינו כי מהענין יקחני. וחבר עמו ויעובו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא), וענינו וישרפם, כאשר מפרש בדברי הימים וישרפו באש, דה"א יד יב), ומלת וישאם דוד מן שאת המכות (ויקרא יג כח), והמשאת החלה (שופטים כ ט). וחבר עמהן משפטו

ושאתו (הבקוק א ז), משאתו לא אוכל (איוב לא כג), והם אינן שברו כי אם פחדו וכמוהו משתו יגורו אילים (שם מא ז), והוא חסר אל"ף, ופתרונו מפחדו של לוי'תן יגורו כל חזקים שבעולם, משברים יתחטאו, כאשר יראו אותו מכל שברים אחרים יתחטאו, ולא יזכרו אותם כי די להם כשבר זה. וחבר עמהם ונשאו בדרך מצרים (ישעיה י ב), ופתי ינהגו וישארו בדרך שעשה למצרים. וחבר בענין משא לשון נבואה, משא דבר ה' (זכריה ט א), ויש לפרש מה שאמר ירמיהו הנביא ומשא ה' לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו (ירמיה כג לו), כה פתי כי ישראל כאשר היה בא אליהם ירמיהו היו שואלים ממנו מה משא ה' (שם שם לב), והיה כוונתם ברבור זה מענין משא ארבעים גמל (מ"ב ב ט), שהיה עליהם למשאוי, והאל הודיעו לנביא וצוהו שלא יאמרו משא ה' עוד, כמה שנאמר לא תאמרו עוד משא ה', כי אם מה ענך ה' ומה דבר, ופתי כי המשא יהיה לאיש דברו, דברו של אדם שהוא נושא על שפתיו הוא המשא הכבד, ואתם הפכתם את דברי אלהים חיים. ואמר כי יש בענין הרמת קול, וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא כי מבין הוא (דה"א טו כב), וחבר עמו ישאו בתוף וכנור (איוב כא יב), וענינו ישאו קול או יקחו בתוף וכנור, ישאו מדבר (ישעיה מב יא), ישאו רנה, אך במשא הלויים יכול להיות משא הארון, ופי תמלא בשחוק ורון:

שב. חלק א' אמר וישב שם עד עולם (ש"א א כב), הישבי בשמים (תהלים קכג א), ושרשם ישב, והוא מן סיד יוד"ן שחסר במחברת יוד. וחבר בחלק אחר וישב ממנו שבי (במדבר כא א), ושרשו שבה, וישב וישבה. ועם ושבית שבינו (דברים בא י) חבר שבבים יהיה עגל שומרון (הושע ח ו), וכבר פרשתיו כאשר הקדמתיו. ואמר חלקו ישב רוחו (תהלים קמו יח), כי רוח ה' נשבה בו (ישעיה מ ז), והגוף בו שרש בראית דגש ש"ן ישב. וחלקו י' שביב אשו (איוב יח ה) והב' שנית שרש:

שג. ישנה אהו (איוב ח יא), השגו חיל (תהלים עג יב), ושרשם שגה. וחלק ב' ארדף אשיג (שמות טו ט), ושרשו נשג בשקל אפיל: שד. שדוד נשדונו (מיכה ב ד), ושרשו שרד. וחבר בחלק ב' על שדים סופדים (ישעיה לב יב), משד הנחומיה (שם סו יא), ושד מלכים תינקי (שם ס טז), בלה שד (שם טו ד), והם לשון תענוג ואינם לשון דרים כאשר פרי: שו. שויתי ה' (תהלים טו ח), פן תשוה לו (משלי כו ד) וחבריהם, ושרשם שוה:

שט. חבר אני שיט (ישעיה לג כא) עם משוט בארץ (איוב א ז), והוא מהחלק ב' בשוטים (מ"א יב יא), לשוטט (יהושע כג יג), מן תפשי משוט (יחזקאל כו כט), ופרוש אני שיט כמו אני משוט. ואמר בחלק ד' ויושט המלך (אסתר ה ב), ושרשו ישט, כמו ויורד ירד, וחבר השאטים אותך (יחזקאל כו כו) עם תופשי משוט, והוא מתרגום ויבו עשו (בראשית כה לד) ושט עשו, וכמוהו בשאט בנפש (יחזקאל כה טו), והאל"ף בהם שרש:

שך. זחמת המלך שככה (אסתר ז י), בשך חמת (שם ב א), ושרשם שך. והביא בחלק ב' בשך יקושים (ירמיה ה כו) עם ישוך הנחש (קהלת י יא) והוא מהחלק הראשון, ופרושו כי נמצאו בעמי רשעים בשך ישור יקושים, כל אחד

ואחד ישור ויביט כמו אותו השך והמניה הפחים ללכד העופות, אנשים ילכו, ולמעלה מפורש, ושרש ישוך נשך. ולמה לא התכונן שאינו יכול לומר שנשך נחש בלא נוי, וכן נטע, נתן, נדר, נפל, לא יתכנו עבר בלשון קל בלא נוי: של. כי ישל זיתך (דברים כח מ), ושרשו נשל, כמו ונשל הברזל (שם יט ה), כאשר פרשתי למעלה:

שן. אמר בחלק א' שן תחת שן (שמות כא כד), הנשכים בשניהם (מיכה ג ה), ושרשם שן, הנוי נבלעת בחברתה. ואמר בחלק ב' אם שנותי ברק חרבי (דברים לב מא), חצי גבור שנונים (תהלים קכ ד), ושרשם שן, והם קרובים לענין ראשון, לשון חרוד, לכן נקראו שנים להודום בחתוך המאכלים, ונקראו בכפל כמו האברים הכפולים, אזנים, עינים, ידיים, רגלים, ברכים, בעבור שהם כפולים, שני טורים אחד למעלה ואחד למטה. והביא בחלק אחר שנת העובד (קהלת ה יא), ותדר שנתה (בראשית לא מ), ושרשם ישן, וגם הוא מחשבון סיד יודיין ששכח בחלקיו. וחלק אחר ישנה הכתם הטוב (איכה ד א), וישנו את מעמו (ש"א כא יד), ושרשם שנה, וי וישנו במקום הה, כויו ויכו האחר את האחר (ש"ב יד ו). ובן חלק משנה כסף (בראשית מג טו), שרשם שנה. ובן חלק ישן נושן (ויקרא כו י), שרשם ישן:

שע. אמר בחלק א' ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד ה), וישע ה' (שם ד ד), ושרשם שעה, ופרשם ענין עתרת, וענינם ענין פנה, כמו לא ישעה אל המזבחות (ישעיה יז ח), וכתוב בפסוק אחריו ואשר עשו אצבעותיו לא יראה, וזה מוכיח על לא ישעה שהוא לשון לא יפנה. וחבר בחלק ב' עם ילד שעשועים (ירמיה לא כ) למשעי (יהוקאל טו ד), והוא מלשון תרגום וטח את הבית (ויקרא יד מב), וישוע ית ביתא, וענינו כענין למשוה, כי הטח את הבית טחו במשיחת יד כעין משיחה, וחבר בחלק ג' אל תשתע (ישעיה מא י). עם עינו השע (שם ו י), והוא לא שעה במחברתו כי הוא כמו שעו מני (ישעיה כב ד), השע ממני (תהלים לט יד), לשון רפיון. וחבר אל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט) עם ולא שעו על קדוש ישראל (ישעיה לא א) שהוא מחלק א', ואל ישעו ענינו אל יספרו, מתרגום ואישתעי (בראשית כד טו), וכן ואשעה בחקך תהלים (ק"ט ק"ז). וחבר הנותן תשועה למלכים (שם קמ"ד י) עם לשון ישועה, ואין שרשם אחד, כי תשועה בשקל תקומה תרומה ומענין שועה, וישועה שרשו ישע מענין נושע בה' (דברים לג כט), ובלשון ערבי תשועה אסתגאתה, והוא קבול ישועה. וחבר שעה מעליו (איוב יד ו) עם ושוע אל ההר (ישעיה כב ה), והוא מענין רפיון, ושוע אל ההר הוא מענין ולכילי לא יאמר שוע (שם לב ה), שענינם לשון מעלה, ונשתעה (שם מא כג) ענינו ונפנה ונראה יחדו, וכל שרש שע שהביא בלבלו כלו:

שף. אמר חלק א' עם ישופך ראש (בראשית ג טו), ושפו עצמותיו (איוב לג כא), וענינם אחד, אך שרשם אינו מיוחד, כי ושפו בשקל ענו, צוו. והביא בחלק ב' כוכבי נשפו (איוב ג ט), והנוי שרש, ויכול שיהיה השך ישופני (תהלים קלט יא) מענינו, אך לא משרשו. והביא בחלק ה' נשפת ברוחך (שמות טו י), והנוי שרש וענינו כמו נשבת, מן רוח ה' נשבה בו (ישעיה מ ז):

שק. גשה נא ושקה לי (בראשית כו נו), ישקני מנשיקות פיהו (שיר א ב),
 ושרשם נשק. וחלק ב' משקה הרים (תהלים קד יג), והשקות בכלי זהב
 (אסתר א ז), ושרשם שקה, וחבר עמהם פקדת הארץ ותשוקקה (תהלים סה י),
 ואינו לא משרשם ולא מענינם, והוא מחלק ד', ואל אישך תשוקתך (בראשית
 ג טו), ועלי תשוקתו (שיר ז יא), לשון תאוה, ופתי פקדת ארץ ותשוקקיה,
 פקדת אותה וזכרת ורצית ואויתיה ותשוקק אותה ועשרתה אותה ועמרת בנשמי
 נדבות ומעגליך ירעפון דשן. ובחלק ד' עם ונפשו שוקקה (ישעיה כט ח), שהוא
 לשון תאוה, חבר נשקו בר (תהלים ב יב), ושרשו נשק, ופתי אמר למלכים
 השבילו והוסרו, וקחו כלי זין ונשק מן טהרה וקדושה, ועבדו את ה' ביראה,
 ונילו מאד ברעדה, שתרעדו ממנו, פן יאנף ויקצוף עליכם, ותאבדו ולא תמצאו
 דרך. ויש מפרשו ותאבדו מדריכת רגל שידרכו וירמסו אתכם, וזה בעבור כי
 ותאבדו נופל על אבדתם הם בעצמם, ולא על אבדת דרך, כי לשון אבד אינו
 לשון אחר. וי"מ נשקו בר, תנו כלי זין ביד היצה"ט והנקי והחבר ועשו רצונו, ואל
 תלכו אחרי היצה"ט פן תאבדו, וזה בעבור שאמר נשקו בר בקמץ שהוא שם
 התואר, ולא אמר בר בחולם שהוא שם הנקיות, בשקל עז, תם, קר, חם, שם
 דבר, וקר וחם ותם ועז הם שמות תאר הדברים והמעשים. וחבר בחלק ו' על
 פיך ישק כל עמי (בראשית מא מ) עם ובן משק ביתי (שם טו ב), ואמר לשון
 כלכלה הם, ואינם לא לשון כלכלה ולא לשון פרנסה, ואינם ענין אחד, כי ישק
 שרשו נשק מלשון נשק ומנן (יחזקאל לט ט), ומשק ביתי שרשו שקק מענין
 שוקוי עמודי שש (שיר ה טו), וכמוהו בעיר ישוקו (יואל ב ט), שהקויף דגושה
 יורה על שקק, בשקל יחוקו חקק, ושקל משק ממר ליולדתו (משלי יז כה),
 מכס לה' (במדבר לא כח), ששרשם מרר, בסס, בראית תכוסו על השה (שמות
 יב ד), שהסמ"ך דגושה:

שר. רפאות תהי לשרך (משלי ג ח), שררך אנן הסתר (שיר ז ג), ושרשם
 שרר, ודגשות ר"יש לשרך בעבור חברתה, וכמוהו בשרירי בטנו (איוב
 מ טו). ואמר בחלק ב' ותשורי למלך (ישעיה נו ט), וחברו עם משוח בששר
 (ירמיה כב יד), ואינם דומים לא בשרש ולא בענין, ואמר לשון סיכה הם, וענין
 ותשורי למלך מן אשורנו (במדבר כד יז), פנית והבטת למלך בשמן וברקוחים,
 ופרוש בששר משיחה שמושחין בה האנגנים. וחבר בחלק י"ד וגם כל שרית
 ישראל (דה"א יב לח) בעבור שמצאו חסר, ושרשו שאר, וחבר עמו שריתך
 לשוב (ירמיה טו יא) והוא מענין משרה קטרוץ (דניאל ה יב), כאשר פרשתי למעלה:
 ש. אמר בחלק א' לא נשיתי ולא נשו בי (ירמיה טו י), ושרשם גשה, חסר
 ראשו וסופו. ואמר בחלק ב' נשיתי טובה (איכה ג יז), ישראל לא תגשני
 (ישעיה מד כא), ויחסרהו ויחטאהו כראשון, ופרוש לא תגשני, לא תגשה ממנו,
 ובא תשי (דברים לב יח) חסר נו"ן ואין דגש בשרין בעבור נו"ן כחבריו, והמארץ
 המעמדת התי"ו במקום הדגש כדרך הלשון שיש נחים במקום דגשים, וכמוהו ויוד
 יעקב נזיד (בראשית כה כט), שרין הוי"ו להדגש כאשר בארתי למעלה חקו, ומשקל
 תשי, תמחי (ירמיה יח כג), והיה דינו תנשי, והוי"ו במקום ה"א, ודינו בשלם
 תגשה. וחלק כי השה אלוה חכמה (איוב לט יז) מענין נשני אלהים (בראשית
 מא נא), נשיתי טובה (איכה ג יז), והוא מענינם, כמו שאמר ותשכח כי רגל

תזורה (איוב לט טו). וחלק כי ישה אלוה מעונך (שם יא ז) מענין והנושה בא לקחת (מ"ב ד א), והוא כענינו, כלומר יהיה מחייב אותך מעונך מצד עונך. וחבר עמהם תושיה בלי ראיה, ויותר הוא קרוב מענין יש, כי אין דבר בעולם נקרא יש באמת וולתי החכמה, והווי בתושיה מקום י"ד. וחלק בחלק יש יש מות עלימו (תהלים נה טו), והוא מענין שכחה, כמו שאמר בפסוק ירדו שאול חיים אם המות ישכה אותם:

שת. חבר בחלק ב' עם השופי שת (ישעיה כ ד) שית זונה (משלי ז י), יעמף שית (תהלים עג ו), ושניהם מענין שיתה ה' מורה להם (שם ט כא), ושניהם מקור בפעלים. ואמר בחלק ג' שתה אדני (בראשית כד יח), ושרשו שתה, וחבר אליו והווי שתותיה מרכאים (ישעיה יט י), ואינו לשון שתיה כי אם מן שיתה, שיתו לבכם (תהלים מח יד). והביא בחלק ה' ונשתו מים (ישעיה יט ה), בצמא נשתה (שם מא יז), ונשתה גבורתם (ירמיה נא ל), ושרשם נשת, ולא פרשם, וענינם חלשות ודלות, כמו שאמר דללו וחרבו יאורי מצור (ישעיה יט ז), וחבר עמהם בגבורה ולא בשתי (קהלת י יז), והגבורה פתחתו, ולא ידע כי בשתי לשון שתיה, כמו שאמרו רבותינו לא בשתיה של יין, והווי כמו שאמר הנביא הווי גבורים לשתות יין (ישעיה ה כב):

שאר. חבר בחלק א' אם יכין שאר לעמו (תהלים עח כ) עם שארה כסותה (שמות כא י), והוא מחלק ג' וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח כו), שהוא בשר, וגורה על זה הן הכה צור ויוזבו מים הגם להם יוכל תת אם יכין בשר לעמו, הזכיר להם ובשר ומים:

שבט. חלקו ג' חלקים, לא יסור שבט (בראשית מט י), שבט מלכותך (תהלים מה ז), כמו ותומך שבט (עמוס א ה), וענין אחר הם עם וכמון בשבט (ישעיה כה כו), בשבט ברזל (תהלים ב ט):

שבך. לא חלקו, והוא ב' חלקים, סירים סבוכים (נחום א י), שובך האלה (ש"ב יח ט), בסבך עין קדומות (תהלים עד ה), ענין ענפים ודליות, שבכים מעשה שבכה (מ"א ז יז), ענין רשת, ובערבי יקרא לה שבכה:

שבין. זכר בחלק ב' כי אחוני השבין (ש"ב א ט). ולא פרשו, וקדמוני העתים פרשו בו אחוני עון השבין, משבצות הכהנים שהרג בנוב:

שבר. הביא בחלק ב' בשבר אשר הם שוברים (בראשית מז יד), אכל תשברו מאתם (דברים ב ו) וחבריהם, ואמר לשון מקנה הם, ואני מצאתי בכללם לשון מכירה, ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים (בראשית מא גו), וכמוהו מתי יעבור החדש ונשבירה שבר (עמוס ח ה), ואינן נופלים על קנין ומכירה מדבר אחר כי אם על לשון תבואה, ונמצא במקום שתיה לזו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה א), ויכול שיהיה נופל על הלחם בלבד, ויהיה חסר לנו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב, קחו בלא מחיר. ואמר בחלק ד' את מספר החלום ואת שברו (שופטים ז טז), אמר ענין פתרון הוא, ואני אומר כי הוא לשון שברון, ואת שברו, גריעותו, שפתר אותו לגרעון להם: שבת. חלקו ב' חלקים, והם אחר, כי בו שבת (בראשית ב ג) מענין וישבת (שם ב ב):

שגר. שגר אלפיך (דברים ז יג), כל פטר שגר (שמות יג יב), לא פרשם, והם מענין שגור אחרי אמו, אם שגורה תפלתו בפיו (ברכות לד ע"ב) לשון תלמוד והם העגלים הקטנים השגורים אחרי אמותן:

שכס. חלקו ב' חלקים, וחבר עם ולעברו שכס אחד (צפניה ג ט) דרך ירצחו שכמה (הושע ו ט), ולא פרשו, ואני קבלתי אותו מרב גדול במקרא, אמר גלעד קרית פועלי און עקבה מרם, ואמר אח"כ וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו, פתו גלעד דומיה לאנשי שכס שהיו פועלי און וגואפים, על זה תהיה מלאה דם כמו שכס, וכחכי איש, כמו שחכה יעקב שנקרא איש תם, גדודים בניו כמו והחריש יעקב עד בואם (בראשית לד ה), והם חבר כהנים חבורת גדולים דרך מיד כשבאו ירצחו שכמה, הרגו אותם מקטן ועד גדול, כי זמה עשו, וכהנים האמור כאן פתו גדולים ואדונים, כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח):

שכר. בתער השכירה (ישעיה ז כ), ולא פרש, ופרושו תער האומנים, ששוכרים אותם בני אדם לגלח מפני חשיבותה, ואמר שכיריה בקרבה כעגלי מרבק (ירמיה מז כא) כמו גדוליה, ואינו כי אם לשון שכיר, אותם הגבורים ששכרו לגבורתם יהיו חלשים וכבדים כעגלי מרבק וינוסו, ומלה ג' נס יורה על זה שאמר בתחלה יהיה מצרים כנשים (ישעיה יט טז) ואמר גם שכיריה בקרבה גם המה נסו יחדיו ולא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקודתם:

שליש. חלק ושלישים על כלו (שמות יד ז) מענין שלישי, והענין אחד, והשלישי תחת המשנה אשר תחת המלך. וחלק ענין אחר וכל בשלישי (ישעיה מ יב), והוא אחד, כי שלישי נקרא שלישי המדה הגדולה, וכן פרשו ותשקמו ברמעות שלישי (תהלים פ ו), כי נאמר על גלות בבל שהיה שלישי לגלות למצרים שהיה רדיו, וגלות בבל שבעים:

שמע. חלקו לענינים. הנה שמוע מובה טוב (ש"א טו כב), חברו עם להשמעות אונים (יחזקאל כד כו), ואינו נכון, כי הנה שמוע מובה ענינו כענין שמע ישראל (דברים ה א), שענינו תאמן ותקבל, וכן שמע בקולי (בראשית כו ח) קבל, כי השמיעה בלא האזנה והאמנה אינה כלום. והביא בחבור זה וקרוב לשמוע מתת הכסילים וזה כי אינם יודעים לעשות רע (קהלת ד יז), אפילו כשעושים הרעה הם כסילים ואינם יודעים מה הם עושים, איך יקובל מהם מעשה בלא דעת, וכן אמרו רבותינו בין טוב לרע אין מבחינין קרבן מביאין לפני. והביא ענין אחר וישמע שואל את העם (ש"א טו ד), וסר אל משמעתך (שם כב יד), וישימתו אל משמעתו (ש"ב כג כג), ויכול היותו ענין שמע ממש, וישמע שואל, השמוע כרוו בכל העם שיתקבצו אליו, וסר אל משמעתך, נגש וקרב לשמוע סוד המלך בלא רשות, וכן וישימתו דוד אל משמעתו, נתן לו רשות להתקרב לעצמו, ואם הנה ענין קבויין כאשר אמר מנחם הם מלשון הערבי שאומרים לקבויין גמעהה כמו שמעה בעברי, כי ג' בערבי כש' בעברי. והביא עמם כשמע לעדתם (הושע ז יב), ובארתי למעלה, כי פתרו כמו שהשמעתי לעדתם [בפרשת] אם בחקותי:

שסף. וישסף שמואל (ש"א טו לג), תרגם ופשה מן ויפשהני (איכה ג יא), וכן פרשו מנחם בחבור פשה:

שעט. מקול שעטת פרסות אביריו (ירמיה מז ג), ויכול להיות מענינו שעטנו (ויקרא יט יט), ופרוש שעטת תערוכת, וכן שעטנו מעורב צמר ופשתיים יחדו: שקט. שוקט הוא אל שמריו (ירמיה מח יא), השמר והשקט (ישעיה ז ד), והם ענין שמרים כאשר פתר. ושקט לא חלקו, והוא ב' חלקים דבר והפכו, ארץ יראה ושקטה (תהלים עו ט), כמו ורעשה, וכן בהשקט ארץ מדרום (איוב לו יז), ענין הפך שקט:

שרב. והיה השרב לאנם (ישעיה לה ז), ולא יכם שרב (ישעיה מט י), אמר ענין חורב הם, ולא הביא ראיה, ותרגום חורב, שרבא:

שתל. הביא בחבורו בניך כשתילי ויתים (תהלים קכח ג), ולא פרש למה המשיל הבנים לשתילי הותים והאשה לגפן, על כן נפלאתי עליו על מה יגע, אם היה כונתו להורות שרש התיבה שהוא שתל זה ידוע, כי זה אינו חסר, ולא ישעה אדם בו, ואמנם זה פתי המקרא, אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך, אין עין בעולם שיתפשט לכאן ולכאן כמו עין הגפן, אם לא יכסחוהו, והצלחתו כאשר יזמרוהו ולא יניחוהו להתפשט ולילך ברצונו, כי אז יעשה ענבים טובים, ואם יניחוהו יעשה באושים, כן דרך האשה, אם תזיה צנועה כמו שאמר בירכתי ביתך ולא יניחוה ללכת כחפצה, אז יהיו בשרים בניך כשתילי ויתים, כי כל האילנות מקבלין הרכבה משני מינין לבד מן היות אשר לא יקבל הרכבה, על כן אמר אשתך כגפן פוריה, כשתזיה בירכתי ביתך, ואז יהיו בניך כשתילי ויתים, שלא יתערב זר בתוכם:

שתם. שתום העין (במדבר כד ג), חבר עמו וישתומם (ישעיה נט טז), ואמר לשון ראיה, ומאד היה מנחם משתומם על המראה הזאת, ואין מבין כי וישתומם התי"ו מן התפעל, וקדמה השי"ן כדרכה ככל מלת התפעל, כמו וסר מרע משתולל (שם נט טז), וישתמר חקות עמרי (מיכה ו טז). ופרוש שתום פתוח, כן בדברי רבותינו עד שישתום ויסתום (עבודה זרה סט ע"א), עד שיפתח ויסגור, ובפתי זה לאיתן סגור:

אחל מחברת תי"ו.

תא. והתאויתם לכם (במדבר לד י), עד תאות נבעות עולם (בראשית מט כו), ולא פרשם, והם לשון גבול, ופרוש עד תאות נבעות עולם, כל זמן שיהיה קיים גבול עולם, ושרשם אזה בשקל והתעניתם ענה, ותאות בשקל תאלת מן אלה, ותי"ו נוספת מן אמתני"ה, ותאה מלה אחת מענינם אך לא משרשם, תתאו לכם (במדבר לד ז), שרשו תאה, והוא מבנין חוק, ולא נדגש בעבור האל"ף, ומשקלו תצוו, תענו את נפשתיכם (ויקרא טו כט). וחבר עם והתאויתם, והתוית תו (יחזקאל ט ד), הן תוי שדי יענני (איוב לא לה), והם לשון כתיבה, וכמוהם ויתו על דלתות השער (שי"א כא יד), ושרשם תוה בשקל ויצו צוה, ופרוש הן תוי שדי יענני, או ספר כתב איש ריב, ואעננו אנכי:

תהו. תהו ובהו (בראשית א ב), פרש מקום נבוב, ואינו לא נבוב ולא חלול, כי כן פשוטו, והארץ היתה מיד בתחלת בריאתה תהו מעורבת המים

והעפר, אח"כ אמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן, נסתלק התהו, וכן בתחלת בריאת הארץ והמים היתה ריקה מכל בריה גדולה וקטנה, ואמר תוצא הארץ, ישרצו המים, נסתלק בהו, וכמוהם נאמר בישיעה על אדום ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (ישעיה ל"ד י"א), דרך העולם שיטו קו המדה בבנין, ואמר דרך המשל שיטה עליה קו הרם וחרבה ותהיה בהו, מעורבבות אבני הבנין והעפר, ולא ישאר בה כי אם רוח:

תך. אל תוך הבית (מ"א ו כו), והבריוח התיכון (שמות כו כח), ושרשם תוך או תיך. וחבר במחברת תך, כהתוך כסף (יחזקאל כב כב), ושרשו נתך, ונראתה הנוץ הנבלעת, לפחת עליו אש להנתיך (יחזקאל כב כ):

תל. חלקו ד' חלקים, אמר בחלק א' תל עולם (דברים יג יז), ותלול (יחזקאל יז כב), ושרשם תלל. ואמר חלק ב' ותלית אותו (דברים כא כב) ותלוי

(ישעיה כב כד), ושרשם תלה. וחלק מהם ב' ענינים, והם אחר, תולה ארץ (איוב כו ז). וחבר עמו קווצותיו תלתלים (שיר ה י"א), ושרשם תלל וחלק ב' והוא מחלק א' ומענינו, מתל עולם. ואמר ענין אחר תלינו כנורותינו (תהלים קלו ב). והוא מן ותלית אותו, וכן שא נא כליך תליך (בראשית כו ג), כלם לשון תליה לפי שדרך העולם ההולכים תולין חרבם בצוואריהם, וכן תרג' סיפך. וחבר עמהם ותוללינו שמחה (תהלים קלו ג), ושרשו ילל, לשון יללה, והתיי' תוספת, והו"ו מקום יו"ד כו"ו תוצאות, תולדות, שהוא מן יצא, ילד, ופותרנו כי היללה שלנו שמחה היה להם, וי"מ ותוללינו שמחה כמו ושוללינו, וכן פתרי' כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה, שוללינו שאלונו דברי שמחה שנשיר להם משיר ציון, והם עונים איך נשיר את שיר ציון על ארמת נכר, והיה אומר הלוי המשורר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני נגונה, שלא תדע לנגן עור, ואם לא אזכרכי תדבק לשוני לחכי, שלא אוכל לשורר, הזכיר שיר הפה והכלי:

תם. ואני בתמי אלך (תהלים כו י"א), אשרי תמימי דרך (שם קי"ט א), ושרשם תמם. וחבר עמהם אין בו מתום (ישעיה א ו), אין מתום בבשרי

(תהלים לח ד), ואינם לא משרשם ולא מענינם, ופת' מתום מן מתי מספר (בראשית לד ל), שהוא כמו אנשי מספר, והמ"ם האחרונה של מתום נוספת, כמו מ' חנם, ריקם, שלשום, פתאום, ופרוש אין בו מתום אין בו צורת אנוש מרוב המכות שהכיתו, כמו שאמר מקף רגל ועד ראש כלו הוא פצוע, מתום אומנש בלעז, אינו ניכר שיהיה מאדם, וכמוהו החרם כל עיר מתים (דברים ג ו), המ"ם לרבים, ובבנימין אמר ויכום לפי חרב מעיר מתם עד בהמה (שופטים כ מח), נמצא כי מתים ומתום ענין אחר הם כמו אנשים:

תן. חלקו ד' חלקים, א' תנה את נשי (בראשית ל כו), תן להם (תהלים כח ד), ושרשם נתן. וחלק ב' גם יתנו בנוים (הושע ה י), שם יתנו צדקות ה' (שופטים

ה י"א), ושרשם תנה, כמו יצון, צנה. ואמר בחלק ד' לתנות לבת יפתח (שם י"א מ) כמו לספור, ואין פשוטו כך, כי אם מענין שם יתנו צדקות ה' (שם ה י"א), היו הולכות אליה ללמוד ולבקרה, כי על דרך פשט המקרא לא הרגה, אך הקרישה ולא היה לה בעל עד יום מותה, וזהו שאמרה ואבכה על בתולי' אנכי ורעותי, ולא אמרה ואבכה על חיי, ונאמר ביפתח ויעש לה את נדרו אשר נדר, ולא אמר העלה אותה עולה, וכן היה נדרו והיה לה' והעליתיהו עולה, והו"ו של

והעליתיהו מקום או, כמו ומכה אביו ואמו (שמות כא טו), או אמו, וכן ומכרו
ונמצא בירו (שם שם טו), או נמצא בירו:

נתסו נתיבתי (איוב ל יג), ושרשו נתס:

תע. תעה לבני (ישעיה כא ד), ושרשו תעה, ובוה תעה, גם כי הסיר נייני
נתש, נתר, נתץ, נתק, ואמר כי שרשם תש, תר, תץ, תק, וטוב היה
לו אם שתק:

תאב. תאבתי לישועתך (תהלים קיט קעד), מתאב אנכי את גאון יעקב (עמוס ו ח),
משבר אנכי, כמו ושברתי את גאון עוזכם (ויקרא כו יט), ותאבתי לישועתך,
נשברתי בעבור יחול ישועתך:

תאר. ותאר הגבול (יהושע טו ט), רמון המתאר (שם יש יג), וחלקו מן לא
תאר לו (ישעיה נג ב), והם חלק אחר, כמו שאמר ויצא הגבול
(יהושע טו יא):

תמך. הן עבדי אתמך בו (ישעיה מב א), הניח בשרש זה מלה קשה בדיקות,
אתה תומך גורלי (תהלים טו ה), התייו שרש, וחלקו עליו חכמי הדיקות,
וי"א שהוא שם דבר כמו תמך, אוכל תשברו מאתם (דברים ב ו), ובא תומך
בשקל ואט אליו אוכיל (הושע יא ד), שענינו אוכל, וי"א שהוא פועל כמו תומך סומך,
ובא תומך בשקל הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (ישעיה כט יד):
תער. והעבירו תער (במדבר ח ז), והניח חלק ב' השב אל תערה (יחזקאל
כא לה), האספי אל תערך (ירמיה מז ו), שהוא תיק ההרב:

תקע. הביא בחלקיו האשה התקועית (ש"ב יד ד), ולא ידעתי מה בא להורות
אחרי אשר הכל יודעים כי תקוע שם עיר היא, כמו שנאמר וישלח
תקועה ויקח משם אשה, ומה היה לו לעשות חלקים משמות הערים אחרי אשר
לא הרש בו דבר, על כן נתתי לבי לפרש זה הענין מן התקועית אשר הביא
במחברתו. וישלח תקועה, וכה פתך, כאשר ידע יואב כי לב המלך על אבשלום
וישלח תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאכלי נא כאשר מתאכלת
על מת וני, וישם יואב את הדברים בפיה, ויש לשאל אם כן ששם יואב את
הדברים בפיה על מה קראה חכמה, אכן הוא שם בפיה על מה היה דעתו
לשלח למלך, והוא הבינה דבר מתוך דבר, והוציאה המשל מלבה ומחכמתה,
ותאמר האשה אל המלך, ותשתחו ותאמר למלך, יש בפסוק ותאמר ב' פעמים,
וכה פתרונו, ותאמר האשה אל העם השואלים מאתה אנה את הולכת, אמרה אל
המלך אני רוצה לצעוק, אמרו לה לא ישמע אליך כי רבים עומדים עליו, והוא
שאמר בסוף הענין, כי יראוני העם, הפחידוני כי אמרו לא ישמע אליך, ותאמר
שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה את דבר אמתו, והוא ותאמר הראשון,
ותאמר הושיעה המלך אשה אלמנה אני וימת אישי, והלא כשאמרה אשה אלמנה
אני נודע כי מת אישה, אך כך פתרונו, אשה אלמנה אני, והנני כאילו מת
אישי עתה, אם לא ישאר לי הורש, כי עתה בהיות לי הורש לא חשבתי שמת
אישי, אבל עתה וימת אישי שלא ישאר לי זכר. ולשפחתך שני בנים וינצו
בשדה וני ויכו האחד את האחד וימת אותו, משל על אבשלום שהרג את אמנון
אחיו, ואין ביניהם מציל, ואין עדים בדבר, כי כל אותם שהיו בשעת הריגת
אמנון היו קרובים פסולים לעדות. והנה קמה כל המשפחה על שפחתך, ונשמרה

גם את הירוש, כונתם להשמיד בני הנשאר בעבור הירושה שתשאר להם, זהו גם את הירוש, כי מת האחד ונשארה הירושה ביד השני, ואומרים נשמירה גם את הראוי לירושה כמו שמת אחיו, והם עושים לבלתי שום לאישו שם ושארית על פני האדמה, כי אין דין מיתה עליו אחרי אשר אין שם עדים. ויאמר המלך לבי לביתך ואני אצוה עליך, והיא ענתה אין זה כלום, שמא תשכח ואתה תחיה נקי על זה, והעונו עלי שבאתי לפניך ולא תקנתי הענין בצרכו, ענה המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא יוסיף עוד לנעת כך, ענתה היא יזכר נא המלך את ה' אלהיך, כלומר השבע נא לי, ואו ישקט לבי כי אתה אומר המדבר אלי שאביאנו אליך, ורבים הם גואלי הדם הקמים לשחת את בני, ואם אביא לפניך האחד והרגתו אחר, ועל כן תזכור שם ה' בשבועה מפני שאני מפחדת מהרבת גואל הדם, מגואלי הדם אשר הם רבים שלא ישמידו את בני, ויאמר המלך חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה, נשבע לה. אז אמרה ולמה חשבת כזאת על עם אלהים, כמו על איש אלהים, כמו לעם נכרי לא ימשל למכרה (שמות כא ה), שהוא לאיש נכרי, ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו, ומדבר כמו מתדבר, אם מתדבר עם המלך ונותן לו עצה שלא להשיב את נדחו כאשם הוא ואינו עושה טוב, כי כמו אשר יאמר המלך להציל את אמתו מכף האיש לאשר אין עליו משפט מות כן תדין את עצמך על כרחך להשיבו, כי אין עליו חיוב מיתה, והנה אלהינו כאשר גזר כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה, שלא ישאר דבר בכלי אפי' ריה כמו שיעשה בשפיכת היין והשמן, כי כאשר ישפכו המים לא ישאר בכלי גם את הריח, ועל אשר ידע דרך בני האדם כי הם עומדים למיתה, ואם יחטאו יהיו אובדים ממנו, ולא ישא אלהים נפש ולא היה נושא ומכפר נפש אדם אחר שיחטא, על כן חשב מחשבות לבלתי ידה ממנו נדח, על כי ראה כי אין בארץ אשר לא יחטא, ואם ימותו בחטאם יהיו כמים הנגרים ארצה, שלא ישאר מהם דבר ויאבדו, על כן חזר וחשב לתקן להם שלא ידחו ממנו בני אדם לשוב אליו בעולה וזבה ותשובה, גם אתה יש לך לחשוב מחשבות לקבץ נדחך, וללמוד ממדות הבורא יתברך:

תקף. תקף כל מלכותו (דניאל יא יז), את כל תקף (אסתר ט כט), והכר עמאם לתקופות הימים (ש"א א כ), ואינם שרש אחר ולא ענין אחר, כי תקף התי"ו שרש, ותקופה בשקל תקומה, תרומה, והתי"ו תוספת אמתינה, וענין תקף חזק, וענין תקופה סבוב, מן כי הקיפו ימי המשתה (איוב א ה):

עד פה נשלמו וזבה נחתמו הרברים אשר טעה בהם מנחם, מהם בשרשים אשר השריש במחברתו וישרש שרשם ונחשב לו אשם, ומהם בענינים ונהפך פתרונים מים לא נאמנים, ועתה שימה נא לבך להתבונן ותכנה ותכונן ותדע כי לא עוללתי אחרי עוללות שגיאיותיו כי עצמו מספר ומלהוק על ספר והמשכילים יזהירו כוחר הרקיע ומצדיקי הצדק ככוכבים לעולם ועד:

יליד דת מויץ ומיץ ומצה שדי בין ומערמה ומחמה ינק דר
 ושים כסל ככף רגל תבונות ויעוף חזיון לילה ויו
 דעה בינות בשבט האמונות שכן יערם וכרמלם לב
 והכונן והכונן דבריו אנוש חרש שרה חכמות וש

דד ובוז לא של לאהל ומומה ביד שכל ותושיה יש
 דד וכל עמקי שפת צחות וכבדי לשון קודש הלא שבר ור
 דד כפי ענין ודרכי משקלי שיר דרכם באשורי לב ומ
 דד וכל שועל מחבר אשכלות בין ברשת מחשבות דיעו יצו
 דד ואיש אוהו נתיב אורה עקלקול כדורכים יענו עליו כהי
 דד ויעזר אנוש משכיל בשכלו וכל דובר ישרים בו יעו
 דד ויתנבא ואינו בכתובים כמו התנבאו אלדר ומי
 דד בספר יעביר אפל לכבות ושמשו זרחה עליו ונו
 דד לקצוי לעני שפה שנון עם ימור נפיש ואל קרמה ולח
 דד:

הוספות*.

P. 2, l. 26. ואחת:
[אמי ר' נתן האופיסאל והחכמה מאין תבא (איוב כח כ), מאין בנימטריא
מאה ואחת, ואז תמצא חכמה:]

P. 69, l. 2. ראש הגיד:
כתו בגליון: כמו שכת' לא עשה רגליו (שיב יש כה):

P. 70, l. 18. למיכל:
ועין בעין כן פתי רבי שמאול:

P. 105, l. 36. בדעתך:
הגהה: ורבנו שלמה אמי כי כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו
לשו' קדם, [טרם] ישכבון (יהושע ב ח), טרם יצמה (בראשית ב ה), אף כאן
(שמות ט ל) ידעתי כי עדיין איניכם יראים ובהיות הרוחה תהיו בקלקולכם:

P. 109, l. 39. נסתר:
הני: ורבנו שלמה פתי ונתן ה' לכם לחם צר ומים לחץ (ישעיה ל ב),
לא תהיו כרוכים עוד אחרי תענוגים כאשר עד עתה [כמו שנאמר] השותים
במורקי יין (עמוס ו ו), הנה ששון ושמחה (ישעיה כב יג) וגו', והיו עיניך רואות
[את] מוריד, הב"ה המלמדך להועיל, ואוניך תשמענה דבר מאחוריך לאמר זה
הדרך לנו בו כי תאמינו וכי תשמאלו, אף מאחוריך יהיו אוניך נטויות לשמוע
דבר מאת הב"ה אולי יבא נביא ויורד דרך ללכת בו ימין או שמאל ולא כאשר
עד עתה שהייתם מואסים בדבר עכ"ה:

P. 118, l. 10. הבור:
כתו בגליון: ובלגנצו פרשו [כמר; ישעיה ט טן] לשוי מורה לא יעלה
על ראשו (שופטים יג ה), וענינו יורה עליו, וכשחק מאזנים נחשבו המי יבין:

P. 121, l. 32. אמונה:
כתו בגליון: וכן שמעתי בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב ז), פי'
מתורגמן, כלומי מכל ביתי בהרתיו ללכת בשליחותי והגיד דבריי:

P. 126, l. 89. מהר:
[וכן פתי אפי' כשסר סבאם שאינם שכורים ומיושבים הם בדעת המה
הזנו כלומי עושיין ונותם:]

* ההוספות האלה נמצאו בכ"י ס' הגלוי מוקצתן כתובות בגליון ומוקצתן רשומות במלת
"הגהה" ומוקצתן מוסגרות בשתי קיום כזה [.]

P. 132, l. 14. ודינם:
[וכן עלימו יתעלם שלג (איוב ו טז) כמו יתעלה, ואני פרשתי לשון
העלמה ממש:]

P. 133, l. 25. עם עדנים:
[עם עדנים (ש"ב א כד), יש מפרשו כמו עדיים מן עדי, כמו שאמ'
המעלה עדי זהב על לבושכן:]

P. 134, l. 15. באתביש:
[ויש מפרשו טוב אלינו, ע"א טוב אלי לא לטובתם לפי דעתם, ונבקיענה
לשוי מס, כמו בקע לנגלגל (שמות לח ב):]

P. 147, l. 6. ווהר:
[ופרהון פרי מתוך קלותו מתגנדר:]

P. 153, l. 2. "השכב":
כתוי בגליון: ואני לא כך שמעתי פירוש כי למעלה מוסב נקי יהיה לביתו
ושמח בו ולא יחבל ורעו רכב וזרעה שכב ולא יחבל מוכיה שלא כתב תחבל:

לוח התשובות.

תשובות דונש		ס' הגלוי	תשובות דונש		ס' הגלוי
לפי דפוס פיליפאוסקי			לפי דפוס פיליפאוסקי		
צד		צד	צד		צד
29		21	46	אגורה	28
89		52	48	אגמון	31
61	בריר חלמות	37	27	אדרה	19
20		15	50	אחריתכן	31
10		6	34	איסירם	25
58		36	46	אלוף	28
58		36	12	אנך	7
37		27	44	אסופות	27
59		36	25	אפה	19
58		36	48	ארמון	31
61	האויקים	37	17	ארעית	13
60		37	93	באשמנים	55
54	הגידו ונגידנו	34	53	בושסכס	33
23		17	66	בחוחים	43
81	היעזוב	49	9	בנס	5
59		37	82	בעדי עדיים	49

תשובות דונש		ס' הגלוי	תשובות דונש		ס' הגלוי
לפי דפוס פיליפאווסקי			לפי דפוס פיליפאווסקי		
צד		צד	צד		צד
13	כידורי	8	33	הרות	24
72	כמה	45	94	ואשא	55
72	כסוחים	45	92	ובצוק	54
73	כרמים	45	25	ובשליטה	18
34	כשיל וכלפות	25	56	ויגאלו	35
17	לבלה	12	57	וידגו	36
15	לבן	9	62	ויחגרו	38
7	לעות	5	76	וימרהו	46
79	לעות	48	27	וישתומם	20
14	לשדי	8	16	וכל	10
45	מאירות	28	70	וכנה	43
27	מה מי	19	53	ולבקך	33
75	מורטה	45	76	ולמוח	46
67	מחספס	43	83	ועוללתי	51
67	משעני	43	85	ועורקי	51
26	מים	19	79	וענה	48
20	מן הוא	14	95	ושכותי	56
29	מנון	22	59	ותהינו	36
26	מסוה	19	73	זרוף רמפש	45
78	מסבן	46	63	חונך	39
19	מסת	14	65	חותה	42
78	מעוטה	47	28	חי	21
21	נא	16	66	הנטה	43
57	נגרותי	36	15	חרוץ	8
77	נד	46	9	ט"ד	5
12	נדבכין	8	55	יגון	34
24	נוער	18	30, 31	יגע יבש שנים	22
64	נחנת	41	28	ידיד	21
19	נמוגו	14	60	יזח	37
20	נסותם	14	63	יחד	39
77	נסחף	46	33	יכרסמנה	24
26	נע ונד	19	79	יעננה	47
22	נפתי	17	34	יפה נוף	24
29	סאן	21	92	יצהר	53
21	סלסלות	16	29	יצען	22
77	סרבים	46	73-75	כדרכך כבש להגומלק	45
31	עיט	23	26	כה	19

תשובות דונש		ס' הגלוי		תשובות דונש		ס' הגלוי	
לפי דפוס פיליפאוסקי				לפי דפוס פיליפאוסקי			
צד		צד		צד		צד	
35	רצותי	25		80	עין יעקב	48	
36	שבבים	26		87	עשקה	51	
95	שפס	56		22	עתודי ארץ	17	
36	שריתך	26		35	פארור	26	
50, 52	תבעה נבעה יביע	32		88	פגרו	52	
18	תערג	13		32	פחס	23	
37	תקופה	27		29	ציונים	21	
37	תקנא	27		90	צמתך	53	
96	תרגלתי	56		91	צפד	53	
94	תשאני	55		29	קמון	22	
84	תתעלפנה	51		13	קרת	8	
				32	רחם	23	

תשובות ס' הגלוי על מחברת מנחם שלא השיב עליהם דונש.

מחברת		ס' הגלוי	
לפי דפוס פיליפאוסקי			
צד		צד	פרק
3a		63	א משרת, ושרת.
2a		---	ב מתגרת, גורו.
2b		---	ג יורד יורגו, רדה.
---		---	ד יזמן, זמותי.
---	ידי, מוסדות. יסרתני, מוסר. יראי ה', מוראכם. יחלנו, תחלת.	---	ה
---		---	ו ילד, הוליד. ירש, הוריש.
---		---	ז שרירות, ישר.
3a	מחסה, יחסין. מלוח, לחים. מויח, יוח.	64	ז נקם, יקם. נשך, ישוך.
3b		---	ח נהם, המו, מהומה.
3a	נדר, וידר. נדב, ידבנו. נפל, יפול.	---	ט נסכתי, וסוך לא סכתי.
---		---	י כשך, נשך.
---		---	יא נצו, ציין.
3a		---	יב ותיבב, ניב.
3b		---	יג נשף, ישופני.
---		---	יד הכך, ללכת.
---		---	טו הגים, לנוס. הקים, לקום. השיב, לשוב.

מחברת	ס' הגלוי
לפי דפוס פוליפאוסקי	
צד	פרק
3b	65 טז השמו, שממה.
—	— יז הגה, ויגא.
2a	— יח תאנה, יתאונן. תורת, ותודו.
4b	— יט ויתאבכו, נבוכים.
5a, 4b	— כ אתמול, תמול. אורוע, זרוע.
4b	— כא ואחותי, יחזה.
5a	— כב וטאטאיה, טיט.
8b	— כג אָני, אָני.
4b	— כד ואכפי, כפף.
5a	— כה נשאו, ונשו.
—	66 כו נביא, מהתנבות, ניב.
8b	— כז יורשנה, יורשנה.

התשובות האחרות נמצאו במחברת על סדר אל"ף בי"ת.

שינויי נוסחאות.

בכ"י	בדפוס	צד	שורה	בכ"י	בדפוס	צד	שורה
הכנ	לכן	7	11	וביראות	ובראות	1	12
דוי לבב	דוה לבנו	—	35	חכמות נשים	חכמות	—	26
שורש	שמוש	8	18	מחכמת	מחכמי	2	6
נבו	זבו	—	26	פוליסום	פידוסוף	—	30
מאיש	איש	9	7	גטידה	נקמילה	3	30
לברר וללכץ	לברר וללכץ	—	11	אל תאבן	אלתבאן	—	—
המשורר	משורר	—	28	נבר	נבר נגר	5	13
ושבו	ותשבו	10	16	הנה	ראה	—	15
כל"ח	כי ל"ח	—	18	עוינו	העוינו	—	21
שמביאם	שהביאם	—	25	ראו	דעו	—	24
ה' ושמים בכל	ה' ה'	11	6	ולא אלא אמר	ולא אמר	—	25
מקום שרש האש	מקום שרש האש	—	—	ובוביא	ובובו	6	1
והלמיד צרויה והלמיד	והלמיד צרויה והלמיד	—	32	כמה	כמו	—	6
הארץ האר' נעתם הארץ	הארץ האר' נעתם הארץ	—	33	וכעס	בכעס	—	8
שלמותם	שלמותיכם	12	13	כדרך כדרך	כדרך	—	33
שלמותם	שלמותיכם	—	16	הגא	הנה	—	35
שנשני	שנושני	—	18	ומשל	מושל	7	5
תונותיה	תונותיה	—	22	בא חיים	בחיים	—	11

בכ"י	בדפוס	צד	שורה	בכ"י	בדפוס	צד	שורה
עבר	זכר	16	21	שתתחבר	שתתחלף	31	12
מענים	מעצים	31	—	תזנניה	תזנתיה	3	13
תשואה	שואה	2	22	נפקא	נפקת	7	—
שרפה	לשרפה	7	—	אל אבשלום על הבשלות	אל אבשלום על הבשלות	29	—
חד	אה	11	—	לשקות	להשקות	36	—
שתיים	שנים	15	—	ושתוקה	והשוקה	38	—
יגון יפול	יכון	32	—	כמה	כמו	1	14
היה	יהיה	6	23	שינוי	ציווי	2	—
עטה	עטא	8	—	תתוה	תתאוה	6	—
אתיו	התיו	18	—	ונתרוממה	תתרוממה	10	—
הצבוע	סביב	22	—	מנסה	אנסה	23	—
העין	ה"א העיש	25	—	במסא	במסה	25	—
שירו	שיהיו	6	24	שאלתיהו	שאלתיו	28	—
וכוד	ויכול	11	—	בשורת	בשורה	1	15
אנייר	רונייר	22	—	מאכלם	את מאכלכם	16	—
ונתנשה	ונגנשה	26	—	יצרוהו	ינצרוהו	18	—
אקליאם	אקאליים	29	—	אותו	את שמו	19	—
מנפות	מנופות	35	—	שמו	לו	24	—
ויף	ויף	1	25	להון	להום	27	—
בראש	בארך	—	—	לפתור	לסתור	36	—
וכלפון	וכלפות	17	—	רחמך	רחמתך	40	—
דעולין	דעלין	19	—	זצ"ש	זצ"ש	1	16
וכלפון	בכשילין	—	—	בדבר מועש	בדבר מועש	2	—
וכלפון	וכלפות	24	—	ברנו זעיר	בשעה זעירא	5	—
ותרין	ותרין	39	—	סליקת	סליקת	—	—
אתהפיו או אכרום מתסכיו	אתהפיו או אכרום	10	26	מאך	זעירא מניך	—	—
כקדרא	כקדרא	—	—	עולם	עלם	—	—
שביבי	שביבין די נור	22	—	חוליתה	חולית	24	17
דנור	—	—	—	ואלינו	אלינו	25	—
משארית	משרית	31	—	נבלך תחתך	נבלך תחתך	—	—
כי	כי אם	33	—	ומכסך	ומכסך	—	—
משרה	משרא	35	—	אערת	אעירת	35	—
עמי	אתי	39	—	אדה	אליה	2	18
ואשימה	ואשים את	—	—	לירות	לירות את	3	—
הטבחים	טבחים	3	27	דומיון	דמיון	4	—
ארוכה	ארוחה	—	—	ומבין	למבין	10	—
דכרין	דכרין אמרין	17	—	ובשליה	ובשליה	14	—
לאספי	באספי	36	—	נעליך	נעךך	36	—
אותם	אותה	6	28	קל	הפעיל	37	—
אין ענינים	ענינים	11	—	האלף	אלף	2	19
יורו	אר	23	—	סאבם	סבאם	7	—
ויור	ואר	26	—	וחבריו	והברו	9	—
כמו	תאירו כמו	27	—	קמו	קם	22	—
בקין	בקציר	31	—	ואהיה	ואשב שם	21	20
בנישואים	בנשאים	9	29	שבות	שבות בני	36	—
אדום מואב	אדום	13	—	יעקב	אהלי יעקב	39	—

כ"ב		כ"א	
כ"ב	כ"א	כ"ב	כ"א
בבת	את בת	שה והמור	שור והמור
לכם	להם	ושה	22 29
הלהבה	להבה	ונכרתנו	26 —
נפשיהון	נפשהון	נרמי סמא	27 —
לית להון	לית	ומובא	4 30
ומשוב	ומשייב	ומנוע	27 —
לאשתובא	לאשתויבא	מקיץ	31 —
ומעיניו ומעיניו אשר הנן	ומעיניו ומעיניו אשר הנן	מאה אלף	36 —
כמו אשר נתן	כמו אשר נתן	בית	5 31
לפעלו	פעלו	פריצים	10 —
כי	כן	אקביץ	16 —
במחתתו	במכתתו	בקמייתא	21 —
רמזה	ראה	תקיפין	22 —
האשה	אשה	מלכהון	23 —
ועציו	עציו	אמי כי	8 32
מאהלך	מאהליך	ונהפוך	19 —
תהיא	תהי	המסים	22 —
הטעינה	הטעימה	אבעבעת	28 —
אלהים	אלהי	צדיק הרבה	36 —
ערבי נחל	צאלים צללו	את הלקתי	24 33
וסכבה	וסכב	כשחר נכון	33 —
הרחמים	הרחמים	צאני	40 —
וסרב	וסריב	עבודתו	8 34
אתך ואת	אותך ואל	עליו	12 —
דבור על	על דבור	ודון מן	20 —
עושק	ועושק	קלון חרון	27 —
תחמד	תתאוה	עליהם, עליהם	5 35
לגו	לגוא אתון	ופרשו	20 —
יחמם	יתחמם	נגרותי, אני	10 36
פתרונו	פתרנו	נגרותי	—
מואם	מואסת	שבה	22 —
בכיון	בכנין	לי	23 —
מעין	כעין	דשה	24 —
בפסוק אחר	בפסוק	לעינינו	37 —
לחלדה	לחדלו	אמיך	2,3 37
אדם	האדם	מפחידים	6 —
זוב	יזב	יגעה	6 38
בפעל	בפועל	נפשי	8 —
כנור	עשור	והסרה	30 —
בפתח	בקמיץ	ענין	35 —
הרשת	רשת	אסוריהם	1 39
אל נחל	את נחל	ומסגר	—
הם	הן	מבירניתהון	—
בלילות	בלילי	שורפם	22 —
ממונו	ממנו	את	35 —
הארום	האדם	להתחמם	14 40

בכ"ז		בדפוס		צד	שורה	בכ"ז		בדפוס		צד	שורה
הכה בכפך	הך קף אל קף	3	70	פתחית	23	54	פתחת	23	54	צד	שורה
לא פדה	לא פדה	4	—	שבעים	24	—	שבעה	24	—	—	—
שאמרו רבנן	שאמ' ורבנו	9	—	אהורני	27	—	ההורני	27	—	—	—
עברי	עברי	13	—	ישכרת	1	55	ישבית	1	55	—	—
ואלא	ואלא	24	—	ותמונני	11	—	ותמונני	11	—	—	—
כמו	כמו	39	—	ופרשתי	14	—	ופרש	14	—	—	—
מעליך	מעלי	25	71	הבנין	30	56	הבנינים	30	56	—	—
אשתני	אישתנן	33	—	אוסים	2	57	אסים	2	57	—	—
ואושיה	ואושוהי	35	72	בערבי	12	—	בעברי	12	—	—	—
מסובלים	מסובלין	—	—	מכונה ומן תנופה	22	—	מכונה ומן תנופה	22	—	—	—
יום	יום	1	73	מימיר ממירו	37	—	מימיר	37	—	—	—
ואושיה	ואושוהי	5	—	מומתים	8	58	מותים	8	58	—	—
עניינים	שרשים	8	74	קמוצה	23	—	פתוחה	23	—	—	—
משתדל	משתדר	30	—	ונבק	25	—	ונבק ובקק	25	—	—	—
השמיע	השמיעו	7	75	דומות	26	—	דומה	26	—	—	—
נבע	בעה	21	—	שרשו	28	—	שרשם	28	—	—	—
בצואותיו	בצואתיו	22	—	לומי	31	—	למ"ד	31	—	—	—
בדקא	בידקא	31	—	הדוונן	39	—	הדוונן	39	—	—	—
עבה, עבה	עב, עב	37	77	הפיל	1	59	הפול	1	59	—	—
וקטנים	קטנים	1	78	וההיכל	5	—	והיכל	5	—	—	—
ינה	ינהה	13	—	הואין	6	—	הוויין	6	—	—	—
המישנה	תלמוד	17	—	תפילנה	14	—	תפלנה	14	—	—	—
גמא	יגמא	34	—	אותי	19	—	אותה	19	—	—	—
בסבור	בהבור	10	79	וידו שרשו וידו	39	—	וידו שרשו	39	—	—	—
לנעות	לנעת	16	—	ותמונינה	19	60	ותמוננו	19	60	—	—
ושאשיתך	וששאתך	36	—	יליוו	20	—	ילווו	20	—	—	—
אל	על	37	—	בהורים	25	—	בתולות	25	—	—	—
התיו	אתיו	2	80	וגלגלותך	30	61	וגלגלתך	30	61	—	—
התיו	אתיו	3	—	יעשה	16	63	יעשה	16	63	—	—
לני	לניא	10	—	להלוח	4	64	להלוק	4	64	—	—
צורים	צורים	3	82	מלוחים	5	—	מלוחין	5	—	—	—
צורים	צייים	5	—	וקלפיין	28	—	וקלפיין	28	—	—	—
צורים כיו"ד	צורים כיו"ד	—	—	וטאטתיה	—	65	וטאטתיה	—	65	—	—
צורים	צורים	6	—	וטאטתיה	29	—	וטאטתיה	29	—	—	—
הרשי צירים ולא הרשי ציירים	הרשי צירים	8	—	רפש ושיט	—	—	רפש ושיט	—	—	—	—
הענין	הנונין	10	—	וטאטתך	40	—	וששאתך	40	—	—	—
ורכנו במדוכה ודך ואדוכא	ורכנו במדוכה ודך ואדוכא	35	—	ששאתי	1	66	ששאתי	1	66	—	—
מחלי	ממחלי	—	—	בתוכם	3	—	עמם	3	—	—	—
ושרשם	ושרשו	10	83	יורישנה	6	—	יורשנה	6	—	—	—
היו"ד	יו"ד	19	—	אשר	20	—	כאשר	20	—	—	—
דהבא	זהב	35	—	הובררי	26	—	בוררי	26	—	—	—
תתני	תרמי	14	84	דברך	40	67	דברך	40	67	—	—
עלותך	עולתך	27	—	ותוסר	3	68	וכוסר	3	68	—	—
השואל	השואל	3	85	אם	14	69	אף	14	69	—	—
לרחם	רחם	4	—	אודינב	19	—	אודינן	19	—	—	—
התין	ההאין	10	—	ואין לו	40	—	ואינו	40	—	—	—

בכ"י		בדפוס		בכ"י		בדפוס	
		צד	שורה			צד	שורה
ראשיהם	ראשם	—	7	תהכא	תהכרו	—	20
שיכסוהו	שיכסה	—	10	וכלם	בכלם	—	—
שהו	שהיו	—	16	קנה	עשה קנה	—	30
יתנו עתה	יתנו	—	17	הה"א	ה"א	—	31
ורומה	ורומה קשת	—	18	גדוד	גדודים	—	37
במתריך	במתריך	—	21	שמינה	שאינה	86	3
הויץ	הוציץ	—	28	אנתן	ינתנו	—	12
יעבטון, יבעט	יעבטון, יעבט	—	30	כמו	כמהו	—	13
הג הג	הק הג	—	32	תמותון	ימותון	—	26
הג	הוג	—	—	בארמה	על הארמה	—	31
ושכח	וישכח	—	37	ממנים	ממונים	—	32
העיר	הקיר	98	2	איש	אחד	—	36
אוי	הוי	—	14	מים	גוים	87	16
הסמנס	הסגנון	—	15	בו"ץ	בנו"ץ	—	28
אל	את	—	16	ודכא	ודכיו	—	31
וישימיה	וישימוהו	—	17	כלה	מלה	—	—
צאתם	צואתם	—	20	הקמויץ	הקמיץ	—	36
וישימיה	וישימוהו	—	—	במשתחה	במשתחה	88	14
ואינו נכתב	ונכתב	—	21	ויף	וי"ף	89	4
מפרש	מפרשים	—	—	ועתה	ואתה	—	11
צאתם	צואתם	—	27	משלם	ושלם	—	40
הרירים	חררים	—	29	ומפניכם	ומענינם	90	8
הור	חרר	—	30	בערבי	בארמי	—	10
הרירים	חררים	—	33	את	אם	—	22
אחשה	מעולם אחשה	99	7	ז"ץ	עי"ץ	—	29
החשו מעולם החשך	החשו מעולם החשך	—	—	אונותיו	ראיותיו	91	6
והש	וחשש	—	11	זהב זהב עבואים מצור	זהב זהב עבואים מצור	—	10
הושע	מיכה	—	14	הויל למו יול	הויל למו יול	—	—
ואומר שם	ואומר	—	15	להוי	להוא	—	32
יושבני	ישבות	—	—	ובריאים	ובריאים	—	37
העשוי	העשו	—	21	שלמה	טל מן	92	10
יוסורים	יסורים	—	32	מאפכם	מאפכם	—	16
בכנף איש	באיש	100	9	אזבל	איזבל	—	24
באפו	אפו	—	23	עם ה'	העם הזה	—	28
ומניהה	ומניה	—	33	אזבל	איזבל	—	36
יהיה	תהיה	—	34	דמורויב	דמורויב	93	39
חליך	חלכה	—	36	גשילה	גקשילה	94	5
חליך	חלכה	—	37	שהמים	שהמות	—	13
חילך	חלכה	101	4	תמכרם	תכרם	—	14
שאוק	שאול חיים	—	7	החרה	ה"א חרה	95	22
אשור על	בבל אר	—	20	לומש כד חורש כל לומש	לומש כד חורש כל לומש	—	28
חלם	חלש	—	22	ה'	ה'	—	33
ויגיע	ויגיע	—	23	ויתקבצו	ויאספו	—	34
השחת	השחתה	—	29	כלו תזונה	כלה בחכה	96	16
ריש ישבע	ישבע ריש	102	2	גיאיות	גאיות	—	24
והיה	והיתה	—	4	נחלק	נחלק	97	5

כ"י	כדפוס	צד	שורה	כ"י	כדפוס	צד	שורה
יותר	יתר	1	111	הציר	הצר	5	—
חמש	חמש שנים	6	—	פתח	פתר	22	—
עליכם	עליהם	9	—	יהיו	יהיה	36	—
אלחצה	אלהנה	31	—	ודלת	ותיו	38	—
כרסי	קרסו	10	112	דלת	תי"ו	40	—
הבשיר	הכשר	20	—	היטיב	היטב	8	103
האהר	האחת	25	—	יעיל	יועיל	34	—
זער	זעיר	26	—	אני	אנכי	36	—
אותו	אינו	28	—	קשה	קשי	38	—
הדריכו	הדריבוהו	31	—	בדלת	בתי"ו	2	104
לוא	לא	2	113	והרעולות	והרעלות	22	—
לבך	לבך לבנו	11	—	מלל	מלה	—	—
ויוסף	ויוסף	15	—	עדים	עדי חלאים	24	—
ואיש	ויש	16	—	להי	לה	27	—
ופרשו	ופרושו	20	—	הכא	הערין לא	36	105
לוו	לו	22	—	יון	ערבי	10	106
על	על כן	26	—	מימינים	מימינם	16	—
לין	לין	33	—	ומשמאלים	ומשמאלם	—	—
נילווים	כי לוויים	36	—	יהב ידע יהד	ידע יהב	25	—
תשובות	תשובותי	2	114	יהד יהר יהר	יום יון	—	—
לך	לך נא	3	—	יוע	יוע יהד	—	—
הקים	הקים השיב	7	—	ירא	ירא ירד	28	—
מקום לנו	מקום גם	13	—	ירש ירד	ירש	—	—
המוררים	האוררים	33	—	אהבה	האבבה	33	—
איהביהם	אהוביהם	34	—	יואו	יראו	9	107
איש מער	כמער איש	35	—	צר	צור	17	—
תחת	אל תחת	37	—	נכד	נכת	20	—
כאתמול	כתמול	40	—	אל ביתו	ביתו	34	—
מעושן	מאותן	5	115	להכרותו	להכריתי	14	108
תלחם	תלחם את	12	—	להעלותו	להראותו	—	—
עידיהם	עדי הם	26	—	מאה	מאה אלף	23	—
נוסא	נוצא	29	—	אשר	רק אשר	1	109
דתורי	דתורא	34	—	יכנסו	יכנה	29	—
וכצפעונים	וכצפעוני	35	—	יסתר	לא יסתר	—	—
מקה	מן וקה	37	—	ויורה	ויורד	35	—
ומעין	ומענין	3	116	גשם יורה	גשם מורה	—	—
מדנים	מדינים	10	—	ונתן את	ונתן	37	—
מחרחר	לחרחר	—	—	ואלתוליד	ואלתולד	4	110
שרשי	שרש	15	—	כסיל	וכסיל	—	—
ושרשי	ושרש	16	—	ושם	ושמות	9	—
דגש	דגושה	21	—	היכלנו	היכלא	17	—
הדגשות	בדגשות	26	—	מלאנא	מלחנא	—	—
ובמלאות	ובמלאות	32	—	וערית	וערות	18	—
ויך	ויכה	6	117	ודריותיו	ושרשיו	23	—
והמש	והמשה	—	—	נקמת	דם	30	—
נופסנייר	נופסונייר	13	—	כי	כי אם	39	—

בכ"י	כדפוס	צד שורה	
את	את כל בית	36	123
מנצה	לנצה	7	124
סנים	סינים	30	—
אלהיני	י	32	—
ס"ג	ס"ד	34	—
עלי יחד	יחד עלי	37	—
ממנה	אמנה	1	125
זהב	זהבך	9	—
והסך	הסך	10	—
וישרשם	והביא	14	—
עצה	עוה	15	—
בצידכם	בצדיכם	30	—
שלמה	המלך	35	—
מסעה	מסעד	—	—
במים	חכמים	40	—
מבלהות	מן בלהות	4	126
אחריכן	אחריכן	3	127
יסר	יסור	4	—
ויסר	ויסור	5	—
מאומה	זומה	9	—
למואלך	למולך	12	—
ולא	לא	18	—
הארץ	ארץ	23	—
לעונינו	לעיננו	28,25	—
כנעה	כנעה	30	—
בכנעה	בכנעה	31	—
מכנעה	מכנעה	31	—
גם	גם בדרך	32	—
הסכן	הסכן נא	36	—
ומה	מה	38	—
גם	עם	16	128
ויהי	יהי	20	—
במחנה	בתחנה	22	—
יודע	יודע	30	—
מסיכרת	מדברת	—	—
במעבי	בעבי	35	—
עדים	עדיים	2	129
סקד	סהד	9	—
תטיב	אם תיטיב	15	—
הפין בעברות	הפין עברות הפין בעברות	27	—
יחלק	ופלם	—	—
מהרום	מהרם	40	—
על כנור	עלי עשור	3	130
תקפוין	קפצה	12	—
אפקוד	יפקוד	20	—
חלוקים	חודקים	25	—

בכ"י	כדפוס	צד שורה	
לא	ולא	15	117
ואנשי	ובני	18	—
ופרש	ופרושו	33	—
מצוי	מצאו	—	—
אל	את	—	—
ואיש אשר	והנפש אשר	40	—
יאכל	תאכל בשר	—	—
וכין	וכי אין	5	118
ה'	ה' את	12	—
ואומר	ומומר	13	—
מריאכם	מריאיכם	14	—
מגרת	מגרתה	25	—
כמה	כמו	35	—
באשרי	באשראי	39	—
בהכמת	והכמת	27	119
מוצג	מצג	31	—
המוצות	ההוצות	1	120
תמרוקיהם	תמרוקיהן	5	—
ואשת מדינים	ואשת מדינים	10	—
ומה	ולמה	19	—
ניא	נוא	20	—
בהכמה	הכמה	25	—
נדה	נד	29	—
ננדך	ננדיך	—	—
נזה	נח	32	—
ויניהו	ויניחהו	33	—
איש	לאיש	—	—
ויניחו	ויניחהו	34	—
מענין	מבנין	11	121
בתשובת	בתשובות	14	—
נר	ניר	24	—
מונעמת	מן נעמת	30	—
ס"ג	ס"ד	38	—
נופל	נפל	40	—
שנראת	שנראית	3	122
והפעיל	והפעול	6	—
נגן	נתן	8	—
מנגן, אנן, יגן	מנתן, אתן, יתן	11	—
אדירי	אהרי	13	—
אנן, יגן	אתן, יתן	15	—
שהיא	שהם	29	—
בתוכך	בתוכם	39	—
מנשיאר	מנשיאר	4	123
מנבוע	מנבע	5	—
יהיה	יהי	14	—
ארבע	מרבע	23	—

בכ"י	בדפוס	צד שורה	בכ"י	בדפוס	צד שורה
מפחת	מפח	17 138	ושית	שית	28 130
הראשון	האחרון	19 —	דרך	מים	36 —
אלי הוא	אליהם	7 139	ועתה	ואתה	38 —
ופס	פס	17 —	שעדר	שעבר	6 131
הסרון	חסרו	39 —	ופרושו	ופרשו	7 —
פצותי	פציתי	3 140	ואיים	ועיים	8 —
יפיץ	יפיץ	4 —	בעיני	בעיני	20 —
ביעלעלו	ביעלעו	9 —	מגלה פרהא	מגלה פרהא	31 —
אנא	אנהנא	17 141	סתומת	סתימת	36 —
לו	ליה	1 142	עליה	עלים	1 132
במפרים	פרסה לא	21 —	ושמת	ועשית	15 —
פרסה	הפריסו	—	ומיעק	ומצוק	17 —
הארבעים	המרובעים	38 —	ושפכתי	אשפוך	22 —
פשע	כפשע	7 143	ירכוב	ירטוב	30 —
עדא	עריו	17 —	על ערער	אלערער	33 —
מצודות	מצדות	27 —	העיר	העפר	11 133
למצד את	עד למצד	28 —	בעפים	בענפים	18 —
דוד	לדוד	—	שני עם עדנים	שני עם עדנים	25 —
בית	ארון ברית	—	וענין א'	ענין אחר	31 —
שיבה	סבה	29 —	הושיבו	השיבו	23 134
ציד	צדד	—	ה'	ה' הוא	25 —
ה'	ו'	4 144	לדעתו	יאכל לדעתו	27 —
הציף	הציף את	12 —	והיך	ואילך	29 —
בחרת	בחרט	20 —	יהא	יראו	31 —
בענין	בבנין	27 —	אות	אמת	32 —
צאנה	צנה	30 —	ישיש וכנפי ישוש וכוחי	ישיש וכנפי ישוש וכוחי	15 135
צנומות קדים	צנומות	1 145	אפר	אבר	19 —
צאור	צואר	6 —	בדבר	בספר	20 —
מצוק	צינוק	—	הזה	הזה כאחד מהם	28 —
על עלינו ה'	ה' צבאות על עלינו ה'	13 —	והושיבם	והשיבם	34 —
צבאות	ירושלם	—	שלח	שלחה	37 —
את	על	18 —	לצאן	בצאן	—
עצם	עצים	20 —	שהיה	שהיא	1 136
ונשאו	ונשא	34 —	יעקב	יעקבם	29 —
פשוטו	פשוטו	1 146	יעקבי	ועקבי	36 —
ועוד	ועד	2 —	ליהוי מדורך	מדורה	3 137
איש	ארם	4 —	מדוריה	מדורה	4 —
תקהנה	תקהינה	15 —	צרכה	סרצה	8 —
ולהכנעה יקהה	ולהכנעה	18 —	בחות	באות	11 —
קויתי אל	קויתי	22 —	נודמו	נודמן	13 —
ולאנה	ולמה	35 —	והשתכר	השתכר	19 —
קל	קלים	36 —	אמר	אמר אלי	24 —
כי	בי	17 147	יערם	יערים	26 —
ולא	לא	20 —	דורים	ודור	36 —
נקמתי	נקמת	22 —	חצר	חציר	37 —
הקף	הקף	35 —	רעיון	רפיון	3 138

בכ"י		בדפוס		בכ"י		בדפוס	
		צד	שורה			צד	שורה
וישרפרם	וישאם	153	37	ולקצות	ולקצות	148	2
נהגהו	ינהגהו	154	5	ודענות	לענות	—	3
הלויים	הלויים במשא	—	14	חמין	המם	—	—
אשא	משא	—	16	וקצצה	וקצותה	—	4
שביבים	שביכים	—	21	ויקין	וייקין	—	6
ושנא	ושנה	—	25	הארין	ארין	—	12
כל שדים	שדים	—	27	קיא	קיה	—	16
תנקי	תניקי	—	28	חיים	מים חיים	—	33
הפכים	הפחים	155	1	א'	ט'	149	4
ופרושם	ופרשם	—	18	מקרקר כמו	מקרקר כמו	—	5
את	ית	—	22	עיקר ועיקור	עיקר ועיקור עקר	—	—
בלחק	בחלק ג'	—	23	מבנין	מענין	—	13
שע	שעה	—	24	מורה	מזרחה	—	—
אר	על	—	26	מוראם	מוראכם	—	19
אסתנאסה	אסתנאתה	—	30	מראה	מזראה	—	21
ארין	הארין	156	3	חטאו	כן חטאו	—	22
ויש	וי"מ	—	13	זכירו	דבורו	150	8
והוא	ואמר	—	17	רם	רים	—	27
עמודי	שוקוי עמודי	—	20	פצחי	פצחו	—	29
מימר	ממר	—	21	תעבר	ויעבור	—	31
בשרר	בששר	—	26	כי הכתובה	כי הכתובה	—	35
בשרר	בששר	—	29	נז"ן	נז"ן	—	—
נשיתי	נשני	—	39	ומלה	ומלה	—	36
תזורם	תזורה	157	1	פעלה	תפעלה	—	40
כותיה	שתיה	—	10	פעלה	יפעלה	151	2
פתהו	פתהו	—	14	נהרו	נהר	—	9
לא יוכל	יוכל	—	19	בחלק ג'	בחלק ג'	—	—
לחם	כסף	—	34	ואת	את	—	16
נסו	נסו יחריו	158	18	רתת	רקת	—	27
להשמעת	להשמעות	—	24	ג'	ד'	—	29
לאגם מים	לאגם	159	7	מורך	מורין	—	34
מנאלה	מן אלה	—	29	ארוין	ארוין	—	38
ותנים	ותאה	—	30	מורי מורין	מוריד	152	3
התהו ובהו	התהו	160	2	לא	לאל	—	6
הנכתי	אלך	—	24	המלך	מלך	—	9
נתיבותי	נתיבתי	161	3	המלך הוא	מלך הוא	—	—
נתש	נתש נתר	—	5	וישפטו	וישפטו	—	20
לישועה	לישועתך	—	8	ישכחו	ישכחו	—	26
ואש לא	ואט אליו	—	16	העליונות	העליונית	—	39
פלא	הזה הפלא	—	17	הוא מהרמיסה	הוא מהרמיסה	153	3
תקועה	תקוע	—	21	הארין	הארין	—	4
עם מתרבר	אם מתרבר	162	15	רפה דה	רפרה	—	9
כמו	כמו אשר	—	16	ענין	ענת	—	21
בחזוין	חזוין	—	37	ותולדתם	ותולדותם	—	23
אומי	אורה	163	5	גרום	גיוום	—	30

ת ק ו נ י ם .

צ"ל		בדפוס		צ"ל		בדפוס	
צד	שורה	צד	שורה	צד	שורה	צד	שורה
יפתרו	יפתח כ"י	35	8	והאפים	ואפים כ"י	4	1
התותכים	החתכים כ"י	37	—	יטעם	יטעום כ"י	7	—
ותכה	והתכה כ"י	40	—	כתיבתו	כתיבו כ"י	16	—
כי [אם]	כי	40	9	באומנתו כ"י	באומנתו	17	—
להודש [השביעי]	להודש	13	10	בוראנו כ"י	בוראינו	18	—
הוטא	הוטאי כ"י	34	—	בסמי כ"י	בסמני	5	2
כבר	אשר כ"י	21	11	לא	ולא כ"י	9	—
להם	לה כ"י	23	—	מהיר	מהר כ"י	11	—
מה כאומר כ"י	מה כאומר	26	—	בצחצחות	בצחות כ"י	7	3
זכרתי	זכר כ"י	33	—	והפאיר כ"י	והמאיר	8	—
אביו	אבי כ"י	4	12	עבודה	עבודה כ"י	11	—
ופת'	וכת' כ"י	15	—	בפתרון	נפתרון כ"י	15	—
נסי	נסו כ"י	17	—	שבהו	שכחו כ"י	—	—
למעלה (יחזקאל	למעלה	35	—	והשבי	והשבי כ"י	—	—
מא ז)				והכשי כ"י	והכשי כ"י	16	—
בדמ"ד ?	בבית כ"י	38	—	ציעום	ציעוה כ"י	19	—
הכת'	הכי כ"י	7	13	וגו	וגלות כ"י	—	—
הבור	דבור כ"י	12	—	שפת בינות כ"י	שפת בינות	21	—
ומחלוקת	וחלק כ"י	15	—	והרם [כ"י והרם]	והרם	28	—
ואחברוהו	ואחבר כ"י	21	—	ומבני כ"י	ומבני כ"י	35	—
נופלים	נופל כ"י	34	—	ידעו	ידע כ"י	40	—
ומלת	ומלה כ"י	39	—	לחוק	לחוק כ"י	6	4
דברים	דברי	19	14	הורוני	הורוני כ"י	9	—
יישר	יישר כ"י	20	—	ריע	דיע כ"י	25	—
הם [פ"א]	הם	25	—	זמם	זמה כ"י	33	—
לדברי	דברי כ"י	37	—	נולדו	נלדו כ"י	35	—
הרא	הלא יושבי כ"י	2	15	עם צ' עם צ' [ובר' עם ד']	עם צ' עם צ'	6	5
דגור	דגר כ"י	25	—	הרה	הרה כ"י	36	6
חש	דוש כ"י	3	16	וכן	וכיון כ"י	39	—
מבושל [במים]	מבושל	19	—	מכת	מכת' כ"י	4	7
יהלמני	תהלמני כ"י	29	—	הקונים כ"י	הכנוים	19	—
אל	את כ"י	30	18	מהדגשים [כ"י מהדגשים]	מהדגשים	16	8
אף כ"י	אף	35	—				

צ"ל		בדפוס		צ"ל		בדפוס	
צד	שורה	צד	שורה	צד	שורה	צד	שורה
איכה ג לב	17	37	17	ברקע	12	19	ברקיע כ"י
דגש כ"י	20	38	20	הנורחים	18	20	הנורחים כ"י
דגש כ"י	21	—	21	ושבתי את כ"י	35	—	ושבתי כ"י
התרגום כ"י	32	—	32	ושבתי כ"י	36	—	אשיב
כוזחלי	1	39	1	ועתיד	11	21	ועובר כ"י
לעינים	4	—	4	אחר	12	—	אחד כ"י
מקרא זה	10	40	10	ביארתי	13	22	ביארתי כ"י
ברית וגו'	35	—	35	דור	14	—	דוד כ"י
(שמות לד י)	—	—	—	מתאימות	25	—	מתאימות כ"י
אהורי אהורי (שם לג כג)	—	—	—	הפעלות	27	—	השמות כ"י
עולה כ"י	37	—	37	לא היה כן	33	24	לא היה כן
שפת' כ"י	5	41	5	היה כן	—	—	וירושלם כ"י
אוי כ"י	27	—	27	ולכן	37	—	ילכו כ"י
במדבר	1	42	1	[הר] בית	40	—	בית
אותו פנה תמרה	11,10	43	11,10	הדומות	18	25	הדומות כ"י
כ"י (ירוש' ערלה א ו) תאנה	—	—	—	מביאים	23	—	מביאים כ"י
ישך	21	—	21	בברזל	31	—	בברזל (ישעיה י רד)
לעזרתי [כ"י לעזרת]	8	44	8	יערה	—	—	יערה (ירמיה מז כג)
וחבריהם כ"י	28	—	28	לה	—	—	דה (שם שם כב)
לעולם ישעיה (ישעיה נא	5	45	5	יהיו כ"י	24	26	יהיו כ"י
נא יג) דעולם	—	—	—	שוב כ"י	4	27	שוב כ"י
כמו מכונן כמו מן	7	—	7	השובים	25	29	השובים כ"י
כונן מכונן כ"י	—	—	—	להשחיתו	12	30	להשחיתו כ"י
תלוה כ"י	33	—	33	יתישבו	22	—	יתישבו כ"י
ויכתו	6	46	6	פלטורא	26	—	פלטורא כ"י
שכחם	2	47	2	השיב כ"י	31	31	השיב כ"י
החלדה	—	—	—	וראיתו כ"י	32	—	וראיתו כ"י
מורטה מורטה [כ"י מחוטה]	22	—	22	ללקוש	38	—	ללקוש כ"י
בננין בבאן [כ"י בכין]	40	—	40	כי כ"י	40	—	כי כ"י
הוא יסעיד הוא [יעיד בפניו	20	48	20	ובעיו (ישעיה [ויבקש] ובעא	24	32	ובעיו (ישעיה [ויבקש] ובעא
כ"י [לא] יסעיד	—	—	—	כא יב) כ"י	—	—	כא יב) כ"י
עם כ"י	27	—	27	העולם בני כ"י	31	—	העולם בני כ"י
פזירו כ"י	25	49	25	ביותר כ"י	16	33	ביותר כ"י
ולהשיבו כ"י	28	—	28	בקומו	9	34	בקומו כ"י
ולחציל כ"י	34	50	34	השיבם כ"י	—	—	השיבם כ"י
ש"ב ט יט	15	51	15	בפשי כ"י	10	—	בפשי כ"י
אך כ"י	—	—	—	דברים כה ה	31	—	דברים כה ה
לא דרך	20	—	20	והיה כ"י	9	35	והיה כ"י
רננה כ"י	15	52	15	פתרונו	20	—	פתרונו כ"י
אשתשע	24	—	24	מסתולל	33	—	מסתולל כ"י
צלעו כ"י	21	53	21	מה שמן כ"י	2	36	מה שמן כ"י
ויאחרו	36	—	36	ולראבון כ"י	11	—	ולראבון כ"י
להגביר ברית	40	54	40	(דברים כה סה) לא יב)	—	—	(דברים כה סה) לא יב)
ורבים כ"י	—	—	—	דשא כ"י	22	—	דשא כ"י
זכור כ"י	5	55	5	כי [פרו]	32	—	כי [פרו]
ביבשת כ"י	19	—	19	במדבר יד ג	40	—	במדבר יד ג

צ"ל	בדפוס	צד שורה	צד שורה	צ"ל	בדפוס	צד שורה	צד שורה
יתר	יתר כ"י	10	75	אותות	אות הנבלעת	27	55
המינקת	המנקת כ"י	15	—	הנבלעות	כ"י	—	—
מדבר מדבר (פרקא משנתה)	מדבר כ"י	38	—	ל"יין, ב"י	ל"יין כ"ל כ"י	28	—
לשומרי	לשומר כ"י	2	79	הביאו	הביא כ"י	29	—
ויחרצו	ויחרדו כ"י	36	—	עריך	עליה כ"י	11	56
יגורוהו	יגרוהו כ"י	7	80	מדבקים	הדבקים כ"י	27	—
העוד	העד כ"י	9	—	איחל	אחלי כ"י	7	57
אלל	אל כ"י	8	82	היה [צריך]	היה	18	—
משלי י יח	משלי ט יח	18	—	[אל] למושעות	למושעות	27	—
ד	דר כ"י	23	—	תפיד	תפל כ"י	1	59
שם סב ד	שם סד ד	31	—	אחר	אחד כ"י	19	60
שרשו	שרשם כ"י	3	83	בתורות	כ"י בחורים] בתולות	25	—
אמחה כ"י	אמחה	15	—	ויקרא בו לו	ויקרא בו לו	3	61
בדגשות [נבלעת]	בדגשות	25	—	הרבעים	כ"י	28	—
בראית	כראית כ"י	17	84	ועת	ועתה כ"י	32	62
פירושו	פירושו כ"י	22	—	בנחת כ"י	בנבת	38	—
דרך [דו]	דרך	24	—	הנעים	הנערים כ"י	4	63
עם	עמו כ"י	29	—	בלב	בלב מנחם כ"י	11	—
ולחה	ולחה כ"י	6	85	והמוכתרים	כ"י והמוכררים	13	—
הת'	הת	14	—	בהולד	ויו"ד ירש בהוריש,	37	—
נהיה הי' [כ"י נהי הי']	נהיה הי' [כ"י נהי הי']	27	—	והוא לא ידע כי וי"ו	והוא לא ידע כי וי"ו	—	—
על הלשון	לשוני כ"י	31	—	העומדים	העומדות	—	—
כשלת כ"י	כשלתך	9	86	על תלם הם והם	על תלם הם והם	—	—
איכה ה יט	שם פט ה	24	—	היודין	והם פיו"ת	—	—
השרים [הראשנים]	השרים	36	—	הפעלים	היו"ת	—	—
את האיש כ"י	את האיש כ"י	37	87	במקום	ויו"ד כ"י	—	—
קהלת ד ט	קהלת ד ט	5	88	כמו כ"י	כמו כ"י	38	64
איתן	איתן	20	—	אדוני, אבי	אדוני אבי	14	66
לשבה [יובל]	לשבה	31	89	ושבה	ישכה כ"י	21	—
איוב יא ד	איוב יא ל	13	90	דה"ב ב דה	דה"ב ב דה	14	67
מכים כ"י	מהכים	11	91	אמוטיאנש	אמוטיאנש כ"י	17	—
נכאה (שם טו יג)	נכאה	4	92	אחד	ואדום אחד [כ"י	19	—
המוציא כ"י	המוציא כ"י	7	93	ואורם	אחד]	—	—
פתח	פתח כ"י	24	—	הרבות	הרבות כ"י	7	69
אמר	אמרו כ"י	1	94	שעשו	שעשה כ"י	11	—
חיו	חיה כ"י	12	—	תוריוני	הוריוני כ"י	38	—
ללוטשים [אב]	ללוטשים	30	95	שאמר ורבנו	שאמר ורבנו	9	70
איוב כח כז	איוב כח כז	7	96	[כ"י שאמ' ורבנו]	[כ"י שאמ' ורבנו]	—	—
לולי לא כ"י	לולי לא כ"י	23	—	אחר	אחד כ"י	22	—
דברים כט כב	דברים כט כב	26	—	כשב	כשב [ויקרא יז ג]	33	—
ישעיה מד טז	ישעיה מד טז	31	—	מטיב כ"י	מטיב כ"י	36	—
שם ל לה	שם ל לה	33	—	מ"ב ד ב	מ"ב ד ב	15	71
חבר	חבר כ"י	3	103	בעיין כ"י	בעיין כ"י	32	—
טעימה מטעמים [כ"י טעמים]	טעימה מטעמים [כ"י טעמים]	9	105	מתאחדים	כ"י	3	74
הא'	הא'	12	106	ידעתי	ידע כ"י	25	—
כרים (מ"ב ג ד)	כרים	23	108	כל אחד	כל אחד כ"י	31	—

צ"ל	בדפוס	צד שורה	צ"ל	בדפוס	צד שורה
הביא	הביא [כ"י ושרשם]	14 125	ממך בכנף	ממך, בכנף	31 109
אשטריצדרא	אשטריצדרא כ"י	25 136	ישאלו	ישאל, כ"י	3 111
צרכה כ"י	סרצה	8 137	המשא?	המשאים	11 112
ש' לשי"ן	ש' לשי"ן	2 143	הנושאים?	כ"י	
גבירוד	גברול כ"י	23 151	גם מקום	מקום גם [כ"י]	13 114
(מ"א יט ו)	רצפים רצפים	21 153		מקום לנו]	

B

140 -

141

ספר

הגלוי

ספר

ובדיו